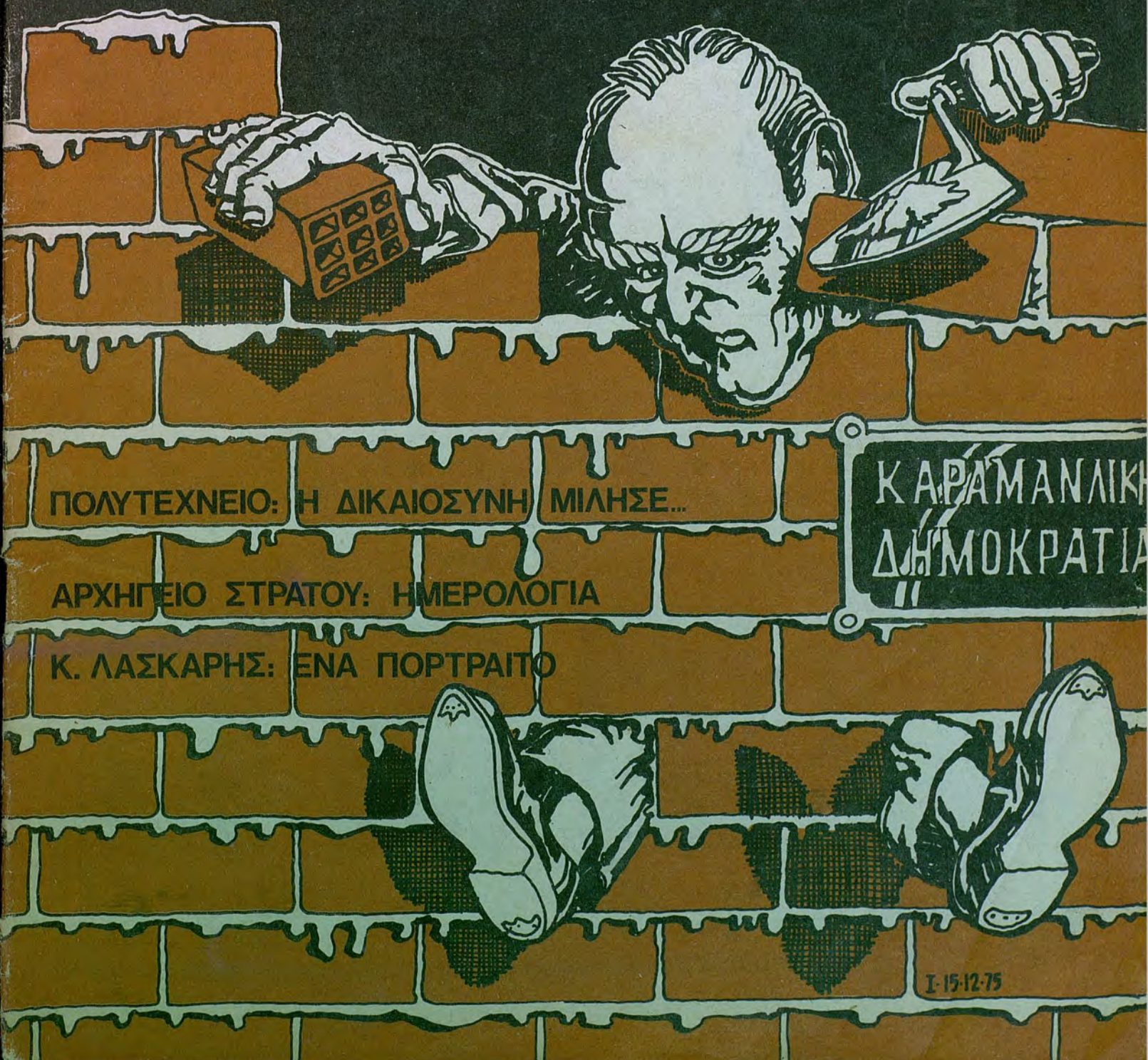

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

αντι

Περίοδος Β', Τεύχος 36, Σάββατο 10 Γενάρη 1976

Δρχ. 20

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ: Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΜΙΛΗΣΕ...

ΑΡΧΗΓΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ: ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ

Κ. ΛΑΣΚΑΡΗΣ: ΕΝΑ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ

ΚΑΡΑΜΑΝΛΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

I-15-12-75

ΗΛΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΡΕΜΠΕΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

3η ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Σ.Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 7, τηλ. 605501, ΑΘΗΝΑ
ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ 141, τηλ. 4116530, ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πολιτικό Ρεπορτάζ	4
Αντιθέσεις	5
Ν. ΚΑΚΑΟΥΝΑΚΗ: 'Η Δικαιοσύνη μίλησε	8
Ό ύπουργός κ. ΛΑΣΚΑΡΗΣ	10
Γ. ΠΑΣΧΟΥ: Πορτογαλία	13
Γ. ΤΣΑΛΑΚΟΥ: Κυπριακό Πραξικόπημα	16
Π. ΚΑΖΑΚΟΥ: Γερμανική Σοσιαλδημοκρατία	18
Μ. ΠΑΠΑΔΟΛΑΜΠΑΚΗ: Για μιὰ «ένόργανη Φιλοσοφία»	22
Γ. ΚΙΟΥΡΤΣΑΚΗ: Για τὸν Καραγκιόζη	25
Θ. ΦΩΤΙΑΔΗ: Ο Καραγκιόζης Μακρονησιώτης	29
ΑΝΝΑΣ ΤΣΙΒΑΚΟΥ: Οί θέσεις τῆς ΕΔΑ	30
Δ. ΕΥΔΕΣ: Συνέντευξη	37
Κ. ΛΕΜΠΕΣΗ: Τὸ Συνέδριο γιὰ τὴ Γυναίκα	33
Σ. ΜΑΡΤΙΝΟΥ: Γυναίκα καὶ Διαφήμιση	34
Μ. ΚΑΡΑΒΕΛΑ: 'Η Τέχνη στὴν ΕΕΣΔ	38
Μνημειακοὶ χώροι	41
Καλλιτεχνικὲς σελίδες	44

Κάθε ἐνυπόγραφο ἄρθρο ἐκφράζει τὴν προσωπικὴ γνώμη τοῦ συγγραφέα τοῦ.

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ: Δημοχάρους 60, Ἀθήνα 601. Τηλ: σύντ. 732-819 - διαχ. 732-713.

● Ἰδιοκτήτης - Ἐκδότης - Διευθυντής: **ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ**, Δεινοκράτους 131. ● Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: **ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΝΟΥΣΗΣ**, Αἰγαίου 16, Ἄνω Καλαμάκι. ● Διαφημίσεις: **ΕΥΑΓ. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΠΟΥΛΟΥ**. ● Ἀτελιέ: **Α. Σ. ΚΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗ**, Πετσόβου 12 ● Τὸ «ΑΝΤΙ» φωτο-στοιχειοθετεῖται ἀπὸ τὴ **ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ «Γ. ΤΣΙΒΕΡΙΩΤΗΣ» Ε.Π.Ε.**, Λένορμαν 205, καὶ τυπώνεται ἀπὸ τὴν **ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ «Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ» Α.Ε.**, Φιλαδελφείας 4.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνότητας στὶς προοδευτικὲς δυνάμεις τῆς χώρας καὶ ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς Ἀριστερᾶς, λέγεται καὶ ἐπαναλαμβάνεται σὰν μιὰ θαυματουργὴ συνταγὴ ποὺ θὰ λύσει μονομιᾶς ὅλα τὰ προβλήματα. Τὸ θετικὸ στοιχεῖο καὶ ἡ καλὴ πρόθεση εἶναι αὐτονόητα καὶ ὀλοφάνερα, τὸ ὅσο ποὺ τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ πρὸβλήματα τεύνει νὰ γίνεῖ σύνηθες.

Μὲ τὰ συνθήματα, ὅμως, ἐκφράζονται καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ ἱκανοποιῶνται μόνο γενικὲς καὶ τρεχοῦμενες ἐπιδιώξεις τακτικῆς συμπεριφορᾶς γιὰ τὴν ἐπίτευξη συγκεκριμένου καὶ χρονικὰ τακτοῦ πολιτικοῦ στόχου. Εἶναι οἱ μορφές τῶν μεταπικῶν συμπράξεων ποὺ διαρκοῦν, στὶς καλλύτερες περιπτώσεις, ὅσο ἰσχύει καὶ ὁ συγκεκριμένος τακτικὸς σκοπός. Καὶ τελευταῖα, ἀναπτύσσεται μιὰ δραστηριότητα - στὸ ὄνομα πάντως τῆς "ἐνότητας" - ποὺ στόχο ἔχει ὁμαδοποιήσεις πολιτικῶν σχηματισμῶν γιὰ τὴν κομματικὴ ἀντιπαράταξη πρὸς ἄλλους.

Τὸ ζήτημα, ὅμως, παρουσιάζεται ἀρκετὰ πιὸ σύνθετο γιὰτὶ ἡ ἐνότητα εἶναι βαθύτερο πολιτικὸ αἴτημα καὶ ὄχι μορφὴ ἐκλογικῆς συμπεριφορᾶς.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἰδεολογικὸς χῶρος παρουσιάζει σήμερα τόσο κατακερματισμὸ καὶ τόση σύγχυση, ὥστε νὰ χάνονται ἀπ' τὸν ὄριζοντα τὰ ἐνοποιητικὰ στοιχεῖα. Ἡ συνθηματολογία καλύπτει τὸ οὐσιαστικὸ πολιτικὸ καὶ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο, ἔχουν γίνεῖ ἀσαφῆ τὰ μέγιστα καὶ τὰ ἐλάχιστα, δηλαδὴ τὸ φάσμα μέσα στὸ ὁποῖο προσδιορίζεται ἡ κάθε ὁμάδα ἢ οἱ διαφοροποιημένες ἐπεκτάσεις τῶν σχηματικῶν κατατάξεων.

Γι'αὐτὸ, τὸ αἴτημα τῆς ἐνότητας συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς οὐσιαστικοῦ ἰδεολογικοῦ καὶ πολιτικοῦ διαλόγου. Ἀλλοιῶς τὸ πρόβλημα παίρνει τὴ μορφὴ "πλακάλικης" καιροσκοπικῆς ζυγαριᾶς μὲ λύγα καὶ ἑλλειποβαρῆ σταθμὰ ἢ μετατρέπεται σὲ σπασοκεφαλιά ὀριζόντιας "καλύψεως χώρου" ἀπὸ διάφορα κόμματα ποὺ μποροῦν μὲ "ἔξυπνους" συνδιασμούς, νὰ συγκολληθοῦν ἢ νὰ κοποῦν σὲ μικρότερα γιὰ νὰ γεμίσουν οἱ ἀκάλυπτες τρύπες καὶ νὰ προκύψει κάποιον προκαθορισμένο σχῆμα.

Ἡ πραγματοποίηση ὀργανικῶν συνδέσεων προϋποθέτει σαφῆ καὶ ἐλικρινῆ ἀνάπτυξη ἀπόψεων, ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν, οὐσιαστικὸν διάλογο, καὶ καλὴ θέληση συνενόησης στὰ οὐσιαστικὰ σημεῖα: Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα, τὴ δραστήρια συμμετοχὴ στὶς διεργασίες, τῶν ὁπαδῶν καὶ τῶν μελῶν τῶν κομματικῶν σχηματισμῶν: Τελικὰ, τὰ ἀπλᾶ μέλη καὶ στελέχη προβάλλουν τὸ αἴτημα τῆς ἐνότητας. Ἡ δική τους ἐνεργοποίηση θὰ ἀσφαλίσῃ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ θὰ προσδιορίσῃ τὴ φυσιογνωμία κάθε συνεργασίας.

ἔ. Ζευδότης

● **ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ:** ἐξάμηνη 260 δρχ. - ἐτήσια 520 δρχ. Ἐτήσια Ὀργανισμῶν, Τραπεζῶν, κ.λπ. 1.000 δρχ. - Γιὰ μαθητές, σπουδαστές ἐκπτώση 15%. ● **ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ:** Εὐρώπη - Μεσογ. χώρες: ἐξάμηνη: ἀπλὴ δολ. 10, ἀεροπ. δολ. 13 - ἐτήσια: ἀπλὴ δολ. 20, ἀεροπ. δολ. 25 - Η.Π.Α. - Καναδᾶς - Ἀνατ. Ἀσία: ἐξάμηνη: ἀπλὴ δολ. 10, ἀεροπ. δολ. 17 - Η.Π.Α. - Καναδᾶς - Ἀνατ. Ἀσία: ἐξάμηνη: ἀπλὴ δολ. 20, ἀεροπ. δολ. 34 - Αὐστραλία - Ὀκεανία: ἐξάμηνη: ἀπλὴ δολ. 10, ἀεροπ. δολ. 24 - ἐτήσια: ἀπλὴ δολ. 20, ἀεροπ. δολ. 47 ● Ἐμβάσματα, τραπεζικὲς ἐπιταγές: **ΧΡΗΣΤΟΝ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΝ**, Δημοχάρους 60, ΑΘΗΝΑ 601. ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ δρχ. 20.

Κεντρικὴ διάθεση τοῦ «ΑΝΤΙ»
● γιὰ τὰ βιβλιοπωλεῖα τῆς Ἀθήνας:
Βιβλιοπωλεῖο «Τὸ δέντρο»,
Μιχάλης Γκανᾶς,
Χαριλάου Τρικούπη 13, τηλ. 606-393
● γιὰ τὰ βιβλιοπωλεῖα Β. Ἑλλάδος:
Βιβλιοπωλεῖο «Ξένος Τύπος»,
Ν. Κοτζιάς καὶ Σία Ο.Ε.
Τσιμισκὴ 78, τηλ. 279-720, Θεσ/νίκη

Ανασχηματισμός: «ρετουσάρισμα» ή φιάσκο;

Σ' ένα μικρό «ρετουσάρισμα» της Κυβέρνησης κατέληξε η πολύμηνη φιλολογία για κυβερνητικό ανασχηματισμό: ο κ. Γ. Ράλλης ανέλαβε και το υπουργείο Παιδείας και ο Αντιπρόεδρος της Βουλής κ. Γ. Σταμάτης έγινε υπουργός Δημοσίας Τάξεως.

Το «ώδινεν όρος και έτεκε μύν» είναι πολυχρησιμοποιημένο, μα εδώ ταιριάζει καταπληκτικά. Οί έφημερίδες έγραφαν μήνες τώρα κάθε τόσο προβλέψεις για τó χρόνο που θά γινόταν ó ανασχηματισμός, για τήν έκταση που θά έπαιρνε και άραδιάζαν όνόματα ύπουργοποιήσιμων και «άπομακρυνόμενων». Η «άρμοδια κυβερνητική πηγή», δηλαδή ó ύφυπουργός Τύπου κ. Λαμπριάς, συνήθιζε τελευταία να τά χαρακτηρίζει όλα αυτά «εικοτολογίες» ή και κωμικά. Άλλά όλα αυτά τά «κωμικά» τά είχε τροφοδοτήσει πριν από μερικούς μήνες ó ίδιος ó κ. ύφυπουργός, όταν – με κάποιες πάντα, είναι αλήθεια, έπιφυλάξεις – άφηνε να ένοηθεί πότε ό ανασχηματισμός θά γινόταν τó φθινόπωρο, πότε ότi θά τόν έξάγγελλε ó κ. Πρωθυπουργός κατά τά τέλη Νοεμβρίου ή όπωσδήποτε πριν από τά Χριστούγεννα, κ.λ. κ.λ. ...

Άλλά, βέβαια, δέν φταίνε ούτε οί έφημερίδες, ούτε ó κ. Λαμπριάς, άν τελικά ή υπόθεση του ανασχηματισμού κατάντησε κωμωδία και κατέληξε στο «φιάσκο» της περασμένης Δευτέρας, με τήν αντίκατάσταση μόνο των δύο πιό ήλικιωμένων ύπουργών, του κ. Γρίκα και του κ. Ζέπου, που όχι μόνο είχαν κραυγαλέα άποτύχει, ή είχαν προκαλέσει ισχυρές αντιδράσεις, αλλά και ζητούσαν επίμονα να «ξεκουραστούν».

Και εις Παρισίους...

Τώρα ó κ. Καραμανλής μάς κάνει μάθημα – μέσω των άκοινωνώσεων της «άρμοδιας κυβερνητικής πηγής» για τó τί γίνεται... εις Έσπεριάν και γενικά στις «προηγμένες δημοκρατίες». Η αλήθεια όμως είναι ότi αυτές τις δικαιολογίες για τή ματαίωση του ανασχηματισμού δέν τής πιστεύουν ούτε οί βουλευτές της «Νέας Δημοκρατίας», που και αυτοί, όπως και πολλοί άλλοι, ξέρουν, ότi ó κ. Πρωθυπουργός λέει κάθε τόσο μελαγχολικά: Τί είδους ανασχηματισμό να κάνω, άφου δέ βρίσκω άνθρωπος για να έξασφαλίσω μια κυβέρνηση καλύτερη από τή σημερινή; Και αυτές οί διαδόσεις για τήν ιδέα που έχει ó κ. Πρωθυπουργός για τούς βουλευτές του, καθώς και ή έπιβεβαίωση τους: ή ματαίωση του ανασχηματισμού, δέν είναι καθόλου κολακευτικά πράγματα για τή «Νέα Δημοκρατία» και τούς κοινοβουλευτικούς της εκπροσώπους. Κατά τήν κυβερνητική ανακοίνωση, τώρα οί νέοι βουλευτές της «Ν.Δ.» που έχουν τή διάθεση και τή φιλοδοξία να δείξουν τις ικανότητές τους σε κυβερνητικές θέσεις, πρέπει να περιμένουν ως τó καλοκαίρι. Τό ίδιο και οί παλιότεροι. Άλλά και τότε πάλι οί έλπίδες τους μπορεί να άποδειχτούν «όνειρα καλοκαιριάτικης νύχτας»...

Η αλήθεια είναι πως ó κ. Καραμανλής και όρισμένοι από τούς έπιτελείς του άγωνίστηκαν για να έξασφαλίσουν μια πιό ικανοποιητική ανασύνθεση της κυβέρνησης, αλλά... Ο κ. Άβέρωφ δέν θέλει να μετακινηθεί από τó ύπουργείο Έθνικής Άμύνης. Ο κ. Γ. Ράλλης άπειλει να φύγει από τήν Κυβέρνηση άν τόν άντικαταστήσει ó κ. Δημ. Μακρής, που ó κ. Καραμανλής τόν προόριζε για τó ύπουργείο Προεδρίας. Ο κ. Χρ. Στράτος δέν δέχτηκε να γίνει ύπουργός Παιδείας. Ο κ. Κ. Στεφανόπουλος προτιμά να παραμείνει στο ύπουργείο Έσωτερικών, παρά να μπλέξει με τά Σώματα Άσφαλείας...

Έτσι ó ανασχηματισμός αναβάλλεται για τó καλοκαίρι, και βλέπουμε... Και ó κ. Πρωθυπουργός «διά στόματος του κ. Λαμπριάς» μάς πληροφορεί, ότi «αυτά συμβαίνουν και εις Παρισίους»...

Άλλά ó ανασχηματισμός δέν είναι ó μόνος πονοκέφαλος του κ. Πρωθυπουργού και άρχηγού της «Νέας Δημοκρατίας». Δέν πρόκειται εδώ ν' αναφερθούμε στα έθνικά και οικονομικά προ-

βλήματα που έχουν συσσωρευτεί ύστερα από έφτα χρόνια άλλο-πρόσαςλης και προδοτικής πολιτικής της Δικτατορίας. Περι-οριζόμαστε στα έσωτερικά θέματα του κυβερνητικού κόμματος. Οί «βασιλικοί» βουλευτές της «Νέας Δημοκρατίας» – ή τουλάχιστον καμιά δεκαριά ά τ' αυτούς, ανάμεσα στους όποιους αναφέρονται οί κ.κ. Σαββούρας, Βρεττάκος, Σερεπίσιος, Παπαδάκης, Καλογήρου, Καλούδης, κ.λ.π. – έχουν άρχισει να κάνουν άνοιχτή κριτική στην πολιτική του κ. Καραμανλή, που τόν κατηγορούν ότi «έξαπάτησε» τόν πρώην βασιλιά και ότi συμβιβάζεται με τόν κομμουνισμό. Βουλευτές και τοπικοί παράγοντες φιλοβασιλικοί έξάπτουν τά πνεύματα, ιδιαίτερα σε όρισμένες συντηρητικές περιφέρειες, όπως ή Λακωνία, και δημιουργούν προβλήματα στην Κυβέρνηση. Οί ίδιοι άφήνουν να κυκλοφορεί ó «ψιθύρος» ότi προετοιμάζονται να ίδρύσουν νέο φιλομοναρχικό-άκροδεξιό κόμμα, διασπώντας τή «Νέα Δημοκρατία». Μερικοί από τούς πιό φιλελεύθερους κυβερνητικούς βουλευτές λένε: «Μακάρι, έτσι θά ξεκαθαρίσει ή «Νέα Δημοκρατία» από τούς αντιδραστικούς. Άλλά δέν θά τολμήσουν, γιατί ξέρουν ότi θά καταποντιστούν».

Οί δημοσιογραφικοί άπολογητές της Δικτατορίας, που τώρα θέλουν να γίνουν οί καθοδηγητές και κήσορες της Δημοκρατίας, όπως ó κ. Κωνσταντόπουλος, συσταίνουν να μη διασπαστεί ή «Νέα Δημοκρατία», αλλά να γίνει προσπάθεια να «άλωθεί», ιδιαίτερα στην περίπτωση που άποχωρήσει, για τόν ένα ή τόν άλλο λόγο, από τήν άρχηγία της ó κ. Καραμανλής. Γι' αυτό έξαπολύουν μύδρους κατά του κ. Ράλλη και άλλων ύπουργών, που τούς θεωρούν έκφραστές της γραμμής της «άναεώσεως» και φιλελευθεροποιήσεως της Δεξιάς, καθώς και εναντίον της κ. Ε. Βλάχου και της έφημερίδας της, που έκφράζει τήν ίδια αντιδικτατορική τάση: Τους χαρακτηρίζουν «συνοδοιοποριακή κλίκα» και κάνουν έμμεσα ή άνοιχτά πλάτες στον κ. Άβέρωφ, που διεκδικεί τή διαδοχή του κ. Καραμανλή. Οί ίδιοι φιλοχουντικοί, άκροδεξιοί και φιλοβασιλικοί συνασπίζονται για να μάταιώσουν και τó ένδεχόμενο να διαδεχτεί στην πρωθυπουργία και στην άρχηγία της «Νέας Δημοκρατίας» τόν κ. Καραμανλή ó κ. Π. Παταληγούρας και για να επιβάλουν να παραμείνει μόνος στο στίβο ó κ. Άβέρωφ, που δέν παραλείπει να διαλαλεί τόν φιλοαμερικανισμό, τόν άντικομμουνισμό και τήν «έθνικοφροσύνη» του.

Δέν είναι τυχαία, λοιπόν, όσα έγιναν στους κυβερνητικούς κόλπους τις παραμονές της Πρωτοχρονιάς, όπως π.χ. τó γεγονός ότi ó κ. Καραμανλής αισθάνθηκε τήν ανάγκη να κάνει έκκληση στους βουλευτές του να «χαλυβδώσουν τή συνοχή» τους. Δέν είναι τυχαίο ούτε και τó μήνυμα του κ. ύπουργού Άμύνης προς τις Ένοπλες Δυνάμεις, που προκάλεσε τή δίκαιη αντίδραση της Άντιπολίτευσης. Ούτε και τó «λάθος», που «παρειέφευσε» στο μήνυμα αυτό, να παρουσιάσει ó κ. Άβέρωφ τόν εαυτό του ως «πολιτικό εκπρόσωπο» των Ένόπλιων Δυνάμεων, που ύποχρεώθηκε ή Κυβέρνηση να τó διορθώσει άμέσως με ανακοίνωση της («προϊστάμενος» και όχι «έκπρόσωπος»).

Είναι γνωστό ότi ó κ. Άβέρωφ έχει από παλιά τήν εύνοια των έπίσημων Άμερικανών. Αυτό δέν σημαίνει βέβαια ότi, άν κατορθώσουν να επιβάλουν κάποια μέρα μια πιό βολική γι' αυτούς κυβέρνηση στην Ελλάδα, είτε με άνοιχτά αντιδημοκρατικά μέσα, είτε με τή γνωστή μέθοδο της «σαλαμοποιήσεως», οί άμερικανικές ύπηρεσίες θά προτιμήσουν όπωσδήποτε ως «μεγάλο εύνοούμενο» τόν κ. Ευάγγελο Άβέρωφ. Προετοιμάζουν άναμφίβολα και άλλες, ίσως και πιό «σοβαρές», έφεδρες γι' αυτό τó ένδεχόμενο. Γεγονός πάντως είναι ότi κάποια παιγνίδια παίζονται τή στιγμή αυτή σε βάρος της Δημοκρατίας, των έθνικών μας συμφερόντων και του Λαού. Και αυτό επιβάλλει άξυμμένη επαγρύπνηση από τις δημοκρατικές και αντιδικτατορικές δυνάμεις, από όλα τά κόμματα και από τις λαϊκές όργανώσεις. Και περισσότερη σοβαρότητα.

Άντιλογος

ΘΕΣΕΙΣ

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ

Ἡ δίκη γιὰ τὸ Πολυτεχνεῖο τελείωσε. Καταδικάστηκαν μερικοί, ἄρκετοὶ ἀθωώθηκαν, ἀλλὰ τὸ κλίμα ποὺ ἀπέμεινε εἶναι ἕνα ψυχικὸ καὶ λογικὸ κενό. Τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα ἔχει μείνει στὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο βρισκόταν πρὶν ξεκινήσει ἡ δικαστικὴ ἐκκαθάρισή του. Τὸ ἐγκλήμα – ἐκτεταμένο, πολύπλευρο καὶ πολυσήμαντο – δὲν φωτίστηκε οὔτε ὡς πρὸς τὸ μέγεθος οὔτε ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴ ταυτότητα τῶν δυνάμεων ποὺ ἐνῆργησαν σὰν αὐτουργοὶ ἢ συνεργοί, ἐφαρμόζοντας τὰ τακτικὰ καὶ τὰ στρατηγικὰ τους σχέδια. Ποιὰ ἦταν τὰ πραγματικὰ ἐπιτελεῖα καὶ ποιοὶ πήραν τὶς κρίσιμες ἀποφάσεις; Ποιοὶ καὶ πῶς τὶς ἐτέλεσαν; Σὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα – οὔτε ἀκόμη γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν νεκρῶν – δὲν δόθηκε ἀπάντηση. Τὸ Πολυτεχνεῖο ἔμεινε σὰν ἕνα αἵματηρὸ «περιστατικὸ» τῆς ἑπταετίας, χωρὶς νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ μηχανισμό, τὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὴν οὐσία τῆς δικτατορίας. Πῆρε κάποια θεαματικὴ ἔκταση, ἐνῶ τὰ τραγικὰ γεγονότα κρατήθηκαν στὴν ἐπιφανειακὴ ἐκδοχή της, ἀποκομμένα ἀπὸ τὶς διαδικασίες ποὺ συντελέστηκαν πρὶν καὶ κατὰ τὴ σφαγή, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε σὰν ἕνα ἄθροισμα ἀπὸ πολλὰ, ἄσχετα μεταξύ τους, ἐπεισόδια. Σὰ νὰ κυριαρχοῦσε κάποια ἀγωνία μήπως ἡ ἱστορία αὐτὴ προχωρήσει σὲ κάποιο βάθος, μήπως καὶ ἀνοιχτεῖ ξαφνικὰ καμιά ρωγμὴ. Ἡ σιωπὴ τῶν ἐνόχων ἔγινε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ σεβαστή, ἐνῶ οἱ ἴδιοι μηχανισμοὶ προσπάθησαν νὰ ἐλαχιστοποιήσουν τὴ σημασία καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐνεργειῶν τους. Ἴσως ἀπὸ τὶς ἴδιες πλευρὲς νὰ ξέφυγαν καὶ οἱ κρυφοὶ ἀνακουφιστικοὶ ἀναστεναγμοὶ μόλις «τακτοποιήθηκε» καὶ αὐτὴ ἡ τόσο δυσάρεστη ἱστορία.

ΤΟ «ΣΤΑΘΜΑΡΧΕΙΟ»

Γιὰ νὰ ὑπάρχει «σταθμάρχης», ὑπάρχει βέβαια καὶ ὁλόκληρος ὁ «σταθμὸς» μὲ τὸ ἐνεργὸ καὶ βοηθητικὸ προσωπικὸ του, τὶς ἐγκαταστάσεις, τὰ μέσα καὶ τὶς ἐπιδιώξεις του. Ἔγινε ἐπίσης γνωστὸ ὅτι οἱ ἐκάστοτε «σταθμάρχες» διέμεναν σὲ ὀρισμένο σπῆτι! Ὅλα αὐτὰ θεωρήθηκαν πολὺ κοινὰ καὶ φυσικά. Κανένας δὲν φαίνεται νὰ ἐνοχλήθηκε ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ λειτουργία τοῦ «σταθμοῦ». Κι ἂς χαλαεῖ ὁ κόσμος ἀπὸ τὶς συνεχεῖς ἀποκαλύψεις, γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα τῆς ὀλέθριας δραστηριότητος τοῦ δικτύου σὲ ὅλα τὰ κρίσιμα σημεία τῆς γῆς, κι ἂς πέφτουν βροχὴ οἱ ἐπίσημες καταγγελίες ἀκόμη καὶ στὴν ἔδρα τῆς «μυστικῆς» αὐτῆς ὑπηρεσίας. Ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁ φόνος τοῦ Ψυχικοῦ – ἄλλο ἕνα αἵματηρὸ περιστατικὸ στὸν δόλιο πόλεμο τῶν πρακτόρων – γιὰ νὰ φανεῖ πόσο ἐπικίνδυνη μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ ἡ τόσο ἀνοχὴ στὸ ἐλεύθερο ἀλώνισμα τῶν πρακτόρων στὴ χώρα μας. Ἡ πείρα τῆς δικτατορίας κάτι ἔπρεπε νὰ εἶχε διδάξει. Ἡ λειτουργία τῶν «σταθμῶν» εἶναι ἔθνικα ἀνεπίτρεπτη καὶ μόνο δεινά, καταστροφικὰ καὶ ἀνωμαλῆς μπορεῖ νὰ προκαλέσει. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι τὸ παραπλανητικὸ ἀτυνομικὸ σῆριαλ ποὺ ἀναπτύσσεται σὲ μελαγχολικὲς συνέχειες.

ΜΙΑ ΑΠΩΛΕΙΑ

Ὁ καημένος ὁ κ. Γκίκας εἶχε γίνῃ στόχος τοῦ τύπου. Ἄδικα, καὶ μᾶλλον ἀπὸ ἀφέλεια τῶν ἐπικριτῶν του. Γιατὶ ὁ κ. ὑπουργὸς οὔτε δική του πολιτικὴ σκέφτηκε νὰ ἐφαρμόσει, οὔτε παρέβαινε τὶς γνωστὲς σὲ ὅλους προσωπικὲς ἀρχές του. Ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ἀκαταλληλότητά του πέφτει σὲ ἄλλους. Μόνο ποὺ ὁ ἴδιος δὲν ἔχανε εὐκαιρία νὰ τὴν ἐπιβεβαιώνει καὶ μάλιστα ἄρκετὰ συχνά, μὲ συνέπεια καὶ σταθερότητα. Οἱ μόνοι μελαγχολικοὶ θὰ εἶναι οἱ κάθε λογῆς «λευκοί», ποὺ τοὺς πρόσφερε τὴν πατρικὴ προστασία του, καὶ κείνα τὰ ἄστεγα παιδιά ποὺ δὲν εἶχαν τηλέφωνα καὶ σφραγίδες...

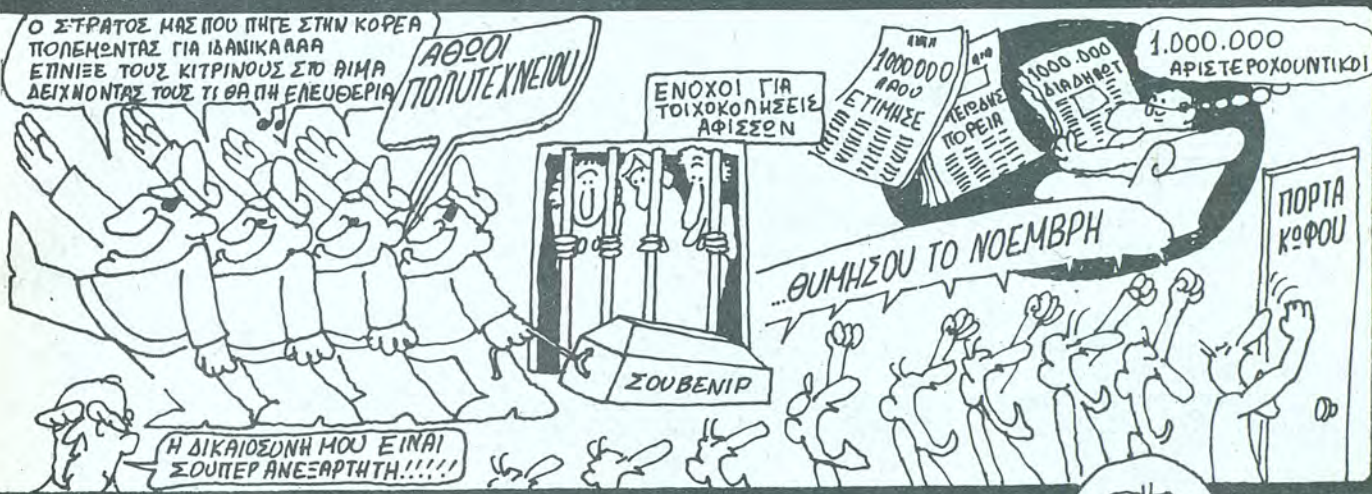
ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ

Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Βουλγαρίας κ. Μλαντένωφ στὴν Ἀθήνα σημειώνεται σὰν ἐπιβεβαίωση τῆς οὐσιαστικῆς ἐπαφῆς τῶν δύο χωρῶν μέσα στὸ γενικότερο κλίμα τῆς βαλκανικῆς συνεργασίας καὶ συνεννόησης, ποὺ θὰ ἔχει τὴν ἀφετηριακὴ κατακύρωσή του στὴν προσεχῆ διαβαλκανικὴ διάσκεψη στὴν Ἀθήνα. Οἱ σχέσεις τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴ Βουλγαρία παρουσιάζονται σὲ πραγματικὰ ἐξαιρετὸ στάδιο. Οἱ προηγούμενες ἐπαφές ἔδειξαν ὅτι οἱ δυὸ γειτονικὲς χώρες ἔχουν μεταξύ τους τὰ λιγότερα προβλήματα – σχεδὸν κανένα – ἐνῶ ἀνοίγεται εὐρύτατο πεδίο ἀμοιβαίας ἐπιωφελοῦς συνεργασίας σὲ πολλοὺς ζωτικὸς τομείς τῆς οἰκονομίας, τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν πολιτιστικῶν ἀνταλλαγῶν. Πέραν ὅμως ἀπὸ αὐτὰ διαφαίνεται ἡ δυνατότητα εἰλικρινοῦς συμπύσεως ἀπόψεων σὲ καίρια ζητήματα πολιτικῆς στάσεως στὸν βαλκανικὸ καὶ εὐρωπαϊκὸ χῶρο.

ΟΣΑ ΔΕΝ ΦΘΑΝΕΙ Η ΑΛΕΠΟΥ
ΤΑ ΚΑΝΕΙ...

ΛΗΘΗ 1976

Ἡ Δικαιοσύνη μίλησε – ἀλλά... πόσα γνώριζε γιὰ τὴ σφαγή;

ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ: Ὁ κ. Ἀβέρωφ συνιστᾶ... ἐχεμύθεια καὶ μιλά γιὰ τὴν... «ἀπαράδεκτον ἑπταετῆ περιπέτειαν»!

τοῦ Νίκου Κακουνάκη

Ἡ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, ἡ «τυφλὴ θεὰ Θέμις», ΜΙΛΗΣΕ γιὰ τὸ Πολυτεχνεῖο! Ἔτσι, συζητήσεις, κρίσεις γύρω ἀπὸ τὸ θέμα σταμάτησαν. Κάτι διατάξεις ἀπαγορεύουν, λέει, νὰ γίνεται ὁποιαδήποτε κριτικὴ στὰ ὄσα ἀποφασίζει ἡ «τυφλὴ θεὰ». Κάτι ἤξεραν αὐτοὶ πὺν ἔφτιαξαν αὐτὲς τὶς διατάξεις... Ἡ Δικαιοσύνη λοιπὸν μίλησε καὶ σκόρπισε μὲ ἀπλοχεριὰ τὰ ἰσόβια. Παρ' ὀλίγο ὁ Ἰωαννίδης νὰ καταδικαστεῖ... 45 φροῆς ἰσόβια! Γιὰ σκεφθεῖτε...

Τί, ὅμως, εἶπε ἡ «τυφλὴ θεὰ»; Ἡ ἀπόφαση εἶναι γνωστὴ. Σκοπὸς τοῦ ἄρθρου πὺν ἀκολουθεῖ δὲν εἶναι νὰ φανεῖ ἂν ἡ «τυφλὴ θεὰ» τὰ εἶπε καλὰ ἢ ὄχι ἐδῶ, ὅπως καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα. Αὐτὸ πὺν μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι νὰ δοῦμε ἂν τ' ἄκουσε ὄλα! Καὶ τὸ σπουδαιότερο: ἂν τὴς τὰ εἶπαν ὄλα...

ΚΑΙ πρῶτα-πρῶτα ἡ κυβέρνησις: τὴς ἔδωσε ὄλα τὰ στοιχεῖα πὺν εἶχε, ἢ μήπως συνέβη τὸ ἀντίθετο, μὲ κίνδυνον ὄχι μόνον νὰ τὴν παραπλανήσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἐπηρεάσῃ;

Ἐπὶ τέλους, πρέπει νὰ σταματήσουμε νὰ τὰ ρίχνουμε ὄλα στὴν «τυφλὴ θεὰ», ὅταν μάλιστα ἐξακολουθοῦμε νὰ θέλουμε νὰ παραμένῃ τυφλὴ!...

● Ἐμεῖς πιστεύουμε λοιπὸν πὺς δὲν τὰ ἄκουσε ὄλα. Μάρτυρες, συνήγοροι καὶ κατηγορούμενοι δὲν τὰ εἶπαν ὄλα. Καὶ τὸ πῶς σημαντικό: ἡ κυβέρνησις δὲν τὴς ἔδωσε τὰ στοιχεῖα πὺν εἶχε στὴ διάθεσὴ τὴς...

Ο κ. ΦΑΦΟΥΤΗΣ ΔΕΝ ΜΙΛΗΣΕ

Γιὰ νὰ γίνουμε πῶς σαφεῖς θ' ἀναφερθοῦμε σὲ συγκεκριμένους περιπτώσεις:

1. Ἡ «τυφλὴ θεὰ» δὲν ἄκουσε τὴ φωνὴν τοῦ Ἀντιεπισημοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Κ. Φαφούτης, πὺν βρέθηκε τὴ νύχτα

τὴς 16ης Νοεμβρίου μέσα στὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίας Τάξεως. Θὰ πείτε: μὰ τί χρειαζόταν νὰ μιλήσῃ ὁ κ. Φαφούτης ἀφοῦ καταδικάστηκε ἰσόβια ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Καραγιάννης, τὸν ὁποῖο ὁ Γκίκας εἶχε κάνει ὑπαρχηγὸ τὴς Χωροφυλακῆς; Σύμφωνα. Ὅμως στὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίας Τάξεως ἐκεῖνο τὸ βράδυ βρέθηκε (τυχαῖα, λένε) ὁ τότε ταξίαρχος καὶ διοικητὴς τῶν Τεθωρακισμένων τοῦ ΚΕΤ Θεοχάρης (ὑπηρετεῖ ἀκόμη). Θᾶκουγε, λοιπὸν, ἡ «τυφλὴ θεὰ» ἀπὸ τὸν κ. Φαφούτη τί ζητοῦσε ἀλλὰ καὶ τί ἔλεγε ὁ Θεοχάρης στὸ Ὑπουργεῖο, ὅταν, μάλιστα, λίγες ὥρες ἀργότερα ἔνα ἀπὸ τὰ τάνκς τοῦ Θεοχάρη γκρέμισε τὴν πύλῃ τοῦ Πολυτεχνείου... Κι ὄμως, ὁ κ. Φαφούτης δὲν μίλησε στὴν «τυφλὴ θεὰ», γιατί – λέει – ἔνα ἄρθρο τὴς Δικονομίας δὲν τοῦ πέτρεπε νὰ καταθέσῃ, μὰ καὶ εἶχε ἀσκήσῃ ποινικὴ δίωξη ἐναντίον τῶν ὑπευθύνων τοῦ Πολυτεχνείου.

Ο κ. ΑΒΕΡΩΦ... ΜΙΛΗΣΕ

2. Ἡ «τυφλὴ θεὰ» ζήτησε – ὅταν ἔφαχνε ἀκόμη – στοιχεῖα ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Καὶ ὁ κ. Ἀβέρωφ «πρόθυμα» τὴς στέλνει ἔνα μᾶτσο χαρτιά – ὄλα ἄχρηστα! Σ' ἔνα, μάλιστα, ἀπ' αὐτὰ τὴς ψιθυρίζει στὸ αὐτάκι:

«...Εἰδικῶς διὰ τὰ στοιχεῖα τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὰ συνημμένα παρατηρήματα «Β» καὶ «Γ» ἀναφερόμενα εἰς ἀξιωματικούς ἐ.ε. φρονοῦμεν ὅτι ταῦτα δὲν πρέπει νὰ διαρρεύσουν πρὸς τὸν τύπον, καθὸσον θὰ προκληθῇ ἀναθέρμανσις καὶ νέα ὄξυνσις τὴς καταστάσεως, μὲ ἀπροβλέπτους συνεπειὰς διὰ τοὺς ὑπ' ὄψιν ἀξιωματικούς καὶ τὴν ἡρεμίαν τοῦ στρατεύματος γενικότερον. Καθ' ἣν στιγμὴν, ἀπ' ἑνὸς αἰ Ἐνοπλοὶ Δυνάμεις ἐπα-

νήλθον πλήρως εἰς τὰ στρατιωτικὰ τῶν καθήκοντα, ἀλλὰ παραμένον ψυχικῶς τραυματισμένοι ἀπὸ τὴν ἀπαράδεκτον ἑπταετῆ περιπέτειαν, καὶ ἀπ' ἑτέρου ἡ χώρα εὐρίσκεται – καὶ θὰ εὐρίσκεται – εἰς κατάστασιν πολεμικῆς ἐτοιμότητος, ἐπιβάλλεται ὅπως κατὰ τὴν ἀπαραίτητον βεβαίως ἀπονομῆν δικαιοσύνης, ἀποφευχθῇ πᾶσα ἐκμετάλλεσις τοῦ θέματος ὑπὸ ἀνευθύνων καὶ πᾶσα δημιουργία πεπλανημένων ἐντυπώσεων».

Καὶ ὁ κ. Ἀβέρωφ συνεχίζει:

«Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω κρίνεται καθ' ἡμᾶς σκόπιμον, ὅπως τυχὸν ληψίς καταθέσεων τῶν ἀξιωματικῶν τῶν παραρτημάτων «Β» καὶ «Γ» λάβῃ χώρα εἰς κατάλληλον πρὸς τούτους Γραφεῖον τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ ἢ ἑτέρας Στρατιωτικῆς Μονάδος περιοχῆς Ἀθηνῶν, ἢ δὲ εἰδοποιήσῃς καὶ συγκέντρωσις αὐτῶν νὰ ὑλοποιηθῇ μερίμνη τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ/Ἰον Ε.Γ. πρὸς ὁ δύνασθε νὰ ἀποτανθῆτε πρὸς διασφάλισιν τῶν ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ ἀναφερομένων. Διὰ τοῦ ἀνωτέρω προτεινομένου τρόπου θὰ ἀποφευχθῇ τὸσον ἢ παρουσίαν τῶν ἀνωτέρω ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικῶν εἰς τὰ ὑμέτερα Ἀνακριτικὰ Γραφεῖα ὄσον καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἀναπόφευκτος κοινολόγησις τῶν ὀνομάτων τούτων τοῦθ' ὅπερ κατὰ τὴν παρούσαν περιόδον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβῇ εἰς βάρος τοῦ Ἐθνικοῦ συμφέροντος».

Ὑπογραφή: Εὐάγγελος Ἀβέρωφ-Τσοῖτσας.

Ἐλεγε λοιπὸν τὴν ἀλήθειαν στὴν «τυφλὴ θεὰ» ὁ κ. Ἀβέρωφ; Ὅχι, βέβαια. Κατ' ἄρχῃ δὲν ἔστειλε στὸν ἀνακριτὴ τὰ παραρτήματα «Β» καὶ «Γ»; Ἐστειλε ΜΟΝΟ τὰ ὄνόματα 6 στρατιωτῶν, ἐνὸς λοχία, ἐνὸς ἀνθυπασπιστῆ καὶ ἐνὸς ἐφέ-

δρου (του Λυμπέρη - που τελικά καταδικάστηκε). Της έλεγε όμως πώς ο τύπος είναι αυτός που θα την παραπλανήσει και θα διαταράξει την ηρεμία του στρατεύματος...

Μήπως έλεγε την αλήθεια όταν της «ψιθύριζε» ότι «αί Ένοπλοι Δυνάμεις επανήλθον πλήρως εις τὰ στρατιωτικά των καθήκοντα»; Όχι, βέβαια. Γιατί 5 μήνες αργότερα κάλεσε την «τυφλή θεά» να ανοίξει τα μάτια της και να δικάσει τους «άφρονες συνωμότες» της 24ης Φεβρουαρίου 1975!

Σ' έναν, ίσως, χαρακτηρισμό ήταν ειλικρινής ο κ. Αβέρωφ: τής δικτατορίας, που την μνημονεύει σαν «απαράδεκτον έπταετή περιπέτειαν»! Μάλιστα...

3. 'Η «τυφλή θεά» δεν άκουσε, βέβαια, την αλήθεια ούτε από έναν άλλο εκπρόσωπο - τότε - της κυβέρνησης: τον Σόλων Γκίκα, ύμνητή της χούντας και παλιό ΙΔΕΑτη. Αυτός, της έστειλε μέσω του στρατηγού Βαρνάβα εκείνη την επιστολή που έλεγε, μεταξύ άλλων:

«Πιστεύω, άλλωστε, και προς τας σχετικώς διευκρινίσεις και διαβεβαιώσεις σας, ότι η μέλλουσα δικαστική εκτίμησης του προκύψαντος θέματος κατά τὰ θλιβερά περιστατικά του παρελθόντος θά έχη δικαίαν κατάληξιν και θά σάς αποδώση την ψυχικήν ηρεμίαν την οποίαν δικαιούσθε και τής οποίας τόσον είστε άξιοις.

Φιλικώτατα
Σόλων Γκίκας».

Βέβαια, η «τυφλή θεά» έστειλε «έφ' όρου ζωής» (θεωρητικά τουλάχιστον) τον Βαρνάβα. Ήταν η «δικαία κατάληξις» - όπως, τουλάχιστον εξελίχθηκαν τὰ γεγονότα. Αυτό, δεν μεταβάλλει καθόλου την ένεργεια του Γκίκα (σαν ύπουλου - τότε...) ούτε μειώνει την έντύπωση που προκαλεί ο χαρακτηρισμός «θλιβερά περιστατικά του παρελθόντος» για τη σφαγή του Πολυτεχνείου, όταν μάλιστα σχετίζεται με τη «δικαστική εκτίμηση» για υπεύθυνο αυτής της σφαγής...

Πέρα από αυτά:

● Μήπως οί κατηγορούμενοι είπαν ότι ήξεραν; (Θά πείτε: αφού η κυβέρνηση δεν είπε όλη την αλήθεια στην «τυφλή θεά», περίμενε κανένας να τη βοηθήσουν οί κατηγορούμενοι; Ίσως όχι, αλλά...)

● Μήπως οί συνήγοροι της πολιτικής άγωγής μελέτησαν όσο έπρεπε τη δικογραφία, ώστε να βοηθήσουν ουσιαστικά την «τυφλή θεά»;

ΑΥΤΟΥΡΓΟΙ

Οί εξαιρέσεις ελάχιστες. Έτσι, μ' όλα αυτά (και μ' άλλα πολλά) βλέπουμε την «τυφλή θεά» να καταλήγει στο συμπέρασμα:

● Ήθικος άυτοργός ο Ίωαννίδης

● Συνεργός ο Παπαδόπουλος

Όραία, λοιπόν, ήθικος άυτοργός ο Ίωαννίδης. Που είναι όμως ο φυσικός άυτοργός; Σε ποιους στρατιωτικούς (γιατί μόνο σ' αυτούς μπορούσε να δώσει έντολές ο Ίωαννίδης) στηρίχθηκε, έτσι ώστε να δημιουργηθούν οί προϋποθέσεις να ρίξει τον Παπαδόπουλο στις 25 Νοεμ-

βρίου; Άπάντηση δεν δόθηκε. Και η καταδίκη των Λυμπέρη - Γιοβάνη δεν είναι άπάντηση. Έξ άλλου, δεν πρέπει να ξεχνάμε πώς ένας άλλος «άνθρωπος του Ίωαννίδη», ο Ματζώρος, άθωώθηκε.

● Πώς γίνεται λοιπόν ο Ίωαννίδης να είναι ήθικος άυτοργός και όλοι οί άλλοι που καταδικάστηκαν να είναι τυφλά όργανα του Παπαδόπουλου;

Γιατί ποιός μπορεί να άμφισβητήσει ότι ήταν τυφλά όργανα του Παπαδόπουλου:

● Ο Μαυροειδής (τότε διοικητής της ΑΣΔΕΝ), ο Ζαγοριανάκος, ο τότε Άρχηγός Στρατού Μαστρατιώνης, ο Ρουφογάλης, ο Δασκαλόπουλος, ο Χριστολουκάς, ο Ραφαηλάκης, ο Μπουκλάκος;

● Ποιανού άνθρωπος ήταν ο στρατηγός Βαρνάβας, που έδωσε την έντολή «βαράτε στο ψαχνό» στο Ύπουργείο Δημοσίας Τάξεως;

● Ποιανού άνθρωπος ήταν ο Ντερτλής και για λογαριασμό ποιού σκότωσε τον Μυρογιάννη; Μήπως τον σκότωσε για... να παίξει το παιχνίδι του Ίωαννίδη;

Ποιός θά δώσει άπάντηση στα ερωτήματα αυτά;

ΑΚΡΟΣ ΑΠΟΡΡΗΤΟΝ (ΕΚ)

ΠΡΟΣ : Εξ' άγγελία Πρωτοδικών
Αθηνών
Κον. Φαφούτην Κων/νου
(προσωπικόν)

ΚΟΙΝ.: Κον. Ύπουργόν Δικαιοσύνης. (προσωπικόν)
Πρωτοδικετον Αθηνών/
Ανεκρίτην του Τμήματος
ΑΕΔ/1η ΜΕΟ/ΠΡ/1
ΑΕΔ/3η ΜΕΟ/ΤΕ/Ια
ΔΕ/1ου ΓΤ/3-3ου ΕΓ/ΤΒ

Φωτοτυπία του έγγραφου του κ. Αβέρωφ.

Άλλά ως ξαναγυρίσουμε στους κατηγορούμενους:

● Ο Παπαδόπουλος κι ο Ζαγοριανάκος δεν μās είπαν ποιός έδωσε την έντολή να έλθουν οί στρατιωτικές μονάδες από το Λιτόχωρο και τη Θεσσαλονίκη. Σε ποιόν από τους δυο δικτάτορες ήταν πιστοί οί διοικητές των δυνάμεων αυτών Χριστόδουλος και Τσουβαλάς; Πάντως του Ίωαννίδη δεν ήταν, γιατί δεν θά έβαζε τον Σπανό και τον Μπάνα της ΕΣΑ να τους παρακολουθούν συνεχώς, από τότε που ήρθαν στην Αθήνα (ήμέρα Σάββατο) μέχρι τη νύχτα της 25ης Νοεμβρίου.

● Δεν μās είπε ο Ζαγοριανάκος, ούτε φυσικά άκουσε η «τυφλή θεά», ποιός έδωσε έντολή τη νύχτα της Παρασκευής να τεθεί σε συναγερμό το ΚΕΝ Κορίνθου.

● Δεν μās είπε ο ίδιος τίποτα για την κυβέρνηση των άντιστρατήγων που κανόνιζε με το άφεντικό του από τη νύχτα της Παρασκευής 16 Νοεμβρίου.

(Κάτι ξέρει γι' αυτό κι ο Μαρκεζίνης...).

● Η «τυφλή θεά» δεν άκουσε επίσης ποιός, τέλος πάντων, ζήτησε την επέμβαση του στρατού και ποιός τη διέταξε. Άκουσε τον Χριστολουκά να λέει ότι τη ζήτησε 24 ώρες μετά την εισβολή. Άκουσε και τον Παπαδόπουλο να λέει ότι αυτός τη διέταξε. Άλλοι, όμως, είπαν πώς την επέμβαση του στρατού τη ζήτησε ο Δασκαλόπουλος. Αυτός όμως άθωώνεται. Τελικά μένει - σύμφωνα με τὰ όσα μās είπε η «τυφλή θεά» - πώς την επέμβαση του στρατού την προκάλεσε (η και τη διέταξε) ο Ίωαννίδης. Σε ποιους όμως έδωσε την έντολή για τη σφαγή; Που είναι αυτοί; Η καταδίκη δύο Ίωαννιδικών αξιωματικών (Λυμπέρη και Γιοβάνη) δεν λύνει το πρόβλημα.

Θέλετε οί φυσικοί άυτοργοί να βοήσκονται στα περιβόητα «παραρτήματα» του Αβέρωφ; Άν ναι, αυτοί, παραμένουν άραγε ακόμα στον στρατό; Ίσως να έχουν φύγει - αν και άμφισβάλουμε... Ποιά σκοπιμότητα, όμως, εξυπηρετείται ώστε οί κύριοι αυτοί να έχουν άποφύγει τουλάχιστον τον έλεγχο της άκροαματι-

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΕΔ/1η ΜΕΟ/ΠΡ/1

ΥΠΟΥΡΓΕΤΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΗΣ
ΑΙΧΜΗΤΕΙΟΝ ΕΠΟΠΛΑΣΤΗ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
1η ΜΕΟ/ΠΡ/1

Αριθ. Φ. 400/30.

Αθήναι 19 Νοεμβρίου 1974.

κής διαδικασίας; Κάτι μπορούσε να βγάλει η «τυφλή θεά» αν άκουγε τη φωνούλα τους!

Άντίθετα, άκουσε πολλές φροές τη φωνή του Ίωαννίδη να λέει:

«Δεν με ενδιαφέρει η άπόφραση του Δικαστηρίου, όπως δεν με ενδιαφέρει η κοινή γνώμη. Έμένα με ενδιαφέρει ο Στρατός. Και ο Στρατός ξέρει ότι ο Ίωαννίδης δεν έχει σχέση με το Πολυτεχνείο. Όταν μου φορτώνουν πράγματα που δεν έχω κάνει, με έξυπηρετούν. Γιατί, πολλοί αξιωματικοί θά άρχίσουν να άμφισβάλουν και γι' αυτά που πράγματι έχω εϋθύνη».

Τί σημαίνουν αυτά τὰ λόγια του Ίωαννίδη μπορεί να το άντιληφθεί και ένας που δεν είναι ύπουργός Έθνικής Άμύνης...

Τελικά η «τυφλή θεά» έβγαλε την άπόφασή της... Έμās - όπως έγιναν τὰ πράγματα - δεν μās ενδιαφέρει τόσο αν ο Παπαδόπουλος η ο Ίωαννίδης (η και οί δυο) ήταν ήθικοί άυτοργοί της σφαγής του Πολυτεχνείου.

‘Ο ύπουργός ‘Απασχολήσεως καὶ δύο «πορτραίτα» του

Τὸ «Ἀντί», στὸ τεύχος τῆς 13ης Δεκεμβρίου, δημοσίευσε ἕνα «πορτραίτο» τοῦ σημερινοῦ Ὑπουργοῦ Ἀπασχολήσεως κ. Κωνστ. Λάσκαρη, μαζί με τὴν ἀποκάλυψη ὅτι ὁ κ. ὑπουργὸς ὄχι μόνο περιλαμβάνεται μεταξύ τῶν «συνομιλητῶν» (καλοκαίρι 1971) τοῦ δικτάτορα Παπαδόπουλου, ἀλλὰ ὑπέβαλε, ἀργότερα, σ’ αὐτὸν ὑπόμνημα,

● ὅπου χαρακτηρίζει τὴν ξενοκίνητη δικτατορία σὰν «ἐν δυναμικὸν καθεστῶς ἀπὴλλαγμένον ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του τῆς κοινοβουλευτικῆς τροχολέξης»

● τόνιζε ὅτι ὁ δικτάτορας ἀνέλαβε, «δι’ ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὸ πολιτικὸν πρόβλημα, τὰς εὐθύνas διὰ τὰς ἐξελίξεις τούτου προσωπικῶς ἐνώπιον τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἱστορίας»

● εἰσγγεῖτο διάφορα μέτρα γιὰ νὰ ἐπιδιώξει ὁ συνδικαλισμὸς «δι’ ὄλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων τὴν ἐκτόνωση τῶν ψυχολογικῶν ἀντιδράσεων»...

Συμπωματικά, τὴν ἴδια ἡμέρα δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ «Πολιτικὰ Θέματα» συνέντευξη τοῦ κ. Κ. Λάσκαρη, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Προώθησις τῆς συνεργασίας τῶν τάξεων». Στὴ συνέντευξη αὐτὴ περιέχονται πολλὲς ἀνακρίβειες, παράλληλα με σημαντικὲς παραλείψεις, τῆς ὁποῖας καὶ ἐπισημαίνουμε:

α. Παραλείπεται ἡ «συνομιλία» τοῦ κ. Κ. Λάσκαρη με τὸν Γ. Παπαδόπουλο καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ «συνομιλία» αὐτὴ συν-οδεύτηκε ἀπὸ ὑπόμνημα. Ἄν αὐτὲς οἱ ἐνέργειες τοῦ κ. Λάσκαρη δὲν ἦταν ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ ἀποδοκιμαστέες, ὅπως ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ στὸ ἐπόμενό τους τεύχος τὰ «Π.Θ.», τότε γιατί δὲν τῆς ἀναφέρουν στὴν ἐκτενέστατη αὐτὴ συνέντευξη;

β. Ἀναγράφεται ὅτι, ὅταν ἦρθε ἡ δικτατορία, ὁ κ. Λάσκαρης «δὲν πῆγε νὰ βρεῖ τοὺς συναδέλφους του δικηγόρους» καὶ «ἀκολούθησε ἡ ἐπταετία καὶ ἡ ἐπιστροφή του στὴ δικηγορία». Ἀφήνεται, δηλαδή, νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ὁ κ. Λάσκαρης ἦταν δικηγόρος πρὶν ἀπὸ τὴν δικτατορία, πράγμα ἀνακριβές. Ὁ κ. Λάσκαρης ἔγινε δικηγόρος στὴ... νεαρὴ ἡλικία τῶν πενήντα τεσσάρων ἐτῶν, τὸ 1972 (γεννήθηκε τὸ 1918, ὅπως ἀναφέρεται σὲ βιογραφικὸ του σημείωμα δημοσιευμένον στὴν ἐφημερίδα «Πρωτοπόρος»), ὅταν εἶχαν καταργηθεῖ ἀπὸ τὸ δικτατορικὸ καθεστῶς οἱ φραγμοὶ εἰσόδου ὑπερηλίκων στὸ δικηγορικὸ σῶμα.

γ. Παραλείπεται ὅτι ὁ κ. Λάσκαρης εἶναι συνταξιούχος τοῦ «Ταμείου Ἀσφάλισης Συνδικαλιστικῶν Στελεχῶν», προφανῶς ὑπὸ τὴν ιδιότητά του τοῦ πα-

λαιοῦ ὑπαλλήλου τῆς ΓΣΕΕ, ὅπου ἔμεινε ἀνενόχλητος (σὲ καίριο τμήμα τῆς) ἐπὶ πολλὰς καὶ κρίσιμες δεκαετίες τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, μέχρι τὸ ἔτος 1970, δηλαδή καὶ τρία ἔτη μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς δικτατορίας, τὴν ὁποία δὲν παρέλειπε νὰ ἐγκωμιάζει καὶ ὑποστηρίζει ἢ τότε ἡγεσία τῆς ΓΣΕΕ.

δ. Ἀναγράφεται, γιὰ νὰ τονισθοῦν οἱ ὑπερφυσικὲς ἰκανότητες τοῦ κ. Λάσκαρη, ὅτι «κάποτε ξεκίνησε μιὰ διαδήλωση οἰκοδόμων νὰ γκρεμίσει τὸ Ὑπουργεῖο καὶ κατέληξε νὰ σηκώσει στὰ χέρια τὸν Ὑπουργό». Ὅποιοι εἶδε τὴ θαυμασία ταινία-ντοκουμεντὸ «Μαρτυρίες» τοῦ Ν. Καβουκίδη, στὴν ὁποία ἔχουν κινηματογραφηθεῖ στιγμιότυπα καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν πορεία, θὰ παρατήρησε τῆς ἀγριεῖς ἀποδοκιμασίας καὶ τῆς εὐγλωττεῖς χειρονομί-ας με τῆς ὁποῖες ὑποδέχθηκε τὸ συγκεντρωμένο πλήθος τὸν κ. Κ. Λάσκαρη, ὅταν ἐτόλμησε νὰ ἐμφανιστεῖ στὸ παράθυρο τοῦ Ὑπουργείου του. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σ’ αὐτὴ τὴν πορεία καὶ σὲ ἄλλη μεταγενέστερη πᾶρθηκαν φωτογραφίες πού παρ-ρουναιάζουν τὸν κ. Λάσκαρη νὰ βρίζεται

Φωτοτυπία τοῦ «μνημόνιου» πού ἔστειλε στὸν Γ. Παπαδόπουλο ὁ κ. Λάσκαρης.

στὸ κατώφλι τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας καθισμένους ἐπάνω σὲ ἴμους, ἄλλοτε κρατώντας στὰ χέρια του χωνὶ καὶ ἄλλοτε χωρὶς χωνὶ, ἀλλὰ, κατὰ περίεργη σύμπτωση, σὲ καμία ἀπὸ τῆς φωτογραφίες αὐτὲς δὲν φαίνονται τὰ πρόσωπα τῶν «βασταζόντων», γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἂν ἀνῆκουν στοὺς συγκεντρωθέντες ἢ ἂν εἶναι ἄλλα ἄτομα καὶ ποιὰ (βλέπε καὶ «Ἀκρόπολις» 23.12.1975, ὅπου δημοσιεύεται στὴν πρώτη σελίδα, με συγκινητικὰ σχόλια, φωτογραφία ἀπὸ ἄλλη πορεία).

ε. Δὲν δίνεται κανένα στοιχεῖο γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ ΔΕΚΕ, συνδικαλι-

στικῆς ὁργάνωσης πού ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν κ. Λάσκαρη καὶ ἄτομα τοῦ περιβάλλοντός του (πού εἶναι σήμερα διορισμένα σὲ καίριες θέσεις δευτεροβαθμίων συνδικαλιστικῶν ὁργανώσεων με ἄγνωστο ἕψος ἀποδοχῶν καὶ ἀποζημιώσεων ἀπὸ τῆς θέσεις αὐτὲς καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα συμβούλια πού μετέχουν) κατὰ τὸ διάστημα τῆς δικτατορίας, με τρόπο συγκεκριμένο καὶ σαφῆ, τόσο γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα πού προηγήθηκε ἀπὸ τὴ συνομιλία τοῦ κ. Λάσκαρη με τὸν Παπαδόπουλο (30 Ἰουλίου 1971) ὅσο καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτή.

στ. Δὲν δίνεται κανένα στοιχεῖο σχετικὸ με τὸ ἕψος τῶν χρημάτων τὰ ὁποῖα διοχετεύθηκαν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴ Διεθνή Συνομοσπονδία Ἐλευθέρων Συνδικατίων στὸ ΔΕΚΕ οὔτε γιὰ τὸν τρόπο πού χρησιμοποιήθηκαν. Τὸ ὅτι ἐδόθηκε ὑλικὴ βοήθεια, ἀγνώστου ἕψους καὶ ἀγνώστου χρησιμοποίησεως, εἰς τὸ ΔΕΚΕ τοῦ κ. Λάσκαρη, δηλώθηκε ἀπὸ τὸν ὑψηλὸ ἀξιωματοῦχο τῆς δι-εθνούς αὐτῆς γνωστῆς δραστηριότητας καὶ στενὰ συνδεδεμένης με ἀμερικανικοὺς συνδικαλιστικοὺς παράγοντες κ. Χάρμ Βόιτερ καὶ καταγγέλλεται σὲ ἄρθρο πού φέρνει τὴν ὑπογραφή Γιάννης Σαντοριναῖος καὶ ἀναδημοσιεύεται στὴ συνδικαλιστικὴ ἐφημερίδα «Φωνὴ τῶν Ἐργαζομένων» τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1975.

ζ. Ὁ κ. Γιάννης Σαντοριναῖος, ἀναφερόμενος εἰς τὸν κ. Λάσκαρη καὶ τοὺς λοιποὺς συμμετόχους στὸ ΔΕΚΕ, τοὺς χαρακτηρίζει σὰν ἄτομα πού πέρασαν τὸ διάστημα τῆς δικτατορίας «ἀπλώνοντας τὸ ἕνα χερί στὴ Διεθνή γιὰ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ βοήθεια καὶ τὸ ἄλλο στὸν παρανομικὸ δικτάτορα». (Σημ. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ διατυπώνονται καὶ φροβεροὶ ὑπανιγμοὶ σὲ βάρος τῆς Διεθνούς τῶν Ἐλευθέρων Συνδικατίων, καὶ εἰδικότερα τῆς Διεθνούς Ὀμοσπονδίας Μεταφορῶν, γιὰ τὴ στάση τους ἀπέναντι στὴ δικτατορία καὶ στοὺς Ἕλληνες ἐφοπλιστές).

η. Δὲν διευκρινίζεται τί ἀκριβῶς δίδα-σκε ὁ κ. Λάσκαρης καὶ ἂν ὑπάρχουν πουθενὰ κείμενα τῶν παραδόσεων του κατὰ τὸ κρίσιμο χρονικὸ διάστημα 1963-1967 πού διατέλεσε καθηγητὴς στὴ «Σχολὴ Ἐπιμορφώσεως Ἀνωτέρων Ἀξιωματικῶν Χωροφυλακῆς». Οὔτε ποιὲς ἀκριβῶς ὑψηλές προσέφερε καὶ ποιὸ μνηναῖο μισθὸ ἔπαιρνε κατὰ τὰ χρόνια πού ἐργά-στηκε στὸ Διεθνή Ὄργανισμὸ Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως (βλέπε ἐφ. «Πρωτοπόρος», τεύχος Σεπτεμβρίου 1974, ὅπου καὶ τὸ βιογραφικὸ σημείωμα).

θ. Δὲν ἀναφέρεται ἂν ἀπὸ τῆς 21 Ἀπριλίου 1967 μέχρι τῆς 23 Ἰου-λίου 1974 (δηλαδή καθ’ ὄλο τὸ διάστημα τῆς δικτατορίας), τοῦ δόθηκε διαβατήρι-ο γιὰ νὰ πάει στὸ ἐξωτερικὸ, σὲ ποιὲς χώρες πῆγε, με ποιὰ ιδιότητα, καὶ πόσες φορές.

ι. Δὲν διευκρινίζεται ἂν ὁ «Κωνστ. Λάσκαρης» πού ἀναφέρεται μετὰ τῶν 632 συντακτῶν τοῦ Μακροχρονίου Σχε-δίου τῆς Δικτατορίας (βλέπε περιοδικὸ «ΘΕΑΤΡΟ», τεύχος 33, σελ. 82) εἶναι ὁ ἴδιος ἢ ἄλλο πρόσωπο...

κ. Δὲν ἀναφέρεται πού ἦταν καὶ τί ἔκανε ὁ κ. Λάσκαρης κατὰ τὴν περίοδο τῆς δικτατορίας τῆς 4ης Αὐγούστου, κατὰ τὸν Ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο, κατὰ

τὴν Κατοχή, κατὰ τὰ Δεκεμβριανὰ καὶ κατὰ τὸν Ἐμφύλιο Πόλεμο.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ «ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ»

Τὸ ἴδιο περιοδικὸ ὅμως, στὸ τεύχος τῆς 20ῆς-26ῆς Δεκεμβρίου ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαντήσῃ στὸ «Ἀντί» καὶ νὰ «ἀποκαταστήσῃ» κατὰ κάποιον τρόπο τὸν κ. Κωνστ. Λάσκαρη, τὸν ὁποῖο, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ καὶ σὰν ἀντιστασιακό!!! Στὸ δημοσίευμα αὐτὸ ἔχουμε νὰ κάνουμε τὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

1. Ἀναγνωρίζουν τὰ «Π.Θ.» ὅτι ὁ κ. Λάσκαρης ὑπῆρξε συνομιλητὴς τοῦ Γ. Παπαδόπουλου καὶ τοῦ ὑπέβαλε τὸ ὑπόμνημα γιὰ τὸ ὁποῖο γράψαμε. Καὶ δὲν ἀποκλείουν κατὰ τρόπο σαφὴ καὶ κατηγορηματικὸ, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ Ὑπουργὸς ἐπὶ δικτατορίας. Ἀναγνωρίζουν, δηλαδὴ, ὅτι τὰ ὅσα γράψαμε γιὰ τὸν κ. Λάσκαρη εἶναι σωστά. Προσπαθοῦν, ὅμως, νὰ μειώσουν τὴ σημασίαν τους. Ἐμεῖς, δὲν θὰ χρειαστῇ νὰ κάνουμε χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὸν κ. Λάσκαρη καὶ τοὺς λοιποὺς συνομιλητὰς τοῦ δικτάτορα. Θὰ ἀναφερθοῦμε, ἐνδεικτικὰ, σὲ ὀρισμένα δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, γιὰ νὰ θυμίσουμε ποιά πολὺτιμη βοήθεια ἀποτέλεσαν οἱ «συνομιλίες» γιὰ τὸ δικτατορικὸ καθεστῶς καὶ πῶς ἀξιολογήθηκαν καὶ ἀξιοποιήθηκαν ἀπὸ αὐτὸ.

● Στὸν «Ἐλεύθερο Κόσμο» τῆς 31 Ἰουλίου 1971 ἀναγράφεται κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «μακρὰ καὶ ἐγκάρδια συνομιλία», ὅτι: «Ὀλίγον βραδύτερον χθὲς ὁ κ. Πρωθυπουργὸς ἐδέχθη τὸν κ. Κ. Λάσκαρη, συνδικαλιστικὸν στέλεχος, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνομίλησε προφανῶς ἐπὶ θεμάτων ἀφορῶντων τὴν ἐργατοῦπαλληλικὴν τάξιν».

● Ἡ ἴδια ἐφημερίδα τὴν 1η Αὐγούστου 1971, σὲ ὑστερόγραφο τοῦ κυρίου ἄρθρου γράφει: «Πανικὸς εἰς τοὺς παλαιοκομματικὸς. Εἶχαν ἀνταχθῆ διὰ παντὸς μέσου εἰς τὴν συνῆχσιν τῶν ἐπαφῶν πολιτικῶν προσώπων μετὰ τοῦ κ. Γ. Παπαδόπουλου. Καὶ πρὸς στιγμὴν ἐπίστευσαν ὅτι τὸ ἐπέτυχαν. Ἡ ἐπανάληψις τῶν συνομιλιῶν τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ τοὺς αἰφνιδίασεν. Διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν διαπιστώνεται ἡ ἄγνοιά των καὶ ἡ ἀδυναμία των νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τοὺς πολιτευτὰς. Νέα ἐξόρμησις λοιπόν. Δηλώσεις τοῦ κ. Π. Κανελλοπούλου, ἀνακοινώσεις τοῦ Α. Παπανδρέου, φλυαρίες κάποιων ἄλλων (Σημ. Συντ.: προφανῶς ὑπονοεῖ τὸν κ. Κωνστ. Καραμανλῆ). Ἡ ματαιοπονία, δηλαδὴ, συνεχίζεται. Διότι αἱ ἐπαφαὶ τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ θὰ ἐξακολουθήσουν καὶ ἀσφαλῶς θὰ προκύψῃ ἀπὸ αὐτὰς κάτι ὀφελίμων».

● Ἡ «Νέα Πολιτεία» (6 Αὐγούστου 1971), γράφει ὅτι οἱ συνομιλίες μετὰ τὸν δικτάτορα ἔφεραν «πανικὸν δυσκόλων ἀποκρηπτόμενον εἰς τὰς τάξεις τῶν πρώην ἡγετικῶν στελεχῶν τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ κόσμου».

Ἀντίθετα, ἡ «Βραδυνή», στὸ φύλλο τῆς 5ης Αὐγούστου 1971, ἔχει σχόλιο σύμφωνα μετὰ τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει τὶς συνομιλίες μετὰ τὸ δικτάτορα «λυπηρὸν καὶ ἀποκαρδιωτικὸν φαινόμενον». εἰδικότερα γιὰ ἐκείνους «οἱ ὁποῖοι μέχρι πρότινος ἐτήρουν ἀδιάλλακτον στάσιν καὶ ἐξήτουν κεφαλὰς ἐπὶ πίνακι, ἐνῶ σήμερον μόλις ἔλαβον προτὸς εἰς τὰς συνομιλίας καὶ ἐπαφὰς ἠλλαξαν γλῶσσαν καὶ προβαίνουν εἰς δηλώσεις» καὶ πιὸ πέρα μιλάει γιὰ δεσμεύσεις ἠθικὰς «αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ παρακαμφθοῦν εὐκόλως. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐκφράζομεν τὴν βαθεῖαν λύπην μας» (Σημ. Συντ.: Γιὰ τὸν κ. Κ. Λάσκαρη δὲν ἔχουμε κανένα στοιχεῖο ὅτι ζήτησε ποτὲ προτοῦ συνομιλήσῃ καμιά κεφαλὴ ἐπὶ πίνακι).

2. Ἀναγνωρίζεται στὸ δημοσίευμα αὐτὸ ὅτι ὅταν προτάθηκε στὸν κ. Λάσκαρη νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Παπαδόπουλο εἶπε: «Δὲν ἔχω ἀντίρρηση». Βγαίνει, ὅμως, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ δημοσιότητα, ὅτι τοῦ συνέστησαν νὰ πάει νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τὸν Παπαδόπουλο, καὶ μάλιστα «ὁμοφώνως», τὰ στελέχη τοῦ ΔΕΚΕ μετὰ τὸν ὁποῖον καὶ ὁ κ. Ὁρέστης Χατζηβασίλειου, σημερινὸς Πρόεδρος τοῦ ΑΕΜ. (Ὁ κ. Ὁρέστης Χατζηβασίλειου, σὲ ἐπιστολὴ πρὸς δημοσίευσιν στὸ τεύχος τῶν «Π.Θ.» τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου 1973, ὅπου ζητᾷ τὴν ἐπαναφορὰ του ἀπὸ τὴν τότε δικτατορικὴ κυβέρνησιν στὴν ἐργασία του, ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ ἴδια δικτατορία προηγουμένως τὸν εἶχε διώξῃ) καταλήγει ὅτι μιὰ σχετικὴ ρύθμιση «θὰ ἐσταθμίζετο ἰδιαίτερος ἀπὸ τὴν Διεθνή τῶν Ἐλευθέρων Συνδικάτων τῆς Εὐρώπης καὶ θὰ ἦτο ἓνα θετικὸ βῆμα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς χώρας μας εἰς τὸ Διεθνὲς Γραφεῖον Ἑργασίας». Αὐτὸ ἄνευ σχολίων).

3. Δὲν ἐξηγεῖται γιὰ ποιὸν εἰδικῶς λόγο ὁ κ. Κ. Λάσκαρης δὲν ἀρκέστηκε στὴ συνομιλία πού εἶχε μετὰ τὸν δικτάτορα, καὶ στὸ «μνημόνιο» πού τοῦ ἔδωσε κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσε ὑστερα ἀπὸ δέκα ἡμέρες (11 Αὐγούστου 1971) καὶ τὸ ὑπόμνημα στὸ ὁποῖο γράφονται τὰ περὶ «κοινοβουλευτικῆς τροχοπέδης» κ.λπ.

4. Ἀναγράφεται ὅτι τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ πρὸς τὸν δικτάτορα, προτοῦ σταλεῖ σ' αὐτόν, «μοιράστηκε, διαβάστηκε καὶ πῆρε τὴν ἐγκρισὴν ἀπὸ τὸ ΔΕΚΕ, τὸ ΑΕΜ, καὶ τὴ Διεθνή Ὀμοσπονδία τῶν Ἐλευθέρων Συνδικάτων». Δικό τους τὸ πρόβλημα...

5. Τὰ «Π.Θ.» λένε ὅτι τὸ «Ἀντί» θεώρησε τερατώδες τὸ «Υμῖν», τὸ ὁποῖο

χρησιμοποιεῖ ἀπευθυνόμενος στὸν δικτάτορα ὁ κ. Λάσκαρης. Δὲν θεωρήσαμε τερατώδες μόνο τὸ «Υμῖν», ἀλλὰ κυρίως τὰ περὶ «κοινοβουλευτικῆς τροχοπέδης», τὰ περὶ «εὐθυνῶν ἐνώπιον τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἱστορίας» κ.λπ. Τὰ «Π.Θ.» δὲν τὰ θεωροῦν τερατώδη; Δὲν θεωροῦν τερατώδες συνομιλητὴ καὶ ὑπομνηματογράφος τοῦ Παπαδόπουλου νὰ εἶναι μέλος μίας κυβερνήσεως κοινοβουλευτικῆς;

Ἄλλὰ μετὰ τὸ «θέμα Λάσκαρη», ἀσχολήθηκε στὸ τελευταῖο τεύχος του καὶ τὸ περιοδικὸ «Προσανατολισμοί». Τὸ ὁποῖο, ἀφοῦ ἀναφέρεται στὶς ἀποκαλύψεις τοῦ «ΑΝΤΙ» καὶ τὴν «ἀπόλυτη κάλυψη» τοῦ κ. Λάσκαρη ἀπὸ τὰ «Πολιτικὰ Θέματα»:

1. Μνημονεύει μιὰ δήλωσιν τοῦ κ. Γ. Ράλλη (31-7-71, «ΒΗΜΑ») γιὰ τοὺς συνομιλητὰς, ὅπου, μετὰξὺ ἄλλων λέει:

«Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ πολιτικὴ λύσις εἶναι ἢ πλέον ἐνδεδειγμένη διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὁμαλότητος εἰς τὴν χώραν. Ἄλλὰ δικαιοῦται κανεὶς νὰ ἀμφιβάλλῃ ζωνῶς κατὰ πόσον αἱ μετὰ πολλὰς τυμπανοκρουσίας πραγματοποιηθεῖσαι ἐπαφαὶ τοῦ προέδρου τῆς στρατιωτικῆς κυβερνήσεως μετὰ ἀοιθμῶν προσώπων, πού δὲν ἔχουν νὰ προβάλλουν παρὰ μόνον τὸν τίτλον τοῦ πρώην βουλευτοῦ καὶ τὰ ὁποῖα οὐδὲν ἀντιπροσωπεύουν, ἀποτελοῦν ἔστω καὶ μικρὸν βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν».

2. Ἀναφέρεται στὸν ἰσχυρισμὸ τῶν «Π.Θ.» γιὰ τὴν ἐγκρισὴν τοῦ ὑπομνήματος Λάσκαρη πρὸς τὸν δικτάτορα ἀπὸ τὸ ΔΕΚΕ, τὸ ΑΕΜ τὴ Διεθνή καὶ ἄλλα πρόσωπα.

Τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων αὐτῶν ἔχουν καλυφθῆ ἀπὸ μιὰ μαύρη (ἀρνητικὴ) διαφήμιση, ἀλλὰ οἱ «Προσανατολισμοί» γράφουν ὅτι μετὰξὺ τους «διάβασαν» τὰ ὀνόματα ἐνὸς τ. πρωθυπουργοῦ καὶ ἐνὸς ὑπουργοῦ τῆς κυβερνήσεως ἐθνικῆς ἐνότητος. Τί σημαίνουν δὲ αὐτὰ:

Ἄλλὰ στὸ «θέμα Λάσκαρη» θὰ ἐπανέλθουμε.

Ἡ Ἐπιτροπὴ Πρωτοβουλίας
«Ἡ γυναῖκα στὴν Ἀντίσταση».

Σὰς προσκαλεῖ
στὴν ἐκδήλωσιν πρὸς ὀργανώνει,
μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἔτους τῆς Γυναίκας, στὸ θέατρο «Ἀχροπόλ», ὁδὸς Ἰπποκράτους, τὴ Δευτέρα 19 Ἰανουαρίου στὶς 7 μ.μ.

Θέμα: «Ὁ ἀγὼνας τῆς γυναίκας ἀπὸ τὶς φυλακὰς καὶ ἐξορίες».

Ἡ Ἐπιτροπὴ Πρωτοβουλίας.

στὶς ἐπάλξεις τῆς Δημοκρατίας
ἢ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
ἢ ἀπογευματινὴ σου ἐφημερίδα

ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ

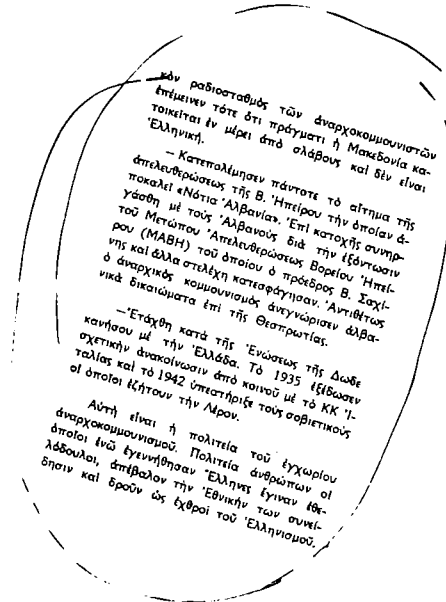
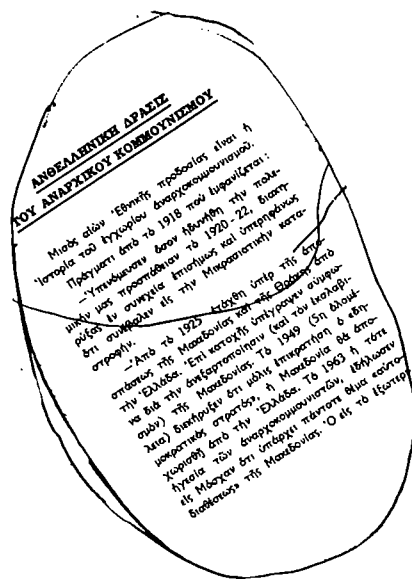
ΚΑΛΗ ΧΡΟΝΙΑ!

Μπορεί να είναι υπερήφανη ή άρμόδια ύπηρεσία του Αρχηγείου Στρατού για το «Ημερολόγιο» που προσφέρει στο στράτευμα. Στις 114 σελίδες του, εκτός από τις 12 μηνιαίες σελίδες του 1976, παρέχει και λαμπρές πρακτικές και «ιστορικές πληροφορίες». Το πνεύμα του όμως βρίσκεται πεισματικά και εθνικόφρονα άγκιστρωμένο μερικές δεκαετίες πίσω. Τα κείμενά του είναι γνήσια δείγματα της κακόγουστης και μισαλλόδοξης «διαφώτισης», που στέκεται στη φρασεολογία και τα συνθήματα του έμφυλιου πολέμου.

Σ' αυτό το χρονικό σημείο σταματά ή ιστορική πληροφόρηση (1949). Για την Ελληνική Έπανάσταση του 1821 αφιερώνει τρεις άραδες στο συνθηματολογικό κεφάλαιο «Βυζάντιον», ενώ αφιερώνει ιδιαίτερα κεφάλαια με τίτλο «Άνθελληνική δράσις του άναρχοκομμουνισμού» και «Τί έστοίχισε ό άναρχοκομμουνισμός εις την Έλλάδα».

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο κεφάλαιο για την Κύπρο, ή διαφωτιστική άνασκόπηση πληροφορεί: «Ήδη δέ άποκτήσασα τή 1960, κατόπιν σκληρών αγώνων, σχετική άνεξαρτησίαν άγωνίζεται προς πλήρη εθνικήν άποκατάστασιν». Ουδέν άλλο συνέβη.

Και βέβαια ούτε μία λέξη για τη δικτατορία, τή πολίτευμα που έχει τήρα αυτή ή χώρα, τή Σύναγμα και τή Δημοκρατία. Τό έχει ξεφυλλίσει, άραγε, ό κ. Άβέρωφ; Άλλά από πότε μένει άναλλοίωτο-ούσιαστικά - τή ήμερολόγιο; Γιατί ένα κείριο σημείο ένδιαφέροντος είναι οι μεταβολές από τή α' έτος τής Νέας μας Δημοκρατίας (1975) στο β' έτος (1976): «Ή άνθελληνική δράσις τού έγχωρίου κομμουνισμού» τού 1975 έγινε φέτος: «Ή άνθελληνική δράσις τού άναρχικού κομμουνισμού». Κάτι μάς θυμίζουν αυτές οι μεταβολές: Κάποιες πινακίδες, στις όποιες προστέθηκε ή λέξη «έπαναστατικών» εις τή άπόβλητον Κομμουνιστικήν Κόμμα Έλλάδος! Τά έχει ξεφυλλίσει αυτά τή ήμερολόγια - που δεν μπορεί, θά τού προσφέρθηκαν για τις σημειώσεις του - ό ιστορικός συγγραφέας και ύπουργός Έθνικής Άμύνης Εύ. Άβέρωφ - Τσιτσάς;

Ο ΚΥΡ. ΜΑΝΩΛΗΣ

του Ν. Μαρουλάκη

Μορφολογία τῆς πολιτικῆς κρίσης στὴν Πορτογαλία

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

τοῦ Γιώργου Πάσχου

Ἔνα μῆνα μετὰ τὸ ἀντιπραξικόπημα τῆς δεξιᾶς, ποὺ ὁδήγησε στὴν ἦττα τῆς στρατιωτικῆς ἀριστερᾶς καὶ στὴ διάλυση τῶν κυριότερων μονάδων τῆς στοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἀεροπορία, ἡ πολιτικὴ κρίση στὴν Πορτογαλία δὲν ἔχει ἀκόμα φτάσει στοῦ τέρατος τῆς.

Στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο ἡ κυρίαρχη ἀντίθεση βρίσκεται σήμερα ἀνάμεσα στοὺς «πολιτικούς» τοῦ ΚΕΔ (Ἀντουνες, Λουρέντσο κ.τ.λ.), ποὺ, ἐνῶ ἔπαιξαν βασικὸ ρόλο στὴν ἐξουδετέρωση τῆς στρατιωτικῆς ἀριστερᾶς, προσπαθοῦν τώρα, μὲ τὴν ὑποστήριξη καὶ τοῦ ΚΚΠ, νὰ περισώσουν μερικὲς ἀπὸ τὶς κατακτήσεις τῆς ἐπανάστασης, καὶ στὴ στρατιωτικὴ (Νέβες, Σούσα ἔ Κάστρο, Βελόζο κ.τ.λ.) καὶ παραδοσιακὴ δεξιὰ (μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἡγέτη τοῦ P.P.D Σὰ Καρνέιρο), ποὺ ζητοῦν τὴν ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητη διάλυση τοῦ ΚΕΔ, τὸν περιορισμὸ τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν ἐθνικοποιήσεων καὶ τὴν διάλυση τῶν ὀργάνων τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας. Ἡ σοσιαλδημοκρατία τοῦ Σοάρες ἀμφιταλαντεύεται ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς ἐπιλογές. Τὸ πολιτικὸ τῆς πρόγραμμα ταυτίζεται σχεδὸν μὲ τὸ πρόγραμμα τῆς δεξιᾶς. Ὅμως τῆς εἶναι δύσκολο νὰ παραδεχτεῖ ὅτι ἡ ἡγεσία περνᾷ φυσιολογικῶς σήμερα στοὺς παραδοσιακοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ ὅτι ὁ ρόλος ποὺ ἔπαιξε ἦταν ἀπλᾶ καὶ μόνον νὰ προσφέρει τὴν ἀναγκαίᾳ πολιτικὴ κάλυψη γιὰ τὴν ἀνασύνταξη τῶν δυνάμεων τῆς δεξιᾶς.

Πῶς ἄλλαξε ὅμως τόσο ἀνώδυνα τὸ πολιτικὸ κλίμα τῆς Πορτογαλίας; Πῶς ἀνατράπηκε ἡ ἰσορροπία τῶν δυνάμεων; Πῶς ἦταν δυνατό νὰ ἐξουδετερωθεῖ, ἔστω, καὶ προσωρινά, τὸ κίνημα λαοῦ καὶ στρατιωτῶν, ποὺ ἔμοιαζε ἀνίκητο στὴν ἐπαναστατικὴ διεκδίκηση τῆς νομιμοποίησής του σὰν φορέα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας;

Τὸ ἀνέβασμα τῶν λαϊκῶν κινητοποιήσεων μετὰ τὴν πτώση τῆς δικτατορίας καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1974 εἶχε σὰν προϋπόθεση ἄλλὰ καὶ προῖόν μιὰ πολιτικὴ ἀστάθεια, σφωτότερα ἓνα κενὸ ἰσχύος στὸ «μονοπώλιο» τοῦ κρατικοῦ καταναγκασμοῦ. Ἄπ' τὴ μιὰ μεριά τὸ λαϊκὸ κίνημα δὲν διέθετε τὶς ὀργανωτικὲς κυρίως προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά ἔμοιαζε πῶς ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἡγεσία ἀδυνατοῦσε πιά νὰ ἀντισταθεῖ στὰ ριζοσπαστικὰ μέτρα αὐτοβοήθειας λαοῦ καὶ στρατιωτῶν. Ἡ πολιτικὴ κρίση ἐκφραζόταν μὲ τὶς τακτικὲς κυβερνητικὲς ἐναλλαγές καὶ τὶς διαμάχες καὶ μετατοπίσεις ἰσχύος στὸ ΚΕΔ.

Μέσα στὸ γενικὸ κλίμα αἰσιοδοξίας ποὺ γέννησε ἡ πολιτικὴ κρίση γεννήθηκε σὲ μερικὲς σοσιαλιστικὲς ὁμάδες ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ μισοαυθόρμητιστικὴ λαϊκὴ κινητοποίηση εἶναι ἰκανὴ ἀπὸ μόνη τῆς – χωρὶς ἀκριβὴ πολιτικὸ προσανατολισμὸ καὶ πολιτικὴ ἡγεσία – νὰ παραμερίσει ἐπαναστατικὰ κάθε ἐμπόδιο στὴ σοσιαλιστικὴ ἀλλαγὴ. Ἄλλες πάλι ὁμάδες ἀρνοῦνταν τὴν ἀνάγκη ὑπαρξῆς ἐνὸς κεντρικοῦ πολιτικοῦ ὀργανοῦ. Ἡ νοσοτροπία αὐτὴ ἐκφραζόταν ἀπλοποιημένα ἔτσι περίπου: Ὁ λαὸς θέλει τὴν ἐπανάσταση καὶ οἱ στρατιῶτες ποὺ ἔχουν τὰ ὄπλα εἶναι μαζί του. Ὁ εὐθραυστος κρατικὸς μηχανισμὸς εἶναι παράλυτος. Ἡ κατάληψη λοιπὸν τῆς ἐξουσίας εἶναι ἀπλή!

ΛΑΟΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΟΣ

Παρόμοιες τάσεις παρουσιάστηκαν καὶ σὲ ἀρκετοὺς προ-

οδευτικοὺς ἀξίωματικούς μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Ἐπαναστατικὸ Συμβούλιο, ποὺ ἡ μακρόχρονη παραμονὴ τους στὶς ἀποικίες τοὺς εἶχε στερήσει τὴν ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα τῆς Πορτογαλίας. Ἡ θεωρία τους γιὰ τὴν ἐπανάσταση ἦταν στρατιωτικὴ-τεχνικίστικη: ἡ λαοκρατία κυριάρχησε στὰ ἐργοστάσια, στὶς πόλεις καὶ στὴν ὑπαιθρο. Ἡ κατάληψη τῆς ἐξουσίας δὲν εἶναι λοιπὸν παρά ὑπόθεση μιᾶς στρατιωτικῆς ἐπιχειρήσεως, ποὺ θὰ θέσει ἐκτὸς μάχης τὰ νευρολογικὰ κέντρα τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Ὁ λαὸς θὰ ὑποστηρίξει τὸ στρατὸ καὶ ὁ στρατὸς θὰ τοῦ παραδώσει τὴν ἐξουσία.

Στὴ γενικότερη πίστη πῶς ἡ ἐνότητα λαοῦ καὶ στρατοῦ εἶναι δεδομένη καὶ συμπαγῆς, ἀντανακλάται ὀλη ἡ ἀντιφατικὴ κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε μετὰ τὴν στάση τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν τοῦ Τάνκος. Οἱ ἀλεξιπτωτιστὲς χρησιμοποιήθηκαν στὶς 11.3.75 γιὰ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἐνάντια σὲ μιὰ στρατιωτικὴ μονάδα ἀριμάτων μάχης, ἐλεγχόμενη ἀπὸ προοδευτικούς στρατιώτες (RALIS). Ἀργότερα συμμετείχαν στὴν ἀνατίναξη τοῦ προοδευτικοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Radio Renascença. Μὲ τὴν ἀνατίναξη τοῦ σταθμοῦ ἀνατινάχθηκε ὅμως καὶ ἡ μέχρι τότε ὑποταγὴ τους στὴ στρατιωτικὴ ἱεραρχία. Σύντομα ἡ βάση τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν τοῦ Τάνκος μεταβλήθηκε σὲ σημαντικὴ αἰχμὴ ἐνάντια στοῦ συντηρητικὸ ἀρχηγεῖο ἀεροπορίας καὶ στὴν ἀπομπή τοῦ Καρβάλιο. Μέσα σὲ μιὰ διαδικασία ὄξυνσης τῶν σχέσεων τους μὲ τὴν ἡγεσία τῶν ἐνόπλιων δυνάμεων, προχώρησαν στὴν κατάληψη τριῶν ἀεροδρομίων καὶ τοῦ ἀρχηγεῖου

αεροπορίας, χωρίς να συναντήσουν σοβαρή αντίσταση, αλλά και χωρίς να προχωρήσουν σ' όποιαδήποτε συνεννόηση με άλλα στρατιωτικά τμήματα ή πολιτικές οργανώσεις. Η στρατιωτική υποστήριξη που τους προσφέρθηκε αργότερα ήταν συμβολική και η λαϊκή αλληλεγγύη άνυπαρκτη. Έτσι ξέφτισε γρήγορα η προσπάθειά τους, αποδεικνύοντας στην πράξη πως η μεμονωμένη δράση στρατιωτικών μονάδων είναι καταδικασμένη σ' αποτυχία, όταν δεν συντονίζεται και συγχρονίζεται με το λαϊκό κίνημα. Ο στρατός δεν αποτελεί σέ περιόδους επαναστατικών διεργασιών παρά μόνο το πολύτιμο ένοπλο τμήμα του λαϊκού κινήματος. Τίποτε περισσότερο και τίποτε λιγότερο.

ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΕΠΕΜΒΑΣΗ

Στη γενική ατμόσφαιρα αμοιβαίων κατηγοριών της δεξιάς και της αριστεράς για προετοιμασία πραξικοπήματος, πρόσφερι ή στάση των αλεξιπτωτιστών στην κυβέρνηση και στο ΚΕΔ την κατ'άλληλη αφορομή για δυναμική επέμβαση. Μεγιστοποίησαν τη σημασία της εμφανίζοντάς την σαν «αριστερό πραξικόπημα» - ενώ τα γεγονότα αποδεικνύουν ότι δεν υπήρχε πρόθεση κατάληψης της εξουσίας, αλλά μόνο προσπάθεια επιβολής ορισμένων αιτημάτων πολιτικού χαρακτήρα - για να δικαιολογήσουν τα μέτρα (συλλήψεις, καθαιρέσεις, διώξεις και ίσως δίκες) ενάντια στους κυριότερους εκφραστές των ριζοσπαστικών τάσεων στο στρατό.

Ένας πλήρης απολογισμός των τελευταίων εξελίξεων στην Πορτογαλία και μια ολοκληρωμένη εικόνα των πιθανών προοπτικών είναι ιδιαίτερα δυσχερές, γιατί είναι ακόμη άβεβαιη η επίδραση των γεγονότων πάνω στη συνείδηση των λαϊκών, εργατικών και αγροτικών, μαζών. Τα πρώτα συμπεράσματα είναι τα παρακάτω:

1. Στην ένότητα του λαϊκού κινήματος και του ΚΕΔ εμφανίστηκαν επίσημα πια τα άναμενόμενα ρήγματα, καθώς το τελευταίο έγκατέλειψε πια στην ουσία τη σοσιαλιστική προοπτική.

2. Τα κύρια χτυπήματα της αντεπανάστασης περιορίστηκαν μέχρι τώρα στο στρατό. Με τη μεθόδευση αυτή επιδιώκεται άμεσα η άποκατάσταση της στρατιωτικής πειθαρχίας και νομιμότητας και έμμεσα α) η άποφυγή ενός εμφυλίου πολέμου, β) ή δημιουργία των βασικών προϋποθέσεων για την «όμαλοποίηση» και οικόδομηση ενός καλά οργανωμένου και ισχυρού κρατικού μηχανισμού - έργαλειού ύλικου και ιδεολογικού καταναγκασμού - και η προσωρινή συντήρηση της λαϊκής δυναμικότητας, στο βαθμό που εγγυάται τον πολιτικό άποκλεισμό της άκρας δεξιάς.

3. Η στάση των αλεξιπτωτιστών δεν ήταν επανάσταση των Πορτογάλων. Ο λαός και οι πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς δεν έδωσαν ακόμη τη μάχη. Η αντεπανάσταση δεν σημαίνει λοιπόν αναγκαστικά και ολοκληρωτικά διακοπή της επαναστατικής διαδικασίας· σημαίνει μόνο ότι η διαδικασία αυτή έχασε έδαφος. Η συνέχιση της επαναστατικής εξέλιξης θα εξαρτηθεί από την ικανότητα της ισχυροποιημένης αντεπανάστασης να άμβλύνει τις κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις και από τις νέες μορφές και περιεχόμενο που θα πάρουν οι επαναστατικές οργανώσεις των στρατιωτών. Η έπιμονη των άστικών κομμάτων για άμεσες έκλογές αποτελεί όμως σοβαρή ένδειξη της σημερινής νομιμοποίησης της εξουσίας τους στη συνείδηση της πλειοψηφίας του πορτογαλικού λαού.

ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ποιές είναι όμως οι προοπτικές για τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στην Πορτογαλία μετά τα γεγονότα του τελευταίου μήνα; Ποιά προβλέπεται πως θα είναι η συγκεκριμένη συνισταμένη των πολιτικών και κοινωνικών συγκρούσεων του άμεσου μέλλοντος; Εισαγωγικό μοτίβο και κοινό τόπο όλων των πολιτικών τάσεων που εκφράστηκαν στη μεταδικτατορική Πορτογαλία αντιστά ή γενική άθλιότητα, που κληρονομήθηκε από τη δικτατορία; Είναι δυνατό να ξεπεραστούν ή οικονομική ύπανάπτυξη και ή πολιτική κρίση με τα μέσα που προσφέρει ή άστική δημοκρατία, ή όχι; Αυτό παραμένει το κεντρικό πρό-

βλημα στην Πορτογαλία. Προϊόν του είναι - με τη σχηματικότητα και άπλοποίηση που επιβάλλει ό περιορισμένος χώρος - τρία άλληλοσυγκρουόμενα «μέτωπα» (παρά τις διάφορες συρροές και διαρροές που εμφανίζονται), με έντονη λειτουργικότητα στο σύνολο σχεδόν των επιπέδων σύγκρουσης:

1. Το άστικοφιλελεύθερο μέτωπο: Κύριοι πολιτικοί του έκπρόσωποι είναι το Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα και το Σοσιαλιστικό Κόμμα. Δυναμικό τους στήριγμα άποτελεί το «ένοποιημένο» ήδη ΚΕΔ. Υποστηρίζουν πως ή κοινωνική έξαθλίωση όφείλεται κυρίως στις άυταρχικές πολιτικές σχέσεις του παρελθόντος, που έμποδίζαν τη στενή οικονομική συνεργασία με την οικονομικά άνεπτυγμένη και πολιτικά φιλελεύθερη δύση, και έν μέρος στις άπεργιακές και λοιπές κινητοποιήσεις της άριστεράς. Αντίθετα ή κοινοβουλευτική δημοκρατία διασφαλίζει την οικονομική υποστήριξη της ΕΟΚ και των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, την άσκηση έλέγχου πάνω στο ντόπιο και ξένο κεφάλαιο, την όμαλή οικονομική ανάπτυξη και τέλος την «πολιτική δημοκρατία». Στην προσπάθειά τους να δώσουν μια σοσιαδημοκρατική λύση στην οικονομική και πολιτική κρίση (οι πιθανότητες να πετύχει προσκρούουν σε τεράστιες δυσκολίες, βλ. σχετικά Κ. Χατζηαργύρη, «Ευρώπης, Πορτογαλία και Μαρξισμός-Λενινισμός, περιοδικό Τετραδίο, ΑΦ. 5, Νοεμβρίου 1975, σ. 52) διαθέτουν ήδη τα άπαραίτητα έργαλεία:

α. Έλέγχουν μετά τις τελευταίες εκκαθαρίσεις στο στρατό και στον τύπο τους κυριότερους μοχλούς του κρατικού μηχανισμού ύλικου καταναγκασμού και ιδεολογικής άφομοίωσης των λαϊκών στρωμάτων.

β. Διαθέτουν τις οργανωτικές και πολιτικές προϋποθέσεις κινητοποίησης ενός μεγάλου μέρους από τα άσυνειδητοποίητα λαϊκά στρώματα (38% των Πορτογάλων είναι άναλφάβητοι).

γ. Η ιδεολογική έπιρροή της καθολικής εκκλησίας έχει κατοχυρώσει την ενεργητική συμπαράσταση του πολιτικά αντίδραστικού βόρειου τμήματος της Πορτογαλίας σε κάθε

ΒΟΛΕΤΙΑ ΙΝΦΟΡΜΑΤΙΒΟ

Associação de Familiares dos Militares Revolucionários Presos

Άγνια που κληρονομήθηκε στην Πορτογαλία για τους πολιτικούς κρατούμενους.

λύση που δεν θίγει ριζικά το status quo. Σε συνδυασμό με το στοιχείο β, θεωρείται έτσι σίγουρη ή έκλογική τους επιτυχία, σε περίπτωση άμεσων εκλογών.

δ. Το ΚΕΔ συμμετέχει πιά έξ ολοκληρώσει στην προσπάθεια τους τόσο δυναμικά όσο και πολιτικά.

ε. Τα άστικά κόμματα της αναπτυσσόμενης δύσης τους προσφέρουν απεριόριστη οικονομική βοήθεια και πολιτική συμπαράσταση.

Η ΤΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΙΩΝ

2. Το ΚΚΠ: Σ' αντίστοιχία με την «άντιμονοπωλιακή» στρατηγική του διατύπωσε το ΚΚΠ στις 20/21 Οκτωβρίου 1974 ένα πρόγραμμα, που περιλαμβάνει: περιορισμό της παντοδυναμίας και τελική κρατικοποίηση των μονοπωλίων, αύξηση του κρατικού έλεγχου στην οικονομία και κρατικοποίηση των ζωτικών κλάδων της, απαλλοτρίωση των μη καλλιεργούμενων αγρών και διακοπή της «Ραγερία» (δικαίωμα συμμετοχής του γαιοκτήμονα στο προϊόν της συγκομιδής), αύξηση της φορολογίας στους μεγάλους γαιοκτήμονες κλπ. Το μη μονοπωλιακό κεφάλαιο δεν θίγεται άμεσα από το πρόγραμμα οικονομικών διεκδικήσεων του ΚΚΠ.

Ταυτόχρονα επιχειρούσε ο Κουνιάλ μια πολιτική εκτίμηση: «Με την εισαγωγή του δημοκρατικού συστήματος ανοίγονται τεράστιες δυνατότητες για μια ειρηνική εξέλιξη της επαναστατικής διαδικασίας και μπορούν να πραγματοποιηθούν βαθιές μεταρρυθμίσεις στα πλαίσια της δημοκρατικής νομιμότητας».

Στην τακτική του συμμαχίων το ΚΚΠ υποστήριξε σ' όλη τη μεταδικτατορική περίοδο το ΚΕΔ και την ανάγκη συνεργασίας με το ΣΚ. Ο δρόμος του για τον σοσιαλισμό ήταν όχι η επαναστατική κατάληψη της εξουσίας, αλλά η εφαρμογή των νόμων, η αύξηση της παραγωγικότητας, η αποφυγή των απεργιών κλπ. (λχ. το ΚΚΠ υποστήριξε επίσημα το νόμο της κυβέρνησης Γκονσάλβες για την απαγόρευση των πολιτικών και διεπαγγελματικών απεργιών, που αγνοήθηκε όμως από τους βιομηχανικούς εργάτες).

Οι σχέσεις του ΚΚΠ με το λαϊκό κίνημα βάσης ήταν διφορούμενες. Κατά κανόνα τήρησε στάση «ευφρεπούς ουδετερότητας». Τα μέλη του συμμετείχαν στις διάφορες εργατικές επιτροπές και ανάπτυσαν συχνά δραστηριότητες ασυμβίβαστες προς την επίσημη γραμμή, παρά τις αντιδράσεις της ηγεσίας. Η ισχυροποίηση του λαϊκού κινήματος βάσης ή άμεσης δημοκρατίας το εξανάγκασε τελικά σε μια έμμεση ή εκ των υστέρων υποστήριξη του, στον βαθμό που διέβλεπε πως η λαϊκή πίεση προωθούσε τις δικές του πολιτικές επιδιώξεις (αυτός είναι ο «αριστερισμός» του ΚΚΠ που καταγράφει ο Ν. Άντωνόπουλος. «ΑΝΤΙ», τ. 30).

Η διπρόσωπη αυτή τακτική περισσότερο έβλαψε παρά ωφέλησε το ΚΚΠ. Από τη μια μεριά μείωσε την αρχική δημοτικότητά του στα λαϊκά στρώματα και τους αριστερούς στρατιωτικούς και από την άλλη κλόνισε την «καλοπιστία» του ΣΚ. Η τελευταία απόφαση του ΚΚΠ τείνει μάλλον να αποκαταστήσει τις διαταραγμένες σχέσεις του με το ΣΚ. Μια προσδιοριστική συμμετοχή του ΚΚΠ στις άμεσως επόμενες πολιτικές εξελίξεις στην Πορτογαλία είναι αμφίβολη, γιατί:

α. Η τυχόν διατήρηση ορισμένων υπουργικών χαρτοφυλακίων δεν θα συνιστά παρά παραχωρημένη, δεσμευτική και ανακλητή ανάθεση ορισμένων αρμοδιοτήτων για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας (συντήρηση στο ίδιο επίπεδο ή κατευνασμός των επαναστατικών διεργασιών στις λαϊκές οργανώσεις).

β. Οί μεταλλαγές στην κοινωνική συνείδηση έχουν μειώσει την επιρροή του, δημιουργώντας σαπείρωσεις γύρω από το «Επαναστατικό Ένωτικό Μέτωπο» (ΕΕΜ).

γ. Μετά την αποπομπή του Γκονσάλβες και τις πρόσφατες εκκαθαρίσεις δεν μπορεί πιά να ελπίζει σε μια ουσιαστική υποστήριξη του από το ΚΕΔ.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

3. Το ΕΕΜ αποτελεί προϊόν της προσπάθειας για πολιτική συσπείρωση επτά οργανώσεων της κατατεμαχισμένης πορτογαλικής αριστεράς. Η συμμετοχή του ΚΚΠ διακόπηκε μετά τη συνεργασία του με το ΣΚ, που θεωρείται από το ΜΕΕ σάν κόμμα της αντίδρασης. Δυναμικό του στήριγμα αποτελούσαν ή

στρατιωτική άστυνομία (ΚΟΠΚΟΝ), ή RALIS και άλλα στρατιωτικά τμήματα της κίνησης «Στρατιώτες ένωμένοι θά νικήσουν», που ριζοσπαστικοποιήθηκαν στις επαναστατικές διεργασίες της μεταδικτατορικής περιόδου. Υποστηρίζουν πως η σοσιαλδημοκρατία είναι άνικανη να λύσει την οικονομική και πολιτική κρίση: Στο μέτρο που επιβάλλεται προετοιμάζει τον φασισμό.

Η έντονη πολιτική δραστηριότητα που άναπτυξε το ΜΕΕ στηρίχτηκε στη στενή του συνεργασία με τις λαϊκές οργανώσεις βάσης. Η συνεργασία αυτή δεν ήταν συμπτωματική ούτε «εκ του πονηρού». Τα μέτρα αυτοβοηθείας που πήραν πρωτοβουλιακά και αθόρητα οί βιομηχανικοί εργάτες και αγρότες – καταλήψεις εργοστασίων και έλεγχος της παραγωγής από εργατικές επιτροπές, απαλλοτριώσεις καλλιεργούμενων και μη περιοχών, καταλήψεις εφημερίδων από τυπογράφους κλπ. – είχαν πολλά σημεία έπαρής με τις οργανωτικές αρχές και την τακτική του ΜΕΕ – οργανωτική άφετηρία οί δημοκρατικά εκλεγμένες επιτροπές, που βαθμιαία εκπροσωπούν διοικητικές περιοχές ή ομάδες επαγγελματιών· τακτική της δυναμικής άναμέτρησης και σύγκρουσης. Η άμεσότητα της σύγκρουσης των οργανώσεων βάσης με τα κατάλοιπα της δικτατορίας και η λειτουργία της άμεσης δημοκρατίας δημιούργησαν οίς αντικειμενικές προϋποθέσεις για την τόνωση της πολιτικής και ιδεολογικής επιρροής του ΜΕΕ στο λαό και στο στρατό σε βάρος των δύο άλλων «μετώπων». Η «άποκατάσταση της νομιμότητας» στο στρατό συμπίπτει με την άπομάκρυνση ή έξουδετέρωση των οπαδών του ΜΕΕ στις ένοπλες δυνάμεις, άπαραίτητη πολιτική προϋπόθεση για την επιτυχία της σοσιαλδημοκρατικής λύσης. Τα κυριότερα προβλήματα που άντιμετωπίζει το ΜΕΕ στην προσπάθειά του προσδιοριστικής επέμβασης στις επόμενες εξελίξεις, είναι τα ακόλουθα:

α. Οργανωτική ύπανάπτυξη και στασιμότητα.

β. Πολιτική άκαμψία στις εκτιμήσεις των διαφόρων κυβερνήσεων και κομμάτων (ΚΚΠ και ΣΚ), που δημιουργεί συχνά δυσχέρειες και διασπαστικές τάσεις στις λαϊκές οργανώσεις βάσης – ήδη ύπάρχει διάσπαση στις άριστερες συνδικαλιστικές οργανώσεις.

γ. Απώλεια των δυναμικών έρεισμάτων στο στρατό, μετά τις τελευταίες εκκαθαρίσεις.

δ. Κίνδυνος πολιτικής άπομόνωσης μετά την πρόσφατη επίσημη «στροφή» του ΚΚΠ προς το ΣΚ.

JOHN CLELAND
ΦΑΝΥ ΧΙΑ
Αναμνήσεις μιας γυναίκας της θάλασσας
Εξάντας

έκδόσεις 'Εξάντας

[Από συνομιλία που είχε ο συνεργάτης μας Γιώργος Τσαλακός με τον Κύπριο έφεδρο άνθυπολοχαγό Κ.Χ., άπουσούμε τὰ πιό κάτω σάν ντοκουμέντα. Τò γεγονός ότι ο συνομιλητής δέν έχει άποφασίσει νά εμφανιστεί με τò όνομά του, μαρτυρεί πόσο σκληρό έξακολουθεί νά είναι τò κλίμα κάτω στην Κύπρο, με τούς Χουντικούς, έν πολλούς, νά διαφρεντεύουν.]

Πίστεψε, όπως πολλοί, την προπαγάνδα των άπεσταλμένων της Χούντας στο μαρτυρικό νησί, πώς άμα φύγει από τη μέση ο Μακάριος, ή Ένωσις θά έλθει. Καί κείνο τò πρωί της Δευτέρας μπήκε επικεφαλής της ομάδος του, πιστεύοντας τò άκόμα μεγαλύτερο ψέμα τού ταγματάρχη των καταδρομών Ναπολέοντα Δαμασκηνού, πώς τò πραξικόπημα θά είναι «άναίμακτο»...

Καί με τò τραγούδι της Ένωσις στα χείλη ξεκίνησε με τούς άντρες του για τò Προεδρικό...

«Υψηλότευση στην 32η μοίρα Καταδρομών, ή όποία είχε σάν έδρα της τόν Άγιο Χρυσόστομο, στόν Πενταδάκτυλο. Είχα τόν βαθμό τού άνθυπολοχαγού. Μόλις είχα πάει στη μοίρα από τη Σχολή της Ρεντίνης, που βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη.

Η εκπαίδευση στη Σχολή της Ρεντίνης ήταν κανονική. Οί άξιωματικοί ύποστηριζαν την τότε κυβέρνηση, όπως και τώρα γίνεται από τόν στρατό.

Η κατάσταση στην Κύπρο ήταν σε ένταση όταν πήγα, και οί σχέσεις Έθνικής Φρουράς και Προεδρικής Φρουράς ήταν κακές. Η κάθε μία πλευρά έπεδίωκε νά «κανγαλατίσει» με την άλλη. Η προπαγάνδα ή όποία έγινε για την 21η Απριλίου είναι γνωστή σε όλους μας και φανάτισε τόν Κύπριο έθνικόφρονα της εποχής εκείνης και τόν έκαναν νά πιστεύει ότι κάνοντάς τα αυτά (τò πραξικόπημα), θά γινόταν ή Ένωσις.

Διοικητής στη μοίρα μας, την 32η μοίρα Καταδρομών, ήταν κάποιος ταγματάρχης όνόματι Ναπολέον Δαμασκηνός έξ Έλλάδος.

Δευτέρα πρωί, στις 7, άφου πήραμε όλοι τὰ πυρομαχικά που άναλογούσαν στόν καθένα, διότι τὰ είχαμε την προηγούμενη χωρίσει, γεμίσαμε τις φυσιγγιοθήκες, περιμένοντας τη διαταγή. Η επιφυλακή άρχισε μιá βδομάδα πριν και για όρισμένους έμπιστους δυό βδομάδες προηγούμενως.

Στις έφτά λοιπόν τò πρωί ήμαστε όλοι, δυό λόχοι καταδρομέων, συγκεντρωμένοι και περιμέναμε τη διαταγή, όποτε έρχεται ο διοικητής και μάς λέει ότι αυτό που περιμέναμε τόνσον καιρό, δηλαδή ή Ένωσις της Κύπρου με την Έλλάδα, θά γίνει έντός των ήμερών και από την έγερεια που θά κάμομεν μετά... και ή έγερεια, είπε, είναι τò πραξικόπημα, τò άναίμακτο πραξικόπημα, όπως τò άπέκάλεσε. Τόν άκούσαμε όλοι, από τόν τελευταίο στρατιώτη μέχρι τόν πρώτο άξιωματικό.

Διαταγή

σε όλους:

«ΔΟΛΟΦΟΝΗΣΤΕ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟ»

του Γιώργου Τσαλακού

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΚΥΠΡΙΟΥ ΑΝΘΥΠΟΛΟΧΑΓΟΥ

Οί στρατιώτες ένωσαν ένα φρόβο όχι τόσο γιατί θά άντιμετώπιζαν τόν «έχθρο», αλλά γιατί θά πήγαιναν νά πολεμήσουν έναντιον τού άδελφου, τού άνεψιού, τού συγγενή τους.

Τὰ πράγματα στο πραξικόπημα έγιναν πολύ ξαφνικά και μπορώ νά πώ ότι μερικοί από τούς στρατιώτες δέν έριξαν ούτε πυροβολισμούς. Βλέποντας τὰ θύματα που έπεφταν είτε της μιás παρατάξης είτε της άλλης, έλεγα: «Τά 90%, άδικα».

ΣΑΝ ΣΕ... ΑΣΚΗΣΗ

Ο ταγματάρχης Δαμασκηνός ήταν ο επικεφαλής τού τμήματος που θά κατέλαμβανε τò Προεδρικό Μέγαρο. Οί δυό λόχοι των καταδρομών την προηγούμενη μέρα διανυκτέρευαν στην Τύμπου (στρατιωτικό άεροδρόμιο και μικρός οικισμός έξω από τη Λευκωσία). Τò Σάββατο 13 τού Ιούλη ξεκινήσαμε με τὰ όχήματα από τόν λόφο τού Άγιου Χρυσόστομου και φτάσαμε στην Τύμπου, όπου μέναμε και την Κυριακή. Τη Δευτέρα πρωί στις 7 έπιβιβαστήκαμε στα όχήματα και φτάσαμε ύστερα από δεκαέντε λεπτά στο Β.Μ.Η. (μεγάλο στρατόπεδο στη Λευκωσία, όπου υπάρχουν μονάδες όλων των όπλων), όπου και μάς περίμεναν τὰ τεθωρακισμένα όχήματα Μ/Η και τὰ τεθωρακισμένα όχήματα μεταφοράς προσωπικού. Τά Μ/Η με τὰ πυροβόλα τους και τὰ πυροβόλα 0,30 ξεκίνησαν, και μεις οί καταδρομείς έπιβιβαστήκαμε στα μεταφοράς προσωπικού, που ήταν κλειστά από παντού με ένα πυροβόλο 0,50 στο μπροστινό μέρος.

Τά Μ/Η και τὰ δικά μας, τὰ μεταφοράς προσωπικού, δέν άκολούθησαν την ίδια κατεύθυνση, ώστε νά φτάσουν και νά καλύψουν τις διάφορες πλευρές τού Προεδρικού, για νά ύποστηρίξουν τούς καταδρομείς στην τελική επίθεση.

Στη διαδρομή από τò Β.Μ.Η. στο Προεδρικό, τὰ άρματα κινούνταν σάν νά μη συνέβαινε τίποτε. Είμαι σε θέση νά σου πώ ότι έμοιαζαν περισσότερο σάν νά πήγαιναν για άσκηση εκμάθησης τού οδηγού παρα για πραξικόπημα. Ο κόσμος μάς έβλεπε και συνέχιζε άδιάφορος τη δουλειά του... Τò δικό μου συγκεκριμένα άρμα σταμάτησε σε μιá στιγμή στα φώτα της τροχαίας μπροστά στο σταθμό της άστυνομίας Λάρνακος. Αυτό ήταν κάτι που δέν ήξερα πώς νά τò άντιμετωπίσω, γιατί έν τώ μεταξύ, και έπειδή προηγήθηκαν τὰ Μ/Η, άρχισαν νά πέφτουν πυροβολισμοί και άποτελούσαμε στόχο. Είπα στόν οδηγό «προχώρα» ενώ ταυτόχρονα άρχισα νά βάζουμε κατά της άστυνομίας Λάρνακος.

Προχωρήσαμε προς τò Προεδρικό. Όμως, πριν φτάσουμε, ο οδηγός μας, που ήταν Κύπριος, άρχισε νά κινεί τò άρμα στην αντίθετη κατεύθυνση και τελικά τò έριξε σ' ένα μεγάλο άνάχωμα... Άλλάξαμε στα γρήγορα άρμα και συνεχίσαμε. Έφταναν ήδη στα άπτιά μας οί πυροβολισμοί από τò Προεδρικό Μέγαρο. Ο κόσμος στους δρόμους έτρεχε νά κρυφτεί κάπου, ενώ άρχισα ν' άντιλαμβάνομαι πώς οί ταράτες των πολυκατοικιών ήταν τὰ πιό επικίνδυνα για μάς σημεία, γιατί δεχόμασταν συνέχεια πυρά από πά-

νω, που στην αρχή δεν μπορούσαμε να τα προσδιορίσουμε.

Όταν φτάσαμε στο Προεδρικό ή μάχη συνεχιζόταν και οι άντρες της Προεδρικής Φρουράς αμύνονταν. Κατεβήκαμε από το άρμα και δεχτήκαμε άμέσως πυροβολισμούς από μία διπλανή πολυκατοικία, με αποτέλεσμα τρεις από τους άντρες μου να τραυματιστούν. Άφου τους έτοποθέτησαν σε θέση που να μην τους πιάνουν τα πυρά, μετακινήθηκα προς το κέντρο του Προεδρικού Μεγάρου. Είχε αρχίσει να καίγεται από τις έμπρηστικές που είχαν ρίξει τα Μ/Η και να καταστρέφονται τα γύρω δέντρα. Οι άποθήκες επίσης της Προεδρικής Φρουράς είχαν αρχίσει να καίγονται. Μετά από μισή ώρα περίπου, γύρω στις έννιά, ή κατάληψη του Προεδρικού είχε τελειώσει...

Όσοι ζήσαν και από τις δυο πλευρές ήταν πολύ τυχεροί, γιατί ήταν πραγματικά μια δύσκολη μέρα για όλους μας...

Μετά την κατάληψη του Προεδρικού σχηματίσαμε μια περιμετρική ζώνη άμυνας και εγκατασταθήκαμε εκεί, όπως ήταν ή διαταγή. Πιθανότητα βέβαια ανακατάληψης του Προεδρικού από την Προεδρική Φρουρά αποκλειόταν, είχαμε όμως πληροφορίες ότι στο Καίμακλι μονάδες του Λυσσαρίδη πολεμούσαν ακόμα.

Στό Προεδρικό υπήρχε μια ομάδα από έλληνόπουλα της Άλεξάνδρειας που είχαν πάει να χαιρετίσουν το Μακάριο. Τους μαζέψαμε όλους κάτω από τα δέντρα στον ήλιο και ύστερα από τρεις - τέσσερις ώρες τους μεταφέραμε μαζί με καμιά δεκαριά αστυνομικούς της Προεδρικής Φρουράς στο αρχηγείο (ΓΕΕΦ). Έγώ προσωπικά τους συνόδεψα στο αρχηγείο, αλλά ή κατάσταση που βρήκαμε εκεί ήταν ένα πραγματικό χάος. Δεν ήξερε κανένας ποιός ήταν υπεύθυνος και ό ένας έψαχνε τον άλλο. Έπικρατούσε σύγχυση και δεν ξέραμε τελικά σε ποιόν ν' απευθυνθούμε. Είμαι σε θέση να σας πω ότι δεν υπήρχε κανένας απόλυτως από τους αξιωματικούς τους μεγάλους. Ό μόνος που βρισκόταν εκεί, ήταν κάποιος λοχαγός ΑΞΙΩΤΗΣ, έλλαδίτης, ό οποίος υπηρετούσε στη διοίκηση Καταδρομών, και αυτός έδινε τις διαταγές. Ήταν υπεύθυνος για τους αιχμαλώτους και για όλα.

Ήμουν αναγκασμένος μετά από λίγο να γυρίσω πίσω στο Προεδρικό, κοντά στους άντρες μου, γιατί ή δική μας μοίρα ήταν υπεύθυνη όχι μόνο για το Προεδρικό αλλά και για τρία ύπουργεία.

ΣΤΟΧΟΣ Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Στά άλλα σημεία της Λευκωσίας και της Κύπρου δεν ξέραμε τί γινόταν και από το ραδιόφωνο ήταν που πληροφορηθήκαμε ότι ό Μακάριος «ήταν νεκρός». Άλλά οι περισσότεροι από μας δεν περιμέναμε ότι θα γινόταν τίποτε...

Οί στρατιώτες υπάκουσαν στις διαταγές γιατί πίστεψαν ότι έτσι, δηλαδή με το πραξικόπημα, θα έρχόταν ή ένωση. Γι' αυτό και όταν ξεκινήσαμε τραγουδούσαν το τραγούδι της Ένώσεως.

Ή διαταγή σε όλους μας ήταν ή δολο-

φονία του Μακαρίου. Στόχος ήταν ό Μακάριος όπου κι αν τον συναντούσαμε...»

Μέσα από τη μαρτυρία του Κύπριου άνθυπολοχαγού, δυο όνόματα Έλλήνων αξιωματικών, πραξικοπηματιών. Του ταγματάρχη ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, διοικητή της 32ης Μοίρας Καταδρομών της Κυπριακής Έθνοφρουράς, και του λοχαγού ΑΞΙΩΤΗ, που υπηρετούσε στη διοίκηση των Καταδρομών, και που σήμερα θα υπηρετούν σε κάποια ελληνική μονάδα. Ό πρώτος ήταν επικεφαλής των δυνάμεων που είχαν άποστολή την κατάληψη του Προεδρικού. Ό δεύτερος ήταν «υπεύθυνος για τους αιχμαλώτους και για όλα» στο Γενικό Έπιτελείο Έθνικής Φρουράς (ΓΕΕΦ) τις πρώτες κρίσιμες ώρες του πραξικοπήματος. Θα πρέπει φυσικά να υπάρξει μια θέση στο εδώλιο και γι' αυτούς τους δυο, στις προετοιμαζόμενες δίκες της Κύπρου, αν βέβαια επιτρέψει... το «έθνικόν συμφέρον» ν' ανοίξει διάπλατα ό φάκελος «Κύπρος» μπροστά στη δικαιοσύνη.

ΜΙΑ ΔΥΣΚΟΛΗ ΜΕΡΑ

Δυο-τρεις μέρες πριν το πραξικόπημα φαίνεται (όπως βγαίνει από τη μαρτυρία του Κ. Χ.), ότι έγιναν όλόκληρες μετακινήσεις μονάδων, πράγμα που ή κυβέρνηση του Προέδρου Μακαρίου δεν πήρε είδηση ή δεν πίστεψε τελικά πως ή Χούντα θα έφτανε μέχρι το άνοικτό πραξικόπημα. Άπό το Σάββατο, 13 Ιουλίου 1974, ή 32η Μοίρα Καταδρομών έφραγε από τον Άγιο Χρυσόστομο της όροσειράς του Πενταδάκτυλου, σε «άποστολή μάχης». Για να φτάσει την ίδια μέρα στην Τύμψου, ένα μικρό χωριό όπου υπάρχει και στρατιωτικό αεροδρόμιο, λίγο έξω από τη Λευκωσία, σε μια άπόσταση δεκαπέντε περίπου λεπτών με στρατιωτικό όχημα. Διανυκτερεύει εκεί για να είναι έτοιμη, κοντά στο «πεδίο έπιχειρήσεων». Δευτέρα πρωί «σιμίγει» με τις ίλες των τεθωρακισμένων Μ/Η που έξορμούν από το στρατόπεδο ΒΜΗ μέσα στη Λευκωσία και οι καταδρομείς επιβιβάζονται τεθωρακισμένων «μεταφοράς προσωπικού». Τα Μ/Η προηγούνται και φτάνουν πρώτα στο Προεδρικό. Το βομβαρδίζουν με έμπρηστικά βλήματα και τότε μόνο γίνεται άντιληπτό ότι έπρόκειτο για πραξικόπημα...

«Ήταν μια πολύ δύσκολη μέρα για όλους μας...» λέει ό Κύπριος άνθυπολοχαγός. Σίγουρα. Για την Κύπρο όλόκληρη. Ήταν ή αρχή του σενάριου που ξεδιπλώθηκε μπροστά μας σκηνή με σκηνή, πλάνο με πλάνο, χωρίς να μπορούμε να άντιδράσουμε παρά μόνο να είμαστε μάρτυρες της προδοσίας. Για τον Κύπριο άνθυπολοχαγό που πίστεψε πως με το πραξικόπημα θα 'ρχόταν ή ένωση και που ξεκίνησε με το τραγούδι της για το Προεδρικό Μέγαρο, τα πράγματα είναι σαφή τώρα: «... οι άνώτεροι αξιωματικοί γνώριζαν τα περι πραξικοπήματος και είσβολής και το έκαναν καθαρά για τα ξένα συμφέροντα...». «... Το άδειο μας πρόσωπο ή Κύπρος το πληρώνει...»

Γιώργος Τσαλακός

ΠΟΛΥΤΙΜΟ ΑΠΟΚΤΗΜΑ

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ Α' ΕΞΑΜΗΝΟ 1975

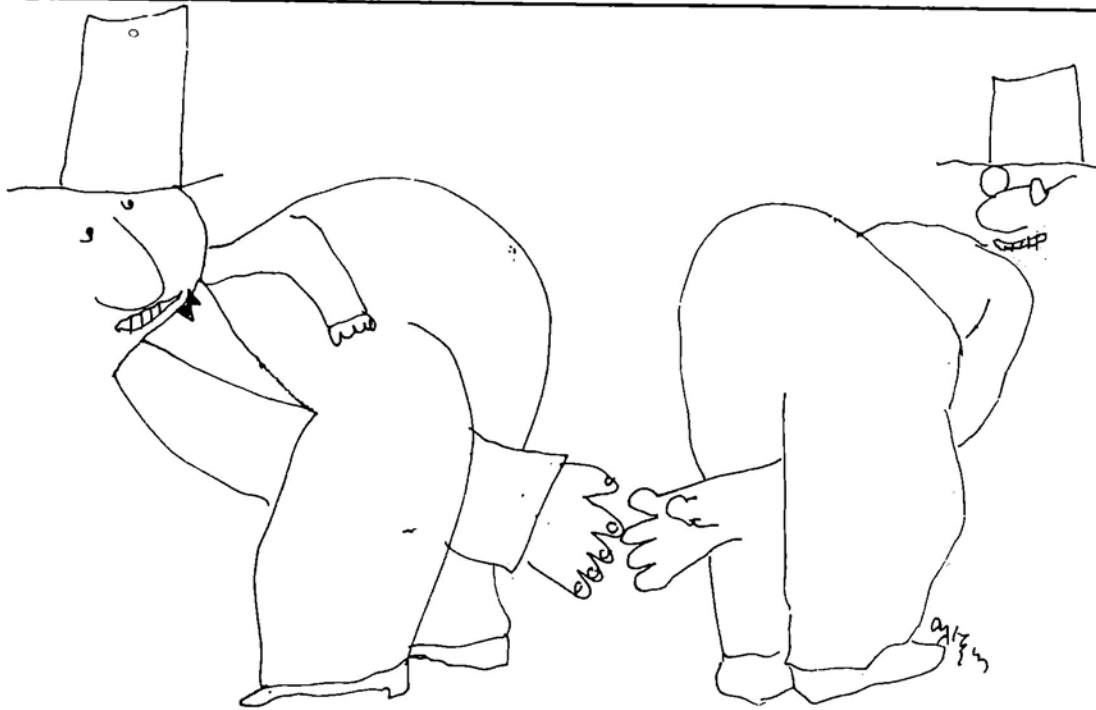
● Σε πολυτελή πανόδετο τόμο με πλήρη πίνακα περιεχομένων, κυκλοφόρησαν τα τεύχη 10 έως και 22 της Β' περιόδου. (Α' εξάμηνο του 1975) Σελίδες 740 Τιμή 300 δραχ.

ΤΩΡΑ, ΣΤΙΣ ΓΙΟΡΤΕΣ!

● Το καλύτερο δώρο για σας και τους φίλους σας:

● Ένας πανόδετος τόμος του περιοδικού «ΑΝΤΙ»

Σχεδιασμός επενδύσεων ή λογική τής αγοράς;

Τού Παν. Β. Καζάκου

ΤΟ ΝΟΕΜΒΡΙΟ, πραγματοποιήθηκε στο Μάνχαϊμ το συνέδριο του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Από τα 1.000 περίπου σχέδια αποφάσεων που έχουν ήδη υποβληθεί από τις τοπικές οργανώσεις, περίπου 600 αναφέρονται σ' ένα μόνο θέμα: Τον σχεδιασμό των επενδύσεων (*investitionslenkung*). Οι προτάσεις έχουν κινητοποιήσει, φυσικά, το συντηρητικό κατεστημένο, που προσπαθεί να μετατρέψει το θέμα σε ταμπού. "Αν πετύχει σ' αυτό, τότε «σε δέκα χρόνια δεν θα τολμά ίσως κανείς ν' αναφέρει ούτε τη λέξη «πρόοδος», γιατί μ' αυτή θα συνδέουν οι κατασκευαστές γνώμων τής άλλης πλευράς την κατάρρευση του δυτικού πολιτισμού» (Χ. Έμκε). Η έδω συζήτηση πάνω στο σχεδιασμό των επενδύσεων μās άφορά, μαζί με τις λοιπές διεργασίες που σημειώνονται στον σοσιαλδημοκρατικό χώρο, άμεσα, τουλάχιστον γιατί είναι ήδη στοιχείο τής ελληνικής πολιτικής καθημερινότητας ή ρητή ή άρητη αναφορά σ' αυτόν, είτε σαν σημείο προσανατολισμού όρισμένων πολιτικών ομάδων, είτε σαν σημείο... άποφυγής άλλων. Τò κακό είναι ότι οι εκάστοτε αναφορές συνδέονται με πολύ νεφελώδεις αντιλήψεις για τή δομή, λειτουργία και ιδεολογία του.

Με τις προτάσεις για σχεδιασμό των επενδύσεων τίγεται τò άνοικτό ακόμη γενικό πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ «οικονομίας» (έπιχειρησιακών κέντρων αποφάσεων), κράτους και οργανωμένης έργασίας και, ειδικότερα, αναθεμαίνεται μιá συζήτηση που είχε ήδη διεξαχθεί κατά τò τέλος τής δεκαετίας του '50 και στα μέσα τής δεκαετίας του '60 - τὰ χρονικά σημεία συμπίπτουν, τò πρώτο με τήν αναθέωση του σοσιαλδημοκρατικού προγράμματος στο Μπάτ-Γκόντεσμπουργκ, τò δεύτερο με τήν είσοδο τής σοσιαλδημοκρατίας στην δημοσπονδιακή κυβέρνηση, για πρώτη φορά μετά τήν

παγκόσμια οικονομική κρίση - γύρω από τò ερώτημα αν και ποιοί τύποι οικονομικού σχεδιασμού είναι αναγκαίοι και συμβιβάζονται με τούς κανόνες λειτουργίας τής αγοράίας οικονομίας.

Ό,τι τελικά είχε άπορριφθεί τότε, ήταν ό σχεδιασμός των επενδύσεων, τής παραγωγής, τής άτασχόλησης και των εισαγωγών στους έπιμέρους τομείς τής ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας («κλαδικός σχεδιασμός» ή «σχεδιασμός δομής»), που εισδύει βαθιά στο μικροοικονομικό χώρο.

Άξιοσημείωτα ώστόσο είναι τὰ νέα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τήν τωρινή συζήτηση: ό σχεδιασμός δομής έθεορεί-

το, κάπως οικονομιστικά, σαν μέσο για τή μακροχρόνια έξασφάλιση ύψηλών ρυθμών μεγέθυνσης τής οικονομίας, άφου οι τελευταίοι έξαρτώνται από τή διαμόρφωση μιás κατάλληλης δομής. Σήμερα, αντιμετώπιζεται σαν μέσο για τήν ίκανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, που πρέπει να ενεργοποιηθούν και, γι' αυτό, συνδέεται περισσότερο με τò πρόβλημα των κοινωνικών άξιων και κανόνων οικονομικής συμπεριφοράς. Έπίσης, οι αντιλήψεις για τούς τρόπους με τούς όποιους θα ήταν δυνατό να έξασφαλισθεί ή εκπλήρωση των σχεδίων, είναι πιό συγκεκριμένες. Πραγματικά, ή άπαίτηση για σχεδιασμό των επενδύσεων, όπως προωθείται από τήν άριστερά τής σοσιαλδημοκρατίας, όριοθετεί τή μετάβαση από τόν ως τώρα ισχύοντα έμμεσο στον άμεσο έπηρεασμό και μερική κοινωνικοποίηση των έπιχειρησιακών κέντρων επενδυτικών αποφάσεων.

Ο ΙΣΧΥΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ

Ό μηχανισμός με τόν όποιο τò κράτος κατευθύνει ή ύποτίθεται ότι κατευθύνει σήμερα τις έπιχειρησιακές επενδυτικές αποφάσεις, περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες μέτρων. Στην πρώτη ανήκουν οι ποικίλοι όροι, που επιβάλλονται στις έπιχειρήσεις, όταν ιδρύουν έργοστάσια. Παράδειγμα ή κατασκευή μιás τσιμεντοβιομηχανίας. Άκόμη και ό πιό φιλελεύθερος

δεν θεωρεί ιδεολογική τύφλωση την απαγόρευση εγκατάστασής τους σε μια κατοικημένη περιοχή. Τά χωροταξικά σχέδια – τó πιό δλοκληρωμένο μέτρο κατεύθυνσης τών επενδύσεων στο χώρο – βάζουν γενικά όρια στην επιχειρηματική ελευθερία αποφάσεων, που όμως έχει στη διάθεσή της όλόκληρη σειρά ειδικών επιλογών (νά ιδρύσει ή όχι τó έργοστάσιο, νά διαλέξει έναν από τούς εναλλακτικά προσφερόμενους λοιπούς τόπους εγκατάστασης, ν' αποφασίσει για τó ύψος τής επένδυσης και τó μέγεθος τής παραγωγής, νά επιλέξει την τεχνολογία κ.λπ.). Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι πιεστικές διευκολύνσεις, φορολογικές απαλλαγές και επιδοτήσεις, με τις οποίες υποτίθεται ότι εισάγεται τó κοινωνικό στοιχείο στόν ιδιωτικοοικονομικό ύπολογισμό τού κέρδους και εξασφαλίζεται ένα επιθυμητό αποτέλεσμα. Με τά μέτρα αυτά δέν θίγεται βασικά ούτε ή λογική τού ιδιωτικοοικονομικού ύπολογισμού τού κέρδους, ούτε ή τελική άρμοδιότητα τών ιδιωτικών επενδυτικών φορέων για τó ύψος και τή διάρθρωση τών επενδύσεων. Στην τρίτη, τέλος, κατηγορία ανήκουν τά έργα ύποδομής (δρόμοι κ.λπ.).

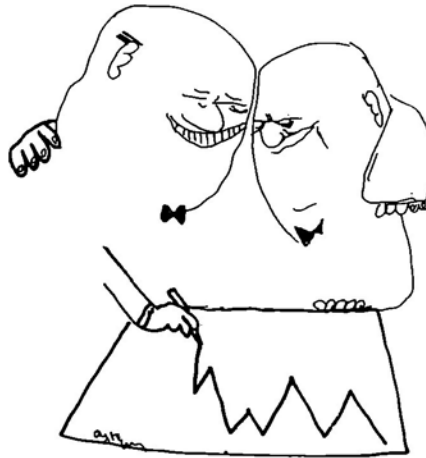
ΤΟ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΔΟΓΜΑ

Οί θεωρητικοί και πολιτικοί τού οικονομικού νεοφιλελευθερισμού έχουν μόν συμβιβασθεί κατ' αρχήν με τó μηχανισμό αυτό, που κατευθύνει ή υποτίθεται ότι κατευθύνει τις επενδύσεις, αλλά, αντιπαράθετοντας ακόμη μηχανικά κράτος και «οικονομία», επιθυμούν νά περιορίσουν τήν κρατική ποδηγήτηση τών ιδιωτικών επενδυτικών φορέων στο αναγκαίο ελάχιστο και τις κρατικές δραστηριότητες σ' εκείνες που ύποβοηθούν τήν «οικονομία» νά λειτουργεί αποδοτικά. Θεωρητικά, θεμελιώνεται ή θέση αυτή πάνω στην αντίληψη ότι ó μηχανισμός τής άγοράς, που δέν μπορεί νά έννοηθεί χωρίς ιδιωτική επενδυτική ελευθερία, εξασφαλίζει τήν καλύτερη δυνατή αξιοποίηση τών παραγωγικών πόρων τής κοινωνίας, και αυτό σέ τέσσερα «πεδία ισορροπίας»: Κατανομή δεδομένης ποσότητας καταναλωτικών αγαθών, διάρθρωση τής παραγωγής με δεδομένο έξοπλισμό και εργατικό δυναμικό, κατανομή τών επενδύσεων και ισορροπία μεταξύ συνολικής ζήτησης και προσφοράς.

Η ΚΡΙΤΙΚΗ

Ή σοσιαλδημοκρατική άριστερά, μαζί με ένα σημαντικό τμήμα τής οργανωμένης εργασίας και τή λεγόμενη ακαδημαϊκή άριστερά (καθηγητές Μάισονερ, Τσίν κ.ά.) άμφισβητούν τόσο τó θεωρητικό ύπόβαθρο, όσο και τήν αποτελεσματικότητα τών μέτρων έμμέσου και περιορισμένου έπηρεασμού τών επενδύσεων. Ή κριτική θά μπορούσε νά συνοψισθεί ως έξης: κι αν ακόμη ύποθεθεί ότι ó μηχανισμός τής άγοράς λειτουργεί αποτελεσματικά στα

δύο πρώτα τών προαναφερθέντων πεδίων ισορροπίας, στο τρίτο ύπερφορτώνεται με εϋθύνες. Ή πρόσθεση άτομικών ιδιωτικών επενδύσεων μπορεί νά μόν οδηγεί – και συχνά δέν οδηγεί – στην καλύτερη δυνατή αξιοποίηση τών παραγωγικών πόρων τής κοινωνίας, γιατί: α) ó κάθε επενδυτής μεγιστοποιεί τó ιδιωτικό και όχι τó κοινωνικό όριο καθαρό προϊόν, όπως δείχνει ή συζήτηση για τήν καταστροφή τού φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, β) ó κίνδυνος λαθεμένων επενδύσεων είναι μεγαλύτερος στόν ex post συντονισμό μέσω τής άγοράς, παρά στόν ex ante συντονισμό που εξασφαλίζει ó σχεδιασμός και γ) τά κεφαλαιουχικά αγαθά δέν είναι συχνά διαιρετά. Όσον άφορά τέλος τó τέταρτο πεδίο, λίγοι ισχυρίζονται σήμερα, ότι ή συνολική ισορροπία κατοχυρώνεται στα πλαίσια μιας λειτουργούσης πλήρως ανταγωνιστικής άγοράς(2).

Πιό σημαντική από τις πιό πάνω διαπιστώσεις είναι ώστόσο ή άρνητική έκτίμηση τών κατευθυντηρίων αξιών τού συστήματος, που δέν μετέβαλε ούσιαστικά ó κρατικός παρεμβατισμός. Ή κάλυψη τών άτομικών και συλλογικών αναγκών παραμένει ένα τυχαίο ύποπροϊόν τής επιδίωξης τού κέρδους. Ό σκοπός πρós τόν οποίο προσανατολίζονται οι επενδυτικοί φορείς κατά τόν καθορισμό τού ύψους και τής διάρθρωσης τών επενδύσεων, δέν είναι ή παραγωγή αξιών χρήσης, αλλά ή παραγωγή ανταλλακτικών αξιών. Δέν είναι, με άλλα λόγια, οι άνάγκες τής κοινωνίας, αλλά οι άνάγκες αξιοποίησης τού κεφαλαίου που κατευθύνουν τις επιχειρησιακές επενδυτικές αποφάσεις – και όχι μόνον αυτές. Τούτο δέν θ' αποτελούσε πρόβλημα, αν μπορούσε ν' άποδειχθεί ó κεντρικός ισχυρισμός τής κλασικής και νεοκλασικής θεωρίας, ότι οι άνάγκες τών άτόμων και κοινωνικών ομάδων είναι αυτόνομες άπέναντι στο κεφάλαιο, όποτε τó τελευταίο ίσως

άναγκαστικά θά προσαρμοζόταν άνάλογα. Άντίθετα πρós τόν ισχυρισμό αυτό ύποστηρίζεται ότι οι άνάγκες τής κοινωνίας έχουν ύποταχθεί στις άνάγκες (άνα)παραγωγής (τού κεφαλαίου). Και ακόμη: Στη συνείδηση τών καταναλωτών επιβάλλονται ύπό τις σημερινές συνθήκες (συγκέντρωση οικονομικής δύναμης, έλεγχος τών μέσων μαζικής πληροφροδοτήσης κ.λπ.) οι προτεραιότητες εκείνες που άνταποκρίνονται στις άνάγκες τού κεφαλαίου. Έτσι και από τήν πλευρά αυτή ένισχύεται ή τάση (έτερο)καθορισμού τών δημοσίων από τις ιδιωτικές επενδύσεις!...

Οί πάνω στην κριτική αυτή θεμελιούμενες προτάσεις για σχεδιασμό τών επενδύσεων δέν συνδέονται με μια – από τή σκοπιά τής θεωρίας τών συστημάτων – ίκανοποιητική εξήγηση τών δυνατοτήτων μεταβολής τού έτσι αϋτορρυθμιζόμενου συστήματος. Τις θεωρητικά μετριόφρονες άξιώσεις ύποκαθιστά ή έμπιστοσύνη στις δυνατότητες τού πολιτικού ύποσυστήματος. Με βάση αυτή προτείνεται ή εισαγωγή: α) νέων διαδικασιών καθορισμού τής κλίμακας τών κοινωνικών αναγκών και β) νέες διαδικασίες έπιβολής τών κοινωνικών προτεραιοτήτων στην κίνηση τής οικονομίας.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ

Προϋπόθεση τού προτεινόμενου σχεδιασμού τών επενδύσεων είναι ó έπαναπροσδιορισμός τών κοινωνικών αναγκών. Ή έντύπωση ότι με τόν τρόπο αυτό διακυβεύεται ή «ελευθερία τών καταναλωτών» ή ότι άπειλείται ή εγκατάσταση κάποιου «κομμισάριου τών αναγκών», που θά επιβάλλει τις δικές του, έλιτιστικές ή ισοπεδωτικές, μικροαστικές ή σοσιαλιστικές αντιλήψεις πρós τών σωστών συλλογικών προτιμήσεων, είναι τó λιγότερο μία μεγάλη παρεξήγηση. Γιατί, φυσικά, ή συζήτηση και ó πολιτικός καθορισμός τών προτεραιοτήτων πρέπει νά πραγματοποιείται στα πλαίσια ενός δημοκρατικού-κοινοβουλευτικού συστήματος. Και δέν είναι τίποτε τó νέο για τó σύστημα αυτό ή συζήτηση – περιπτώσιακά όμως – πάνω στο θέμα τής ιεράρχησης τών αναγκών, όπως φαίνεται καθαρά στις συζητήσεις για τó σχετικό ρόλο τών διαφόρων συγκοινωνιακών μέσων (άτομικών, μαζικών) στα μεγάλα άστικοβιομηχανικά κέντρα. Προτεραιότητες έναντίον τής θέλησης τών θιγομένων δέν μπορούν νά επιβληθούν. (Άς σημειώσουμε ότι τó έπιχείρημα αυτό είναι άσθενές κατά τó βαθμό που οι πολίτες έτεροκαθορίζονται). Για τόν πολιτικό καθορισμό τών κοινωνικών προτεραιοτήτων δέν άρκούν, σέ κάθε περίπτωση, οι ύπάρχοντες κοινοβουλευτικοί θεσμοί και οι έκλογικές διαδικασίες. Ή συμμετοχή τής κοινωνίας μπορεί και πρέπει νά ένισχυθεί με τήν ίδρυση ενός κοινωνικού και οικονομικού

συμβουλίου, στο οποίο ν' αντιπροσωπεύονται οι ενδιαφερόμενες κοινωνικές ομάδες.

Για να διευκολυνθούν οι αποφάσεις προτείνεται ακόμη ή ταξινόμηση των αναγκών σε ξι μεγάλες κατηγορίες:

1. Άτομικες βασικές ανάγκες
2. Δημόσιες βασικές ανάγκες
3. Κοινωνικά επιθυμητές ανάγκες
4. Άνωτερες άτομικες ανάγκες
5. Πρόσθετες δημόσιες ανάγκες
6. Ίδιωτικές ανάγκες πολυτελείας⁽³⁾.

Με βάση την εκάστοτε αποφασιζόμενη ιεράρχηση των αναγκών αυτών, θα μπορούσαν να καθορίζονται και οι στόχοι για τους σπουδαιότερους οικονομικούς τομείς⁽⁴⁾.

ΝΕΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΕΛΕΓΧΟΥ

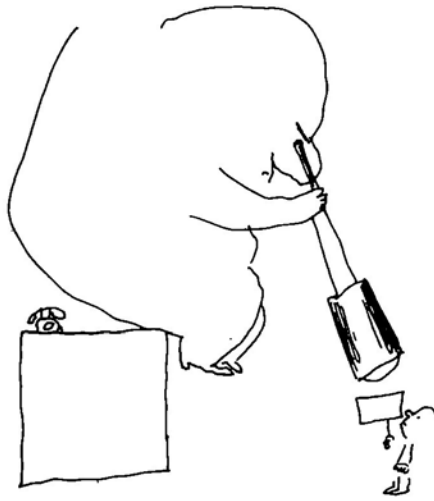
Το πρόβλημα είναι τώρα πώς να επιβάλλονται οι στόχοι αυτοί στην «οικονομία». Αναγκαία θεωρείται εδώ, κατ' αρχήν, η ίδρυση ειδικών υπηρεσιών, κλαδικά διαρθρωμένων. Αλλά οι απόψεις πάνω στις αρμοδιότητες των υπηρεσιών αυτών και, κατ' επέκταση, πάνω στις σχέσεις του θεσμού αυτού με την ιδιωτική οικονομία, είναι πολύ διαφοροποιημένες. Σύμφωνα με την, παλαιότερα διατυπωμένη, άποψη του συνδικάτου της Χημείας (IG Chemie) θα πρέπει να δηλώνονται όλες οι επενδύσεις που ξεπερνούν ένα ελάχιστο όριο. Αν διαπιστώνεται, με βάση τις δηλώσεις αυτές, ότι απειλείται ή δημιουργία παραγωγικών υπερικανοτήτων, τότε θα πρέπει οι αρμόδιες κλαδικές επιτροπές να προειδοποιούν τις επιχειρήσεις για την απειλούμενη ανεπιθύμητη εξέλιξη. Σε δεύτερη φάση να προτείνουν την όλική ή μερική ανάκληση κάθε κρατικής ενίσχυσης των επενδύσεων και, τελικά, αν όλα αυτά δεν επαρκούν, ν' αποφασίζουν την όλική ή μερική απαγόρευση των επενδύσεων στον με άμισοροπία απειλούμενο κλάδο⁽⁵⁾.

Σύμφωνα με μίαν άλλη άποψη, οι υπηρεσίες ελέγχου θα πρέπει να μπορούν να εγκρίνουν ή απορρίπτουν επενδύσεις ανάλογα με το αν αυτές ικανοποιούν ή όχι ορισμένα κριτήρια, ένα από τα οποία είναι και ο κίνδυνος δημιουργίας υπερικανοτήτων. Οι επενδύσεις δεν πρέπει να εγκρίνονται, αν δεν συμβιβάζονται με τις προτεραιότητες που καθορίστηκαν σαν αποτέλεσμα δημοκρατικών διαδικασιών αποφάσεων και του προσανατολισμού προς τις κοινωνικές ανάγκες, αν δεν συμβιβάζονται με τους ειδικούς στόχους της βιομηχανικής πολιτικής, αν επιβαρύνουν το περιβάλλον κ.λπ. (Μάισνερ).

Όποσδήποτε και στις δύο απόψεις ή προσοχή συγκεντρώνεται στις μεγάλες επιχειρήσεις, που πραγματοποιούν τις σημαντικότερες από άποψη μεγέθους και κοινωνικής σημασίας επενδύσεις. Ο περιορισμός αυτός έγγυάται, ότι δεν επιδιώκεται ή γραφειοκρατικοποίηση της οικονομίας και δείχνει ρεαλισμό. Πραγματικά, σύμφωνα με τα στοιχεία της

στατιστικής έπετηρίδας της 'Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας, 1973, πραγματοποιούν σήμερα 1,8% των επιχειρήσεων 55% των επενδύσεων σταθερού κεφαλαίου και μόνα τα 100 μεγαλύτερα συγκροτήματα (κοντσέρν) περίπου 50% των επενδύσεων. Έτσι, ένας μικρός αριθμός επιχειρησιακών κέντρων άποφάσεων είναι σε θέση να ρυθμίζει, σύμφωνα με τα δικά του κριτήρια, την πορεία ολόκληρης της οικονομίας.

Ένα πρόβλημα μένει άνοιχτό: Θα είναι δυνατό να επιβάλλεται σε μίαν επιχείρηση ή πραγματοποίηση μίας επένδυσης ορισμένου ύψους και είδους, που κρίνεται κοινωνικά αναγκαία άλλ' απορρίπτεται από την επιχείρηση; Έπενδυτικές «διαταγές» του είδους αυτού, γενικά, δεν εγκρίνονται από την πλειοψηφία των συνδικαλιστών και σοσιαλδημοκρατών, που

υποστηρίζουν τον σχεδιασμό των επενδύσεων, ούτε θεωρούνται δυνατές. Σημειώνεται όμως έμφαντικά ότι στις περιπτώσεις όπου οι επιχειρηματίες αρνούνται να προβούν σε κοινωνικά επιθυμητές επενδύσεις και τα κίνητρα δεν τους «πειθούν», το κράτος όφείλει ν' αναλάβει τις σχετικές επενδύσεις και οικονομικές δραστηριότητες.

ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Η ήγεςία - και ή πλειοψηφία - του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος φαίνεται ότι προσανατολίζονται προς διαφορετικές λύσεις. Δεν άμφισβητούν ότι πρέπει να ενισχυθεί το στοιχείο του σχεδιασμού, άλλ' από την άλλη πλευρά δεν επιθυμούν ν' απαλλάξουν τους επιχειρηματίες από την «τελική εϋθύνη» για τις επενδυτικές τους άποφάσεις. Ο ύπουργός δημοσίων οικονομικών Άπελ ύποδεικνύει την άνάγκη μετατροπής των τωρινών ρυθμιστικών δραστηριοτήτων του κράτους σε «ένδεικτικό σχεδιασμό πλαισίου», που δεν είναι άγνωστος σε άλλες δυτικές χώ-

ρες. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος καθορίζει ένα πλαίσιο της οικονομικής εξέλιξης, που δεν είναι μεν δεσμευτικό για τα ιδιωτικά επιχειρησιακά κέντρα άποφάσεων, αλλά συμπληρώνεται με μιά δέσμη κινήτρων και άντικινήτρων, που προωθούν την πραγματοποίησή του. Άναγκαία προϋπόθεση για την έπιτυχία της μορφής αυτής οικονομικού σχεδιασμού είναι ή συστηματική βελτίωση των διαγνωστικών και προγνωστικών μέσων έτσι ώστε να έπισημαίνονται έγκαιρα μελλοντικές άνισοροπίες⁽⁶⁾.

Στο «Πλαίσιο Προσανατολισμού 1985» - μιά έργασία, που θέλει να δώσει συγκεκριμένες προοπτικές στην τρέχουσα πολιτική της Σοσιαλδημοκρατίας - υιοθετείται ή ιδέα της ύποχρεωτικής δήλωσης μεγάλων δημοσίων και ιδιωτικών επενδυτικών σχεδίων σε ειδική ύπηρεσία, αλλά άπορρίπτεται κάθε «έπενδυτικός καταναγκασμός».

Η ήγεςία των φιλελευθέρων, που συμμετέχουν στην όμοσπονδιακή κυβέρνηση, είναι λιό κατηγορηματική. Στην πρόταση του συνδικάτου της Χημείας βλέπει μιά τάση θεσμοποίησης επενδυτικών καρτέλ και δηλώνει πως «ένα καρτέλ παραμένει και τότε ακόμη καρτέλ, με όλα τα οικονομικά και κοινωνικά του μειονεκτήματα, όταν τα συνδικάτα συμμετέχουν σ' αυτό» (Κ. Νοέ). Βέβαια θα ήταν πρόθυμη, στα πλαίσια μίας «έκλεκτικής κατεύθυνσης των επενδύσεων», να δεχθεί τον κυβερνητικό καθορισμό στόχων παραγωγής κατά τομείς που «ν' άνταποκρίνονται όμως στις ως τώρα έκφρασμένες ιδιωτικές προτιμήσεις». Και ή φιλελεύθερος ύπουργός οικονομίας Φρίντεριχς δηλώνει ότι τον άνησχει όχι το πρόβλημα του σχεδιασμού των επενδύσεων, αλλά το πρόβλημα του ύψους των επενδύσεων. Όποιος άρχίζει να ζητά τον σχεδιασμό των επενδύσεων από το κράτος, διακυβεύει όχι μόνο την έλευθερία των καταναλωτών αλλά και την άυτονομία των όργανώσεων του κεφαλαίου και της έργασίας⁽⁷⁾.

ΜΙΑ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ

Θα πρέπει να ύπενθυμίσουμε μερικές κοινοτοπίες, που βαθμιαία βρίσκουν το δρόμο τους στη σύγχρονη πολιτειολογία, για να κατανοήσουμε την πορεία των προσυνοδριακών συζητήσεων και την τελική τους έκβαση:

- Πρώτη κοινοτοπία: ή Δυτ. Γερμανία είναι μιά χώρα βιομηχανική, με ύψηλό επίπεδο άνάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, στην όποία το μεγαλύτερο μέρος των μέσων οικονομικής δραστηριότητας βρίσκεται σε ιδιωτική κατοχή και ύπό ιδιωτικό έλεγχο.

- Δεύτερη κοινοτοπία: ή «δημόσιος τομέας» έχει πάρει μεν άξιοσημείωτες διαστάσεις, αλλά παραμένει, σε σχέση με τον ιδιωτικό, ύποδεέστερος. Η παρούσα και άνάπτυξη του έπιπλέον

δεν έχει αλλάξει τη δομή της λογικής και συμπεριφοράς των φορέων της ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας και, τὸ σπουδαιότερο, δὲν λέγει τίποτε σχετικά με τις ιδιαίτερες ιδεολογίες και βασικές πολιτικές στάσεις πὸν κυριαρχοῦν στοὺς θεσμούς πὸν ἀποτελοῦν τὸ κράτος οὔτε σχετικά με τὸν βαθμὸ ταυτοποίησης τῶν μελῶν τους με τὴν οικονομικὴ ἡγεσία.

● Τρίτη κοινοτοπία: σ' ἓνα κοινωνικοοικονομικὸ σύστημα πὸν στηρίζεται στὴν ιδιωτικὴ ιδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς και ἔργου ἡ παραδοχὴ της φαίνεται ὅτι ἔχει γίνει (ἀδιάφορο, κατ' ἀρχήν, πῶς) στοιχεῖο τῆς κυριαρχίας και, λοιπόν, διάχυτης ιδεολογίας και ὄχι ἀπλᾶ τῆς ιδεολογίας τῶν κυριάρχων, τὰ μέτρα οικονομικῆς πολιτικῆς και οἱ νόμοι δὲν μποροῦν νὰ ἐρχονται σὲ βία ἢ ἀντίθεση με τὰ συμφέροντα τῶν ιδιοκτητῶν. Εἰδικεύοντας πρὸς μιὰ κατευθύνση τὴν κοινοτοπία αὐτὴ, σημειώνουμε τὰ ἑξῆς: Στὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τῶν ανεπτυγμένων ἀγοραίων οικονομιῶν ἀνήκει ἡ μεγάλη ἔταιρία, πὸν στὴν ἐπιδίωξη τῶν στόχων της χρειάζεται τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ εὐελιξία και, κατὰ συνέπεια, ἀντιστέκεται σὲ κάθε προσπάθεια ὑποταγῆς της σὲ κάποιο κρατικὸ ἢ δημοκρατικὸ μακροχρόνιο σχεδιασμὸ τῆς οικονομικῆς διάρθρωσης. Ἡ προσπάθεια νὰ ξεπεραστῆ ἡ δυσκολία αὐτὴ με μέτρα νομικῆς-ὀργανωτικῆς φύσης μᾶλλον θὰ ἐπιφέρει τὴ μετατροπὴ τῶν διαδικασιῶν σχεδιασμοῦ σ' ἓνα μέσο τῆς μεγάλης βιομηχανίας γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς θέσης της ἢ τὴν κατάρρευση τοῦ ανταγωνισμοῦ - ὅπου ὑπάρχει.

Φυσικὰ τ' ἀνωτέρω δὲν ἀποκλείουν, ὅπως δείχνει ἡ ιστορικὴ ἐμπειρία, ὅτι οἱ κυβερνήσεις, δρώντας στ' ὄνομα τοῦ κράτους ἢ τοῦ γενικοῦ καλοῦ, μποροῦν νὰ περιορίζουν ὀρισμένα δικαιώματα, πρὸν νόμια κ.λπ., πράγμα πὸν εἶναι σχεδὸν ταυτόσημο με τὴ διεύρυνση τοῦ γραφειοκρατικοῦ ἐλέγχου τῆς οικονομίας και κοινωνίας.

Γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πλευρὰ τοῦ δι-

ευρυνόμενου παρεμβατισμοῦ παραπονοῦνται οἱ συντηρητικοί, ὅταν ἐπισημαίνουν τὸν κίνδυνο γραφειοκρατικοποίησης τῆς κοινωνίας. Ἄλλα παραγνωρίζουν ὅτι ἡ γραφειοκρατικὴ ἐπέκταση εἶναι ἓνα μέσο - και μάλιστα, ἀν ληφθοῦν ὑπόψη οἱ αἰτίες πὸν τὸ προκαλοῦν, τὸ μὲν ὀχι τὸ μέσο - γιὰ τὸν περιορισμὸ ἢ τὴν ἀπάλυνση τῶν ἀρνητικῶν συνεπειῶν τῆς ἀπεριορίστης ιδιωτικῆς οικονομικῆς δυνάμεις, πὸν ἀπειλοῦν τὰ ἴδια τὰ θεμέλια τῆς τελευταίας!...

Ἡ ἐπισημάνση τοῦ κριτικοῦ σημείου, πέρα ἀπὸ τὸ ὅποιο οἱ κρατικὲς παρεμβάσεις παύουν νὰ ἔχουν τὸ χαρακτῆρα τῆς ἀντιπαροχῆς και στρέφονται ἐναντίον τοῦ δικαιώματος πὸν ἔκχωροῦν οἱ ἰδιῶτες, βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τῶν συζητήσεων γύρω ἀπὸ τὸ σχεδιασμὸ τῶν ἐπενδύσεων. Ἔτσι, ἐνῶ οἱ προτείνοντες τὸ σχεδιασμὸ βλέπουν σ' αὐτὸν ἓνα τμήμα τῆς διαδικασίας μετασχηματισμοῦ τοῦ κοινωνικοοικονομικοῦ συστήματος, ἡ ἡγεσία και πλειοψηφία τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, σταματᾶ νωρίτερα, στὸν ἐνδεικτικὸ σχεδιασμὸ πλαισίου. Οἱ, ἂς ποῦμε, τεχνικὲς πλευρὲς τῆς επιχειρηματολογίας συσκοτίζουν τὴ θεμελιωτικὴ αὐτὴ διαφορά. Ὅπως δὲν μποροῦσαν νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς:

● Ἡ προτεινόμενη τεχνικὴ τοῦ σχεδιασμοῦ τῶν ἐπενδύσεων ἔχει σὰν ἀφετηρία τὴν ἀρθρόνια και ὄχι τὴν ἔλλειψη.

● Δὲν ὑπάρχει κανένα ὑπόδειγμα ἀμέσου ἐλέγχου και σχεδιασμοῦ τῶν ἐπενδύσεων, πὸν θὰ μποροῦσε νὰ λειτουργήσει πῶς ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ τὸ ὑφιστάμενο σύστημα ἐμμέσου ἐπηρεασμοῦ τῶν ἐπενδύσεων, στὰ πλαίσια τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ τοῦ κέρδους διατηρεῖ τὴν ἰκανότητα νὰ κατευθύνει τὰ ρεύματα τοῦ κεφαλαίου. Ἀκόμη και μαρξιστὲς οικονομολόγοι, ὅπως ὁ Ὄσκαρ Λάνγκε (Πολωνία), ἔχουν τονίσει ὅτι κέρδη πρέπει νὰ ὑπάρχουν και σὲ μιὰ σχεδιασμένη οικονομία, γιὰ τὴν εἶναι ἓνα κίνητρο γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν σχεδίων και ἓνα κριτήριον μετὰ τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ ἐξετασθεῖ ἂν ἡ

συμπεριφορὰ τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνταποκρίνεται στὴν ἀρχὴ τῆς οικονομικότητος.

● Οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν τεχνικὴ-οικονομικὴ ἐξέλιξη εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Στὴν πράξη, ἡ συντόμευση τῆς οικονομικῆς ζωῆς τῶν προϊόντων δὲν ἐπιτρέπει τὴν κατάρτιση μεσο- και μακροπροθέσμων προγραμμάτων. Ἀκόμη και στὸν χῶρο τῶν ἐνδοβιομηχανικῶν προμηθειῶν δὲν μποροῦν οἱ προγνώσεις τῶν μελλοντικῶν ἀναγκῶν νὰ φθάσουν τὸν ἀναγκαῖο γιὰ τὸ σχεδιασμὸ βαθμὸ ἀξιοπιστίας, λόγω τῆς ταχείας τεχνολογικῆς ἐξέλιξης, πὸν μεταβάλλει τὶς παραμέτρους. Πρόσθετες δυσκολίες πηγάζουν ἀπὸ τὶς διεθνεῖς ἐξαρτήσεις. Οἱ ἀλλαγὲς στὴ διεθνή ἀγορὰ δὲν μποροῦν νὰ προβλεφθοῦν με ἀκρίβεια.

● Οἱ ἐμπειρίες με τὴν κρατικὰ κατευθυνόμενη οικονομικὴ δραστηριότητα στοὺς τομείς τῶν συγκοινωνιῶν, ναυπηγήσεων κ.λπ. δὲν ἐνθαρρύνουν τὴν ἐπέκταση τοῦ συστήματος κεντρικοῦ ἐλέγχου και σχεδιασμοῦ. Ἡδη κατὰ τὴ σύνταξη τῶν σχεδίων θὰ ἀρχίσει ἓνα πολιτικὸ παιχνίδι διαπραγματεύσεων και συμβιβασμῶν, τοῦ ὁποίου τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν διαφορετικὸ ἀπὸ τὶς προσδοκίες.

Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἀριστερὰ και ἡ καθιερωμένη σοσιαλδημοκρατία κινοῦνται σὲ δύο διαφορετικὰ κυκλώματα σκέψης πὸν, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ βασικὴ στάση ἀπέναντι στὰ θεμελιωτικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματος εἶναι διαφορετικὴ, δὲν μποροῦν νὰ συμπέσουν πούθενά!

Ἡ τελικὴ ἀπόρριψη τοῦ σχεδιασμοῦ τῶν ἐπενδύσεων δὲν μᾶς ἐκπλήσσει.

(1) F.R., 16/10/75.

(2) W. Meissner: Investitionslenkung, Ffm. 1974.

(3) K. G. Zinn: Investitionskontrollen und -planung, Wirtschafts-dienst, No 53/1973.

(4) Βλέπε ἐπιλογή τῶν σχεδίων ἀποφάσεων στὴ F.R., 27/9/75.

(5) Wirtschaftswoche, No 27/1974 (ἄρθρο τοῦ M. Krüper, ὑπευθύνου γιὰ τὴν Οἰκονομία στὸ συνδικάτο χημείας).

(6) F.R., 29/9/75.

(7) FAZ, 1/10/75 και F.R., 29/10/75.

Gutenberg

γ.δαρδανός · χ.καρακατσάνης

ΣΟΛΩΝΟΣ 103 ΤΗΛ.: 626.684, 624.606

ΠΩΛ ΣΟΥΗΖΥ

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

(Ὁ ἱμπεριαλισμὸς στὴν

ΕΡΝΕΣΤ ΜΑΝΤΕΛ

Ο ΥΣΤΕΡΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ
τελευταία του φάση).

ΚΩΣΤΑ ΧΑΤΖΗΑΡΓΥΡΗ

ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Τὰ δεδομένα και οἱ στόχοι)

ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΝΕΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Για μιὰ «ἐνόργανη» φιλοσοφία

(Ὁ ἰδεολογικο-πολιτικός
ἐξοπλισμὸς τῆς φιλοσοφίας γιὰ τὸ
μετασχηματισμὸ τῆς πραγματικότητας)

τοῦ Μανώλη Παπαδολαμπάκη
Δρα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης
ἀρχιτέκτονα - πολεοδόμου

«Τί σημαίνει ὕλισμός; Σημαίνει στὴν οὐσία ὅτι ὁ σοφὸς τοποθετεῖται χωρὶς προθήκες μπροστὰ στὸ «πραγματικό», μπροστὰ στὸ «δοσμένο», ἐκεῖνο τῆς αἰσθητῆς ἀντίληψης καὶ τῆς κοινωνικῆς δράσης, ὄχι μόνο γιὰ νὰ τὴν δεχτεῖ ἔτσι ὅπως ὑπάρχουν, ἀλλὰ, ἀντίθετα, γιὰ νὰ τὴν μετασχηματίσει μὲ τὴν πράξη, ἀφοῦ τὴν γνωρίσει μέσα στὴν πορεία τους καὶ τὴν ἀντιθέσεις τους».

H. LEFEBVRE

Ο ΣΗΜΕΡΙΝΟΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, με τὶς ἐξειδικεύσεις του καὶ τὰ στεγανά του στὴ λήψη τῶν ἀποφάσεων, στὶς ἀρμοδιότητες καὶ τὶς ἰκανότητες, ἔχει σὰν παράγωγά του τὴ διάσταση ἀνάμεσα στὴ θεωρητικὴ δουλειὰ καὶ στὴν πρακτικὴ, ἀνάμεσα στὴ σύλληψη καὶ τὴν πραγματοποίηση, ἀνάμεσα στὴ βιωμένη (τώρα καὶ ἔδῳ) ἐμπειρία καὶ τὴ βιωμένη ἐμπειρία. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἢ βιωμένη ἐμπειρία, ἐπειδὴ θεωρητικοποιεῖται μέσω τῶν ἀφαιρετικο-γενικευτικῶν διεργασιῶν τοῦ νοῦ γιὰ νὰ καταχωρηθεῖ στὴ συνείδηση μὲ τὴ μορφή διανοητικῶν δομῶν, βρίσκεται σὲ διάσταση, τελικὰ, ὄχι μόνο μὲ τὴν τωρινὴ βιωμένη ἐμπειρία, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴν τότε βιωμένη ἐμπειρία στὴν τωρινὴ θεωρητικοποιημένη μορφή της. Μιὰ τελικὴ μετάφραση-μετάλλαξη τοῦ βιωμένου σὲ θεωρία εἶναι ἡ γλώσσα, ἀφοῦ ἔχει ἤδη περάσει ἀπὸ τὶς μορφές τῆς καταχωρημένης στὴ μνήμη γνώσης καὶ τῆς καταξιωμένης στὴ συνείδηση ἰδεολογίας. Ἡ μόνη ἰκανὴ διαδικασία γιὰ νὰ γεφυρώσει τὶς παραπάνω διαστάσεις εἶναι ἡ ἴδια ἢ πρακτικὴ. Ἡ θεωρητικοποίηση (ἀφαιρετικὴ καὶ γενικευτικὴ) τοῦ βιωμένου εἶναι ἀπαραίτητη, χρήσιμη, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαστικὴ (ἔτσι ἐργάζεται ἡ ἀνθρώπινη νόηση: μέσω ἀφαιρετικῶν διαδικασιῶν). Εἶναι χρήσιμη γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ θεωρητικὴ δουλειὰ γιατί ἀπλουστεύει πολὺ πλοκα φαινόμενα, βοηθώντας μας νὰ τὰ συλλάβουμε, νὰ τὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ τὰ γνωρίσουμε καί, ἄρα, νὰ τὰ ἐλέγξουμε. Ἄν περιοριστοῦμε ὅμως μόνο σ' αὐτὴ τὴ φυσικὴ στὴν ἀρχὴ καὶ ὕστερα ἐντέχνῃ καὶ μὲ πρόθεση δουλειὰ τοῦ νοῦ, τότε εἶναι σίγουρο πὼς λησιάζουμε τὸ μῦθο. Ἡ πρακτικὴ εἶναι ἡ μόνη ἰκανὴ νὰ ἐπαναστήσει κριτικὰ καὶ μὲ ἐλεγχὸ τὶς χαμένες (ἀπὸ τὴ θεωρητικο-ἀφαιρετικὴ διαδικασία) διαστάσεις.

ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ, μπορούμε νὰ καταλάβουμε τώρα γιατί ἔχουμε σήμερα τὶς θεωρήσεις τοῦ χώρου ποῦ μᾶς ἐπιβλήθηκαν μέσω τῆς ἰσχύουσας ἀρχιτεκτονικῆς διδασκαλίας. Ὁ κατακερματισμὸς τῆς ἐργασίας (καὶ οἱ συνέπειές του στὴ θεωρία καὶ στὴν πρακτικὴ τοῦ χώρου) μᾶς προσφέρει ἕνα χῶρο «σὲ ψίχου-

λα» (τὸν κατακερματισμένο χῶρο) ποῦ τὸν θεωροῦμε σὰν ἕνα ἄθροισμα ἀντιπαρατιθέμενων πραγμάτων (ἀρχιτεκτονικὴ τῶν πραγμάτων) ὅπου κάθε πράγμα τοῦ χώρου εἶναι προορισμένο νὰ ἔχει μιὰ μονοσήμαντη λειτουργία (χρῆση) καὶ ὅπου οἱ ἀνθρώπινες δραστηριότητες μποροῦν ἔτσι νὰ ἐντοπίζονται (κατακερματιζόμενες) καὶ νὰ ἐλέγχονται καλύτερα. Πρόκειται γιὰ τὴ θεσμοποιημένη καὶ κατευθυνόμενη (ἀπὸ τὰ οργανωμένα ἰδιωτικά συμφέροντα) ἀρχιτεκτονικὴ καὶ πολεοδομία ποῦ παράγουν τὸν πολιτικὸ χῶρο τῆς ἐξουσίας τῆς ἀρχουσας τάξης: εἶναι ὁ χῶρος τῆς βίας· βία ποῦ ἀσκεῖται ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες σχέσεις παραγωγῆς (καπιταλιστικῆς) καὶ τὶς ἀντίστοιχες κοινωνικὲς σχέσεις, μὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ χῶρο: ἡ βία τοῦ χώρου ἀσκεῖται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα καὶ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἴδιου τοῦ χώρου, μὲ τὶς ἀπαγορεύσεις του, τὶς μονοσήμαντες καὶ κατευθυνόμενες λειτουργίες ποῦ ἐπιβάλλει καί, τελικὰ, τὸ εἶδος τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν ὅποια ὑποβάλλει ἐξαντασιακὰ τοὺς κατοίκους. Μὲ ἀπαγορεύσεις καὶ ὑπαγορεύσεις ἐπιδρᾷ ὁ χῶρος καὶ στὴ συνείδηση καὶ στὴ συμπεριφορὰ, προσδιορίζοντας τὶς μέχρις ἐνδὸς βαθμοῦ.

Φαίνεται λοιπὸν καθαρά, ὅτι ἡ αὐτοῦ τοῦ εἶδους θεώρηση τοῦ χώρου δὲν εἶναι τυχαία, μὰ ἀποτελεῖ μὴν ἄλλου εἶδους «φιλοσοφία», σημαδεμένη ἀπὸ μιὰν ὀρισμένη πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ: τῆς ἐξουσίας τῆς ἀρχουσας τάξης (ἢ «στρατηγικὴ τοῦ ἀστισμοῦ», ὅπως, εὐστοχα, τὴν ὀνομάζει ὁ H. LEFEBVRE).

Ἡ τεχνικὴ τοῦ «ZONING» τῆς σύγχρονης πολεοδομίας ἀπορρέει ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῶν δραστηριοτήτων (κοινωνικῶν καὶ παραγωγικῶν), ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ὀργάνωση τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ πολεοδόμοι σχεδιάζουν διαιρεμένο τὸ χῶρο σὲ ζώνες κατοικίας, ἐργασίας, ἐμπορίου, διοίκησης, κουλτούρας, κ.λπ.: Μ' αὐτὸ τὸν ἐξορθολογισμένο (καί, ἄρα, ἀπόλυτα ἐλεγχόμενο) τρόπο ὀργάνωσης τοῦ χώρου, ἢ ζωῆ τῶν ἀνθρώπων γίνεται ἀντικείμενο ἐλέγχου καὶ χειραγώγησης ἀπὸ μέρος τῆς ἐξουσίας. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἢ τεχνικῆς (ἢ ἰσχύουσα πολεοδομία), ἀνάγεται ταυτόχρονα σὲ θεωρία καί, τελικὰ, σὲ ἰδεολογία, ὥστε νὰ περάσει εὐκολὰ στὶς συνειδήσεις μ' αὐτὴ τὴν ἀπατηλὴ μορφή ἐνδὸς ἐπιστημονικοφανοῦς περιβλήματος τῆς πρακτικῆς.

Σὲ ἀντίθεση λοιπὸν μ' αὐτὴ τὴ χειραγωγούσα ἰδεολογία καὶ πρακτικὴ, θὰ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι αὐτὸ ποῦ χρειαζόμαστε εἶναι νὰ ἀπογυμνωθεῖ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ προϊόν καὶ ἡ διαδικασία παραγωγῆς του ἀπὸ τὸν ἰδεολογικὸ του «φλοῖδ» ποῦ τὸ παραμορφώνει καὶ νὰ ἐπαναθυσταθεῖ, τουλάχιστο νοητικὰ στὴν ἀρχή, σὰν στοιχεῖο τῆς συλλογικῆς πρακτικῆς. Ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς τέτοιας πρακτικῆς ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ καταργεῖται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν πραγμάτων καὶ ἡ διάσταση ἀνάμεσα στὴ χρῆση καὶ τὴν παραγωγή τοῦ χώρου: Ὁ χῶρος δὲν εἶναι τὸ ἄθροισμα πραγμάτων, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς χρήσης ποῦ τὸν γίνεται, μὲ βάση τὶς κοινωνικὲς σχέσεις παραγωγῆς ἀπὸ μέρος τῶν βασικῶν κοινωνικῶν ὀμίμων ποῦ τὸν χρησιμοποιοῦν ἔτσι ἢ ἄλλιως, ἀνάλογα μὲ τὶς οἰκονομικὲς σχέ-

σεις παραγωγής (το παραγωγικό σύστημα) της εποχής τους και του τόπου τους. Ο χώρος δεν είναι κάτι που δέχεται πράγματα, αλλά κάτι που παράγεται από τα πράγματα μέσω των σχέσεών τους, οι οποίες προκύπτουν από τις χρήσεις των πραγμάτων από τους ανθρώπους. Μ' αυτό τον τρόπο αντίληψης, η παραγωγή του χώρου βρίσκει την πληρότητά της. Αυτή η αντίληψη βρίσκεται στους αντίποδες της αντίληψης της αρχιτεκτονικής των πραγμάτων.

Έτσι, η παραγωγή του χώρου ταυτίζεται με τη χρήση του μέσα σε μια ένιαία πρακτική. Μόνο με μια τέτοια διαλεκτική φιλοσοφική θεώρηση έχουμε ελπίδες να απαντήσουμε με έγκυρες «εναλλακτικές» λύσεις στην ισχύουσα πρακτική του χώρου (την καπιταλιστική).

Σ ΗΜΕΡΑ, (ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΕΡΧΟΜΟ ΤΟΥ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ ΣΑΝ ΚΑΤΑΞΙΩΜΕΝΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΕΡΓΑΛΕΙΟΥ), έχει γίνει πια συνείδηση ότι πέρα από την υποκειμενική «αναπαράσταση του χώρου» που δημιουργείται από τη «σύλληψη» του, που με τη σειρά της απορρέει από το σύστημα αξιών, την ιδεολογία, τις «εικόνες» και τις αντιλήψεις (που είναι διανοητικές λειτουργίες) και πέρα από τους «χώρους των αναπαραστάσεων» που δημιουργούνται από τις βιωμένες εμπειρίες της καθημερινής ζωής, με βάση το πώς γνωρίζουμε ήδη το χώρο, στόν οποίο επενδύουμε σύμβολα, αξίες, μορφές, αντικείμενα και χρήσεις, την αποφασιστική βαρύτητα την έχει αυτή καθ' εαυτή η βιωόμενη κοινωνική πρακτική του χώρου που αποκτά τα δεδομένα της από την αίσθητή αντίληψη που έχουμε σε κάθε στιγμή από την εμπειρία της ζωής μας μέσα στο χώρο και δια μέσου του χώρου. Έτσι, η βιωόμενη αίσθητή αντίληψη (perception) της κάθε στιγμής μπορεί να ταυτίζεται με τη βιωμένη αντίληψη και μπορεί να έχουμε συλλήψεις του χώρου (που μεταφράζονται σε αναπαραστάσεις του: σε σχέδια π.χ.) που να είναι ή να μην είναι προϊόντα της αίσθητης αντίληψης, της πρακτικής (της υπάρχουσας) του χώρου δηλαδή. Σ' αυτό το σημείο ως σταθούμε λίγο περισσότερο για να εξετάσουμε τις συνέπειες των διαφορών ανάμεσα στο βιωόμενο και στο βιωμένο, που τα θεωρούμε σαν βασικά στοιχεία του προτού παραγωγής του χώρου (αλλά και της αντίληψης που έχουμε γι' αυτήν).

Η πρακτική (ή ισχύουσα) του χώρου, με «πληροφοριοδότη» της την αίσθητή αντίληψη, παράγει και αναπαράγει το χώρο. Αυτή η παραγωγή κι η αναπαραγωγή, είναι όμως δυνατό να γίνεται με δύο τρόπους: είτε σε συνάρτηση με την ήδη βιωμένη εμπειρία μας για το χώρο, είτε ανεξάρτητα.

1. Στην πρώτη περίπτωση, όπου η συνάρτηση (ανάμεσα στο βιωμένο και στο βιωόμενο, την πρακτική) είναι άμοιβαία, ισοδύναμη, αμφίδρομη και ταυτόχρονη, είναι φυσικό ότι οι αναπαραστάσεις του χώρου, αναπαριστούν τους χώρους των αναπαραστάσεων: η σύλληψη και τα σχέδια του χώρου δεν είναι τίποτε άλλο από μια αποτύπωση ή μια αναπαραγωγή των ήδη ύφισταμένων βιωμάτων μας για το χώρο. Αντίστροφα, είναι αυτή η βιωμένη γνώση και εμπειρία (μέσα και

από τη ζωή στο χώρο) που δημιουργεί τη σύλληψη και την αναπαράσταση του χώρου. Τέλος, η βιωόμενη εμπειρία (ή πρακτική του χώρου) ταυτίζεται με τη βιωμένη εμπειρία και με τη σύλληψη (την αντίληψη που έχουμε) αυτής της εμπειρίας: Η αίσθητή βιωόμενη αντίληψη ένοποιεί τη βασισμένη στα βιώματα σύλληψη με τα ίδια τα βιώματα! Έτσι το προϊόν αυτής της πρακτικής (της παραγωγής του χώρου) περιέχει ταυτόχρονα και τους χώρους των αναπαραστάσεων και τις αναπαραστάσεις του χώρου: Δεν υπάρχει διάσταση ανάμεσα στους σχεδιαζόμενους και στους πραγματικούς χώρους. Οι άνθρωποι σχεδιάζουν τους νέους χώρους αναπαράγοντας τα βιωμένα στοιχεία της ζωής τους σ' αυτούς. Παράδειγμα αυτής της ταυτότητας ή ανώνυμη λαϊκή αρχιτεκτονική της παραδόσης.

2. Στην περίπτωση που υπάρχει διάσταση ανάμεσα στο βιωόμενο και στο βιωμένο, έχουμε διάσταση ανάμεσα στη σύλληψη και τη βιωόμενη αίσθητή αντίληψη του χώρου και, ή τελευταία, δεν ένοποιεί πια (σαν πρακτική του χώρου) σύλληψη και παραγωγή ύστερα) το χώρο των αναπαραστάσεων και τις αναπαραστάσεις του χώρου. Πρόκειται για τη γνωστή συνηθισμένη αρχιτεκτονική του σχεδιαστήριου, όπου η σύλληψη του χώρου δίδει αθάλαρες αναπαραστάσεις του χώρου, σε διάσταση από τους χώρους των αναπαραστάσεων των ανθρώπων για τους οποίους προορίζεται. Έκτος αυτού, η σύλληψη και η πρακτική (ή χρήση και η παραγωγή του χώρου) δεν ένοποιούνται σε μια ένιαία πρακτική: άλλοι συλλαμβάνουν και σχεδιάζουν κι ύστερα χτίζουν και άλλα θά 'θελαν οι άνθρωποι στην πραγματικότητα: θά 'ρθουν ύστερα και θά υποχρεωθούν να ζήσουν όπως το επιβάλλουν οι συλλήψεις, τα σχέδια και οι πραγματοποιήσεις χώρων που έγιναν από άλλους.

Τ ΩΡΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΜΕ, ΗΔΗ, ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙ το ζήτημα της φιλοσοφίας από συγκεκριμένες του πλευρές, είναι χρήσιμο να αποπειραθούμε να κάνουμε μια θεωρητικοποίηση (κάνοντας αφαίρεση και γενίκευση) των ιδεών που αναπτύχθηκαν προηγούμενα. Αυτό γίνεται με τις παρακάτω τρεις παρατηρήσεις:

1. Όπως φαίνεται και από τα προηγούμενα, το αίτημα μιάς συνολικής σφαιρικής δράσης με γενικευτικό τρόπο, είναι ουσιαστικά μιά αναζήτηση μιάς φιλοσοφικής θεώρησης, μόνιμης δυνατής να ξεπεράσει τους κατακερματισμούς της σκέψης των ειδικών. Για να φτάσουμε όμως σ' αυτή την ολική και γενικευτική θεώρηση, αυτό δεν μπορούμε να το κάνουμε από την αρχή: δεν μπορούμε ν' αρχίσουμε αθάλαρα από κάποιο «δλο» για το οποίο έχουμε άσαφεις γενικές ιδέες και για το οποίο έχουμε συγκεκριμένες ιδέες μόνο ορισμένων ειδικών και επί μέρους κομματιών του. Για να το γνωρίσουμε επομένως, πρέπει να το προσεγγίσουμε διαδοχικά και εξελικτικά από διάφορες κατευθύνσεις ώστε να γνωρίσουμε καλά τα στοιχεία του και κυρίως τις αντιθέσεις του: αντιθέσεις, τόσο ανάμεσα στα στοιχεία όσο και μεταξύ αυτών και του «δλου». Αυτό του είδους η προσέγγιση, είναι μιά διαλεκτική προσέγγιση που, αν και προσεγγίζει το «δλο» από τα μέρη του, ωστόσο, έχει απ' αρχής μιά γενική και σφαιρική αντίληψη γι' αυτό.

2. Είναι φανερό επίσης, ότι παράλληλα με το παραπάνω αίτημα έχουμε και μιά άλλη απαίτηση: Να μη ζητάμε άπλως μιά γνώση για τη γνώση, μιά κριτική γνώση σε σχέση με τη βιωόμενη και τη βιωμένη μας εμπειρία, που θά βοηθήσει στο μετασχηματισμό της ισχύουσας πρακτικής από μιά νέα πρακτική που θά καθοδηγηθεί απ' αυτή τη νεοαποκτηθείσα κριτική γνώση (ή τελευταία είναι, προφανώς, παράγωγο της ίδιας της πρακτικής). Η απαίτηση αυτή δεν είναι άλλη από μιά απαίτηση του διαλεκτικού υλισμού.

3. Δείξαμε ήδη (με τη βοήθεια της φιλοσοφίας εφαρμοσμένης στην περίπτωση του χώρου) ότι χρειαζόμαστε μιά άλλη κοινωνική πρακτική του χώρου, μιά συλλογική κοινωνική πρακτική, που να μπορεί να ξεπερνά τις αντιθέσεις, φέρνοντας τις σε μιά διαλεκτική ενότητα. Η πραγματοποίηση της νέας πρακτικής του χώρου (που θά προκύψει τόσο από καθαρά νέα στοιχεία όσο και από μετασχηματισμούς της ισχύουσας πρακτικής) έχει προφανώς συγκεκριμένο περιεχόμενο

καί, σέ μιὰ προοπτική εξέλιξης της (μετασχηματισμού της), δρισμένους συγκεκριμένους στόχους και μέσα πραγματοποίησης τους. Φαίνεται, έτσι, ξεκάθαρα πώς τόσο η θέση των στόχων, όσο και η πρακτική επιδίωξη τους είναι στενά δεμένες με μιὰ πολιτική πρακτική και κατά συνέπεια με μιὰ υπάρχουσα ιδεολογία. (Στό σημείο αυτό μιὰ διευκρίνιση: "Όταν λέμε ιδεολογία δέν εννοούμε μιὰ δογματική συστηματοποίηση των άρχων, των αξιών και των μέσων μιās δοσμένης ή επιζητούμενης πρακτικής, μα άπλώς τὸ ότι τόσο η θεωρητική μας, όσο και η πρακτική μας κατεύθυνση, γίνονται σέ δοσμένα πλαίσια της κοινωνικής πραγματικότητας και με συγκεκριμένους στόχους: μέσα στην ταξική κοινωνία παλεύεις γιά τή μιὰ ή τήν άλλη από τις αντίθετες τάξεις. Έτσι, δεχόμαστε τόν όρο «ιδεολογία», άπαλλαγμένο από τις «άμαρτωλές» προθήκες πού τόν έπενδύουν με προπαγάνδα, δόγματα, ύποκειμενικότητα κ.λπ.).

Καταλήγουμε έτσι σέ μιὰ συγκεκριμένη και «έφαρμοσμένη» φιλοσοφία, μιὰ φιλοσοφία «ένόργανη» (έφοδιασμένη με ιδεολογικά και πολιτικά μέσα), πού βοηθά μ' αυτή της τήν ιδιότητα στό μετασχηματισμό της πρακτικής πού θεωρεί: είναι μιὰ πολιτική φιλοσοφία πού, ώστόσο, δέν επιδέχεται δογματισμούς και σχηματοποιήσεις, καθώς ξέρει νά είναι διαλεκτική.

Αν, δηλαδή, ή πρώτη από τις προηγούμενες τρεις θέσεις, ζητά μιὰ γενικευτική φιλοσοφική δράση, ή τρίτη θέση ζητά μιὰ συγκεκριμενοποίησή της, με τρόπο όμως όχι φορμαλιστικό, όχι δογματικό και στατικό, μα δυναμικό και διαλεκτικό πάντα: συμμετρο και έναρμονισμένο πρὸς τήν πορεία της πρακτικής πού τήν παράγει.

ΟΙ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΤΡΕΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ, θέλουν νά πουν άπλούστερα ότι υπάρχει ανάγκη πλατιάς - πέρα από τις ειδικές γνώσεις - δράσης γιά τήν αντιμετώπιση έστω και του πιό ξεχειδευμένου προβλήματος, ώςπτι ο προσδιορισμός του, ή ανάλυσή του κι ή λύση του νά είναι όσο τὸ δυνατόν πιό ολοκληρωμένες. Γι' αυτό τὸ λόγο, σ' αυτό τὸ άρθρο, φάνηκε ίσως στόν αναγνώστη ότι μίλησα γιά πράγματα πού, φαινομενικά, φαίνονται άσχετα με τὰ «ειδικά» θέματα πού εξέτάζω (ποιός όμως τὰ όρισε σάν «ειδικά»);). Κι αυτό, γιατί θέλω νά δείξω τὸ σύνολο των ιδεών πού παρήγαγαν μιάν «ειδική» ιδέα. "Ήθελα δηλαδή νά αποδείξω κάτι πού με πρώτη ματιά φαίνεται ίσως παράλογο: ότι έχει κάποια σχέση ή έκτίμησή μας γιά τή μορφολόγηση ένός παραθύρου με τις απόψεις μας γιά ... τήν Κινέζικη Έπανάσταση! Καμιά ιδέα δέν παράγεται τυχαία και άπομονωμένα, μα είναι άποτέλεσμα του πώς παράγεται ή ιδεολογία μας σέ σχέση με τήν κοινωνική πρακτική.

Έτσι, έρχόμαστε στή δεύτερη θέση: ότι, παράλληλα και ταυτόχρονα με τή γενική και καθολική δράση πού εξασφαλίζει μιὰ κριτική και αντι-εξειδικευμένη σκέψη, χρειάζεται νά γίνουν - αυτή ή δράση κι αυτή ή σκέψη - ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ (νά άφορούν δηλαδή ένα συγκεκριμένο πρόβλημα: εδώ, τήν κοινωνική πρακτική του χώρου) ΧΩΡΙΣ ΩΣΤΟΣΟ ΝΑ ΣΤΕΡΗΘΟΥΝ ΤΙΠΟΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΟΥ ΤΟΥΣ ΔΙΔΕΙ Η ΓΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΚΙ Η ΚΡΙΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΧΩΡΙΣ ΔΗΛΑΔΗ ΝΑ ΠΑΨΟΥΝ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ!

Συνέπεια των δύο προηγούμενων είναι ότι, μέσω της έφαρμογής και της συγκεκριμενοποίησης, δέν θα πρέπει νά άποκρύψουμε μά, ίσα-ίσα, νά φανερώσουμε από τήν άρχή, τὰ ιδεολογικά πλαίσια και τις πολιτικές θέσεις (πού έτσι ή άλλως, ΠΡΟΫΠΑΡΧΟΥΝ ΣΤΟΝ ΟΠΟΙΟΔΗΠΟΤΕ ΑΝΑΛΥΤΗ, ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ Σ' ΑΥΤΟΝ ΠΟΥ ΙΣΧΥΡΙΖΕΤΑΙ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ «ΟΥΔΕΤΕΡΟΣ» ΚΑΙ ΤΑΧΑ «ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΣ») πού τροφοδοτούν τήν έφαρμογή και τή συγκεκριμενοποίηση της φιλοσοφίας, ώστε νά έχουμε τή μεγαλύτερη δυνατή ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΛΗΡΟΤΗΤΑ (διάβαζε: «άντικειμενικότητα») στις αναλύσεις μας, άφου δεχόμαστε ότι «ή επιστήμη ζητά άκέραια τήν αλήθεια»...

ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ, ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΠΙΑ ΝΑ ΔΙΑΤΥΠΩΣΟΥΜΕ τούτο τὸ συγκεκριμένο αίτημα: γιά τήν κατανόηση (κι ύστερα τήν καθοδήγηση) μιās πρακτικής (συγκεκριμένης) χρειάζομαστε - πέρα από τις γνώσεις και τις θεωρίες - και τή φιλοσοφία, πού μόνο αυτή μπορεί νά αντιμετώπιζει κριτικά, άδέσμευτα από όποιοδήποτε «θετικισμό», ακόμα και τήν ίδια τή γνώση. Μιὰ φιλοσοφία όμως πού νά μπορεί νά μὴν περιορίζεται μόνο στή γενικότητα πού έτσι ή άλλως της είναι σύμφυτη, αλλά νά καλύπτει και τις ειδικές περιπτώσεις, χωρίς, γι' αυτό τὸ λόγο, νά παύει νά «φιλοσοφεί»... Στήν τελευταία αυτή περίπτωση (των ειδικών και συγκεκριμένων περιπτώσεων) θα πρόκειται γιά μιὰ συγκεκριμένη πολιτική φιλοσοφία.

Αλλά, όταν κάνουμε τήν πρόταση γιά μιὰ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ φιλοσοφία (τή φιλοσοφία του χώρου) αυτό προϋποθέτει ότι κατ' άρχήν δεχόμαστε τήν ανάγκη της φιλοσοφίας ΓΕΝΙΚΑ. (Αίτημα πού διατυπώνεται στήν άρχή). Δεχόμαστε δηλαδή νά θέτουμε συνεχώς ερωτήματα, μη δεχόμενοι τίποτε σάν τελεσίδικο, ΧΩΡΙΣ ΟΜΩΣ ΑΥΤΟ ΝΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΚΑΠΟΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗ ΑΓΝΩΣΤΙΚΙΣΜΟΥ. Γιά τὸ λόγο αυτό προχωρούμε στή συγκεκριμένη φιλοσοφία με καθορισμένο αντικείμενο, ιδεολογία και πολιτικές θέσεις: Μιὰ «ΕΝΟΡΓΑΝΗ» (ιδεολογικο-πολιτική) φιλοσοφία πού δέν περιορίζεται στήν έρμηνεία του κόσμου, αλλά πού καθοδηγεί κριτικά και τὸ μετασχηματισμό του.

κυκλοφορούν ΓΙΑ ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΙΝΗΜΑ

ΤΟ
ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΙΝΗΜΑ Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗ ΚΙΝΑ
Το μισο τ' ουρανού

Κλιωτὺ Μπρωγιέλ
με πρόλογο τής Κάν Σουί

5 δοκίμια
πού έξηγούν τί είναι
τὸ Γυναικείο Κίνημα,
γιατί δημιουργήθηκε,
και τί σκοπούς έχει.
Ένδιαφέρει κάθε
γυναίκα
μα και κάθε
άνδρα.

Έκδόσεις ΚΥΤΤΑΡΟ

Τηλ. 713 004

ΚΑΛΗ ΧΡΟΝΙΑ

1976

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΚΙΩΝ Γ. ΧΑΡΙΔΗΜΟΥ

Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ σάτιρα τοῦ Καραγκιόζη

τοῦ Γιάννη Κιουρτσάκη

Ὁ Γιάννης Κιουρτσάκης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1941. Τελείωσε Νομικὰ καὶ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς Δημοσίων Δικαίων στὸ Παρίσι. Μελετώντας τὸν παραδοσιακὸ μας πολιτισμὸ ἀσχολήθηκε μὲ τὶς διαδικασίες τῆς λαϊκῆς δημιουργίας καὶ τὸν μαρσασμὸ τους στὴ σύγχρονη κοινωνία. Μέσα στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ προβληματισμοῦ ἐτοιμάζει ἕνα βιβλίο γιὰ τὴ θεατρικὴ γλῶσσα τοῦ Καραγκιόζη στὴν ἐσωτερικὴ τῆς σχέσης μὲ τὴ νεοελληνικὴ πραγματικότητα καὶ τὸ ἦθος τοῦ λαικοῦ του κοινού.

AΝΑΔΙΦΩΝΤΑΣ ΚΑΠΟΙΑ, ΔΥΣΒΥΡΕΤΑ ΣΗΜΕΡΑ, φυλλάδια τοῦ Καραγκιόζη τοῦ μεσοπολέμου, πέφτει σὲ κάποιες φλέβες λαϊκοῦ πνεύματος πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀνεξερεύνητο ἐκφραστικὸ τους πλοῦτο, ἔχουν τὴν ἀξία μιᾶς πολυδιάστατης μαρτυρίας. Μιὰ ἀπὸ τὶς φανερόες, μολονότι ὄχι, νομίζω, ἡ σημαντικότερη, εἶναι ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ σάτιρα. Τὸ καλαμποῦρι προχωρεῖ κάποτε ἐδῶ σὲ διαπιστώσεις περίπου ἀπρόσιτες στοὺς «λόγιους» σατιρικοὺς τῆς ἐποχῆς· μᾶς δείχνει ἔτσι ταυτόχρονα τί

δυνατότητες συλλογικῆς αὐτοέκφρασης καὶ αὐτογνωσίας προσφέρει ἕνας ζωντανὸς ἀκόμα λαϊκὸς πολιτισμὸς, ὅσο καὶ τὸ βαθύτερο ἦθος τοῦ φορέα του. Τὸ τελευταῖο φανερώνει συχνὰ μιὰ παθητικότητα, δυσάρεστη ἴσως γιὰ τὸν πολιτικοποιημένο ἀναγνώστη· ὡστόσο τὸ ἴδιο τὸ γεγονός καὶ προπάντων ἡ ἀντινομία του μὲ τὸν ἀληθινὰ καταλυτικὸ χαρακτήρα αὐτῆς τῆς σάτιρας ὀδηγοῦν σὲ σκέψεις πού μπορεῖ νὰ εἶναι γόνιμες.

Τὰ κείμενα πού ἐμπνέουν κυρίως τοῦτο τὸ ἄρθρο ὑπογράφονται ἀπὸ τοὺς καραγκιοζοπαίχτες Ξάνθο καὶ Μόλλα καὶ πρωτοβγαίνουν στὰ 1925. Οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς εἶναι γνωστές· ἡ μικρασιατικὴ καταστροφή εἶναι ἀκόμα νοπὴ καὶ ἡ προσφυγιὰ γεμίζει τὴν Ἀθήνα· ἡ οικονομικὴ κρίση εἶναι ἐνδημικὴ· οἱ καθεστωτικὲς μεταβολές, ἡ πολιτικὴ ἀσυναρτησία, τὰ στρατιωτικὰ προξικοπήματα κατάντησαν μιὰ καθημερινὴ σχεδὸν ἐμπειρία. Βυθισμένες στὸ ἄγχος τῆς ἐπιβίωσης οἱ λαϊκὲς τάξεις παρακολουθοῦν τὰ γεγονότα μὲ ἀκούσιμο ἐνδιαφέρον. Ἄλλὰ μονάχα σὰν παθητικοὶ θεατῆς. Οἱ κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις εἶναι βέβαια βαθιές· ὅμως τὸ ἐργατικὸ κίνημα εἶναι ἀδύναμο, ἡ ἴδια ἡ ἐργατικὴ τάξη περι-

ορισμένη και τὰ υπόλοιπα λαϊκά στρώματα δὲν ἔχουν καμιά σχεδὸν δυνατότητα ἀποφασιστικῆς πολιτικῆς ἔκφρασης. Ἀπὸ πολιτιστικὴ ἀντίθετα ἄποψη αὐτὰ τὰ στρώματα διαθέτουν ἀκόμα πλατιά περιθώρια νὰ μιλήσουν τὸ «δικό τους» λόγο· ἢ διάβρωσή τους ἀπὸ τὴ μαζικὴ, ἐμπορευματοποιημένη κουλτούρα εἶναι ἀκόμα ἀσήμαντη· ἢ κοινωνικὴ συνείδηση καὶ οἱ ἀξίες τῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐπιβιώνουν συχνὰ πεισματάρικα στὰ πλαίσια τῆς φτωχογειτονιάς: ὁ λαὸς μπορεῖ ἀκόμα νὰ χτίσει ὁ ἴδιος τὰ δικά του σπίτια, νὰ τραγουδήσει τὰ δικά του τραγούδια, νὰ πεῖ τὰ δικά του καλαμπούρια. Τρανῆ ἀπόδειξη τὸ λαϊκὸ θέατρο τοῦ Καραγκιόζη, πού, ἔχοντας πιά ἀποκρυσταλλώσει τὴν ἑλληνικὴ του μορφή, γνωρίζει τώρα τὴν πιὸ μεγάλη του ἀκμή.

ΑΥΤΟΣ Ο ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ ΣΑΤΙΡΙΖΕΙ, παρωδεῖ καὶ σαρκάζει ὅσα συμβαίνουν γύρω του μὲ μιὰ καταπληκτικὴ ἐνημερότητα· τίποτε καὶ κανεὶς δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ γελοιογραφικὸ φακὸ τοῦ ἔξωφρενικοῦ του γέλιου. Ὁ λόγος του στήνει ἔτσι μπροστὰ μας μιὰ φανταστικὴ πολιτεία πού τὸ σπαρταριστὸ, ὅσο καὶ ἐφιαλτικὸ στὴν οὐσία καρναβάλι τῆς φανερώνει μὲ ἕναν ὀλότρελα χειροπιαστὸ, ἀλλὰ διόλου νατουραλιστικὸ τρόπο, τὸ ἀληθινὸ πρόσωπο τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐποχῆς του. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πολιτεία μὲ τὰ σεράγια καὶ τὶς παράγκες τῆς, ὅπου ξεφυτρώνουν οἱ πρῶτες πολυκατοικίες καὶ χυμοὺν ἀξαφνα οἱ μηχανές, τὸ ἔξωφρενικὸ γίνεται οἶκειο καὶ τὸ οἶκειο ἔξωφρενικὸ: «Τὰ τραμ κόβουνε δέκα τὴν ὥρα», οἱ τσελιγκάδες γίνονται ἐφοπλιστὲς καὶ ἀλλάζουν ὑψηλοσύνη, οἱ φτωχοὶ σὰν τὸν Καραγκιόζη «γευματίζουν στὰ στενὰ ὅπου ὑπάρχουν ντενεκέδες μὲ κόκκαλα», οἱ ὑπόψηφιοι δήμαρχοι ὑπόσχοινα νὰ ἐνώσουν μὲ γέφυρα τὸ Λυκαβηττὸ μὲ τὴν Ἀκρόπολη, οἱ πεθαμένοι ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὸν Ἄδη μὲ ἄδεια νὰ ψηφίσουν (...) ἢ νὰ γραφτοῦν στοὺς ἐκλογικοὺς καταλόγους, γιατί πρὶν πεθάνουν ἦταν ἀδῆλωτοι, οἱ ἔξενοι στόλοι κάνουν ἀποβάσεις, καὶ οἱ βουλευτὲς κοιμοῦνται ὅλοι στὴ Βουλὴ, τόσο βαθιά, ὥστε δὲ νιώθουν τὸν Καραγκιόζη καὶ τὸ Κολλητῆρι πού μῆταν γιὰ νὰ τοὺς κλέψουν τὰ καπέλα.

Παράλληλα γελοιοποιοῦνται ἀλύπητα ὅλοι οἱ ἐπαγγελματίες καὶ καταγγέλλεται ἡ κοινωνικὴ τους ἀνευθυνότητα. Οἱ γιατροί, οἱ δικηγόροι, οἱ δημοσιογράφοι, οἱ ἐπιστήμονες κάθε λογῆς παριστάνονται μόνιμα σὰν τσαρλατάνοι πού κνηγοῦν ἄερα ἢ «πού φέρνουν φρέσκο ἀπὸ τὸ ἔξωτερικό». Δίπλα σ' αὐτοὺς οἱ κυβερνητικοὶ ἐπίτροποι τῶν ἑταιριῶν, οἱ προμηθευτὲς τοῦ Δημοσίου, οἱ ἐργολάβοι τῶν ἀσφαλτοστρώσεων ἢ τῶν προσφυγικῶν συνοικισμῶν – ὅλοι λίγο πολὺ ἀπατεῶνες· ἀλλὰ καὶ οἱ ἔμποροι, μπακάληδες, φουρναραῖοι ἢ γαλατᾶδες, πού νοθεύουν τὰ τρόφιμα καὶ αἰσχροκροδοῦν συστηματικά. Τὸ θέμα εἶναι ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ στὸν Καραγκιόζη, πού μᾶς μιλάει συνέχεια γιὰ τὶς ἀφόρητες ἀνατιμήσεις, τὰ σκάνδαλα τῆς ἐποχῆς, τὴν παραλυσία τοῦ κράτους. Ἴδου λ.χ. οἱ «καταχραστὲς πού ἄμα πᾶνε φυλακὴ, οἱ σκοποὶ τοὺς κάνουν πλάτες καὶ κάνουν ἐλεύθεροι τὸν περίπατό τους στὸ Ζάππειο». Ἴδου οἱ νεόπλουτοι πού γυρίζουν «στὰ μπάρα, στοὺς χοροὺς καὶ στὰ ντάσιγκ», ἢ ταξιδεύουν τὰ καλοκαίρια στὴν Εὐρώπη, οἱ φοροφυγάδες «πού μὲ σαράντα ἑκατομμύρια λίρες δὲν ἔχουν δηλώσει ἕνα πενηνταράκι». Ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι «οἰκοπεδοφάγοι», πού χρησιμοποιοῦν τὴν πολιτικὴ ἐπιρροή τους γιὰ νὰ βάλουν τὰ χωράφια τους στὸ σχέδιο πόλεως: «πόσοι δὲ βούτηξαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο κτήματα, ὡς καὶ θάλασσα ἔκλεψαν ἀκόμα», μονολογεῖ κάπου ὁ Καραγκιόζη.

Πανταχού παρούσα ἡ φτωχολογία παρακολουθεῖ καὶ κρίνει τὰ πάντα, συνάμα ὅμως μεγαλοπιάνεται ἢ πιθηκίζει. Ἴδου καὶ πάλι ὁ Καραγκιόζη «νὰ τρώει τὴ γρανίτα του στὸ Ζάππειο καὶ νὰ ψαρεύει προΐκες», καὶ ὕστερα πάλι νὰ «τρώει ψωμί καὶ κρεμμύδι» καὶ «νὰ βάζει τὸ σακάκι του προσκέφαλο γιὰ νὰ κοιμάται». Ἡ ἐπιβίωση δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατὴ παρὰ μὲ τὶς μικροαπάτες – προσαρμοσμένες φυσικὰ στὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν, λ.χ.: «ἐπήγαινα εἰς τὰ δικαστήρια (...)

καὶ ἔπαιρνα κάπου κάπου κανέναν ἔμμοθο ὄρκο ἢ παρουσιαζόμουνα γιὰ αὐτόπτης μάρτυς καὶ ἔτσι ἐπερνοῦσα τὴν πείνα μου». Κι ὁ Καραγκιόζης ξεσπάει: «Ὅλοι μασκαράδες γενήκαμε». Στὸ βάθος ὅμως ξέρει πὼς οἱ ἀληθινὲς εὐθύνες βρῆσκονται ἄλλου: ἐκεῖνος εἶναι «τίμιος λωποδότης», οἱ «ἄλλοι» εἶναι «λήσταρχοι». Νά γιατί ἔξεγείρεται δταν τὸν πηγαίνουν φυλακὴ καὶ καλεῖ τοὺς δεσφῶτες του νὰ ζητήσουν τοὺς ἐνόχους ἀνάμεσα στοὺς πλοῦσιους.

Α Σ ΔΟΥΜΕ ΤΩΡΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΣΤΟΧΟΥΣ

αὐτῆς τῆς σάτιρας. Μὲ ἀξιοθαύμαστη εὐθυβολία ὁ Καραγκιόζης διακωμῶδει πρῶτα-πρῶτα τὰ ἐκλογικὰ ἴηθη τῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ τὴ λειτουργία τῶν «δημοκρατικῶν» τῆς θεσμῶν. Ἔτσι λ.χ. στὸ ἔργο «οἱ δημοτικὲς ἐκλογές», στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ξάνθου, ἡ παρουσίαση τοῦ προεκλογικοῦ ἀγῶνα εἶναι συνάμα ἕνα ντοκουμέντο, ἕνα σατιρικὸ ἀριστοῦργημα καὶ μιὰ συμβολικὴ ἰχνογράφηση κάποιων πολιτικῶν δυνάμεων τοῦ τόπου. Ἡ λαϊκὴ ψήφος διεκδικεῖται ἐδῶ ἀπὸ δύο ἀντίπαλα, προσωπικὰ «κόμματα», μὲ ἡγέτες τὸν... Μπάρμπα Γιῶργο καὶ τὸν Διονύσιο. Ἡ ἀντίθεση εἶναι χαρακτηριστικὴ: ὁ κόσμος τοῦ χωριοῦ, τῆς συντήρησης καὶ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ – ὁ κόσμος τῶν δυτικοθερεμένων μικροαστῶν, τῆς «μόρφωσης» καὶ τῆς «προόδου». Κι ὅμως τίποτε δὲν χωρίζει οὐσιαστικὰ τοὺς δύο ἀντιπάλους: καὶ οἱ δύο μοιράζονται τὶς ἴδιες κούφιες ὑποσχέσεις· καὶ οἱ δύο χρησιμοποιοῦν τοὺς πονηροὺς κομματάρχους (ὁ Μπάρμπα Γιῶργος τὸν Καραγκιόζη, ὁ Διονύσιος τὸν Χατζηαββάτη) γιὰ νὰ ἐξαγοράσουν ψήφους καὶ συνειδήσεις· καὶ οἱ δύο τέλος ἐπιχειροῦν τὶς πιὸ ἀπίθανες καλπονοθεῖες. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Μπάρμπα Γιῶργος ἔχει πλοῦσιο χρηματοδότη· πράγμα πού τοῦ ἐπιτρέπει νὰ δωροδοκῆσει μὲσω τοῦ Καραγκιόζη ὅλα τὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα, τοὺς ψηφοφόρους καὶ τὸν ἴδιο τὸ Βεζύρη (ἢ σκηνὴ εἶναι ἔξοχη) καὶ νὰ κερδίσει ἔτσι θριαμβευτικὰ τὴν ἐκλογὴ. Ὁ μύθος εἶναι εὐγλωττος.

Νά γιατί ὁ Καραγκιόζης δὲ δεῖχνει ἰδιαίτερη ἐκτίμηση γιὰ τὸ κοινοβουλευτικὸ πολίτευμα. Οἱ βουλευτικὲς ἐκλογές δὲ διαφέρουν ἄλλωστε ἀπὸ τὶς δημοτικὲς (πρβλ. τὸ ἔργο τοῦ Κώστα Μάνου «ὁ Καραγκιόζης βουλευτής»). Ἀκόμα καὶ τὸ Κολλητῆρι ἀποκαλεῖ κοροϊδευτικὰ τοὺς βουλευτὲς «πατέλες». Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐπίσης μιὰ παρομοίωση τοῦ Καραγκιόζη γιὰ κάποιον πού ροχαλίζει· λέει: «Κοιμάται μακριῶς σὰν βουλευτῆς τῆς δεξιάς». Ἄλλου καταγγέλλει τὸν ὀλιγαρχικὸ χαρακτῆρα ἐνὸς συστήματος, πού ἐπιτρέπει λ.χ. στὸν πλοῦσιο ἀλλὰ κουτὸ Μπάρμπα Γιῶργο «νὰ βγεῖ βουλευτῆς (...) καὶ νὰ διευθύνει τὴ χώρα αὐτὸς πού δὲν εἶναι ἄξιος νὰ μοιράσει δυὸ γαϊδουριὺν ἄχερα». Τοῦτο δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ διαπιστώσει τὶς εὐθύνες τῶν ἐξαθλιωμένων ψηφοφόρων πού πουλοῦν σὲ ὅποιονδήποτε τὴν ψήφῳ ἢ τὶς ζητωκραυγές τους· ἡ καταγγελία ὅμως αὐτῆ τοῦ συστήματος «πελατείας» συνδυάζεται ἀμέσως μὲ μιὰν εὐρύτερη κοινωνικὴ διαμαρτυρία· λ.χ.: «Μπέης: Τί ἐργασίαν κάμετε κύριε Καραγκιόζη; Καρ.: Στὰς ἐκλογὰς φωνάζω ζήτη. Μ.: Καλά, μόνον εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐργάζεσθε; Κ.: Αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἔμαθα. Καὶ τότε μόνον τρώγω (...) Ἔτσι δὲ μὲ νοιάζει ὅπου καὶ ἂν μὲ φωνάζουν γιὰ ζήτη, γυρίζω ἀράδα...»

Ὡστόσο, ὁ ἀντικοινοβουλευτισμὸς τοῦ μπερνετῆ, δὲ φαίνεται νὰ ὀδηγεῖ ποτέ σὲ ἀναζήτησιν κάποιου «σωτήρα». Εἶναι ἀξιοσημεῖο ὅτι, μολονότι πολλοὶ καραγκιοζοπαίχτες ἦταν συντηρητικοί, μολονότι ἀκόμα βρισκόμαστε σὲ μιὰν ἐποχὴ πού ὁ φασισμὸς ἔχει σαρώσει τὴ γειτονικὴ Ἰταλία, ὁ Καραγκιόζης – πού θὰ δεῖξει στὸν πόλεμο καὶ τὴν κατοχὴ τὸ ἀντιφασιστικὸ του πνεῦμα – σαρκάζει ἔξισου τὴν αὐταρχία καὶ τὸ милитарισμὸ. Σὲ καιρὸ χωρὶς ἄλλο στρατιωτικὴς διακυβέρνησης λέει: «Γαρίδα ἔχει γίνετὸ τὸ μάτι μου νὰ ἰδῶ ἐκλογάς. Μὰ οὔτε μὲ τὸ τηλεσκόπιο τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου βλέπω εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντος νὰ φαίνεται τέτοιο πράγμα». Σύμφωνα πάλι μὲ πληροφορία τοῦ βιβλίου τοῦ Καίμη γιὰ τὸν Καραγκιόζη, ἕνα ἔργο-παρωδία τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1928, γελοιοποιεῖ τὸν Μεταξᾶ στὸ πρόσωπο τοῦ ἀγροίκου Μπάρμπα-Γιῶργου, ἐνῶ τουλάχιστο ὁ Βενιζέλος ἔχει τό...

προνόμιο να διακωμωδείται από τόν πανέξυπνο Καραγκιόζη. Παράλληλα ο σκιερός ήρωας καταγγέλλει κάποιες οικονομικές καταχρήσεις τών στρατιωτικών τής μικρασιατικής στρατιάς, και κάνει υπαινιγμούς για «συνταγματάρχες και στρατηγούς που βουτάνε λογιά – λογιά φουσατά». Άλλα τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι γελοιοποιεῖ τὴν ἀξίωση τῶν στρατιωτικῶν νὰ κυβερνήσουν· ἰδοὺ λ.χ. πὼς μιλάει ἕνας «ὑπασιπιστῆς» σὲ κάποιο ἔργο τοῦ Μόλλα: «Ξεύρετε, κύριοι, ὅτι ἡ ζωὴ μας εἶναι πολὺτιμος διὰ τὸ Ἔθνος. Ἄν πεθάνομεν ἡμεῖς, τότε ἡ χώρα θὰ ὑπογράψει καὶ συνθήκας συμμαχίας, τὸ ὅποῖον σημαίνει ὅτι τότε δὲν θὰ διευθύνονται τὰ πράγματα μὲ τὰ πόδια ἀλλὰ μὲ τὸ κεφάλι». Παρόλη τῆ μεγάλης διαφορά τῶν περιστάσεων ὁ λόγος ἔχει μιὰν ἀπροσδόκητη ἐπικαιρότητα.

ΜΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΕΥΣΤΟΧΙΑ ΦΑΝΕΡΩΝΕΤΑΙ ἡ ἐξάρτηση τῆς χώρας ἀπὸ τὶς ξένες δυνάμεις. Ἄν οἱ Τούρκοι δυνάστες ἐνσαρκώνουν τὸ κράμα πατεριναλισμοῦ καὶ αὐθαιρεσίας τοῦ ἀνατολίτικου δεσποτισμοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ντόπιας ἐξουσίας, οἱ «τρεμπιέδες» καὶ οἱ «ὀβιές ὀραΐτ», ὅπως ἀποκαλεῖ τοὺς Ἀγγλο-Γάλλους ὁ Μπάρμπα Γιώργος, τείνουν νὰ ἐνσαρκώσουν τὸ δυτικὸ ἱμπεριαλισμὸ σὲ ὅλην τὴν ὑποκρισία καὶ τὴν δαιμονικὴ ἀποτελεσματικότητά. Οἱ «δυνάμεις» ἐμφανίζονται νὰ στέλνουν μὲ τὸ παραμυρὸ τελεσίγραφα, νὰ ζητοῦν ὑπέρογκες ἀποζημιώσεις γιὰ τὸ πάθημα κάποιου ὑπῆκόου τους, τέλος νὰ κάνουν διαρκῶς ἀποβάσεις καὶ κατοχὴ σὲ ἐλληνικοὺς τόπους. Ἄλλοι οἱ ξένοι προσπαθοῦν νὰ «φραγκέψουν» τοὺς Ἕλληνας καὶ μάλιστα τὸ καταφέρνουν· ὄχι ὅμως χωρὶς τὴν προδοτικὴ βοήθεια κάποιων Ἑλλήνων. Σὲ ἕνα ἔργο τοῦ Μόλλα λ.χ. κάποιος Ἑγγλέζος ναύαρχος ὀρέγεται μιὰ χωριατοπούλα ἀνιψιὰ τοῦ Μπάρμπα Γιώργου καὶ, συναντώντας τὴν ἐχθρότητα τῶν δικῶν τῆς, ἀποφασίζει νὰ τὴν κλέψει· δωροδοκεῖ τὸν Καραγκιόζη καὶ τοῦ ζητάει νὰ τὸν βοηθήσει· ἐκεῖνος πάλι εἶναι πρόθυμος γιὰ ὅλα· (σὲ μιὰ στιγμή μάλιστα ὁμολογεῖ τὰ ἐξῆς ἀξιολογηθέντα: «δὲν εἶναι κακὸς τέτοιος γαμπρὸς (...) ἂν τρακθοῦμε καμιά μέρα μὲ τὸν Χατζηαβάνη θὰ τοῦ κάνω πραξικόπημα. Θὰ βάλω τὸ ναύαρχο νὰ τοῦ βομβαρδίσει τὸ σπίτι)· τὸ σχέδιο πετυχαίνει καὶ ὁ ναύαρχος ὑποδέχεται ἀπὸ τὴ ναυαρχίδα του, τὸ χωριὸ πού τὸν κυνηγᾶ, μὲ κανονιές! Ὁ «μεταπρατικὸς» ρόλος τοῦ ντόπιου παράγοντα δίνεται ἔτσι ἀνάγλυφα – τουλάχιστο σὲ ἕνα συμβολικὸ καὶ ἀσυνείδητο στὸ δημιουργοῦ ἐπίπεδο.

Κι ἕνα τελευταῖο παράδειγμα: Στὸ ἔργο του «οἱ Ἄνθρωποφάγοι» ὁ Μόλλας βάζει τὰ ἀκόλουθα ἐκπληκτικὰ λόγια στὸ στόμα ἑνός... ἀγρίου πού βλέπει τοὺς Εὐρωπαίους νὰ φτάνουν στὸν τόπο του (ἡ καθαρευούσα, μολοντὶ δὲν ἀποτελεῖ διακωμῶδηση, εἶναι ἀπολαυστικὴ): «Πάλι οἱ ἄθλιοι Εὐρωπαῖοι ἔρχονται νὰ μᾶς κάνουν κατοχὴν, νὰ μᾶς ὑποδουλώσουν! Νὰ ἐργαζώμεθα μεις νὰ πλουτίζουν αὐτοί! Ἔρχονται μὲ τὴν πρόφασιν πὼς θὰ μᾶς ἐκπολιτίσουν ἐπειδὴ εἴμεθα ἀγριοὶ καὶ συγχρόνως μᾶς διδάσκουν τὴν ἀπάτην καὶ τὸν δόλον». Ἐνα τέτοιο ξεμασκάρεμα τῶν «ἐξερευνήσεων» σὲ ἕναν καιρὸ ὅπου ὁ μῦθος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ «ἐκπολιτισμοῦ» εἶναι σχεδὸν ἀνέπαφος καὶ ἡ ἀποικιοκρατία ἀκόμα στὶς δόξες τῆς, δείχνει καθαρὰ τὴν ἀπομυθευτικὴ δύναμιν ἔχουν κάποτε τὰ «ἀστεία» τοῦ μερνετ.

ΤΙ ΜΑΣ ΜΑΘΑΙΝΕΙ ΑΥΤΗ Η ΣΑΤΙΡΑ; Χωρὶς νὰ ἔχουν ἀποδεικτικὴ ἀξία, μερικὲς σκέψεις μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν σὰν ὑποθέσεις ἐργασίας (ἡ ἱστορικὴ σχετικότητα εἶναι ἐδῶ αὐτονόητη):

1. Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Καραγκιόζης δὲ γυρεύει νὰ «συνειδητοποιήσει» τὸ κοινὸ του· ἀκόμα λιγότερο νὰ ἀλλάξει τὸν ἀδικο κόσμον πού τὸν καταπιέζει. Ὁ λόγος ὅμως δὲν εἶναι ὅτι ὁ ἥρωάς μας δὲν ἔχει τάχα συνείδηση τῆς κατάστασός του ἢ δὲ σκέπτεται, ὅπως τὸ θέλουν ὀρισμένοι μελετητές· ὁ βαθύτερος λόγος εἶναι, νομίζω, ὅτι ἡ «συνείδηση» τοῦ Καραγκιόζη δὲ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ λαϊκὸ του κοινὸ, ἀλλὰ μέσα σ' αὐτό. Κι αὐτὸ τὸ κοινὸ – πού εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ

ἀληθινὸς δημιουργὸς μιᾶς ὁμαδικῆς τέχνης ὅπως ὁ Καραγκιόζης – δὲν ἔχει συνολικὰ οὔτε ξεκάθαρη ταξικὴ συνείδηση, οὔτε δική του πολιτικὴ ἐκπροσώπηση, οὔτε τὶς ὀργανωτικὲς δυνατότητες πού θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν, μέσα στὴν ἱστορικὴ περίοδο ὅπου διαμορφώνεται ὁ Καραγκιόζης, νὰ ὀρίσει τὸ ἴδιο τὴν προσδιορισμένη ἀλλοῦ μοῖρα του. Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν ὁ ἴδιος ὁ τύπος τοῦ Καραγκιόζη πλάθεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ πού ξέρουμε, εἶναι γιὰ ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ πολὺ συγκεκριμένη ψυχολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ πραγματικότητα τῆς πλειοψηφίας τῶν θεατῶν του. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲ σκέπτονται· σημαίνει, πὸ ταπεινὰ, ὅτι αὐτὸ τὸ θέατρο καθρεφτίζει (ὄχι βέβαια ρεαλιστικὰ ἀλλὰ μὲ τὰ δικά του κωμικὰ, ποιητικὰ καὶ συμβολικὰ μέσα) πρὶν ἀπ' ὅλα τὸ ἦθος ἑνὸς ὀρισμένου «λαοῦ» μέσα σ' ἕνα ὀρισμένο χωρὸ καὶ χρόνον.

2. Τὸ ἦθος αὐτὸ δὲν ἔχει μεγάλη σχέση μὲ τὶς τρεχάμενες πολιτικὲς ἰδεολογίες τοῦ καιροῦ του: οὔτε τὶς ἀντιδραστικὲς ἢ τὶς «ἀστικοδημοκρατικὲς» ἰδεολογίες τῆς κυρίαρχης τάξης, πού δὲν ἔχουν στέρεες ρίζες μέσα στὴ λαϊκὴ παράδοση τοῦ τόπου, οὔτε τὶς ἐπαναστατικὲς, πού εἶναι νηπιακὲς στὴν Ἑλλάδα τῆς ἐποχῆς καὶ δὲν ἀγγίζουν περισσότερο ἀπὸ τὶς πρῶτες ἕναν ἀγροτικὸ στὴν πλειοψηφία καὶ παραδοσιακὸ στὴν ψυχολογία του πληθυσμὸ. Ὁ Καραγκιόζης ἀναπτύσσεται ἔτσι μέσα σ' ἕνα «προϊδεολογικὸ» κλίμα (ὁ ὄρος εἶναι ἀνθρωπολογικὰ ἐπιλήψιμος ἀλλὰ συντομογραφικὸς). Ἄν θέλωμε πάντως νὰ τοποθετήσουμε κάπως τὴ στάση τῶν Καραγκιόζοπαϊχτῶν καὶ τοῦ κοινοῦ τους, θὰ ἔλεγα πὼς εἶναι, ὡς ἕνα βαθμὸ, *συντηρητικὴ*· ὄχι πὼς δὲ θὰ ἤθελαν ἴσως νὰ ἀλλάξουν τὸν κόσμον· αἰσθάνονται ὅμως ὅτι μέσα στὰ πλαίσια ὅπου ζοῦν (ἂς συλλογιστοῦμε μόνον τὴν κοινωνιολογικὴ ἀπομόνωση τοῦ Καραγκιόζη καὶ τῶν ὁμοίων του) τέτοια δυνατότητα δὲν τοὺς προσφέρεται. Οὐσιαστικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς ἀποφασιστικὲς διαδικασίες, ὁ λαὸς περιορίζεται νὰ προβάλλει ὀρισμένα ἀπλὰ καὶ βασικὰ αἰτήματα πού συνοψίζονται καλὰ μέσα στὴ σάτιρα τοῦ Καραγκιόζη (Πρβλ. τὴν ἀκόλουθη ἀποστροφή τοῦ «Καραγκιόζη προφήτη» (ἐκδοσὴ Μόλλα) στὰ... «κινέζικα»: «Τὸ ξιφιὲν νὰ κοφιὲν τὰ χερσιὲν κατωχρασιὲν αἰσχροκερδιὲν, θεσιθριὲν, κομματαρχιὲν αὐτοῦς πού ἐπιτηδιὲν διαιρεσιὲν λαίην πούρ γεμισιὲν πορτοφολιὲν καὶ σκασιὲν (...) στὴν Εὐρωπιὲν πούρ γλεντιὲν ἀβέκ γυναικιὲν καὶ σαμπανιὲν. Τοτιὲν μονιὲν ὀρθοποδισιὲν»): τακτοποίηση στὰ οικονομικὰ καὶ στὴ διοίκηση, τιμωρία τῆς αἰσχροκερδειας, τιμὸτητα τῶν κρατικῶν λειτουργῶν, περιορισμὸς μιᾶς στενὰ προσωπικῆς ἢ ρουσοφετολογικῆς κομματικῆς διαμάχης, ὁμόνοια τῆς ἡγεσίας: μὲ ἄλλα λόγια κάποιον «νοικοκύρεμα» τοῦ τόπου πού θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἀπόδοση μιᾶς στοιχειώδους δικαιοσύνης στὰ ἐξαθλιωμένα λαϊκὰ στρώματα. Ὁ Μακρυγιάννης δὲ γύρευε ἄλλο πράγμα.

3. Εἶναι ὡστόσο ἐξαιρετικὰ χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ λαϊκὲς εὐχὲς ἔρχονται σὲ ἀνοιχτὴ σύγκρουση μὲ τὶς βασικὲς ἐκείνης δομὲς τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς πού διαγωνίζονται τὴν ὑπάρχουσα κακοδαιμονία: σχηματικὰ: ὀλιγαρχία, ἔλλειψη ἀντιπροσωπευτικότητας, ἐξάρτηση – σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα καὶ σὲ ὅλους τοὺς χώρους. Κι αὐτὴ ἡ ἀντίφαση μεταμορφώνει τὴν «ἀφέλεια» ἢ τὴν εὐκολοπιστία τοῦ λαοῦ (πού θρέφονται ἄλλωστε ἀπὸ τὸν πληγωμένο «βιολογικὸ» πατριωτισμὸ του) σὲ μιὰ γενικευμένη δυσπιστία πρὸς τὰ ἄνα, πού δείχνει ὅλην τὴν ἀποξένωση καὶ ξεπροβάλλει κάθε τόσο στὴ σάτιρα τοῦ Καραγκιόζη. Ἡ ῥίζα τοῦ περιφημοῦ «κυνιομοῦ» τοῦ πεινασμένου ἥρωα δὲν εἶναι ἄλλη: πρόκειται στὸ βάθος γιὰ ἕνα τεῖχος πού φτιάχνει ὁ παρατημένος στὴν τύχη του λαὸς γιὰ νὰ προστατευτεῖ, πραχτικὰ καὶ ψυχολογικὰ, ἀπὸ τὴ διάχυτη ἢ θεομοποιημένη κοινωνικὴ βία. Ὅμως αὐτὸ τὸ τεῖχος δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ δεῖ ὅσα συμβαίνουν γύρω του· τὸν βοηθεῖ ἀντίθετα νὰ συντηρήσει, ὅσο μπορεῖ, τὸ δικό του ἦθος καὶ νὰ κοιτάξει στὴν ἐξορία του τὸν κόσμον τῶν «ἄλλων» ἀπὸ τὴ δική του σκοπιά: μὲ ἕναν τρόπο πού συχετίζει, τάξινομεῖ καὶ ἐμμενεῖ τὶς κατάσαρκες ἐμπειρίες του σύμφωνα μὲ τὶς κατηγορίες τῆς δικῆς του παράδοσης. Ἡ ὁποία ἀρχικὴ πρόθεση μετουσιώνεται ἔτσι σὲ μιὰ

σειρά από καιρίες καταγγελίες του Καραγκιόζη που, όχι μονάχα ονομάζουν με το συγκεκριμένο τους όνομα τα στραβιά της κοινωνίας, αλλά αποκαλύπτουν κάποιους βασικούς μηχανισμούς που όριζον πολύ πιο αποφασιστικά τη λειτουργία της απ' ό,τι λ.χ. ο παραγωγός βασιλικών και βενιζελικών. Κι αυτό μάς δίνει ότι ο «ἀναγράφητος λαός» και σκέπτεται και κατ'αβαίνει και γνωρίζει πολύ περισσότερα πράγματα απ' ό,τι πιστεύουν οι «μορφωμένοι» με έναν τρόπο βέβαια που φανερώνει άλλα όρια, μιά και μιά άλλη δύναμη (αίσθητή λ.χ. στο επίπεδο της αυτοδύναμης λαϊκής έκφρασης, όσο τουλάχιστο ετούτη είναι ακόμα επιτρεπτή από τις γενικότερες κοινωνιολογικές συνθήκες), σε σύγκριση με το στοιχείο των διανοουμένων.

4. Έχει όμως πού το ήθος και η βαθύτερη «γνώση» του λαού, αλλά και η πραγματικότητα του τόπου εγγράφονται με μιά ακρίβεια και μιά αλήθεια ανύπαρχτες ως τώρα, κατά τη γνώμη μου, σε ολόκληρο το νεοελληνικό θέατρο, είναι όταν η συνειδητή σάτιρα γλιστράει στο συμβολισμό, στη ριζική

ἀπομυθοποίηση της εξουσίας και των καθιερωμένων αξιών ή ακόμα στον παραλογισμό μιάς «άνοησίας» που έχει τη δική της κρυφή λογική (παράδειγμα από τα παραπάνω: «τίμιος λωποδύτης» – υπάρχουν όμως ακόμα πιο σημαδιακές περιπτώσεις). Δεν πρόκειται εδώ για ήθελημένη αλληγορία ή μεταφορά αλλά για μιά πρωτογενή έκφραση που αποκρυσταλλώνεται με μακρόχρονη συλλογική έφεση και ξεσκεπάζει την πυρετική δραστηριότητα του ομαδικού άσυνειδητου απέναντι σε μιά καταθλιπτική εξωτερική πίεση. Η δυναμική της οδηγεί είτε στη συμβολική άνατροπή κάθε Ιεραρχίας και τάξης (ακόμα και της ίδιας της κοινής λογικής), είτε στην αποκάλυψη κάποιων μηχανισμών κοινωνικής άλλοτρίωσης από την οποία δεν ξεφεύγει άλλωστε ούτε ο ίδιος ο λαός. Από αυτή την άποψη, το θέατρο σκιών είναι ολόκληρο μιά ριζική διαμαρτυρία του συλλογικού δημιουργού του: όχι τόσο χάρη σ' αυτά που αποφασίζει να μάς πει ή να κάνει ο ήρωάς του, αλλά χάρη σ' αυτά που μάς φανερώνει με τον πιο άμεσο τρόπο.

Ο Καραγκιόζης Μακρονησιώτης

του Θανάση Φωτιάδη

Τις προάλλες, σ' έναν κύκλο που φροντίζει τις εκδόσεις του Θεάτρου Σκιών, με την ευκαιρία των εκδηλώσεων για τα 50 χρόνια του Σωματίου (1925 - 1975), κάποιος φίλος του μοναδικού σε ακτινοβολία λαϊκού μας Μικροθεάτρου διατύπωσε μιά προοπτική:

– Μήπως θάπρεπε να δημιουργηθούν σύγχρονα κείμενα, για να τραβήξουμε περισσότερο κοινό στον Καραγκιόζη μας; Τί λές, Θανάση Σπυρόπουλε, δεν

θάπιανε πολύ ένα έργο «Ο Καραγκιόζης ΕΣΑτζής»;

Ο Σπυρόπουλος τότε, με τη σοφία της εμπειρίας και τη λαϊκή του διαίσθηση, αφού σκέφτηκε μερικές στιγμές, άρνήθηκε:

– Ο Καραγκιόζης δεν παίζει ποτέ αντιπαθητικούς ρόλους!... Άκόμα κι αν του δίνανε το ρόλο του «καλού» ΕΣΑτζή, πάλι θά έμενε στον κοσμάκη, που τον αγαπά, σα μισητή άνάμνηση...

τόνη Μόλλα, πρότειναν να παιχτεί Καραγκιόζης. Και το κατόρθωσαν.

Έτσι, άρχισαν οι παραστάσεις στο Β' Τάγμα, με... έξυφασαλισμένη επιτυχία! που σημαίνει ότι: έρχονται στα μονωχτά διάφοροι συνάδελφοι του Δ. Μόλλα και του λένε: – Μας έκαψες, γιατί την ώρα της παράστασης οι μαγγοροφόροι ύλφαμίτες όργιάζαν, τότε γιατί γελούσαμε πολύ και τότε γιατί γελούσαμε λίγο...

Τραγική, αλλά γνήσια καραγκιόζικη ιστορία, με μιά παράσταση όπου οι χιλιάδες (ήταν οι πιο πολυπληθείς παραστάσεις Θεάτρου Σκιών που

έγιναν ποτέ στον κόσμο!) θεατές έπρεπε να κρατήσουν το ΜΕΤΡΟ, που άλλοι, κι αυτοί φτωγόπαιδα (Γενίτσαροι;) από τον ίδιο λαό, προσπαθούσαν να τηρήσουν!

Άς δούμε όμως το κείμενο, από τη «ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ» του Β' Τάγματος, (16 Ιανουαρίου 1949). Έχει τίτλο «Ο Καραγκιόζης στο τάγμα μας» και υπότιτλο: ο γιός του Μόλλα ξαναζωντανεύει το έργο του πατέρα του:

«Γράφουν στις έφημερίδες πως ο Καραγκιόζης, το Κολλητήρι, ο Χατζηαβάνης και άλλα πρόσωπα του θεάτρου των σκιών του μακ. του Αντώνη Μόλλα έχασαν από τότε που πέθανε, τη ζωή τους. Κάπου πεταγμένα σε κάποια γωνιά, σε κάποια κάσσα, θά κλαίνε με μαύρο δάκρυ, έτσι γράφουν. Μά αυτό δεν είναι σωστό. Βέβαια όλοι λυπήθηκαν κι άκόμη περισσότερο ο Καραγκιόζης με την παρέα του για τον θάνατο του ξακουστού Μόλλα, αλλά δεν έπαυσε να σκορπάη το γέλιο παντού σ' όλην την Ελλάδα. Ο Μόλλας πεθαίνοντας άφησε πίσω του διαλεχτούς μαθητές του κι ιδιαίτερα τον γιό του τον Δημήτρη Παπούλα ή Μόλλα, που τιμώντας τον πατέρα του τις προάλλες, μάς χάρισε με τις ίδιες όλο-

Αιτά τα θυμήθηκα την ώρα που ανακάλυπτα τα δυο κείμενα που ακολουθούν. Προέρχονται από το δευτερότομο της Μακρονήσου, πάνω στο κομμάκι του Έμφυλου, Γενάρης 1949. Και η ιστορία έχει ως εξής: Μπροστά στον κίνδυνο να τρελυθούν από την άπανθρωπιά και τα βασανιστήρια, μερικοί «άντισοφοίμενοι» θέλησαν να ξαναζήσουν τις άμέριμες παιδικές τους μέρες. Ο Νίκος Κούνδουρος, ο Θανάσης Βέγγος, ο Θανάσης Κανελλόπουλος κ.ά., με την «ευκαιρία» που είχαν συγκεκριμένο το Μίμη Μόλλα, τον άξιο γιό του Άν-

ζώντανες σκιές, τις ίδιες τις φριγούρες του πατέρα του, την αφάνταστη εύθυμία που σκορπάει ο Καραγκιόζης.

Ο Δημήτρης Μόλλας, στρατ. του 4ου λόχου, ένα πολυσύνθετο καλλιτεχνικό ταλέντο, στα πρόχειρα και στα γρήγορα ανέβασε στο πανί την παρέα του Καραγκιόζη με τον Χατζηαβάτη κλπ. και μās έπαιξε «Τ' άσραβωνιάσματα του Μπαρμπαγιώργη». Στο παίξιμό του έπέτυχε κυριολεκτικά. Γέμισε την ατμόσφαιρα με χιούμορ και μās ξεκάθρισε, αυτή είναι ή αλήθεια, στα γέλοια.

Τήν μεγάλη πείρα του πατέρα του την νοιώθει βαρειά κληρονο-

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ

Ο Άντωνης Μόλλας παίζει με τη βοήθεια του γιού του (Ευλογραφία Φρόιζλαντερ).

μιά του ο Δημήτρης Μόλλας και τον εύπρεπη Καραγκιόζη του Γέρω-Μόλλα τον κράτησε κι' αυτός εύπρεπη, ήρωα και Έλληνα με όλες του τις χάρες και τὰ ελαττώματά του.

Ο Καραγκιόζης κι' ή παρέα του που είναι μιὰ ψυχή όλοι τους, ο Χατζηαβάτης ο ντελάλης, που ζητάει να καταφέρει τον κοσμάκη όπως - όπως για να ζήση τη φραμελιά του, τὸ Κολητήρι ο Καραγκιοζάκος, και ο Μορφονιός είναι όλοι παιδιὰ της Τουρκοκρατίας που κάνουν τουμπες παντού, υποτάσσονται στα γρήγορα σαν θὰ φάνε μιὰ -δυό με τὸ ξύλο του Πασσά. Ο Μόλλας τούς είχε μάθει ως τώρα, άφου τους άπήλλαξε από τις βιωμολογίες του Καραγκιόζη της πιό παλιῆς εποῆς, να κινούνται άνετα πάνω στο πανί και είχε πράγματι ένθουσιάζει τὸ κοινό. Τους διατήρησε όμως τη ραγιαδωσύνη, την ύποτακτικότητα προς τους Τούρκους. Βέβαια ο Μπάραμπα-Γιώργος άποτελεί εξαίρεση κι' είναι ένας ήρωας αυτός Έλληνας με την φρουσανέλλα του και τὰ τσαρούχια, τὰ λαμπρά αυτά Έλληνικά σύμβολα.

Ο Μπαρμπαγιώργος δεμένος από τους τουρκαλβανούς - ΕΣΑτζήδες της εποῆς του.

Ο γιός του όμως ο Δημήτρης όσο θὰ παίξη τον Καραγκιόζη στο Τάγμα μας, ως μεταβάλη τις σκιές του, τον Καραγκιόζη, σε σωστὸς Έλληνες, που δέν υποτάσσονται σ' όποιαδήποτε βία και δέν είναι κακομοιρηδες ψευτοπαλληκαράδες σαν τὸν Καραγκιόζη που ξερομε ως τώρα. Ο στρατιώτης Μόλλας Δημ. να ύψωση την λεβέντικη Έλληνική φωνή με την τέχνη που κρατὰ στα χέρια του, να μās δώσει έναν σημερινό ήρωα Καραγκιόζη που αντιπαθεί τὴ δουλικότητα, δέν φοβάται τις στερήσεις και πολεμὰ όπως όλη ή Ελλάδα υπερήφανος κι' αυτός. Έτσι θὰ συμβάλη όσο παίρνει καλλίτερα στο έργο του Τάγματος»

Είναι άπιθανη φωτογραφία της προσπάθειας να «άναμορφωθεί» ο Καραγκιόζης σε «σωστό Έλληνα» που «πολεμὰ όπως όλη ή Ελλάδα υπερήφανος κι αυτός»... "Όσο για την «ύποτακτικότητα», θὰ διασκεδάσαμε, αν δέν ήταν τόσο τραγικά δείγματα μιᾶς ολόκληρης εποῆς.

Και όμως, έννιά μέρες πριν, την Παρασκευή 7-1-1949, στην πολυγραφημένη «Μακρονησιώτικη Φωνή», δημοσιεύεται σωστό και χωρίς ἴχνος έκβιασμών κείμενο με την ύπογραφή Α.Κ., που σημαίνει Άθανάσιος Κανελλόπουλος, ο γνωστός πολιτικός και τ. ύπουργός.

Αξίζει να δημοσιευτεί ολόκληρο, τόσο για την ιστορία του Έλληνικού Θεάτρου Σκιών και τους άπειρους φίλους του - ψηλά και χαμηλά, δεξιά κι' αριστερά - όσο και σαν ένδειξη του πόσα μπορεί να χαρίσει, ακόμα και στις άπάνθρωπες συνθήκες ενός στρα-

τοπέδου, ο καλός, ο συμπαθητικός, επιβιώνων πάντοτε Καραγκιόζης μας!

Έχει τίτλο: ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ ΣΤΟ ΤΑΓΜΑ ΜΑΣ, και ύπότιτλο: Μιά καλή άρχή.

«Σ' εκείνους που παρασύρονται άπ' τον ονομισμό και παριστάνουν τον βαθυστόχαστο έστέ ασφαλώς ο Καραγκιόζης βρίσκει σε άνυποληψία. "Όποιος όμως ξέρει σωστά να έχτιμηση την άξια του πηγαίου και λαϊκού χιούμορ, όποιος ένδιαφέρεται να άπολαύση άδρά και ζωντανά διαγραμμένους τύπους, όποιος ακόμη κατανοεί τον άθάνατο τύπο του ρομηού, καλόκαρδο, γελαστό, τετραπέροτο και πανούργο, θὰ βρη πολλὰ να θαυμάση στο θέατρο των σκιών. "Ας μη νομίσουμε έπειτα πως ο Καραγκιόζης στερείται από την αισθητική συγκίνηση της τέχνης. Η κίνηση, ο διάλογος, ή πλοκή, ή ζωγραφική, ή έκφραση, παρόμοια με τὸ κονκλοθέατρο, έχουν και έδὸ εύρύτατο πεδίο ανάπτυξεως.

Τὸ Τάγμα μας ώργάνωσε προχθές μιὰ παράσταση Καραγκιόζη και ύποσχέθηκε πως θὰ συνεχίση ταχτικά τὸ είδος αυτό της ψυχαγωγίας. Ο γιός του μεγάλου στο είδος του Μόλλα, που άνάλωσε τη ζωή του στην καλλιέργεια της τέχνης των σκιών και που πριν από λίγες μέρες έφυγε άπ' τον κόσμο αυτό παλεύοντας νικηφόρα κατά των μηχανικών μέσων της εποῆς του θεάτρου, του κινηματογράφου και της τηλεόρασης, μās προσφέ-

ρει μιὰ άληθινή χαρά σαν τὸ πιό συγκινητικό μνημόσυνο στον πατέρα του. Τὸ άστειο του άβίαστο, ζωντανό, πηγαίο. Η κίνηση κάτι τὸ έξαιρετικό, οι φριγούρες τέλειες μακέτες. Έχομε τὴ γνώμη πως ο Καραγκιόζης πρέπει να άποτελέση τὸ κεντρικό μέσο ψυχαγωγίας μας. Θὰ συνιστούσαμε μάλιστα στους σατυρογράφους μας και τούς συγγραφείς των σκίτζ να μαθητεύσουν στον Μόλλα και δέν θὰ έχουν να χάσουν.

Α. Κ.»

ΚΟΜΜΑ ΤΑΞΙΚΟ Ἡ ΚΟΜΜΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥ ΛΑΟΥ;

(Μιὰ ἀνάλυση-κριτικὴ γιὰ τὴ θέση τῆς ΕΔΑ)

τῆς Ἀννας Τσιβάκου

ΛΙΓΟ πρὶν τελειώσει ὁ χρόνος, ἐμφανίστηκε δημόσια ἡ προγραμματικὴ Διακήρυξη τῆς ΕΔΑ. Ἡ Διακήρυξη ἐνδιέφερε ὄλους, κυρίως ὁμως α) τοὺς διαφωνοῦντες μὲ τὰ δύο Κ.Κ.Ε., ποὺ ἔλιπζαν στὴν ΕΔΑ νὰ βροῦν πολιτικὴ ἔκφραση οἱ ἰδεολογικὲς καὶ κομματικὲς πεποιθήσεις τους, καὶ β) τὰ μέλη καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Κ.Κ.Ε. ἔσωτ., ποὺ περίμεναν νὰ δοῦν καὶ νὰ σταθμίσουν τὶς εἰδοποιεῖς διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο συγγενικῶν κομμάτων.

Ἡ ΕΔΑ, προσπαθώντας νὰ καθορίσει τὴν ἰδιαίτερη φυσιογνωμία της, τόνισε ὀρισμένες θεωρητικὲς τῆς θέσεις, ὅπως τὸ ὅτι εἶναι κόμμα τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ, τὸ ὅτι δὲν θέτει ἰδεολογικοὺς περιορισμοὺς στὰ ἠγετικά της στελέχη, μιᾶς πού ἔναι κόμμα πολιτικῆς καὶ ὄχι ἰδεολογικῆς ἐνότητας, τὸ ὅτι δὲν υἱοθετεῖ γιὰ κανόνα ἐσωτερικῆς λειτουργίας τὸν δημοκρατικὸ συγκεντρωτισμὸ. Οἱ θέσεις τῆς αὐτῆς θ' ἀναπτυχθοῦν βέβαια καὶ θὰ διασαφηνισθοῦν πληρέστερα στὸ πρόγραμμά της, ἀλλὰ ἡ ἀπὸ τὰ τώρα διερεύνηση ὀρισμένων ἀπ' αὐτῆς, νομίζουμε ὅτι ὄχι μόνο βοηθάει τὴν ΕΔΑ στὴν ἀποσαφήνιση τοῦ χαρακτήρα της, ἀλλὰ δίνει ἀφορμὴ στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο γιὰ γόνιμη συζήτηση πάνω σὲ σοβαρὰ ἀντικείμενα μελέτης τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστερᾶς.

Στὰ πλαίσια αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναλύσουμε τὴ θέση: «Ἡ ΕΔΑ δὲν εἶναι κόμμα μιᾶς τάξης, ἀλλὰ τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ, τῶν ἐπιστημόνων καὶ διανοουμένων, τῶν ὁποίων ἐπιδιώκει νὰ ἐκφράσει σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο τὶς διεκδικήσεις τους καὶ ποὺ ἡ ὀλοκληρωμένη λύση τῶν προβλημάτων τους βρῖσκεται ἀντικειμενικὰ στὸν σοσιαλισμὸ», παρ' ὅτι γνωρίζουμε ὅτι τὸ εὖρος τοῦ περιεχομένου της δύσκολα περιορίζεται στὰ στενὰ περιθώρια ἐνὸς ἀρθροῦ.

Ὁ Μάρξ, στὰ ἐπιστημονικά του κυρίως κείμενα καὶ κατ' ἐξοχὴν στὸ Κεφάλαιο, δουλεῦει μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἀφαίρεσης. Ἐπιλέγει τοὺς παράγοντες ποὺ διαμορφώνουν μίαν ἱστορικὴ περίοδο καὶ μ' αὐτοὺς προπάντων ἀσχολεῖται. Συγκεκριμένους κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς τοὺς διακρίνει ἱστορικὰ βάσει τῶν ἐπικρατέστερων σχέσεων παραγωγῆς (π.χ. δουλοκτητικὸ, φεουδαρχικὸ, καπιταλιστικὸ σύστημα), παρ' ὅλο πὸν διπλά ἀπὸ τὶς κύριες σχέσεις λειτουργοῦν καὶ προγενέστερες μορφὲς παραγωγικῶν δυνάμεων. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν μιλά γιὰ δεδομένες κοινωνικὲς σχέσεις ποὺ ἀντικατοπτρίζουν δεδομένες διαρθρώσεις παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἔχομε, ἔτσι, τὴ σχέση φεουδάρχη-δουλοπάροικου, ἢ καπιταλιστῆ-ἐργάτη. Οἱ ὅροι αὐτοὶ ποὺ ἐκφράζουν κοινωνικὲς σχέσεις κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, ἀναπτύσσονται μορφολογικά, σ' ὅλη τὴν ὄξυτητα τῶν ταξικῶν τους ἀγώνων, στὰ πολιτικὰ ἔργα τοῦ Μάρξ, ὅταν ἀφήνουν δηλαδὴ τὴ σφαιρὰ τῆς παραγωγῆς γιὰ νὰ περάσουν σ' ἐκείνη τῆς πολιτικῆς.

Ὁ Μάρξ δὲν δίνει πουθενὰ ὄρισμὸ τῆς ἔννοιας «τάξη», πρᾶγμα ποὺ ἀπέτελεσε κατὰ καιροὺς λόγο γιὰ διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες (βολонταριστές, οικονομιστές, στρουκτουραλιστές). Ἡ διαφορά δὲν ἔγκειται βασικὰ στὸ πὺ γεννιῶνται οἱ τάξεις, ὅσο στὶς ἀλληλεπιδράσεις μεταξὺ οικονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ στοιχείου, μέσα στὶς ὁποῖες ἐκδηλώνονται. Ὁ Λούκατς π.χ. γράφει: «ἡ διάρθρωση τῆς κοινωνίας σὲ τάξεις πρέπει νὰ καθορίζεται μὲ βάση τὴ θέση ποὺ αὐτὲς κατέχουν στὴν παραγωγικὴ διαδικασία» (1). Τὸ ζήτημα γι' αὐτὸν ἀνακύπτει ἀπὸ τὸ τί νοεῖται καὶ πὺς λειτουργεῖ ἡ ταξικὴ συνείδηση. Ὁ Πουλαντζᾶς, συμπυκνώνοντας τὶς προσωπικὲς του ἀπόψεις, θὰ πει ὅτι «ἡ κοινωνικὴ τάξη εἶναι μιὰ ἔννοια ποὺ δείχνει τ' ἀποτελέσματα τοῦ συνόλου τῶν δομῶν, τῆς μήτρας ἐνὸς τρόπου παραγωγῆς ἢ ἐνὸς κοινωνι-

κοῦ σχηματισμοῦ πάνω στὰ δρώντα πρόσωπα ποὺ ἀποτελοῦν τὰ ὑποστηρίγματα τῆς: αὐτὴ ἡ ἔννοια δείχνει λοιπὸν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὀλικῆς δομῆς μέσα στὴν περιοχὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων» (2). Θὰ μπορούσαμε νὰ διατυπώναμε τὴν ἀποψὴ μας μὲ μιὰ συνάρτηση δύο συντελεστῶν: παραγωγικὲς δυνάμεις – ταξικὲς σχέσεις, ὅπου ἡ ἀνεξάρτητη μεταβλητὴ θὰ ἦταν οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἡ λέγοντας ὅτι οἱ ἐνέργειες τῆς διάρθρωσης τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ἀντανακλῶνται πάνω στὴν κοινωνία σὰν ταξικὲς σχέσεις. Ἄν ὁμως οἱ τάξεις δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ θέση τους στὴν παραγωγικὴ διαδικασία, ἀποκοτὸν συνείδηση τῆς ταξικῆς τους προέλευσης μόνον στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο. Πολιτικὸ ἐπίπεδο θεωροῦμε στὴν προκειμένη περίπτωση κάθε πεδίο ταξικῶν ἀγώνων, δηλαδὴ συνδικαλιστικὸ, κομματικὸ, κοινοβουλευτικὸ κλπ. Στὸ πολιτικὸ πεδίο εἶναι ὅπου ἡ τάξη συνειδητοποιεῖ τὴν ὁμοιογένειά της καὶ τὰ κοινὰ της συμφέροντα, ὅπου ὀργανώνεται κομματικά, ἀποκτᾶ αὐτοσυνείδηση καὶ πραγματώνει αὐτὴ τῆς τῆ συνείδηση στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ταξικῶν ἀγώνα.

ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ

Στὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο ὁ Μάρξ ἀναφέρει: «ὅταν τὸ προλεταριάτο στὴν πάλη του ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη συγκροτεῖται ἀναγκαστικὰ σὲ τάξη...» (3). Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι σ' αὐτὴ τὴν πάλη δημιουργεῖται ἡ τάξη, ἀλλὰ ὅτι ἐκεῖ συνειδητοποιεῖ τὸν ἑαυτὸ της. Ἐάν, γιὰ τὴ διάρκεια τῶν τάξεων, ἐμμεῖνομε στὸ πολιτικὸ πεδίο, ἐνεδρεῖ οἱ κίνδυνος κοινωνικὰ στρώματα ἢ ὀμάδες τάξεων νὰ παρεξηγηθοῦν καὶ νὰ θεωρηθοῦν σὰν αὐτόνομες τάξεις. Οἱ πολιτικὲς ἢ οἱ ἰδεολογικὲς ἐκφράσεις ὀλό-

κλῆρων κοινωνικῶν κατηγοριῶν δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐξατομικεῦ-
σουν μιὰ τάξη. Ἄπαιτεῖται ἡ μεταφορά τους ἀπὸ τὸ πολιτικὸ
στοιχείο στὸ παραγωγικὸ. Ὅπως ἡ παραγωγή ἀπὸ μόνη τῆς
ἀδυνατεῖ νὰ μαρτυρήσει τὴν τάξη ἂν δὲν ὑπάρξει πολιτικὴ ὀρ-
γάνωση καὶ ἰδεολογικὴ παρουσία τῆς τάξης, ἔτσι καὶ ἡ δευτέρη
δὲν ἀρκεῖ ἀπὸ μόνη τῆς χωρὶς τὴν προσφυγὴ στὸ στάδιο τῆς
παραγωγῆς. Οἱ τάξεις γεννιῶνται στὴν παραγωγή, καὶ στὴν
παραγωγή πρέπει νὰ ἀνατρέξουμε γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε γιὰτί οἱ
θεωρητικοὶ τοῦ Μαρξισμοῦ ἔδωσαν τὴν πρωτοπορία στὴν ἐργα-
τικὴ τάξη. Ἀκριβῶς γιὰτί, μέσα στὶς παραγωγικὲς διεργασίες,
εἶναι ἡ τάξη ποὺ γεννᾷ τὸ κεφάλαιο, ἄρα ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ τὸ
γκρεμίσει.

Ἄναλύοντας θεωρητικὰ τὸ ποῦ καὶ πῶς γεννιέται τὸ κεφά-
λαιο, ὁ Μάρξ ἀπέδειξε ὅτι δὲν δημιουργεῖται στὴ σφαῖρα τῆς
κυκλοφορίας (τιμές), ἀλλὰ στὴ σφαῖρα τῆς παραγωγῆς, ἐκεῖ
δουλοπραγματιώνεται τὸ προτσές τῆς ἀξιοποίησης, στὴν εἰσοδο-
τοῦ ὁποῖο γράφει: «No admittance on business» (4). Ὅπως τὸ
κεφάλαιο δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὴν ἐλεύθερη ἐργασία, ἔτσι καὶ ὁ
ἐργάτης χωρὶς τὸ κεφάλαιο. Μόνον τὴ στιγμή ποὺ ὁ πωλητὴς τῆς
ἐργατικῆς δύναμης θὰ τεθεῖ στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἰδιοκτήτη τῶν
μέσων παραγωγῆς, δηλαδὴ στὴν ὑπηρεσία τοῦ κεφαλαιοκράτη,
θὰ μετατραπῆ σὲ ἐργάτη.

Στὸ προτσές τῆς παραγωγῆς τὰ προϊόντα ἀποκοῦν τὴν ἀξία
τους καὶ ἐκεῖ δημιουργεῖται ἡ ὑπεραξία. Στὸ κύκλωμα τῆς διανο-
μῆς τὰ προϊόντα μεταμορφώνονται σὲ ἐμπορεύματα καὶ σαρκών-
ται ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία, ὅμως ἡ παραγωγή εἶναι ἡ ἀρχικὴ πηγὴ
τοῦ οικονομικοῦ πλεονεκτήματος. Ὁ ἐργάτης καὶ ὁ καπιταλιστὴς
εἶναι δύο ἀντίθετοι πόλοι, ἀλληλοεξαρτημένοι καὶ ἀλληλοαποθρο-
νισμένοι. Ἡ κατάλυση τοῦ ἑνός, φέρνει καὶ τὴν κατάλυση τοῦ ἄλ-
λου. Γι' αὐτὸ, τὴ στιγμή ποὺ τὸ προλεταριάτο θὰ ὑλοποιήσῃ τὴν
κατάργηση τῆς ἀστικῆς τάξης, λείπει ὁ Μάρξ στὸ τέλος τοῦ Κομ-
μουνιστικοῦ Μανιφέστου, θὰ καταργήσῃ καὶ τὶς ταξικὲς ἀντι-
θέσεις τῶν τάξεων γενικὰ καὶ ἔτσι καὶ τὴ δική του κυριαρχία σὰν
τάξη, δηλαδὴ θ' αὐτοκαταργηθεῖ. Μιλᾷ βέβαια τὴ στιγμή τῆς
κυριαρχίας του καὶ ἐννοεῖ πολιτικὴ κυριαρχία, ἐνῶ ἡ κατάρ-
γηση γιὰ νὰ τελεσθεῖ θὰ λάβῃ χώρα στὸ πεδίο τῆς παραγωγῆς,
μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Νὰ γιὰτί ἡ ἐργα-
τικὴ τάξη καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς ἐκφραση, τὸ κόμμα τῆς, θεωρεῖται
πρωτοπορία στὴν προσπάθεια γιὰ τὸ πέρασμα σὲ σοσιαλιστικὲς
μορφὲς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

Ἐδῶ, βέβαια, ἀνακύπτουν ἐρωτήματα στενὰ συνφασμένα μὲ
τὴ φύση καὶ τὴ μορφή του σημερινοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλι-
σμοῦ. Καμιά ἀντίρρηση ὅτι ἡ τάξη ποὺ δημιουργεῖ τὸ κεφάλαιο
εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τῆς πρωτοπορίας. Εἶναι, ὅμως, αὐτὴ ἡ ἐργα-
τικὴ τάξη; Ὅταν ἡ σχέση σταθεροῦ – μεταβλητοῦ κεφαλαίου
βαίνει πρὸς ὄφελος τοῦ σταθεροῦ, ἄρα ἡ σπουδαιότητα τοῦ
μεταβλητοῦ ποὺ γεννᾷ τὴν ὑπεραξία ἱστορικὰ μειοῦται, τότε
ποῖος εἶναι ὁ ρόλος τῆς ἐργατικῆς τάξης;

Τὸ ἐρώτημα, ὅπως ἄλλοτε ἀναφέραμε καὶ στὴν ἀρχὴ γιὰ ὄλο-
τὸ ὑπὸ ἐξέταση θέμα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαντηθεῖ ἱκανοποι-
ητικὰ ἀπὸ τὶς στήλες ἑνὸς περιοδικοῦ. Μποροῦμε, ὅμως, νὰ
ποῦμε ὅτι ἡ ὑπεραξία δὲν δημιουργεῖται ἂν ὁ ἐργάτης ἀντὶ γιὰ 6
ὥρες ἐργασίας, κατὰ τὶς ὁποῖες μεταφέρει στὸ προϊόν τὴν ἀξία
τῆς ἐργατικῆς του δύναμης, ἀπασχοληθεῖ 8 ὥρες. Μὲ τὴν ὀρι-
σμένη τῶν σημερινῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἡ κοινωνικὰ
ἀναγκαῖα μέση ἐργασία εἶναι πολὺ κάτω τῶν 6 ὥρων, ἄρα τὰ
περιθώρια γιὰ πλεόνασμα εὐρύτερα. Μποροῦμε ἀκόμη νὰ ποῦμε
ὅτι ἄλλαξε τὸ περιεχόμενο τῆς ἀξίας τῆς ἐργατικῆς δύναμης.
Ὅτι αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖται, κυρίως, ἀπὸ τὴν ἀξία τῶν ἀγαθῶν
τῶν ἀπαραίτητων γιὰ τὴ φυσικὴ τῆς διατήρηση, ἀλλὰ τῶν ἀναγ-
καίων γιὰ τὴν πνευματικὴ τῆς ἀνάπτυξη. Ἐχει, λοιπόν, σημα-
σία, ὅταν μιλάμε σήμερα γιὰ ἐργατικὴ τάξη, τί ἐννοοῦμε. Κι ἔχει
μεγάλη θεωρητικὴ σπουδαιότητα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ διαπί-
στωση στὸ σχέδιο προγράμματος τοῦ ΚΚΕ (ἐσωτ.) ὅτι: «Ἡ ἐλ-
ληνικὴ ἐργατικὴ τάξη διευρύνθηκε καὶ ἄλλαξε ἡ σύνθεσή της.
Ἄν συμπεριλάβουμε στοὺς κόλπους τῆς, μὲ μιὰ εὐρύτερη ἔν-
νοια, τοὺς ἰδιωτικούς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς μισθωτοὺς διανοου-
μένους (ἰδιαίτερα τεχνικούς, μηχανικούς, γεωπόνους κλπ.) ὁ
ἀριθμὸς τῆς τὸ 1971 φτάνει γύρω στὰ 1.350.000 ἄτομα...».

Ἡ σημαντικότητα τῆς διαπίστωσης ἐγκεῖται στὸ γεγονός ὅτι

συμπεριλαμβάνει τοὺς μισθωτοὺς ἐπιστήμονες στὴν ἐργατικὴ
τάξη, ἢ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἔννοια κάπως εὐρύτερη, στὸ
προλεταριάτο. Αὐτὸ, τελικὰ, ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ
γνώση δημιουργεῖ ὑπεραξία καὶ ὄχι μόνον γιὰτί αὐξάνει τὴν
παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας, ἀρα τὸ συνολικὸ ποσὸ τῆς κοι-
νωνικῆς ὑπεραξίας, ἀλλὰ γιὰτί μεταβιβάζοντας στὸ προϊόν ἀξία
ὑπὸ μορφή πληροφοροφύσης, τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ γίνει τὸ
ἴδιο τὸ προϊόν δημιουργὸς πληροφορίας, ἄρα δημιουργὸς ἀξίας
(πράγμα ποὺ συμβαίνει μὲ τὰ τελειότερα μέσα παραγωγῆς).

Παρατηροῦμε, λοιπόν, ὅτι γιὰ τοὺς ἐπιστήμονες - δια-
νοουμένους ποὺ ἡ θέση τους στὴν παραγωγικὴ λειτουργία, ἄ-
ρα καὶ ὁ τρόπος ἐκμετάλλευσής τους, τοὺς τοποθετεῖ στὸ προ-
λεταριάτο, τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα ὄχι μόνον δὲν ἐκφράζουν
ἀντίρρηση γιὰ τὸ ρόλο τους σὲ μιὰ πορεία ἐπαναστατικῆς κοι-
νωνικῆς ἀλλαγῆς, ἀλλὰ πλειοδοτοῦν σὲ ἐμβάθυνση. Ὅσο γιὰ
τοὺς ἄλλους ἐπιστήμονες-ἐπιχειρηματίες, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν οὐ-
σιαστικὰ στὴ μεσαία τάξη, ἀκολουθοῦν τὴν τύχη τῶν μεσαίων
στρωμάτων. Οἱ ἐπιστήμονες-διανοούμενοι δὲν εἶναι τάξη, ἀλλὰ
κοινωνικὴ κατηγορία ποὺ ταυτοποιεῖται στὸ ἰδεολογικὸ πεδίο
καὶ ποὺ ἀνήκει σὲ περισσότερες τῆς μιᾶς τάξεις. Ἀνεξάρτητα
ὅμως τοῦ ποῦ ἀνήκουν, στὸ βαθμὸ ποὺ γίνονται δέκτες καὶ φο-
ρεῖς τῆς ἰδεολογίας τοῦ προλεταριάτου, περνοῦν, στὴ συνέχεια,
στὸ ἐπίπεδο τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνα μὲ τὶς θέσεις τοῦ προλεταρι-
άτου.

ΑΓΡΟΤΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΑ ΣΤΡΩΜΑΤΑ

Οἱ διαφορὲς μεταξύ ΕΔΑ καὶ ΚΚΕ (ἐσωτ.) ἀναφύονται ἀπὸ
τὴ στιγμή ποὺ φτάνει ἡ ὥρα τῆς ταξικῆς ἀξιολόγησης τῆς ἀγρο-
τίας καὶ τῶν μεσαίων στρωμάτων. Παρόλο ποὺ ἡ ΕΔΑ στὴν
προγραμματικὴ τῆς διακήρυξη δὲν τοποθετεῖται συγκεκριμένα
ἀλλὰ ἐκφράζεται γενικὰ γιὰ τὸν ἐργαζόμενο λαό, πιστεύουμε ὅτι
αὐτὲς τὶς τάξεις κυρίως ἐννοεῖ. Τὸ ΚΚΕ (ἐσωτ.) στὸ πρόγραμμά
του, μιλώντας γιὰ τὸ βασικὸ ρόλο τῆς ἀγροτίας στους κοινωνι-
κούς ἀγῶνες, ἀποφεύγει νὰ τὸν θέσει σὲ ἴση μοῖρα μὲ τὸν ἀντί-
στοιχο τῆς ἐργατικῆς τάξης στὸν δρόμο γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ
μεταβολή.

Ἡ ἐπιφύλαξη τῶν ΚΚ στὸ θεωρητικὸ πεδίο ἀπέναντι τῶν
ἀγροτικῶν πληθυσμῶν ἔχει τὶς ρίζες τῆς στὰ ἴδια τὰ γραφτὰ τοῦ
Μάρξ (Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, ἡ 18ῃ Μπρουμεῖο τοῦ Λου-
δοβίκου Βοναπάρτη, οἱ ταξικοὶ ἀγῶνες στὴ Γαλλία καὶ ἄλλοῦ)
ὅπου ἐπανελημμένως διατυπώθηκαν σκέψεις γιὰ τὴ συντηρητι-
κότητα τῶν χωρικοῦν. Γύρω ἀπὸ τέτοια τοιτάτα ρίζωσε ἡ πεποι-

θηση για τόν βοήθητικό ρόλο της αγροτικής τάξης, πεποίθηση που ενισχυόταν από την κοινωνική της θέση μέχρι και πέρα των ορίων αυτού του αιώνα. Στις σημερινές όμως βιομηχανικές κοινωνίες, οι πολιτικές θέσεις της αγροτικής τάξης ήρθαν συχνά αντιμέτωπες με τα προκατασκευασμένα θεωρητικά σχήματα. Το γεγονός δε ότι το πιο συνειδητοποιημένο κομμάτι της, το είδαμε στην Ελλάδα, δεν εκφράστηκε ποτέ με διάκριση μέσα από ένα αγροτικό κόμμα, αλλά μέσα από τα κόμματα της εργατικής τάξης, θα έπρεπε να επιβάλει στους κομμουνιστές μιιά επανεξέταση σχετικά με τη λειτουργική συμμετοχή της αγροτιάς στην παραγωγή. Ο ίδιος ο Μάρξ τους δίνει την ώθηση και την υποχρέωση για κάτι τέτοιο, όχι μόνο με το νόημα όλου του του έργου αλλά και με ειδικά αποσπάσματα όπου μιλά για την προλεταριοποίηση του αγρότη.

Ο Μάρξ προσδίδει επαναστατική ύψη στην αγροτική τάξη τη στιγμή της προλεταριοποίησής της. Πιστεύουμε ότι η προλεταριοποίηση του αγρότη, ειδικά στην Ελλάδα, τελείωσε στην εποχή μας, όχι μόνο με το να μεταβαίνει στις πόλεις και να πυκνώνει τις τάξεις του εφεδρικού στρατού εργασίας, αλλά με τη μετατροπή του σε εργάτη γης. Και αυτό πάλι όχι με την πλήρη αποξένωσή του από τη δική του γη, αλλά με τόν περιορισμό του σε μικρό ιδιοκτητή. Η προλεταριοποίησή του έγινε στο στάδιο της κυκλοφορίας, μέσα από μιιά πολιτική τιμών των αγροτικών προϊόντων. Ο κατατεμαχισμός του κλήρου και ο περιορισμός του αγρότη στη μικρή ιδιοκτησία, του αφαίρεσε τη δυνατότητα να αναλάβει ο ίδιος τόν κύκλωμα της διανομής. Αντίθετα εκεί, λόγω ακριβώς και της φύσης του προϊόντος του (άδυναμια μακροχρονίου αποθήκευσης), έφτανε άυπεράσπιστος, χρωσμένος, αντιμετωπίζοντας ένδειξη τὰ έμπορικά πλέγματα. Και τὸ εμπόριο ὁ καπιταλιστής τὸ κράτησε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Πληρώνοντας τὸν αγρότη οὐσιαστικά μόνο ὡς πρὸς τὴν ἀξία τῆς εργατικῆς του δυνάμεως, τὸν μετέτρεψε σὲ ἐργάτη. Ὁ ἴδιος, καρφώνεται τὴν ὑπεραξία ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόλυτη γαιοπρόσοδο. Λόγω τῆς χαμηλῆς ὄργανικῆς σύνθεσης τῶν κεφαλαίων στὸν ἀγροτικό τομέα, καὶ τῆς μονοπωλιακῆς κατάστασης, ἀπὸ τὴ φύση τῆς, τῆς γεωργίας, οἱ τιμὲς μποροῦν νὰ διατηροῦνται ὑψηλές καὶ νὰ ἐξασφαλίζουν κέρδη πάνω ἀπὸ τὸ μέσο ποσοστὸ κέρδους. Ἡ καπιταλιστικὴ τάξη ἐγκολπώθηκε αὐτὸ τὸ προνόμιο, ὄχι μὲ τὸ νὰ συμμετάσχει ἢ ἴδια στὴν παραγωγικὴ διαδικασία, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἀναλάβει τὴ διάθεση καὶ τὴν ἐμπορία τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων. Ἐδῶ βροῖζεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου, τὰ προϊόντα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς νὰ ἀποσπῶνται σὲ ἐξευτελιστικὲς τιμὲς ἀπὸ τὸν παραγωγὸ, ἐνῶ ὁ καταναλωτὴς νὰ καταβάλλει τίμημα πολὺ ὑψηλότερο τῆς ἀξίας τους. Ὁ καπιταλιστὴς - ἔμπορος δὲν ἐπιβαίνει, μόνο στὴν περίπτωση πὸν τὰ προϊόντα χρῆζουν βιομηχανικῆς ἐπεξεργασίας. Ἐδῶ, ἀφίηνε τὸ ἔδαφος ἀνοιχτὸ στὸν βιομήχανο καὶ τὸ ρόλο τοῦ συγκεντρωτῆ, τοῦ ἐμπόρου μεταξὺ βιομηχάνων καὶ αγρότη, ρόλος πῶς χωρὶς κέρδους, ἀφοῦ ὁ βιομήχανος παραμένει στὴν τελευταία περίπτωση κύριος καὶ κάτοχος τῆς ὑπεραξίας τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων ὑπὸ μορφή πρώτων ὑλών. Ὁ αγρότης προλεταριοποιήθηκε, ἄρα ἀνήκει στὶς πρωτοποριακὲς δυνάμεις αὐτῆς τῆς κοινωνίας. Ἀνεξάρτητα τοῦ ἂν κατέχει ἕνα μικρὸ κομμάτι γῆς, ὅπως καὶ ὁ ἐργάτης ἕνα σπίτι, παρὰ τὴν ὑπεραξία καὶ συντελεῖ καθημερινὰ στὴν ἀναπαραγωγή τῆς ἀστικῆς τάξης.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο, στὸ ὁποῖο νομίζουμε ὅτι ὀφείλεται ὁ δισταγμὸς τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, τουλάχιστον στὴν Ελλάδα, ν' ἀποδεχτοῦν τὴν ἰσοτιμία ἐργατῶν-ἀγροτῶν, εἶναι ἡ ἰδεολογικὴ θέση τῆς αγροτιάς μέσα στὸ συνολικὸ ἰδεολογικὸ πεδίο τῆς κοινωνίας. Τὸ ἰδεολογικὸ τῆς ἐποικοδόμημα συνδέεται καὶ στὸν τόρα μ' ὅ,τι ἔχει χαρακτηριστεῖ σὰν καθυστερημένο καὶ ὅσον τομέα τῆς ἠθικῆς καὶ στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς. Ἡ ἄποψη ὅτι οἱ ἀγρότες εἶναι συναισθηματικὰ προσδεμένοι μὲ τὴ γῆ καὶ δύσκολα τὴν ἀποχωρίζονται, ἄρα δὲν δέχονται εὐκολὰ σοσιαλιστικὲς λύσεις, εἶναι θρύλος πὸν καταρρίφθηκε ἀπὸ τὰ κύματα τῶν μεταναστών. Ἰσχύει καὶ γι' αὐτοὺς τὸ ὅπου δουλεῖ καὶ πατρίδα, τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν τελευταίων ἐκλογῶν δὲν δείχνουν σημαντικὲς ἀποκλίσεις στὸ πολιτικὸ πεδίο μεταξὺ ἀστικῶν κέντρων καὶ ἀγροτικῶν περιφερειῶν. Ἀντίθετα, ἐπικρατεῖ καὶ στὰ χωριά μας, ὅπως καὶ στὶς πόλεις μας, ἡ ἰδεολογία τῆς ἀρχουσας τάξης.

Χρησιμοποιώντας τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης καὶ ἐπικοινωνίας, ἡ ἰδεολογία αὐτὴ διαδίδεται μὲ εὐχέρεια, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ κοινὸ τῆς ἔχει προετοιμαστεῖ ψυχολογικὰ ἀπὸ τὶς ἴδιες μεθόδους ἐκμετάλλευσης.

Καὶ γιὰ τὸν ἀγρότη, ὅπως καὶ γιὰ τὸν ἐργάτη, τὸ προϊόν τῶν χειρῶν του ἔχει γίνε ἀπὸ καιρὸ ἐμπόρευμα. Καταστρέφοντας μὲ λιπάσματα καὶ χημικὰ συστατικά τὴν ὑγιεινότητα καὶ εὐγενεστὴτητα τῶν προϊόντων του, ἀποσκοπεῖ ἀποκλειστικά στὴν ἀνταλλακτικὴ τους ἀξία, προκειμένου νὰ καλύψει, μ' αὐτὴν τουλάχιστον, τὴν ἀξία τῆς εργατικῆς του δυνάμεως.

Ἐκεῖ πὸν οἱ βιομηχανικοὶ ἐργάτες ὑποσκελίζουν τοὺς ἀγρότες, εἶναι στὸ βαθμὸ πὸν ἔχει ἀφαιρῆσθεῖ ἡ ταξικὴ τους συνείδηση. Στὰ κόμματα τοῦ προλεταριῶτος ἐναπόκειται ἡ εὐθύνη νὰ καλλιεργήσουν τὴν ταξικὴ συνείδηση τῆς αγροτιάς, ὥστε νὰ καλλιεργηθεῖ, στὸν κύριό της ὄγκο, ὄχι μόνο φύσει, ἀλλὰ καὶ θέσει σ' ἐπαναστατικὸ στοιχεῖο τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ἀφ' ὅπου μάλιστα τὰ φυσικὰ ἐμπόδια πὸν στὸ παρελθὸν ἔθεταν φραγμοὺς στὴ συγκέντρωση τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καὶ στὴ δυνατότητα διαφώτισής τους, ξεπεράστηκαν ἀπὸ τὰ σύγχρονα συγκοινωνιακὰ καὶ ἐπικοινωνιακὰ μέσα.

Ἡ φύση ὁμως τῶν μεσαίων στρωμάτων εἶναι διαφορετικὴ. Στὴν ἐπισήμανσή μας γι' αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ μᾶς παρασύρει τὸ γεγονός ὅτι, ἰδιαίτερα στὴν Ελλάδα, συνδέθηκαν συναισθηματικὰ μὲ τὴν ἰδεολογία τῆς εργατικῆς τάξης (περίπτωση ΕΑΜ), ἄρα ὁ ρόλος τους εἶναι ἐξ ἴσου πρωταρχικός. Τὰ μεσαία στρώματα εἶναι τάξη ρευστή. Ὅσο ἡ πολιτικὴ τῆς ἀστικῆς τάξης δὲν τὰ θίγει ἄμεσα, ἐκφράζονται πολιτικὰ μέσα ἀπὸ τὰ κόμματα τοῦ Κέντρου καὶ ζητοῦν τὴν ἐκλογίκευση τοῦ συστήματος. Ὅταν βλέπτονται μὲ ὀφθαλμοφάνεια ἀπὸ τὸ καπιταλιστικὸ κατεστημένο, περνοῦν στὶς θέσεις τοῦ προλεταριῶτος. Χρειαζόνται ἰδιαίτερη προσοχὴ καὶ μεταχείριση ἀπὸ τὸ κόμμα πὸν ἐπιδιώκει τὸν σοσιαλιστικὸ μετασχηματισμὸ μιᾶς κοινωνίας, χωρὶς νὰ θεωρηθοῦν σὰν στηρίγματα τῆς πολιτικῆς του. Μὲ τὴν ἄνυσή τους ἀναμένονται σὲ ποσοστὸ ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ, ἀποβαίνουν ἀπαράιτητοι σύμμαχοι στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀλλαγὴ, μαζὶ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς δημοκρατίας, μὲ τὴ δική τους κατάφαση στὴν πορεία γιὰ τὸν σοσιαλισμὸ. Θὰ ἔταν ὁμως λαθεμένη ἐκτίμηση νὰ κριθοῦν σὰν δυνατοὶ πρωταγωνιστὲς αὐτῆς τῆς πορείας.

ΤΑΞΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Καταλήγοντας θὰ θέλαμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι τὸ ταξικὸ στοιχεῖο δὲν μπορεῖ ν' ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ πρόγραμμα ἐνὸς κόμματος πὸν ἀποβλέπει σὲ λύσεις σοσιαλιστικῆς. Οἱ ἐνδοιασμοὶ τοῦ ὅτι θὰ περιοριστεῖ τὸ βεληνεκὲς ἐνὸς κόμματος δράσης μὲ τὸ νὰ περιγραφεῖ αὐτὸ σὰν κόμμα τῆς εργατικῆς τάξης, σημαίνει ὅτι ἐντάσσομε στὴν εργατικὴ τάξη μόνο τὸ βιομηχανικὸ προλεταριάτο. Ὅμως, τὸ σημερινὸ προλεταριάτο συντίθεται ἀπὸ εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα, στὸ βαθμὸ πὸν τὸ κόμμα συμβάλει στὴ συνειδητοποίησή τους, καὶ τὰ ἀντιπαραθέτει πολιτικὰ καὶ ἰδεολογικὰ στὸν καπιταλισμὸ καὶ τὶς ἐπιδιώξεις του. Ἡ ἐξάλειψη τοῦ ταξικοῦ στοιχείου, θέτει αὐτόματα ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐνὸς κόμματος τοὺς ταξικοὺς ἀγῶνες.

Ἡ ΕΔΑ ὑπέπεσε σ' αὐτὸ τὸ σφάλμα, καὶ ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ δώσει ὅλο τὸ βάρος τῶν πολιτικῶν τῆς θέσεων στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, κατὰ τῆς ὑποτέλειας. Ἡ Ελλάδα δὲν εἶναι ἀποικία, εἶναι καπιταλιστικὴ χώρα, μὲ ὄριμες καπιταλιστικὲς σχέσεις. Ἡ πολιτικὴ δὲ τῆς σημερινῆς κυβέρνησης, καθὼς καὶ ἡ προσεχὴς τῆς ἐνταξίῃ στὴν Κοινὴ Ἀγορά, σκοπεῖ νὰ φέρουν τὶς παραγωγικὲς σχέσεις τῆς χώρας στὸ ἐπίπεδο τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν, ἄρα οἱ ταξικὲς συγκρούσεις θὰ λάβουν πολυπλοκώτερες μορφές, θὰ ἐπεκταθοῦν καὶ θὰ ὀξυνθοῦν. Οἱ ταξικοὶ ἀγῶνες δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀμεληθοῦν καὶ νὰ ὑποβιβαστοῦν, ὅταν μὲσα ἀπ' αὐτοὺς, μέσα ἀπ' τὶς ταξικὲς συγκρούσεις γιὰ τὸν μισθὸ καὶ τὸ κέρδος, γιὰ ἀνθρώπινη ἢ τεχνολογικὴ παιδεία, γιὰ τὴ μόλυνση ἢ μὴ τοῦ περιβάλλοντος, γιὰ τὸν δεσμευμένο ἢ ἐλεύθερο χρόνο, ἀναδύεται στὴν ἐπιφάνεια ὅλη ἡ ἀντιφατικότητα τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος καὶ διανοίγονται μεθοδολογικὰ οἱ δυνατότητες ἀνατροπῆς του, ἄρα ὁ δρόμος γιὰ τὸν σοσιαλισμὸ.

1. Γ. Λούκατος: «Ἱστορία καὶ ταξικὴ συνείδηση», ἐκδ. «Ὀδυσσεύς», σ. 105.
2. Πονταντζιάς: «Πολιτικὴ ἐξουσία καὶ κοινωνικὲς τάξεις», ἐκδ. «Θεμέλιο», σ. 90.
3. Μάρξ - Ἐνγκελς: «Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο», ἐκδ. «Α. Παπαζώστα», σ. 78.
4. Κ. Μάρξ: «Τὸ Κεφάλαιο», ἐκδόση τῆς Κ.Ε. τοῦ ΚΚΕ, τόμος πρῶτος, σ. 188.

ΣΤΟ Παγκόσμιο Συνέδριο του Άν. Βερολίνου πήραν μέρος 2000 αντιπρόσωποι από δι-εθνείς και γυναικείες οργανώσεις όλων των χωρών του κόσμου. Οί περισσότερες αντιπρο-σωπειές η ήταν από τὰ Κ.Κ. τής κάθε χώρας η ελέγχονταν απ' αυτά, με αποτέλεσμα να είναι - κυρίως - ένα σοσιαλιστικό συνέδριο.

Τὰ θέματα του συνεδρίου ήταν: ειρήνη, ανάπτυξη, συνεργασία. Καί λειτουργήσε μέσα στα πλαίσια τής διεθνούς ύφεσης και του Έλ-σίνκι. Ήταν μιὰ κατακραυγή έναντια στον φασισμό, τον ιμπεριαλισμό, τον ρατσισμό, τον άποικισμό και νεοαποικισμό.

Τό ερώτημα, όμως, πού εύλογα γεννήθηκε ήταν: τί σχέση έχουν όλα αυτά με τις γυναίκες ειδικά; Γιατί, δηλαδή, νά γίνει ένα γυναικείο συνέδριο πού ν' ασχοληθεί με θέματα πού εί-ναι σαφέστατα πανανθρώπινα και όχι ιδιαί-τερα των γυναικών;

Βέβαια, όπως διασαφηνίστηκε, αυτό δεν ήταν γυναικείο συνέδριο, αλλά παγκόσμιο συνέδριο μέσα στο «Έτος τής Γυναίκας»... Όμως, από τους 2000 συνέδρους οί άνδρες σύνεδροι δεν ξεπερνούσαν τους 50, και είναι γνωστό ότι κλήθηκαν να συμμετάσχουν κυρίως γυναικείες οργανώσεις. Όλα αυτά δόηχον στο συμπέρασμα ότι τελικά τό συνέδριο αυτό επανέλαβε για μιάν ακόμα φορά τήν ηδη υπάρχουσα κατάσταση ανάμεσα στα δύο φύ-λα: οί γυναίκες δεν υπάρχουν από μόνες τους, υπάρχουν πάντα σε σχέση με κάποιον άνδρα. Τά δικά τους προβλήματα ταυτίζονται μ' εκείνα των ανδρών κι έτσι, βέβαια, εξαφανί-ζονται.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κοινά προβλήματα. Σημαίνει, όμως, ότι υπάρχουν και ιδιαίτερα γυναικεία προβλήματα, πού δεν μπαίνουν κάτω από τήν επικεφαλίδα ιμπερι-αλισμός η φασισμός, αλλά κάτω από μιὰ ξεχω-ριστή επικεφαλίδα, τόν σεξισμό, δηλαδή τίς διακρίσεις σε βάρος των ανθρώπων σύμφωνα με τό φύλο τους... Στο Βερολίνο, όμως, τά προβλήματα ισοπεδώθηκαν.

ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Όπως έγραψαν σ' ένα κείμενο διαμαρτυρίας πού κυκλοφόρησαν τήν τελευταία στιγμή (και περιορισμένα) 40 γυναίκες σύνεδροι:

1. Τό συνέδριο δεν βοήθησε τίς γυναίκες νά εκφράσουν τήν αντίθεσή τους και νά βρουν τρόπους νά αντιμετωπίσουν τίς συνεχιζόμενες παραβιάσεις των γυναικείων δικαιωμάτων, όπως είναι ο βιασμός, τό δάρασμα των γυναι-κών από τους άνδρες τους, και η σεξουαλική εκμετάλλευση. Συγκέντρωσε τήν προσοχή του στούς έθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες, χωρίς νά τονίσει άρκετά ότι παντού οί γυναίκες υποφέρουν περισσότερο από τήν καταπίεση απ' ό,τι οί άνδρες.

2. Δεν αντιμετώπισε τό γεγονός ότι η γυ-ναικεία «φύση» αλλάζει επαναστατικά καθώς οί γυναίκες βγαίνουν από τήν περιορισμένη τους θέση μέσα στην κοινωνία και βαδίζουν για τήν πλήρη ισότητα. Αντίθετα, τόνισε τά παλιά μοτίβα τής γυναίκας μητέρας, τής γυ-ναικας συζύγου, τής γυναίκας εργατριάς, χω-ρίς νά παρατηρήσει ότι ο συνδυασμός αυτών των ρόλων με τήν ισότητα είναι πολύ νέος, και αρχίζουν νά εμφανίζονται νέοι τύποι γυναι-κών.

Στήν πραγματικότητα, υπάρχουν όλο και περισσότερες γυναίκες πού αποφασίζουν νά μὴ παντρευτούν, πού αποφασίζουν νά μὴ κάνουν παιδιά, πού ασχολούνται με μιὰ παρα-δοσιακές εργασίες, πού ύπαιτούν νά ελέγχουν εκείνες τό σώμα τους - και όσον άφορά τίς σε-ξουαλικότητα και για λόγους υγιεινής - και πού θέλουν νά ρυθμίζουν τή ζωή τους όπως εκείνες θέλουν.

Οί δηλώσεις από τά μικρόφωνα τόνιζαν ότι οί άνδρες κι οί γυναίκες έχουν ίσα νομικά δι-καιώματα σε πολλές χώρες, αλλά στην ιδι-

Τά... άλλα προβλήματα του δεύτερου Παγκόσμιου Συνέδριου Γυναικών

Πριν δύο, περίπου, μήνες, έγινε στο Άνατολικό Βερολίνο τό δεύ-τερο Παγκόσμιο Συνέδριο για τό «Έτος τής Γυναίκας». Η συνερ-γάτις μας ΚΑΤΙΑ ΛΕΜΠΕΣΗ πού τό παρακολούθησε, γράφει:

1. Για τό Συνέδριο και τά... άθιχτα προβλήματά του.
2. Για τή γυναίκα και τά προ-βλήματά της στην Άνατολική Γερμανία.

ωτική τους ζωή οί περισσότερες γυναίκες απ' αυτές τίς χώρες βρήκαν ότι αυτό δεν σήμαινε ότι οί άνδρες και οί γυναίκες μοιραζόντουσαν τίς ίδιες εύθύνες. Οί γυναίκες συνεχίζουν νά κάνουν τήν άπλήρωτη οικιακή εργασία παρ'ό-ληκα με τήν πληρωμένη τους δουλειά. Οί συ-ζυγοί δεν βοηθάνε στο σπίτι και στο μέγλωμα των παιδιών. Η οίκογενειακή ζωή και οί σχέ-σεις ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες αντιμετωπίζουν μεγάλη ένταση καθώς οί γυ-ναικας μπαίνουν στην εργατική δύναμη και άποκτούν καινούργια νομικά δικαιώματα. Τό συνέδριο αυτό θά έπρεπε νά αναλύσει αυτές τίς έντάσεις και ν' αντιμετωπίσει με ειλικρίνεια τίς επιπτώσεις αυτών των αλλαγών. Όμως αυτά τά προβλήματα δεν θίχτηκαν καθόλου.

Σ' αυτό τό πολύ οργανωμένο συνέδριο δεν υπήρχε περιθώριο γι' αυτά τά θέματα κι ούτε ευκαιρίες για ανταλλαγή απόψεων ανάμεσα στις αντιπροσώπους έτσι ώστε νά μπορεί νά υπάξει πραγματική ανθρώπινη επαφή και επικοινωνία.

ΣΤΗΝ ΑΝ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Τίς μέρες του συνεδρίου είχαμε τήν ευκαι-ρία νά κάνουμε έκδρομές σ' εργοστάσια όπου εργαζόντουσαν και γυναίκες και σε παιδικούς σταθμούς. Ταυτόχρονα είχαμε τή δυνατότητα νά συζητήσουμε με τίς γυναίκες σ' αυτούς τους χώρους πάνω στα προβλήματα πού αντιμετω-πίζουν. Από τέτοιες επαφές και συζητήσεις, όπως κι από τίς απαντήσεις πού δίνανε στις συνεντεύξεις όπου οί αντιπρόσωποι τής Άνατολικής Γερμανίας, έχω άποκομίσει τίς έξης έντυπίσεις:

Οί γυναίκες στην Α. Γερμανία έχουν τά ίδια νομικά δικαιώματα με τους άνδρες. Αμείβον-ται τό ίδιο. Ύπάρχουν παντού παιδικοί και βρεφικοί σταθμοί για τά παιδιά τους (στο έρ-γοστάσιο 8000 εργατών πού επισκέφτηκα υπήρχε και ιδιαίτερο σπίτι όπου οί γυναίκες μπορούσαν ν' αφήσουν τό παιδί τους όταν ήταν άρρωστο η τίς βραδινές ώρες, αν δου-λευαν στη βραδινή βάρδια.) Οί εκπρόσωποι κι η αντιούλληψη είναι νόμιμες. Η γυναίκα παί-ρνει άδεια έγκυμοσύνης πριν και μετά τίς γεννά για μεγάλο χρονικό διάστημα και γενικά υπάρχουν μιὰ σειρά από κοινωνικά μέτρα πού τήν προστατεύουν.

Όμως, είδα και τεράστιες ελλείψεις. Δεν είδα ν' αμφισβητείται καθόλου ο παραδοσια-κός ρόλος τής γυναίκας. Όταν κάποιος Σουη-δός δημοσιογράφος ρώτησε τίς γυναίκες του εργοστασίου αν υπάρχουν άνδρες πού νά ερ-γάζονται στον βρεφικό σταθμό, η αυθόρμητη αντίδρασή τους ήταν νά γελάσουν και η άπάν-τηση άμέσως μετά:

- Όχι, γιατί οί άνδρες χρειάζονται άλλοι στην παραγωγή, σε πιό βαριές δουλειές, κι αυτή είναι εύκολη δουλειά πού μπορούν νά τήν κάνουν οί γυναίκες.

Τά παιδιά στους παιδικούς σταθμούς άνα-παράγουνε τους ίδιους διαχωρισμούς των ρό-λων. Όπως είπε και κάποια Αμερικάνια, είναι ίδιοι με τους δικούς μας. Τ' άγόρια παίζουν με τ' αυτοκίνητα και τά κορίτσια με τίς κοούκλες. Κι όταν ρωτήσαμε γι' αυτό, η άπάντηση ήταν:

- Τά ίδια παιχνίδια υπάρχουν και για τ' άγόρια και για τά κορίτσια. Τά ίδια όμως δια-λέγουν διαφορετικά παιχνίδια γιατί η «φύση» τους είναι τέτοια!

Όμως η φύση είναι μιὰ έννοια πολύ άπλοική και παρακινδυνευμένη, όταν ξέρουμε τί βα-σικό ρόλο παίζει τό περιβάλλον και η εκπαί-δευση.

Έτσι, όταν μιὰ τέτοια «φύση» προβάλλεται και ενισχύεται (η μόνη φωτογραφία από τον παιδικό σταθμό πού είδα στην έκθεση φωτο-γραφίας από τή ζωή τής κοινότητας του εργο-στασίου πού επισκέφτηκα, έδειχνε 2 άγόρια σε πρώτο πλάνο νά παίζουν μ' ένα φορητό και κύβους και 2 κορίτσια σε δεύτερο πλάνο νά παίζουν κουμπάρες με ταγερό και φλιτζανά-κια), όπωσδήποτε δεν προωθείται η ισότητα των δύο φύλων και η ελευθερία του ανθρώπου ν' αναπτύχθει σύμφωνα με τήν προσωπικότητά του.

Ρωτήσαμε πώς αντιμετωπίζουν τό γεγονός ότι η Άνατολική Γερμανία είναι η πρώτη σο-σιαλιστική χώρα στα διαζύγια και γενικά ανά-μεσα στις πρώτες χώρες στον κόσμο, και μάλι-στα ότι τά περισσότερα διαζύγια τά ζητάνε οί γυναίκες.

Ρωτήσαμε πώς αντιμετωπίζουν τήν οίκογέν-εια σαν θεσμό πού από αρχαιότατων χρόνων υπήρξε ο στυλοβάτης τής πατριορχίας και τής υποδοούωσης τής γυναίκας και τί συγκεκριμέ-νες αλλαγές πειραματίζονται η πώς αλλάζει η μορφή τής οίκογένειας έτσι ώστε ν' ανταπο-κρίνεται σε μιὰ σοσιαλιστική κοινωνία ισότη-τας και ανεξαρτησίας. Η άπάντηση ήταν ένα έγκωμιο για τήν οίκογένεια τής Άνατολικής Γερμανίας. Καμιά άμφισβήτηση του θεμού, μερική η όλική. Ούτε καν άπάντηση στο ερώ-τημα.

Ρωτήσαμε αν η μιὰ μέρα τό μήνα άδεια πού παίρνουν επί πλέον οί γυναίκες δεν είναι ένα προνόμιο πού δεομείει, και η άπάντηση ήταν:

- Έξαρτάται από τό πώς τή χρησιμοποιεί η κάθε γυναίκα.

Όμως όλοι ξέρουμε ότι θά κάνει τή γενική καθαριότητα του σπιτιού και τήν πωραπανία μουγάδα.

Η γυναίκα στην Άνατολική Γερμανία, όπως τήν είδα μέσα στη σύντομη επίσκεψή μου, τής μιὰς βδομάδας, είναι οικονομικά ανεξάρτητη από τον άνδρα, έχει ίσες δυνατότητες για έρ-γασία και μόρφωση και μεγάλη κοινωνική περιθώωση, όμως συνεχίζει νά έπτελει τους παραδοσιακούς ρόλους τής νοικοκυράς και μητέρας μέσα στα ιδεολογικά πλαίσια πού ισχύουν και στον καπιταλισμό και πού ισχυαν και πριν απ' αυτόν. Οί άντιλήψεις για τή γυ-ναικεία και τήν άνδρική «φύση» είναι άκριβώς οί ίδιες.

Έλπίζω ότι ύστερα απ' αυτό τό σύντομο σημείωμα καταλαβαίνει κανείς καλύτερα γιατί ένα συνέδριο πού βλέπει τήν επίύωση των γυ-ναικών προβλημάτων ΜΟΝΟ μέσα από τήν πώλη έναντια στον ιμπεριαλισμό και τον καπι-ταλισμό, αφήνει ένα τεράστιο κενό και τελικά προδίνει τίς γυναίκες.

Η «τυποποίηση» τῆς γυναίκα στόχος τοῦ διαφημιστικοῦ μηχανισμοῦ

τῆς ΣΟΦΙΑΣ ΜΑΡΤΙΝΟΥ

Εἶναι γνωστό, ὅτι αἰτία τῆς βαθμιαίας ἀποξένωσης τῆς γυναίκα ἀπὸ τὴν παραγωγή – στὸν βαθμὸ πὸν αὐτὴ γινόταν πολυπλοκώτερη, καὶ πὸν βᾶθαινε ὁ ἐπιμερισμὸς τῆς ἐργασίας – ὑπῆρξε ἡ βασικὴ τῆς βιολογικῆ καὶ κοινωνικῆ λειτουργία σὰν μητέρας. Ὅμως μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς αὐτὴ ἡ ἀποξένωση θὰ εἶχε τελείως ἄλλη σημασία, μέσα σὲ μιὰ κοινωνικὴ διάρθρωση ἀτὰξική, ἀπ' τὴ στιγμή πὸν οἱ ἀνταλλακτικὲς ἀξίες δὲν θὰ παραμέριζαν τὲς ἀξίες χρήσης (τὲς ὁποῖες παράγει ἀπὸ ἀνάγκη καὶ ἀπὸ παράδοση, πιά, ἡ γυναίκα), γιατί θὰ ἔλειπε τὸ κίνητρο γιὰ κάτι τέτοιο. Σ' αὐτὴ τὴν ὑποθετικὴ περίπτωση, ἀκόμα καὶ ἡ λέξη – ἀποξένωση – δὲν θὰ ταίριαζε· θὰ μπορούσαμε τότε νὰ μιλήσουμε γιὰ κάποια – ὄχι στεγανὴ – εἰδίκευση, ἀνάμεσα σὲ ἰσότιμα μέλη μιᾶς ομάδας, ὅπου ὁ διαχωρισμὸς δὲν θὰ ἦταν κάθετος – σὲ μέλη πὸν παράγουν καὶ σὲ μέλη πὸν ἀναπαράγουν – ἀλλὰ περιορισμένον στὴ βιολογικὴ του βάση καὶ μόνο, μιὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ δομὴ τῆς κοινωνίας δὲν θὰ ἔδινε τροφή σὲ τέτοιους στεγανοὺς περιορισμούς.

Ἄν ὅμως οἱ ρίζες τῆς γυναικείας ὑποδούλωσης πρέπει νὰ ἰχνηλατηθοῦν στὴ γέννηση τῆς ταξικῆς κοινωνίας, ἡ ἀντιστροφή τοῦ συλλογισμοῦ, δηλ. ὅτι ἡ κατάργηση τῶν τάξεων μέσα ἀπ' τὴν κοινὴ ἰδιοκτησία καὶ συμμετοχὴ στὴν παραγωγή θὰ ἐφερνε αὐτόματα – ἢ περιῖπου – τὴν ἐξίσωση τῶν φύλων, εἶναι ἀσφαλῶς λανθασμένη. Καὶ αὐτό, γιατί ἡ θέση αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ μετράει τὸ συντριπτικὸ βᾶρος τοῦ κοινωνικοῦ-ιδεολογικοῦ ἐποικοδομήματος πὸν χτίστηκε στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων πάνω στὴν ταξικὴ ἀνισότητα, γιὰ νὰ δικαιολογήσει, νὰ θεωρητικοποιήσει, καὶ ἄρα νὰ στηρίξει μακροχρόνια αὐτὴ τὴν καταπίεση.

Ἔτσι σήμερα, πέρα ἀπ' τὲς γενεσιουργὲς αἰτίες τῆς ἀνισότητος τῶν φύλων, αὐτὸ πὸν καθημερινὰ μᾶς ἀγγίζει, μὲ χίλιους δυὸ τρόπους (ἀπ' τὴ συγγὴ ἐκμετάλλευση ὡς τὴν «ἰπποτικὴ» περιφρόνη-

ση), εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἐποικοδομημα, πὸν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἀναπαράγεται συνεχῶς, ὄχι μόνο ἀπ' αὐτοὺς πὸν ὠφελοῦνται ἀπ' τὴν ὑπαρξὴ του, ἀλλὰ καί, τὸ σημαντικώτερο, ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς καταπιεζόμενους, καὶ ἀκόμα ἀπὸ πάρα πολλὰ άτομα καὶ ομάδες προοδευτικῆς τοποθέτησης κατὰ τὰ ἄλλα.

ΒΑΡΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Ἔτσι, πολλὲς ὄψεις αὐτῆς τῆς πατριαρχικῆς ταξικῆς ἰδεολογίας μπορούμε νὰ τὲς βροῦμε χτισμένες μέσα στὴν προσωπικότητά μας, μπορούμε ἀνυποψίαστα νὰ γινόμαστε φορεῖς καὶ δέκτες τῆς.

Ὁ καπιταλισμὸς, μέσα ἀπ' τοὺς πολέμους του καὶ τὲς ἀνάγκες του γιὰ «εφεδρικοὺς στρατοὺς» ἐργατικῶν χειρῶν πὸν θὰ συμπίεζον συνεχῶς τὰ μεροκάματα, καὶ ἴα ὑπονομεῖουν κάθε προσ-

πάθεια συσπείρωσης τῶν ἐκμεταλλεομένων, ἀναγκάστηκε νὰ ρίξει καὶ τὲς γυναῖκες στὴν παραγωγή, κατὰ μάξες. Ἔτσι ἡ γυναίκα, χωρὶς καθόλου νὰ ἀπελευθερώνεται ἀπ' τὸ κυρίαρχο ἐκμεταλλευτικὸ σύστημα, ἄρχισε νὰ ἐξισώνεται μὲ τὸν ἄντρα τῆς τάξης τῆς, ν' ἀποχτάει ταξικὴ συνείδηση, χωρὶς παράλληλα νὰ πάψει νὰ κουβαλεῖ τὰ βάρη τοῦ παρελθόντος, χωρὶς νὰ πάψει δηλαδή νὰ εἶναι τὸ μοναδικὸ ἴσως ἀντικείμενο ἰδιοκτησίας τοῦ προλεταρίου. Ἔτσι, αὐτὴ ἡ διπλὴ σκλαβιά τῆς γυναίκα δουλεύει σὰν διελκυστίνδα, καθιστώντας τὴν πολὺ πιὸ ἐκμεταλλεύσιμη καὶ ἀπὸ τοὺς δυὸ κυρίαρχους τῆς· τὴν ἀστικὴν τάξη καὶ τὸ ἀντρικὸ φύλο – σὰν φορέα τῆς ἀρχουσας ἰδεολογίας. Παρὰ τὲς διπλὲς δυσκολίες πὸν συναντᾷ ἡ γυναίκα πὸν ἀναγκάζεται καὶ πὸν θέλει νὰ δουλεύει καὶ ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι τῆς – νὰ κάνει δηλαδή διπλὸ μεροκάματο – ἡ συμμετοχὴ τῆς αὐτῆ καὶ ὁ ὄγκος τῶν προβλημάτων, τὴν ὀδηγοῦν σὲ κάποια χειραφέτηση, σὲ κάποια ἀμφισβήτηση τοῦ παραδοσιακοῦ τῆς ρόλου σὰν ἀντικείμενον ἐκμετάλλευσης γιὰ ἀπλήρωτη – μαῦρη – δουλειά: ἡδονή, ἀναπαραγωγή. Σήμερα βοηθῆται σ' αὐτὸ καὶ ἀπ' τὲς ἐπιστημονικὲς δυνατότητες ἐλέγχου τοῦ σώματός τῆς – χάπι κ.λπ. Οἱ ἠθικὲς ἀναστολὲς πὸν προσπαθεῖ νὰ καλλιεργήσει ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ συντηρητικοὶ ἐπιστήμονες πάνω στὸ θέμα, πέφτουν γενικά στὸ κενό, σὰν ἄσχετες μὲ τὴν ἀμειλίκτη πραγματικότητα τῶν πρωτόγονων ἀμβλώσεων, τῶν χιλιάδων θανάτων, ἀναπηριῶν καὶ προβλημάτων πὸν πηγάζουν ἀπ' αὐτές.

‘Ο κίνδυνος που ή μαζική συνειδητοποίηση των γυναικών αποτελεί για τὸ σύστημα, ἀρχίζει νὰ διαγράφεται δλοένα καὶ καθαρότερα. ‘Ο ἀσφαλέστερος τρόπος ἀντιπερισπασμοῦ εἶναι βέβαια ὁ «ἐκ τῶν ἔσω». ‘Ετσι, πέρα ἀπ’ τὸς διάφορους ἑορτασμούς, παράτες καὶ «ἔτη», ἕνας ἀπ’ τὸς βασικούς δρόμους που ἐπιλέγονται για τὴ διαιώνιση τῆς γυναικείας ὑποδούλωσης, εἶναι τὸ πλασάρισμα μέσα ἀπ’ ὅλα τὰ μέσα μαζικῆς ὑποβολῆς (ἢ «πληροφόρησης») ἐνὸς στανταρισμένου γυναικείου προτύπου «μοντέρνου», «χειραφετημένου» καὶ ὑπερκαταναλωτικού.

‘Η ταύτιση με τὸ «πρότυπο» ἀποτελεῖ κριτήριο ἐπιτυχίας για τὴς γυναῖκες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τάξη – που ἐξακολουθοῦν ἔτσι νὰ βλέπουν οἱ ἴδιες τὸν ἐαυτὸ τους σὰν ἀντικείμενο μέσα ἀπ’ τὰ μάτια τῆς «ἀγορᾶς». ‘Απ’ τὴν ἄλλη μεριά, για τὸ ἀντρικό φύλο γενικά, ἡ ἀπόκτηση τοῦ προτύπου (σὲ πετυχημένο ἀντίγραφο) συμβολίζει μιὰ ἀναμφισβήτητη κοινωνική ἐπιτυχία μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀνταγωνιστικῆς κοινωνίας.

‘Η διαφημιστική βιομηχανία – σὰν κύριος μοχλὸς κατανάλωσης – καλλιεγεῖ κατὰ κόρο τὴν ἀντικειμενοποίηση τῆς γυναίκας, πού, συμβολίζοντας τὴν ἐπιτυχία καὶ τὴν εὐτυχία – ταυτισμένες – ὠθεῖ τοὺς δέκτες τοῦ μηνύματος στὴν ἀνάγκη ἀπόκτησης ὄλων τῶν προϊόντων που διαφημίζονται δίπλα στὴ γυναίκα φιγούρα, μέσα ἀπὸ καταναγκαστικούς ψυχολογικούς μηχανισμούς διαστρέβλωσης τῆς βιασικῆς ἐπιθυμίας.

ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗ ΑΤΟΜΩΝ

‘Ο βιομηχανικός μαζικός προγραμματισμός γίνεται δυνατὸς ἀπ’ τὴ στιγμή που τυποποιῶνται ὅχι μόνο τὰ προϊόντα καὶ οἱ μέθοδοι, ἀλλὰ βιασικά οἱ ἀνθρώπινες ἀνάγκες. ‘Ετσι ἡ «προσφορά» τῆς βιομηχανίας θὰ ῥθει νὰ καλύψει τὴς τεχνητὲς αὐτὲς ἀνάγκες. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ ρόλος τῆς διαφήμισης κατ’ ἀρχὴν. Τυποποίηση ὁμως τῶν ἀναγκῶν σημαίνει τὴν ὅσο γίνεται μεγαλύτερη τυποποίηση τῶν ἀτόμων – τῶν ἀπόψεών τους για τὸ δέον, για τὴν ἐπιτυχία, για τὴν εὐτυχία κ.λπ. Φυσικά σ’ αὐτὸν τὸν βομβαρδισμό συμβάλλουν – πέρα ἀπ’ τὴν ἀνοιχτὴ διαφήμιση – ὅλα τὰ μέσα διάδοσης τῆς κυρίαρχης ιδεολογίας, διαμορφώνοντας τὴν «κοινὴ γνώμη». Αὐτὴ ἡ «κοινὴ γνώμη» ἀπομακρύνει τὰ ἀτομα ὅλο καὶ περισσότερο ἀπ’ τὴ δυνατότητα ἐλεύθερων ἐπιλογῶν καὶ ἀξιολόγησης τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τους – κοινωνικῶν, ἀτομικῶν – ἐπιτρέποντας τὴ συνεχῶς βαθύτερη ἐκμετάλλυσή τους. ‘Αν κατορθώναμε νὰ ἐντοπίσαμε καὶ νὰ ἀξιολογοῦσαμε τοὺς ἐξωτερικούς ἐρεθισμούς που μᾶς στέλνει τὸ περιβάλλον σὲ μιὰ μόνο μέρα (αἰσθητικούς, αἰσθησιακούς, πολιτιστικούς, ἠθικούς κ.λπ.), θὰ γινόταν φανερό σὲ τί βαθμὸ ἡ «πρωτοβουλία» μας εἶναι φρεσὴ καὶ ἐλέγξιμη ἀνὰ πᾶσαν στιγμή. Φροτισμένες ιδεολογικὲς πληροφορίες μορφοῦν νὰ φτάνουν ὡς ἐμᾶς ἀπὸ διάφορους κώδικες ἐπικοινωνίας. Πολλοὶ ἀπ’ αὐτοὺς τοὺς δρόμους εἶναι ἀνύ-

ποπτοὶ καὶ γι’ αὐτὸ ἀφύλαχτοι. ‘Η διαφήμιση μεταχειρίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν εἰκόνα, μέσο πολὺ λιγότερο «ἐλέγξιμο» ἀπ’ τὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο, σὲ σχέση με τὰ ἄλλα ὡς σήμερα γνωστά. Σὲ ἐλάχιστο χρόνο δίνει ἀπειρες πληροφορίες – σὲ πολλὰ ἐπίπεδα – χωρὶς νὰ ἐπιτρέπει τὴν κριτικὴ ἀφομοίωσή τους καὶ χωρὶς νὰ παρέχει τὴν «ἀπόσταση ἀσφαλείας». Πόσες ἀπ’ αὐτὲς τὴς εἰκόνες φιλτράρονται ἀπ’ τὴ λογική; Πόσες ἀπ’ αὐτὲς ἐντυπώνονται στὸ «πίσω μέρος» τοῦ μυαλοῦ μας, συστήνοντας μιὰ ἀόριστη καὶ πολὺ ἰσχυρὴ «πραγματικότητα» που σ’ αὐτὴν καταφεύγει καὶ ἀνεφοδιάζεται ἡ τεμπελιά, ἡ παθητικότητα καὶ ὁ καθημερινὸς μας κομπορρησμός;

Σ’ αὐτὸ τὸ εἶδωλο τοῦ κόσμου που πλασάρεται για νὰ ἐξυπηρετήσει τὸ δεδομένο σύστημα τῶν ἀνταγωνιστικῶν κερδῶν, οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ σχέσεις πάνω καὶ μέσα ἀπὸ ἀντικείμενα, δηλαδή σχέσεις ἀλλοτριωμένες.

Η «ΑΛΗΘΙΝΗ», Η «ΑΙΩΝΙΑ»...

‘Η κοινωνικὴ πραγματικότητα τοῦ «καταναλώνω ἄρα ὑπάρχω» ἐμποδίζει τὴ συνύπαρξη τῶν ἀτόμων, καὶ ἐνθαρρύνει τὴν ἀπλὴ παραθετικὴ τους σχέση. ‘Ετσι γίνονται ἀποδεκτὰ τὰ διαφημιστικὰ εἰδύλλια με ξυριστικὲς μηχανές, χρωμοσκαμποῦν, ἀπορρυπαντικά, πλυντήρια κ.λπ., πού, παρὰ τὴν ἐπίφραση τοῦ μοντερνισμού που τὰ χαρακτηρίζει, διατηροῦν πολὺ προσεχτικὰ τὸν στεγανὸ διαχωρισμὸ δραστηριοτήτων με βάση τὸ φύλο. Οἱ ρόλοι τοῦ «δυναμικοῦ ἐπιτυχημένου» ἄντρα καὶ τῆς «ἀληθινῆς, αἰώνιας» γυναίκας εἶναι ἀντιθετικοὶ καὶ ποτὲ δὲν ταυτίζονται ἔστω καὶ μερικὰ. ‘Ο θεατῆς-δέκτης ὑψίστατα ἔναν ἀνελέητο βομβαρδισμό μηνυμάτων-εἰκόνων που δεχτοῦμε ἕναν κόσμο μιᾶς ζωῆς «πετυχημένης, ὄνειρεμένης» καὶ ἀπροβλημάτιστης.

Τὰ διαφημιστικὰ slogans ἀπευθύνονται στὸ παθητικότερο καὶ ἀντιδραστικότερο ὑπόστρωμα τῆς ψυχικῆς δομῆς ἀντρῶν καὶ γυναικῶν, δομῆς που βέβαια δὲν εἶναι – ὅπως τὸ θέλουν οἱ ἰδεαλιστὲς – οὔτε αἰώνια οὔτε βιολογικῆς προέλευσης, ἀλλὰ ἱστορικὰ διαμορφωμένες. ‘Η μυθολογία τῆς διαφήμισης μᾶς πιέζει ἐν δεχτοῦμε ἕναν κόσμο ἀναλλοίωτο, παγιωμένο, χωρὶς συγκρούσεις, ὅπου οἱ ρόλοι τῶν φύλων εἶναι καὶ αὐτοὶ ἀναμφισβήτητοι καὶ δεδομένοι, δηλαδή ἐξωιστορικοί. ‘Η κυρίαρχη πραγματικότητα τῆς ταξικῆς καὶ ρατσιστικῆς (φύλο, χροῖμα) κοινωνίας δὲν ὑπάρχει ἐδῶ. Τὸ *modus vivendi* πρέπει νὰ γίνει ἕνα για ὅλους: ἡ ἀνάγκη για κατανάλωση καὶ ὁ ἀγώνας για πραγματοποίησή της. Σ’ αὐτὸ τὸ ἐλκυστικὸ καὶ ἀπατηλὸ ὄραμα ζωῆς φαίνεται νὰ ἔχει χαριστὴ ἡ αἰώνια εἰρήνη, που μᾶς τὴν τραγοῦδαί με ἔξαρση ὁ γνωστὸς χυδαῖος λυρισμὸς τοῦ διαφημιστικοῦ μοντάζ. Πρόκειται ὁμως για μιὰ εἰρήνη ἄβυσθη καὶ κούνη, γιατί δὲν περιλαμβάνει ἀντιθέσεις, οὔτε ἀγῶνες, ἄρα στερεῖται τὴ διάσταση τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς. Πρὶν ἀπὸ τὴ γνώση, ἡ διαίσθηση μᾶς

ἐπιτρέπει συχνὰ νὰ νιώσουμε τὴ φασιστικὴ γύμνα αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

‘Ασφαλῶς θύματα αὐτῆς τῆς καθημερινῆς πλύσης ἐγκειμένου δὲν εἶναι μόνο οἱ γυναῖκες, ὁμως πιστεύω ὅτι αὐτὲς παγιδεύονται πολὺ εὐκολότερα, ἐξ αἰτίας τῆς κοινωνικῆς τους ὑποτέλειας, τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἐνοχῆς που προκύπτουν ἀπ’ αὐτὴν (μεγέθη τόσο μεγαλύτερα ὅσο μικρότερος εἶναι ὁ βαθμὸς συνειδητοποίησης). ‘Ετσι, μέσα ἀπ’ τὴν καλλιεργουμένη ἀγωνία τους για ταύτιση με τὸ στερεότυπο, πέφτουν σ’ ἕναν ψυχολογικὸ ἀγῶνα δρόμου πίσω ἀπὸ καλλυντικά, μόδες, δίαιτες, τυποποιημένους τρόπους συμπεριφορᾶς. Αὐτὴ ἡ ἀγωνία – ἀπαράιτητη για νὰ δουλέψει τὸ ἐμπόριο – διαιωνίζει τὰ πλέγματα ἐνοχῆς, μιὰ καὶ ὁ στόχος τῆς εἶναι βέβαια οὐτοπικός.

Η «ΑΝΤΙΔΙΑΦΗΜΙΣΗ»

‘Ισως ὅλα αὐτὰ θὰ ἔχαν περιορισμένη σημασία, ἂν περιορίζονταν στὴς γυναῖκες τῆς ἀστικῆς ἢ τῆς μεγαλοαστικῆς τάξης, πράγμα ὁμως που δὲν συμβαίνει. ‘Αντίθετα, εἶναι τὰ ἐργατικά καὶ τὰ μικροαστικά γυναικεία στρώματα που ὑποδουλώνονται περισσότερο σ’ αὐτὴ τὴν ἀγωνία, καὶ μάλιστα ἐναντία σὲ κάθε ταξικὸ τους συμφέρον. Μιὰ ἀπὸ τὴς ἀποδείξεις εἶναι ἡ τεράστια κυκλοφορία καὶ ἀπήχηση τῶν γυναικείων περιοδικῶν σ’ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ στρώματα. ‘Η γενικὴ γραμμὴ τῶν περιοδικῶν αὐτῶν – που ἔχουν τὴν πρώτη κυκλοφορία ἀπὸ τὰ παντὸς εἶδους ἐντυπα – εἶναι μιὰ συνεχῆς καὶ φτηνῆς κολακεία τῆς παραδοσιακῆς γυναίκας στοὺς ὀρόλους που τῆς ἐπέβλεπε ἡ πατριαρχικὴ κοινωνία, ὅπου τὰ ἀτομικὰ προβλήματα εἶναι τὰ μόνα παραδεκτὰ, καὶ στὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν παρὰ ἀτομικὲς λύσεις τὴς ὁποῖες «προωθοῦν» τὰ περιοδικὰ με χιλιάδες συνταγὲς για ὅλα τὰ θέματα. Τὸ κλασικὸ μοντέλο ἀνανεώνεται καὶ ἐκμοντερνίζεται συνεχῶς, φτάνει νὰ ἀγκαλιάζει – καὶ νὰ διαστρεβλώνει – ἀκόμα καὶ τελειῶς προοδευτικὲς θέσεις, ἐξουδετερώνοντας τὴς ἀπὸ μέσα, ἀποδυναμώνοντας με μιὰ σειρά ψευτοπροβληματισμῶν καθε διὰθεση για ἀληθινὴ ἀμφισβήτηση. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, σχεδὸν με σιγουριά, τὸ ποθούμενο: ‘Η ἰδεολογικὴ ἰσχυροποίηση τοῦ status quo, δηλαδή τῆς πατριαρχικῆς-καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ἀξεδιάλυτα δεμένης ἀπέναντι στὴ γυναίκα.

Μπροστὰ σ’ αὐτὴ τὴν πραγματικότητα – καὶ στὸν βαθμὸ που τὴν ἀνιχνεύουμε καὶ τὴ συνειδητοποιοῦμε – γίνεται ἐπιταχτικὴ ἡ ἀνάγκη για «ἀντίπαλο δέος», που θὰ σκοπεύει μ’ ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα στὴν ἀποδυναμώσή της. Π.χ. ὁ μαχητικὸς γυναικείος τύπος, ἡ ἀντιδιαφήμιση ὅπως ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται στὸν underground δυτικὸ τύπο κ.ά.

Δὲν ὑπάρχει βέβαια καμιά ἀμφισβόλια ὅτι ὁ ἀγώνας για ἀπομυθοποίηση τοῦ ἐποικοδομήματος δὲν πρέπει νὰ ξεχνάει τὴ θεμελιώδη πραγματικότητα τῆς ταξικῆς-ἐκμεταλλευτικῆς κοινωνίας, που ἀποτελεῖ καὶ τὸ βάθος τοῦ ἐποικοδομήματος αὐτοῦ.

Μιά τεράστια συνωμοσία σιωπής

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ – ΑΝΤΑΡΤΙΚΟ – ΕΜΦΥΛΙΟΣ

Τού Άρη Φακίνου

Α.Φ.— Η εμπειρία που σίγουρα αποκόμισες ύστερα από τη συλλογή όλων των στοιχείων και μαρτυριών που σου χρειάστηκαν για τους «Καπετάνιους», πιστεύω πως θα σου είναι χρήσιμη και σήμερα, για την προετοιμασία της ταινίας.

Δ.Ε.— Οι δυσκολίες που συναντώ είναι σχεδόν οι ίδιες. Πρόκειται για ένα θέμα που είναι ακόμα ταμπού και θα ήθελα να προχωρήσω στη διερεύνηση αυτής της εποχής πολύ περισσότερο από όσο με τους «Καπετάνιους». Τότε που δούλεψα γι' αυτό το βιβλίο δε μπορούσα να συμβουλευτώ όλα τα αρχεία που υπήρχαν και υπάρχουν. Βέβαια, τη δουλειά αυτή την έκανα το '68 με '69, δηλαδή σε περίοδο όπου στην Ελλάδα δεν ήταν καθόλου εύκολο να μιλήσεις με τους ανθρώπους γι' αυτά τα θέματα. Έχω απόλυτη συνείδηση του ότι η γραπτή μελέτη μου δεν καλύπτει παρά ένα μόνο μέρος του θέματος. Σήμερα είναι απαραίτητο να μιλήσω με μερικούς από τους «πρωταγωνιστές» αυτής της εποχής. Δίνω ιδιαίτερη σημασία στο σημείο αυτό, γιατί πολλά από τα αρχεία που αναφέρονται στην περίοδο του πρώτου και δεύτερου αντάρτικου έχουν εξαφανισθεί και δεν πρόκειται. Πιθανότατα, να ξαναβρεθούν ποτέ. Άλλα έχουν καταστραφεί από τους «μέν» και άλλα από τους «δέ».

Α.Φ.— Τι σε κάνει να πιστεύεις ότι η «εξαφάνιση» των αρχείων ήταν θεληματική;

Δ.Ε.— Έχω αρκετές ενδείξεις, και δεν είμαι ο μόνος. Ξέρω πολύ καλά, ως πούμε, ότι την εποχή της μάχης του Γράμμου, το ΚΚΕ κατέστρεψε πολλά από τα αρχεία που υπήρχαν. Είκοσι χρόνια αργότερα, δηλαδή το 1968, όταν έγινε η διάσπαση του ΚΚΕ, μερικά από τα στελέχη που θά σχηματίζαν αργότερα τον πυρήνα του

Ό σκηνοθέτης της γαλλικής τηλεόρασης HENRI DE TURENNE πρόκειται ν' αρχίσει σύντομα το γύρισμα μιās ιστορικής ταινίας «ντοκυμαντέρ» για την ελληνική Αντίσταση της περιόδου 1940-44, το αντάρτικο και τον εμφύλιο πόλεμο. Η σημαντική φρυσιογνωμία του λαϊκού αγωνιστή Άρη Βελουχιώτη, ή ζωή και ο θάνατός του θ' αποτελέσουν τον κύριο πυρήνα της ταινίας αυτής, που, στο σύνολό της, θα στηρίζεται σε στοιχεία παρμένα από το γνωστό βιβλίο του Γάλλου δημοσιογράφου και συγγραφέα DOMINIQUE EUDES, «οί Καπετάνιοι».

Το γεγονός έχει εξαιρετική σημασία. Όχι μονάχα γιατί για πρώτη φορά οί Γάλλοι και γενικά οί Εύρωπαιοί τηλεθεατές θα μάθουν πολλά πράγματα για μιὰ σχεδόν άγνωστη γι' αυτούς περίοδο της πρόσφατης ελληνικής ιστορίας (ή σχετική άγνοια που επικρατεί πάνω στα χρόνια 1940-50 ήταν και είναι ένας από τους λόγους που το πραξικόπημα του 1967 και ή δικτατορία που ακολούθησε αποτελούν, για τους ξένους, γεγονότα «ξεκρέμαστα», σχεδόν ασύνδετα με το πιδ πρόσφατο ελληνικό χτες), αλλά και γιατί οί ίδιοι οί Έλληνες (αν το φιλμ προβληθεί στην Ελλάδα και αν, επιτέλους, ανοίξει μιὰ δημόσια και υπεύθυνη συζήτηση), θα μπορέσουν ν' αναγνωρίσουν τον έαυτό τους, τις αντιδράσεις τους, τους αγώνες τους – χτεςίνους, σημερινούς και αύριανούς – μέσα στην ίδια τους την ιστορία. Ιστορία δική τους και κανενός άλλου. Συμβολή προς την κατεύθυνση αυτής της συζήτησης, είναι ή συνέντευξη που ακολουθεί:

ΚΚΕ Έσωτερικού οργάνωσαν, στο Βουκουρέστι, ολόκληρη επιχείρηση για να μπορέσουν να πάρουν ένα τουλάχιστον μέρος των αρχείων του ΚΚΕ. Τα ντοκουμέντα που κατάφεραν ν' αποκτήσουν ήταν πολύ λίγα σε σύγκριση με όσα ασφαλίστηκαν στην προεβία της Σοβ. Ένωσης, στη ρουμανική πρωτεύουσα.

Α.Φ.— Μπορούμε να πούμε ότι ή «επιχείρηση» αυτή αποτελούσε ένδειξη πρόθεσης ν' ανοιχτεί, έστω και ύστερότερα, κάποιος διάλογος, να ξεκαθαριστούν δηλαδή μερικά έρωτηματικά σχετικά με την πολιτική του ΚΚΕ μέσα στη δεκαετία 40-50;

Δ.Ε.— Σε όλες τις ανατολικές χώρες οί εξόριστοι αγωνιστές που μου μίλησαν, υπογράμμιζαν την αναγκαιότητα να ρι-

χτεί φως σε πολλά σκοτεινά θέματα της ιστορίας της Αντίστασης. Για πολλούς Έλληνες κομμουνιστές ή διάσπαση του 1968 ήταν μιὰ ιστορική ευκαιρία όχι για «ξεκαθάρισμα λογαριασμών», αλλά για να ειπωθούν μερικές αλήθειες γύρω από την ιδεολογική καθοδήγηση του αγώνα των Έλλήνων κομμουνιστών, γύρω από σφάλματα του παρελθόντος, γύρω από το θέμα Βελουχιώτη. Η «άποσταλινοποίηση», που για τα περισσότερα κομμουνιστικά κόμματα της Δ. Εύρώπης έδωσε την ευκαιρία έναρξης ενός εποικοδομητικού διάλογου, πέρασε σχεδόν τελείως ανεκμετάλλευτη για τον ελληνικό κομμουνιστικό χώρο.

Δεν μπορώ να ξέρω κατά πόσο ή δική μου δουλειά συνέβαλε στο ν' αρχίσει κά-

ποια συζήτηση στο Βουκουρέστι ή στην Πράγα. Όμως, πρέπει να εκφράσω τη λύπη μου για το γεγονός ότι, μετά την πρώτη έκδοση του βιβλίου μου στο Παρίσι, μερικοί Έλληνες κομμουνιστές μου έκλεισαν, στην κυριολεξία, τις πόρτες τους. Κατηγορήθηκα από μερικούς για αντικομμουνισμό· από άλλους για αριστερισμό. Είπαν, ακόμα, ότι έβλεπα τα γεγονότα μέσα από το «πρίσμα» του Μάη 1968.

A.Φ.— Ποιά είναι η κατευθυντήρια γραμμή της δουλειάς σου γύρω από την Αντίσταση, τον τοπικό και ύστερο ρόλο του ΚΚΕ, καθώς και τις αληθινές διαστάσεις του επαναστατικού κινήματος;

D.E.— Έξακολουθώ πάντα να στηρίζομαι στην διαπίστωση της ύπαρξης μιάς επαναστατικής διαδικασίας που δεν μπόρεσε να μεταβληθεί σε πρωτοπορία του όλου κινήματος. Η βάση του επαναστατικού ΚΚ δεν αναγνωρίστηκε ποτέ από το «διευθυντήριο» του κόμματος, δηλαδή την ΚΕ και το Πολιτικό Γραφείο, που έβλεπαν την ανάπτυξη του λαϊκού κινήματος σαν ένα είδος «κακοήθους όγκου» από τον οποίο έπρεπε να απαλλαγούν. Η άρνηση της ηγεσίας του ΚΚ ν' αφήσει τις μονάδες του ΕΛΑΣ να μπουν στην Αθήνα, είναι, νομίζω, ένα άρκετά ένδεικτικό φαινόμενο. Ένα Κομμουνιστικό Κόμμα που έχει προκαλέσει ένα τεράστιο λαϊκό κίνημα, που έχει τεθεί επικεφαλής του, που έχει ρίξει στον αγώνα όλα τα ικανότατα στελέχη του, αρχίζει, από το 1944, να «αστυνομεύει» αυτό τον αγώνα, ώστε να μπορέσει να επιβάλει τη δική του τάξη πραγμάτων όταν θα χρειαστεί. Όπως και έγινε άλλωστε. Πριν μερικά χρόνια, δεν υπήρχαν τα ντοκουμέντα και τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας σήμερα. Βλέποντας την κατάσταση «απ' έξω», δεν μπορούμε ν' αγνοήσουμε την αλληλογραφία Τσόρτσιλ-Άλεξάντερ και το γεγονός ότι ο τελευταίος υπογράμμιζε χαρακτηριστικά: «Ελέγχουμε την Αθήνα αποτελεσματικά, αλλά την Ελλάδα των βουνών δεν θα καταφέρουμε να την ελέγξουμε ποτέ». Και όμως, στα Τρίκαλα, μετά τις συμφωνίες της Βάρκιζας, τα διευθύνοντα στελέχη του κόμματος επιβάλλουν τις απόψεις τους. Και το τεράστιο αυτό λαϊκό κίνημα δέχτηκε, κάτω από τις συνθήκες που ξέρουμε, να καταθέσει τα όπλα. Ποιός δεν θα συμφωνήσει σήμερα στη διαπίστωση ότι το ΚΚΕ υπήρξε το κόμμα που στάθηκε ικανό να προκαλέσει ένα ισχυρό μαζικό κίνημα, αλλά που δεν θέλησε ποτέ να το αναγνωρίσει, μια και δεν ανταποκρινόταν στα δογματικά πρότυπα; Η ήττα του λαϊκού κινήματος γίνεται ακόμα πιο τραγική, αν σκεφτούμε ότι στο πεδίο της μάχης ο αγώνας είχε ουσιαστικά κερδηθεί. Παραδέχομαι ότι εκφράζω εδώ μίαν άποψη που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν κάπως «βιαστική» και ίσως θα έπρεπε να διατυπωθούν περισσότερες επιφυλάξεις σχετικά με το τελευταίο αυτό σημείο. Αυτό όμως δεν

αλλάζει τη γενική αντίληψη για τη στάση του κόμματος απέναντι στο κίνημα. Κι αυτό μου είχαν οι περισσότεροι από τους αγωνιστές με τους οποίους κουβέντιασα. Ένας άνθρωπος όπως ο Καρογιώργης θάχε πολλά να πει για το θέμα. Τα αρχεία του, τ' άπομνημονεύματά του, οι σημειώσεις του εξαφανίσθηκαν.

A.Φ.— Θάλεγε κανείς ότι υπάρχει αδυναμία συνύπαρξης ανάμεσα στο «ιδεολογικό πηδάλιο» και το «αγωνιζόμενο σκάφος».

D.E.— Είναι πολλά τα φαινόμενα που έπαιξαν λιγότερο ή περισσότερο σημαντικό ρόλο για τη δημιουργία αυτής της νοοτροπίας και της ατμόσφαιρας. Δεν πρέπει να ξεχνάμε την κατάσταση ή τουλάχιστον την ατμόσφαιρα παρανομίας που εξακολουθούσε να επικρατεί σε πολλούς τομείς, τους σκληρούς αγώνες των Ελλήνων κομμουνιστών στα χρόνια 1936-40. Μια από τις συνέπειες της παρανομίας είναι πάντα μια κάποια απομάκρυνση από την πραγματικότητα, μια τάση προς τον υπεροπτατισμό. Τα σταλινικά πρότυπα της εποχής υποχρέωναν τα ΚΚ να θεωρούν τους αγροτικούς ξεσηκωμούς σαν, κατά βάση, αντιδραστικά κινήματα. Ήρρόκειτο για απόψεις βαθιά ριζωμένες, κι αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε και από ανάλογες καταστάσεις που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια του δεύτερου αντάρτικου. Γιατί απαγορεύθηκε στα στελέχη που ήταν στα άστικά κέντρα να βγούν στο βουνό και να ενώσουν με τα Σώματα που είχαν αποφασίσει το αντάρτικο; Ποιές αντιλήψεις επέβαλαν την «επιστροφή στη δογματική τάξη», την απομάκρυνση του Μάρκου και άλλων πολλών, τη δημιουργία νέου επιτελείου με τον Ζαχαριάδη;

A.Φ.— Όλα αυτά ποιά σημασία μπορούν να έχουν για τους σημερινούς Έλληνες, για τη νεολαία, για τους αγώνες της;

D.E.— Ένας λαός δεν μπορεί να «πάει μπροστά» αν δεν αναγνωρίσει τον έαυτό του μέσα στην ίδια την ιστορία του. Ποιοι Έλληνες ικανοποιούνται με τις εξηγήσεις που έχουν δοθεί μέχρι σήμερα; Πόσοι, μέσα από τον λαό, πιστεύουν ότι ο Σιάντος ήταν «πράκτορας των Άγγλων»; Ποιός πιστεύει ότι η μάχη στον Γράμμο-Βίτσι χάθηκε εξαιτίας μιάς «μοναρχοφασιστικής συνωμοσίας» και «μερικίων προδοτών»; Για την Ιστορία δεν υπάρχει θέμα παραγραφής. Άργα ή γρήγορα όλα αυτά τα πράγματα πρέπει να ξεκαθαριστούν και να δοθούν δημόσιες εξηγήσεις και ερμηνείες. Πώς είναι δυνατόν το ελληνικό δημοκρατικό κίνημα να προχωρήσει σε νέες κατακτήσεις, «λογοκρίνοντας» δέκα δόκλιτρα χρόνια Ιστορίας που έχουν βαθιά χαραχθεί στην καρδιά και τη μνήμη του ελληνικού λαού; Η ιστορία του Άρη Βελουχιώτη και όλη αυτή η εξαιρετικά σημαντική περίοδος έχουν να προσφέρουν πολύτιμα διδάγματα στους σημερινούς και αύριονους Έλληνες, που θα έχουν, έτσι, σαν σημείο αναφοράς, ένα φαινόμενο αναμφισβήτητο και βαθιά

επαναστατικό. Και, το πιο σπουδαίο, φαινόμενο ελληνικό. Υπάρχουν ελάχιστα επαναστατικά κινήματα σε όλο τον κόσμο με τέτοια γνησιότητα και με τέτοια δύναμη. Στις ανατολικές χώρες, και ιδιαίτερα στη Ρουμανία, όλοι οι Έλληνες αγωνιστές που μου μίλησαν για την περίοδο αυτή, ένιωθαν βαθιά πληγωμένοι από τη διάσπαση του ΚΚΕ, από το γεγονός ότι δεν δόθηκαν ποτέ εξηγήσεις γύρω από τον αγώνα τους, ακόμα για το ότι, για πολλούς νέους στην Ελλάδα, η περίοδος 1940-50 αντιπροσωπεύεται από ένα ιστορικό κενό. Ο Άρης Βελουχιώτης είναι, ίσως, ο πιο αντιπροσωπευτικός λαϊκός αγωνιστής αυτής της περιόδου. Όσο και αν υπάρχουν μερικά «μυθολογικά» στοιχεία στην ιστορία του Βελουχιώτη, πρέπει να παραδεχθούμε ότι η «μυθολογική» διάσταση αυτού του αγωνιστή αποτελεί αντικειμενικό φαινόμενο εκείνης της εποχής. Το γεγονός ότι το κεφάλι του Άρη κρεμάστηκε σ' ένα στύλο στα Τρίκαλα, εσήμαινε, για κείνους που είχαν την ιδέα αυτής της πράξης, ότι είχε σημάει το τέλος μιάς εποχής, γιατί ο Άρης Βελουχιώτης ήταν το σύμβολο μιάς εποχής.

A.Φ.— Νομίζεις ότι ένα φιλμ, σαν αυτό που ετοιμάζεις, μπορεί να έχει κάποια απήχηση, κάποια σημασία, στη Γαλλία και γενικότερα στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο;

D.E.— Στην Ευρώπη γενικά λίγοι, ελάχιστοι, άνθρωποι γνωρίζουν έστω και σε άδρες γραμμές τη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Οι περισσότεροι μένουν μ' ανοιχτό το στόμα όταν μαθαίνουν πως η αντίσταση που προβλήθηκε στην Ελλάδα ενάντια στα στρατεύματα του Χίτλερ, μπορεί να συγκριθεί μονάχα με εκείνη που πρόβαλαν οι άντρες του Τίτο στη Γιουγκοσλαβία. Οι Γάλλοι, όπως και οι περισσότεροι δυτικοευρωπαίοι, αγνοούν τελείως τα γεγονότα του 1944, τις μονούβρες των Άγγλων για να αποπλίσουν την ελληνική Αντίσταση, το κυνηγητό των Ελλήνων πατριωτών από την κυβέρνηση. Ελάχιστα πράγματα γνωρίζουν οι Ευρωπαίοι για τον ΕΛΑΣ, για τον αγώνα του, για το ότι κατέθεσε τα όπλα, για τις συμφωνίες της Βάρκιζας, καθώς και για τα αίτια του εμφύλιου πολέμου. (ΣΣ: Πρόσφατα (10.11.75), παρουσιάζοντας το φιλμ του Θ. Αγγελόπουλου «Ο Θίασος», ο Ζάκ Σικλιέ γράφει: «Ένα φιλμ καταπληκτικό, έστω και αν τα γεγονότα αυτά δεν μας είναι γνωστά»). Πιστεύουν ότι, όπως έγινε και στις υπόλοιπες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, η επίσημη Ελλάδα τίμησε την Αντίσταση! Την ευθύνη δεν τη φέρουν μονάχα εκείνοι από τους ξένους που δεν φρόντισαν, με κανένα τρόπο, να ενημερώσουν τη δυτικοευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει τεράστια «συνωμοσία σιωπής» γύρω από όλα αυτά τα θέματα, μια «συνωμοσία» που ξεκινάει από την Ελλάδα — κι όχι μόνο από τον χώρο της αντίστασης — μα που απλώνεται και έξω από τα σύνορα της χώρας.

Η «ΑΝΕΠΙΣΗΜΗ» ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ Ε.Σ.Σ.Δ

“Αν σήμερα η ανεπίσημη τέχνη στη Ρωσία είναι κάπως ανεκτή από το κράτος, αυτό δεν ισχύει καθόλου για το γκρουπ Dvijenie (κίνηση), από τις κυριότερες σήμερα αναρ garde του κόσμου. Ο Michel Ragon, που πήγε στη Σοβ. Ένωση για να γνωρίσει αυτό το κίνημα, γράφει χαρακτηριστικά στο Cimaise: «Το κίνημα Dvijenie ξεπερνά τα όρια αυτού που σήμερα ονομάζουμε στη Δύση κινητική ή Op Art».

Το 1962 κάτι φοιτητές διάφορων σχολών συγκεντρωμένοι γύρω απ’ τον επίσης φοιτητή Lev Nisberg ξεκίνησαν μια προσπάθεια ομαδικής δουλειάς, με αντικείμενο έρευνας την κινητική τέχνη. Σήμερα έχουν φτάσει να κατασκευάζουν σχέδια για μεγαλόπολεις.

και τὸ «κίνημα» Dvijenie

τῆς Μαρίας Καραβέλα

Τὸ Dvijenie τὸ ἀπαρτίζουν ζωγράφοι, γλύπτες, ἀρχιτέκτονες, μίμοι, χορευτές, μουσικοί, μαθηματικοί, φυσικοί, φιλόσοφοι, ἱστορικοί, ἠλεκτρονικοί, μηχανικοί, ἐργάτες, φοιτητές. Θεωρητικὸς αὐτῆς τῆς κίνησης εἶναι ὁ Lev Nisberg. Αὐτὸς δὲν ἔχει σπουδάσει ζωγραφικὴ, ὁμως ζωγραφίζει, δὲν ἔχει σπουδάσει ποίηση, ὁμως γράφει ποιήματα, κάνει γλυπτικὴ κ.ά. Πολλοὶ ἀπὸ τὸ γκρουπ, δὲν μποροῦν νὰ προσδιορίσουν τί δουλειὰ κάνουν. Μία κοπέλα π.χ. σπουδάζει φιλοσοφία καὶ συγχρόνως εἶναι μίμος. Ένας ἄλλος εἶναι χορευτὴς καὶ μαθηματικὸς.

Ζοῦν σὲ κοινόβιο. Ἔργάζονται ἀπὸ κοινοῦ σὰν βοηθοὶ-τεχνικοὶ στοὺς σηματοθέτες ἐργοστασίων. Καὶ ἔχουν κοινὸ ταμεῖο. Στὸ κοινὸ ἀτελιέ τους καὶ σπῆτι τους, πού εἶναι συγχρόνως καὶ ἕνα πνευματικὸ κέντρο, θὰ δεῖ κανεὶς στοὺς τοίχους φωτογραφίες τοῦ Malevits τοῦ Tatlin καὶ τοῦ Πύργου τοῦ Soffer. Θὰ δεῖ εἰκόνες, πολλὰ βιβλία, μακέτες ἀπὸ ἔργα ἀπραγματοποίητα, καὶ πολλοὺς νέους νὰ κουβεντιάζουν μαζί τους καὶ νὰ χαζεύουν μὲ ἐκπληξη τὰ ἔργα τους.

Μία πρόχειρη κατανομὴ ἐργασίας, ὅπως τῆ βρήκαμε στὸ Cimaise, μᾶς δείχνει τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν ὑπευθυνότητα πού χαρακτηρίζει τὴ δουλειὰ τους.

Ἀβραάμ Μπενιαμίνωφ: Εἶναι ὑπεύθυνος στὰ ὀργανωτικὰ θέματα.

Γκαλίνα Μπίτ: Συγκεντρώνει ντοκουμέντα κινητικῆς τέχνης.

Τατιάνα Μπίστροβα: Ἀσχολεῖται μὲ τὴν πλαστικὴ.

Νικόλας Κονοβετσόφ: Ἐρευνᾷ τὶς ἐφαρμογὲς τῆς κίνησης στὴν ἠλεκτρονικὴ.

Βλαδιμίρ Γκραμπένκο: Μηχανικὸς ἠλεκτρολόγος, φτιάχνει αὐτομάτα γιὰ σύνθετα κινητικὰ ἔργα.

Ἀλεξάντερ Γκριγκόριεβ: Ἐρευνᾷ γιὰ τὴν πόλη τοῦ μέλλοντος.

Ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ θεωρητικὰ καὶ ταυτόχρονα πρακτικὰ. Μελετοῦν ἱστορία καὶ φιλοσοφία, συνάμα δίνουν σεμινάρια σὲ πανεπιστήμια, ἐργοστάσια, ἐπιστημονικὰ κέντρα. Ἡ βάση τους εἶναι ἡ Μόσχα, ἀλλὰ ἡ δραστηριότητά τους ἐκπλύνεται καὶ ἔξω ἀπ’ αὐτήν. Π.χ., ἡ πρώτη ἐκθεση κινητικῆς τέχνης στὴ Σοβ. Ένωση ἔγινε στὸ κέντρο ἀρχιτεκτόνων τοῦ Λένινγκραντ τὸ 1965.

Ὁ στόχος τοῦ γκρουπ εἶναι: διάλογος μὲ κάθε μέσο μὲ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, φοιτητές, ἐργάτες. Ἡ ἐργασία τους μιλάει ἀπλὰ καὶ κατευθεῖαν στοὺς περαστικὸς καὶ ἀδιάφορος τοῦ δρόμου. Δὲν χρειάζονται μεσάζοντες (εἰδικοί, κριτικοὶ τέχνης) γιὰ νὰ ἐξηγήσουν ἢ, καλύτερα, νὰ ἀποκρυπτογραφήσουν στὸ κοινὸ (τὸν ἀπὸ αἰῶνες κατασκευασμένο μύθο τῆς τέχνης), γιατί στὸ ἔργο τους δὲν ὑπάρχει μύθος. Δίνουν τὴ δυνατότητα μὲ τὸ ἴδιο τους τὸ ἔργο στὸν ἀπλὸ ἀνθρώπο νὰ διαλεχθεῖ μαζί τους.

Βιστίζονται στὶς ἀρχές τοῦ κομμουνισμοῦ: κοινὴ ζωὴ (ζοῦν σὲ κοινό-

βιο), κοινὴ δουλειὰ, κοινὴ δημιουργία (συνεργασία-τέχνη κοινωνικὴ). Κατάφεραν, δηλαδή, αὐτὸ πού σχηματικὰ θέλησε ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσει ὁ σοσιαλιστικὸς ρεαλισμὸς.

Ἄς ἐξετάσουμε ὁμως τώρα πιὸ ἀναλυτικὰ τὸ ἱστορικὸ καὶ τὴ δράση τοῦ γκρουπ Dvijenie. Ὅπως εἴπαμε κίελας, ἰδρύθηκε τὸ 1962 ἀπὸ τὸ Lev Nisberg. Ἀφετηρία τους ἦταν ἡ κινητικὴ τέχνη καὶ ὄνειροδόντουσαν νὰ συνενώσουν πολλὲς τέχνες μαζί, συμπεριλαμβανόμενης καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐτοὶ τὸ 1964 ἐκθέτουν στὴ λέσχη τῶν νέων τῆς Μόσχας μὲ θέμα: «Στὸ δρόμο γιὰ τὴ συνένωση τῶν τεχνῶν».

Τὸ Dvijenie μπόρεσε κατ’ ἐξαίρεση νὰ δράσει ἐλεύθερα, ἀπὸ τὸ 1962, γιὰ πολλὰ χρόνια καὶ νὰ γίνῃ γνωστὸ στὴ Σ. Ένωση γιὰ δύο λόγους:

1. Στὴν πρώτη τους ἐκθεση, πού ἔγινε στὸ καλλιτεχνικὸ ἐργατικὸ κέντρο τῆς Μόσχας, χαρακτηρίστηκαν σὰν διακοσμητές.

Στὴ Σοβιετικὴ Ένωση (στοὺς κύκλους τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Ρεαλισμοῦ) θεωρεῖται τέχνη μεγάλη μόνο ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὴ ζωγραφικὴ τοῦ καβαλέτου ἢ τὰ ἀγάλματα. Ὅ,τι δηλαδή μπορεῖ νὰ μπεῖ καὶ νὰ μείνῃ «αἰώνια» στὰ μουσεῖα. Σύμφωνα μ’ αὐτὴ τὴν ἀντίληψη, ὅλα τὰ ἄλλα πού δὲν ἔχουν αὐτὸ τὸ χαρακτήρα, δὲν τοὺς ἐνδιαφέρουν ὥστε νὰ ἐπέμβουν. Ἐτοὶ, τὸ Dvijenie δρούσε ἐλεύθερα καὶ μὲ τὴ βοήθεια μάλιστα τῆς Ἀκαδημίας. Ὅμως μετὰ ἀπὸ χρόνια, γύρω στὸ 1968, δταν κατάλαβαν ὅτι στὴ Δύση αὐτὸ πού κάνει τὸ γκρουπ θεωρεῖται τέχνη καὶ πὼς συνδέονται οἱ ἐρευνῆς του μὲ ἐκείνες τῆς γενιᾶς τοῦ ’20, τότε ἀμέσως πέρασαν στὴν παρανομία καὶ μὲ τὶς γνωστὲς μέθοδες ἀπομονώθηκαν.

2) Οἱ ἀρχιτέκτονες, μηχανικοὶ κ. ἄ. ἐβλεπαν στὸ πρόσωπο τοῦ γκρουπ (ἕνα γκρουπ ἀνοικτὸ στὸ μέλλον) τὸ δρόμο γιὰ τὴ συνένωση τῶν τεχνῶν, καὶ τὴν ἄμεση συνεργασία μαζί τους. Ἐτοὶ τοὺς βοήθησαν πολὺ.

Ἐκθέσεις στὸ ἐξωτερικὸ

Στὸ ἐξωτερικὸ πρῶτοι οἱ Τοῦχοι ἔγραψαν κριτικὲς γι’ αὐτοὺς. Μετὰ ἄρχισαν νὰ λαβαίνουν γράμματα ἀπ’ ὅλες τὶς χώρες τοῦ κόσμου, μὲ ντοκουμέντα γιὰ τὴν τέχνη τῆς Δύσης. Ἐτοὶ μπόρεσαν νὰ ἔχουν ἕνα μοναδικὸ ἀρχεῖο σύγχρονης τέχνης. Ἐπίσης μπόρεσαν νὰ συμμετέχουν (δυστυχῶς πολὺ περιορισμένα γιὰ τὴν γιγόνταν μὲ ἀλληλογραφία) σὲ ἐκθέσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὅπως:

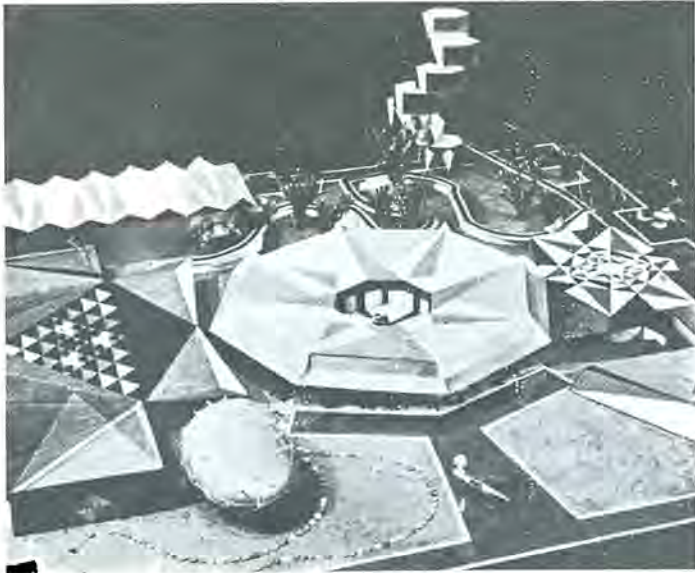
α) 1965 στὴν Πράγα.

β) Στὸ Ζάγκρεμπ στὴ διεθνή ἐκθεση κινητικῆς τέχνης (καινούργιες τάσεις).

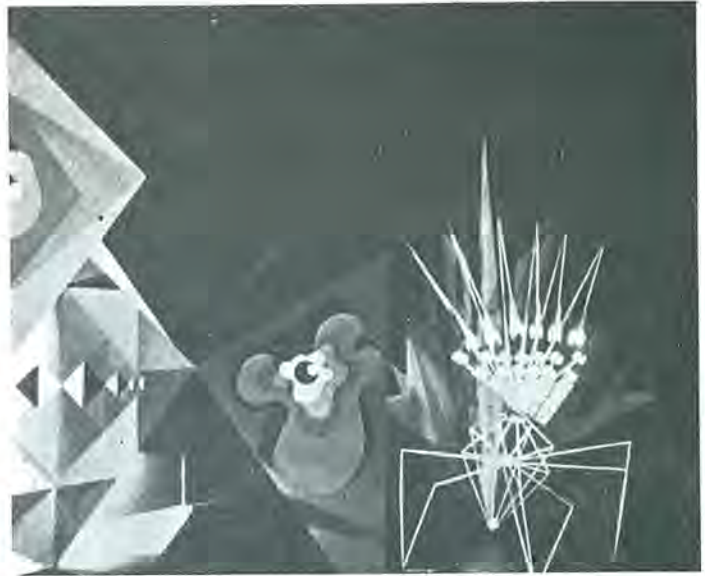
γ) Στὴ Γερμανία (ντοκουμέντα ’68).

δ) 1969 στὴ Μπιενάλε τῆς Νυρεμβέργης.

ε) 1969 στὴ Φλωρεντία.

στ) 1967 Kunstnalle της Βέρνης.
ζ) 1970 στην Άγγλία στην έκθεση της διεθνούς κινητικής τέχνης.

Νενα μήκους 1.500 μέτρων, που συνεχίζόταν μέχρι την πλατεία του Λένινγκραντ. Ο περαστικός από εκεί, έμπαινε σ' ένα χώρο περιεργό, γιορταστικό, όπου συμμετείχε αναγκαστικά, παρασυρμένος από την κίνηση, το φως και τα σχήματα. Αυτή τη δουλειά την είχαν αναλάβει οικονομικά τὰ ἐργοστάσια και ἐκτελέστηκε με τη συνεργασία τῶν ἐργατῶν.

Ἔτσι αὐτὸ τὸ χρόνο παρατηροῦμε τὴν πολλαπλὴ δράση και τοὺς στόχους τοῦ γκρουπ. Ἀπὸ τὴ μιὰ ἀνεβάζουν θεατρικὰ προγράμματα ἔργα με κινητικὲς θεατρικὲς πράξεις καλοῦν τὴ συμμετοχὴ τοῦ κοινού, ἀπὸ τὴν ἄλλη στὸ Λένινγκραντ, με τὸ περίφημο Cubertheatre (Semi - Automatique) φτάνει ὁ ἴδιος ὁ θεατὴς ν' ἀποτελεῖ μέρος τοῦ συνόλου τοῦ ἔργου.

1968. Δρῶν πάλι ἐκτὸς Μόσχας, στὸ Touarpe.

1969. Στὸ Καζάν συμμετοχὴ στὸ δεῦτερο Σοβιετικὸ σεμινάριο «φῶς - μουσικὴ».

1969. Μεγάλη κινητικὴ σύνθεση γιὰ τὰ 50 χρόνια τοῦ Σοβιετικοῦ τσάρκου.

Οἱ δουλειὲς τοῦ 1969 ἔχουν τὰ ἐξῆς κοινὰ χαρακτηριστικὰ: Γίνονται ἀπὸ ἐργοστάσια με τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐργατῶν. Τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς αὐτὲς οἱ ἐκθέσεις τους εἶναι βιομηχανικὲς ἐφαρμογὲς τῆς ἐρευνᾶς τους τῆς καλλιτεχνικῆς. Εἶναι μεγάλοι χώροι ἐξ ὀλοκλήρου δουλεμένοι: ταβάνι, πάτωμα, τοῖχοι. Οἱ κατασκευὲς μέσα σ' αὐτὰ εἶναι κινητικὲς ἢ διαστημικὲς και με τὴ βοήθεια τῶν χρωμάτων και τοῦ φωτὸς οἱ τοῖχοι χάνουν τὴν ἐπιπεδικότητά τους (ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι μπαινοβγαίνουν). Χρησιμοποιοῦν ἦχο και θερμότητα. Ὁ θεατὴς συμμετέχει χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει, καθὼς κινεῖται και περπατᾷ, χάρις σὲ μηχανισμοὺς που ἔχουν κάτω ἀπὸ τὸ πάτωμα ἢ στοὺς τοίχους. Ὅλα χρησιμοποιοῦνται: κίνηση αὐτόματη τῶν σχημάτων, κινηματογράφος, προβολές, μουσικὴ, οἱ ἴδιοι οἱ θεατὲς, ὅλα γιὰ νὰ πετύχουν μέχρι τέλος τὴν ἐπικοινωνία με τὸ κοινὸ.

Τὸ σημαντικό στὴν ἱστορία αὐτὴ εἶναι ὅτι αὐτὲς οἱ ἐρευνες γίνονται μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὸ ἐργοστάσιο με τὴ συνεργασία τῶν ἐργατῶν. Ἐνῶ τὴν ἀντιστοιχὴν περίοδο στὴ Δύση οἱ ἀνάλογες ἐρευνες γίνονταν μόνο μέσα σὲ Γκαλερί και ἀπευθύνονταν στοὺς πολὺ λίγους, τοὺς εἰδικούς, και ὁ πολὺς κόσμος ἀγνοοῦσε τὴν ὑπαρξὴ τους.

1969. Συμμετοχὴ στὸ τρίτο διεθνὲς σεμινάριο με θέμα «Σύνθεση στὸ χρῶμα - μουσικὴ - φῶς».

Μεταπήδηση τοῦ γκρουπ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ, πολεοδομικὴ, κινηματογράφο

Ἀπὸ τὸ 1970 ἀρχίζει νὰ φαίνεται στὶς ἐφαρμογὲς τῆς ομάδας και ὁ σημερινὸς σκοπὸς τους. Βλέπουμε δηλαδὴ ἐφαρμογὴ συνθέσεων κινητικῶν, ἀρχιτεκτονικῶν, πολεοδομικῶν, ἀπὸ τὴ μιὰ, και ταυτόχρονη εἰσδρόμηση στὸ χώρο τοῦ κινηματογράφου, ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Μερικὲς δουλειὲς τοῦ γκρουπ ὅπως τὶς βρήκαμε στὸ περιοδικὸ Art - Vivant No 23.

α) Φλεβάρης, Μόσχα. Συμμετοχὴ στὴ δημιουργία ἐνὸς Poly-Ecran μεγάλου σχήματος (Varioscopique) χρησιμοποιώντας σχήματα, ἦχους, προβολές, ἀναφερόμενο στὴν ἱστορία τῆς Σοβ. Ἐνωσις.

β) Μάρτης, Μόσχα. Βιομηχανικὴ ἐκθεση με συμμετοχὴ κινητικῆς δουλειᾶς τοῦ γκρουπ.

γ) Μάρτης, Odessa. Σχέδιο συνόλου πολεοδομικοῦ συνοδευόμενου ταυτόχρονα ἀπὸ πρόγραμμα κινητικὸ. (Τὸ σχέδιο ἐγινε δεκτὸ και ἐφαρμόστηκε).

δ) Μάης, Μόσχα. Ἐπεξεργασία σχεδίου κινητικοῦ γιὰ τὸ χώρο ἐνὸς ἱδρυτοῦ ἐπιστημονικῆς ἐρευνᾶς. (Τὸ πρόγραμμα κατ' ἀρχὴν ἐγινε δεκτὸ ἀπὸ τὸ κράτος. ὡλλά μετὰ ἀναιρέθηκε).

ε) Ἰούνης, Μόσχα. Ἐπεξεργασία σχεδίου ἐνὸς προγράμματος ἐκθέ-

Παρακολουθώντας τὴν πορεία τῆς ἐρευνᾶς τους, παρατηροῦμε ὅτι:
- Ξεκίνημα ἢ κινητικὴ τέχνη
- Συνένωση τῶν τεχνῶν
- Κινηματογράφος
- Ἀρχιτεκτονικὴ - Πολεοδομικὴ (τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρευνᾶς τους σήμερα).

Ἄφου συγκεντρώσαμε ὅτι δημοσιεύματα ὑπάρχουν γι' αὐτοὺς, τὰ τελευταῖα χρόνια, θὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε μιὰ εἰκόνα τῆς δουλειᾶς τους, ἀπὸ τὸ 1962 μέχρι τώρα.

1962. Ἰδρυση τοῦ γκρουπ.

1963. Πρῶτὸν τους ἐκθεση στὸ ἐργατικὸ κέντρο τῆς Μόσχας.

1964. Στὸ δρόμο γιὰ τὴ συνένωση τῶν τεχνῶν (Στὴ λέσχη τῶν νέων τῆς Μόσχας).

1965. Ἡ πρῶτὴ οὐσιαστικὴ ἐκθεση κινητικῆς τέχνης στὴ Σοβ. Ἐνωση (στὸ Κέντρο Ἀρχιτεκτόνων τοῦ Λένινγκραντ).

1966. Στὸ κέντρο ἀτομικῆς ἐνέργειας τοῦ Koussakov ἡ δεῦτερη ἐκθεση κινητικῆς τέχνης. Συγχρόνως στὴ θεατρικὴ σκηνὴ τοῦ Κέντρου ἀνεβάζουν ἕνα θεατροκινητικὸ ἔργο - τὴ «μεταμόρφωση». Μεταφέρουμε τὴν περιγραφή που γίνεται γι' αὐτὸ στὸ περιοδικὸ Opus No 4: «Ἦταν μιὰ τέλει σύνθεση ἀπὸ διαστημικὲς κατασκευὲς και κινητικὰ ἀντικείμενα, ἀπὸ παντομίμες, φῶτα, μυρωδιές. Ἀπὸ ποίηση και μουσικὴ. Ἦταν ἕνας διάλογος ἀνάμεσα στὸν ἀνθρώπο και τὴ μηχανή. Ὁ ἀνθρώπος που γίνεται μηχανικὸς, ἢ ἡ μηχανὴ που γίνεται ἀνθρώπινη».

Τὸν ἴδιο χρόνο ἀνεβάζουν στὸ πνευματικὸ κέντρο τοῦ Λένινγκραντ τὸ πρωτότυπο ἔργο «κόκκινο και ἄσπρο». Αὐτὸ τὸ ἔργο ἦταν μιὰ σύνθεση κίνησης, χοροῦ, χρώματος, φωτὸς, ἦχου. «Πάνω σ' ἕνα φόντο κόκκινο, ἦταν ζωγραφισμένο ἕνα μεγάλο ἄσπρο σχῆμα και πάνω του προβάλλονταν οἱ σκιὲς ἀπὸ δύο φριγοῦρες, τῶν οποίων οἱ κινήσεις ἦταν ἀντίστοιχες μὲς μουσικῆς ὑπόκρουσης» (Michel Ragon, στὸ Cimaise).

Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο, ὅπως και τὸ προηγούμενο, ἀκόμα δὲν μετέχουν οἱ θεατὲς (ὅπως θὰ δοῦμε ὅτι γίνεται ἀργότερα).

1967. Γενάρης. Στὸ Καζάν συμμετοχὴ στὸ πρῶτο φοιτητικὸ σεμινάριο - προβληματισμοὶ στὸ χρῶμα - μουσικὴ. Ἐπίσης παρουσίαση κομματιῶν κινητικῶν θεατροποιημένων.

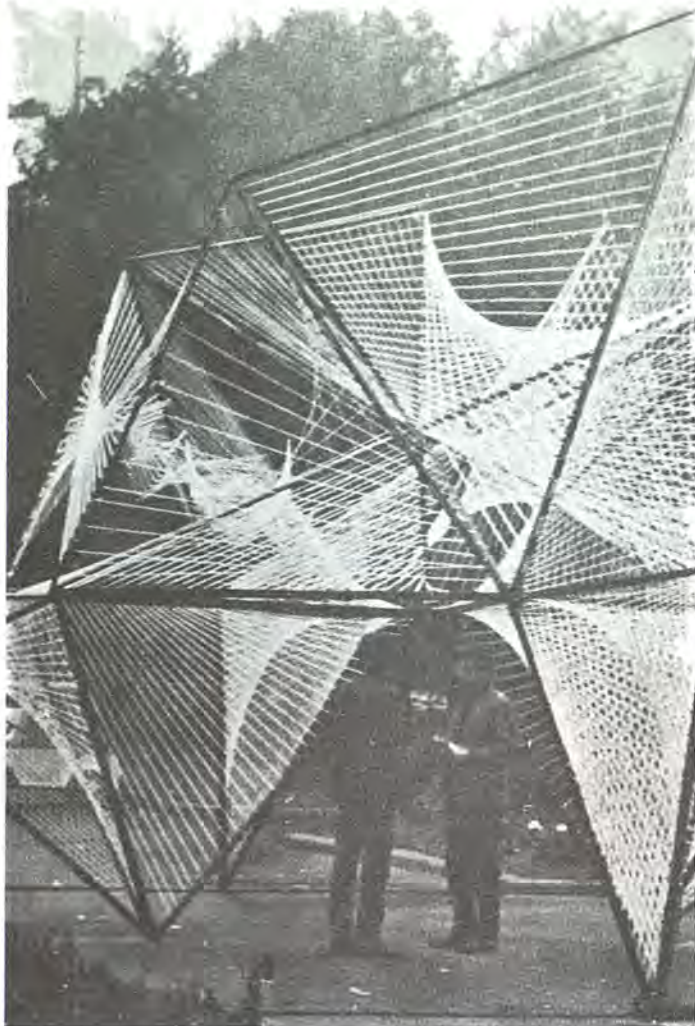
1967. Ἰούλης, Μόσχα. Ἐκθεση κινητικῶν συμπλέγματος ὀνομαζόμενου Γαλαξίας (στὰ πλαίσια τῆς ἐκθέσης νεολαία και τεχνικὴ πρόοδος).

1967. Σεπτέμβριος, Λένινγκραντ. Παρουσίαση πάλι κινητικῶν κομματιῶν θεατροποιημένων. Ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορὰ ἀρχίζουν νὰ καλοῦν τὴ συμμετοχὴ τοῦ κοινού.

1967. Ὀκτώβριος, Λένινγκραντ. Τὸ θεατροκινητικὸ Cubertheatre. Αὐτὸ ἦταν μιὰ ἐπιφάνεια εἴκοσι τετραγωνικῶν μέτρων. Μέσα σ' αὐτὸ τὸν χώρο οἱ κινητικὲς κατασκευὲς μπλάναν σὲ κίνηση αὐτόματα μαζί με τὶς κινήσεις τοῦ θεατῆ.

Τὸν ἴδιο χρόνο πραγματοποιοῦν τὸ ἔργο Λαβύρινθος. Ἦταν κλειστὸς χώρος ὅπου εἶχαν χρησιμοποιήσει χρώματα, σχήματα διαστημικὰ, ἦχο, θερμοκρασία. Ὁ θεατὴς καλεῖται σὲ κίνηση, σὲ χορὸ. Οἱ κατασκευὲς κινόντουσαν μαζί με τοὺς θεατῆς.

1967. Ἔτσι φτάνουμε στὸν Νοέμβριο τοῦ 1967, ὅπου συμμετέχουν στὴ γιορτὴ γιὰ τὰ 50 χρόνια τῆς ἐπανάστασης. Τώρα, γίνεται κάπως ἢ ἐπισημοποίηση τους σὰν καλλιτέχνες, που ἔχει σὰν συνέπεια τὴν κήρυξή τους σὲ ἔχθρους τοῦ κατεστημένου και τοῦ κράτους. Ἐδῶ εἶχαν κάνει κατασκευὲς κινητικὲς και φωτιστικὲς σὲ ὅλο τὸ μήκος τῆς γέφυρας τοῦ

σεων πράξεων κινητικών για ένα φιλμ ('Η έπιτροπή των 19). 'Η πραγματοποίηση του σχεδίου έγινε το 1971.

στ) Σεπτέμβριος, Μόσχα. Κατασκευή σχεδίου για μιιά σύνθεση κινητική για τη Διεθνή Έκθεση «Chimie 70» (έδώ έγινε συνεργασία με τους μηχανικούς).

Από τότε και μετά εξελίσσεται ή έρευνά τους ραγδαία, αποκλειστικά στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Δημιουργούν σχέδια φανταστικά που είναι δυνατόν να εφαρμοστούν.

Ένα σχέδιο προτεινόμενο για κέντρο που παίζουν παιδιά, εγκρίθηκε και μετά αναίρεθήκε. 'Υπάρχει μιιά μακέτα αυτούτου του έργου όπως την περιγράφει ό Michel Ragon. «Είναι πολυεδρικοί σαν διαμάντια και κάτω από τη γή ένας κρατήρας βγάζει γκάζι χρωματιστό και άρωμα».

'Υπάρχει μιιά μακέτα για ένα μουσείο του πνεύματος, που περιλαμβάνει μιιά βρύση κινητή 50 μέτρα ύψος που με σύστημα καλωδίων και σπινάλ ύψώνεται στα 900 μέτρα.

Τό κορύφωμα όμως της δημιουργίας τους σήμερα, όπως γράφει ό Μ. Ragon, είναι ένα μεγαλοφύες σχέδιο με μεγαλοπόλεις. Έχει σχήμα πυραμίδας με διάμετρο 60 χιλ. μήκος και ύψος 800 μέτρα. Τό ονομάζουν «άντικόσμος», γιατί δέν είναι ορθολογιστικό, είναι σαν φανταστικό. Είναι μιιά πόλη 35 έως 40 εκατομ. κατοίκων.

Τό γκρουπ Dnijenie ξεπερνάει κάθε όριο κλειστής τέχνης. Γκρεμίζει τά όρια των τεχνών ή, καλύτερα, δουλεύει για τη συνένωση των τεχνών.

Τό μεγάλο όραμα του σουπρεματιστή Malevits και του κονστρουκτιβίστα Tatlin, είδε σ' αυτούτους μετά 50 χρόνια την πραγματοποίησή του.

Είναι αυτού οι γνήσιοι απόγονοι της γενιάς του '20, που οι νέοι περιτριγυρίζουν με έκπληξη και θαυμασμό.

Είναι αυτώνών τά έργα που πριν λίγους μήνες γκρέμισαν οι μπουλντόζες του κράτους. Μ' ένα κολοσσιαίο έργο ανοιχτό στο μέλλον, βασισμένο στις αρχές του κομμουνισμού - κοινή ζωή, κοινή δουλειά, κοινή δημιουργία, τέχνη κοινωνική. Μιιά πραγματικά μιζοή κομμουνιστική κοινωνία, παράνομη μέσα σ' ένα κράτος κομμουνιστικό.

Είναι πραγματικό δυστύχημα που ό Nisberg και οι φίλοι του, σήμερα παράνομοι στη Σοβ. Ένωση, αφήνουν τά μεγαλοφύη σχέδιά τους άπραγματοποίητα στις μακέτες (Μ. RAGON).

Μαρία Καραβέλα

* Βλέπε την εισήγησή μου στο Συνέδριο.

GAST

Φοιτητές ταξιδέυτε μαζί μας

- ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΠΤΗΣΕΙΣ
- ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΕΚΔΡΟΜΕΣ
- ΦΘΗΝΑ ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ σέ αεροπλάνα πλοία τράινα
- EXPRESS ΠΟΥΛΜΑΝ ΓΙΑ ΛΟΝΔΙΝΟ
- ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΟΔΗΓΟ δωρεάν από τά γραφεία μας
- Έκδίδουμε τήν ΔΙΕΘΝΗ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

GAST HELLAS

- ΙΠ ΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 2 ΚΑΙ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΓΩΝΙΑ 6' όροφος. Τηλ. 600.233 - 604.777
- ΣΟΛΩΝΟΣ 68, ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΟΜΙΚΗ ΤΗΛ. 613.087 - 629.095.

Η ΑΥΓΗ

ΠΡΩΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

- Ζωντανή ενημέρωση στην σελ. όλα τά πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα
- Τά προβλήματα της ελληνικής Αριστεράς και του παγκόσμιου προοδευτικού κινήματος
- Πνευματική και καλλιτεχνική ζωή
- Οι από έγκυρες απόψεις

Μνημειακός χώρος καὶ περιβάλλον

Ζαγοροχώρια: καλύβες Σαρακατσάνων.

(Φωτ: Φ. Ζαφειρόπουλου)

ΚΡΙΤΙΚΗ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ Δ.Σ. ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ- ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ

Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἰδρύθηκε ὁ Σύλλογος Πτυχιούχων Ἱστορικῶν καὶ Ἀρχαιολόγων. Ὡς τώρα ὑπῆρχε μόνο ὁ «Σύλλογος Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων», πὸν περιλάμβανε τοὺς Ἐπιμελητὲς καὶ Ἐφόρους Ἀρχαιοτήτων, μόνιμους Δημόσιους Ὑπάλληλους – λιγότερους ἀπὸ 100 – καὶ ὁ «Σύλλογος τῶν Ἐκτάκτων Ἀρχαιολόγων», πὸν περιλάμβανε τοὺς σὰν ἔκτακτους ἀπασχολούμενους ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσίᾳ ἀρχαιολόγους – κάτι παρὰ πάνω ἀπὸ 100. Τὸ κείμενο πὸν ἀκολουθεῖ, συλλογικὸ πόνημα τῆς Προσωρινῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ νέου Συλλόγου, ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴ (ριζικὰ διάφορη) ὀπτικὴ του πάνω στὸ πρόβλημα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὸ μνημειακὸ χωρὸ καὶ τὸ λαὸ καὶ ἐπιχειρεῖ συγκεκριμένη κριτικὴ τῆς κατάστασης πὸν τώρα κυριαρχεῖ, φτάνοντας, ἔτσι, στὴ διατύπωση στόχων γιὰ τὴ θεραπεία τῆς.

Ι. Ἡ λέξη μνημεῖο παράγεται ἀπὸ τὴ λέξη μνήμη· ἓνα μνημεῖο μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντικείμενο ἢ χωρὸς καὶ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἱστορικὴ μνήμη ἑνὸς λαοῦ, δηλώνοντας συχνὰ καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἔκφραση μιᾶς ἐποχῆς. Μέσα, ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς μνήμης, συνδέεται καὶ μὲ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ. Γίνεται δηλαδὴ στοιχεῖο παιδείας καὶ ὄργανο ἰδεολογίας. Ἐπομένως, μπορεῖ ὄλο ἢ μέρος τοῦ δυναμικοῦ τὸν νὰ ἀξιοποιηθεῖ ἢ νὰ διαστρεβλωθεῖ.

Σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἰδεολογικὴ διαστρέβλωση τὸ μνημεῖο ἀντιμετωπίζεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ σὰν οἰκονομικὸ μέγεθος. Καὶ μ' αὐτὸ τὸ πρίσμα ἀντιμετωπίζεται σήμερον τὸ μνημεῖο στὸν ἑλληνικὸ χωρὸ!

Δηλαδή:

α) Στὴ βασικὴ καὶ μέση ἐκπαίδευση, μὲ τὴν ἀποσιώπηση τῆς σχέσης

μνημείου ἢ μνημειακοῦ χώρου μὲ τὸ ἱστορικὸ του πλαίσιο, διαστρεβλώνεται ἢ ἐννοιά του. Ἡ μελέτη του ἐξαντλεῖται σὲ νύξεις μόνο αἰσθητικοῦ θαυμασμοῦ, συντηρόντας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορία, πὸν καταλήγει σὲ προγονοπληξία.

β) Γιὰ ἓνα σημαντικό μέρος τοῦ λαοῦ, πὸν μπαίνει ἀμέσως μετὰ τὸ Γυμνάσιο στὶς παραγωγικὲς σχέσεις, αὐτὴ ἡ ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ μνημεῖο δὲν ἐντάσσεται στὴν καθημερινὴ του πρακτικὴ, οὔτε τοῦ παρέχει ἓνα ὄργανο ἐρμηνείας τῆς ἱστορικῆς του ἐξέλιξης. Ἀπόρροια αὐτῆς τῆς ἀποξένωσης εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ μνημείου σὰν οἰκονομικοῦ μεγέθους. Ἡ σχέση, τελικὰ, τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ τὸ μνημεῖο εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα

μιᾶς συγκεκριμένης πολιτικῆς, πὸν ἀποσκοπεῖ στὴ συντήρηση τῆς ἐπίσης ἰδεολογίας.

γ) Στὸ Πανεπιστήμιο, πὸν παράγεται τὸ ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ τῆς χώρας, ἐπειδὴ στὴν οὐσία ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς παιδείας τῶν δύο πρώτων βαθμίδων, οἱ αὐριανοὶ ἱστορικοὶ καὶ ἀρχαιολόγοι μαθαίνουν ν' ἀντιμετωπίζουν ἰδεαλιστικὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης τους, γιὰ νὰ συμβάλουν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους στὴν ὅλη διαδικασίᾳ ἀπόρριψης τοῦ μνημείου σὰν ἀποκρυσταλλώματος συγκεκριμένων κοινωνικῶν σχέσεων. Ἐδῶ, μποροῦμε νὰ τονίσουμε τὴν ἔλλειψη συστήματος ἐπαρκῶν γνώσεων καὶ τὴν παραγωγή ἀνειδίκευτων ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπορροφῶνται ἀπὸ Δημόσιες Ὑπηρεσίες, ἀλλὰ οὔτε τοὺς παρέχονται μεταπτυχιακὲς σπουδές, ὥστε νὰ στελεχώσουν τὰ ἔστω καὶ ἐλάχιστα κέντρα ἐρευνῶν. Οἱ πτυχιούχοι αὐτοὶ καταντοῦν σὲ στρώμα ἀνεργῶν περιθωριακῶν διανοομένων, γεγονός πὸν χαρακτηρίζει τὴν κρατικὴ πολιτικὴ γιὰ τὴν παραγωγή ἐπιστημόνων στὶς ἐξαρτημένες χώρες.

Τὸ μνημεῖο ἀντιμετωπίζεται καὶ σὰν φορέας οἰκονομικῶν σχέσεων πὸν ποικίλλουν. Ὑπάρχει κιόλας ἐπίσημα διαμορφωμένη κλίμακα τιμῶν, στὴν ὁποία ἐντάσσεται τὸ μνημεῖο ἀμέσως μετὰ τὸν προσδιορισμὸ του καὶ σύμφωνα μ' αὐτὴν πουλιέται καὶ ἀγοράζεται. Ἡ κλίμακα τιμῶν διαμορφώνεται ὡς ἓνα βαθμὸ ἀπὸ τὸ κατὰ πόσο μπορεῖ τὸ μνημεῖο χρησιμοποιεῖται νὰ ἀποφέρει χρήματα σὲ ὅποιον τὸ διαθέτει.

Ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν σχέσεων εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ σύγκρουση κράτους καὶ ἰδιωτικοῦ κεφάλαιου καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ «φαινόμενο τουρισμοῦ».

● Ἀπὸ τὴν πρώτη σύγκρουση πηγάζει: α) ὁ θεσμὸς τῆς ἀρχαιοκαπηλείας καὶ β) ὁ ρόλος ἀστυνόμευσης πὸν ἀσκῶν οἱ ἀρχαιολόγοι.

● Ἀπὸ τὸν τουρισμὸ πηγάζει ἡ μονόπλευρη ἀξιοποίηση τοῦ μνημείου ὥστε νὰ ἀνασκάπτεται, συντηρεῖται καὶ προβάλλεται ὅ,τι τὸ ἐντυπωσιακὸ πὸν προκαλεῖ θαυμασμὸ καὶ ἀποφέρει κέρδος.

II. Ὁ μνημειακὸς χώρος, π.χ. μιὰ ἀρχαία πόλη, ἐντάσσεται μέσα στὸ φυσικὸ του περιβάλλον. Τὸ ἀντικείμενο - μνημεῖο, π.χ. ἓνα ἄγαλμα, ἐντάσσεται σ' ἓναν εἰδικὰ κατασκευασμένον χωρὸ.

Μὲ τὴν ἀλλοίωση τοῦ περιβάλλοντος, συνήθως ἀπὸ ξενοδοχεῖα καὶ βιομηχανίες, ἡ σχέση μνημειακοῦ χώρου μὲ τὸ φυσικὸ του περιβάλλον καταστρέφεται. Ἐδῶ διαπιστώνεται ἡ ἀντίφαση μιᾶς ἰδεαλιστικῆς δομημένης κοινωνίας μὲ τίς αἰσθητικὲς ἀξίες, πὸν ἡ ἴδια προβάλλει, ἐκμεταλλεύεται καὶ παράλληλα καταστρέφει γιὰ μεγαλύτερο κέρδος.

Ἀπὸ τὸν τρόπο προβολῆς τοῦ μνημειακοῦ χώρου ὁ ἐπισκέπτης δὲν μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ ἐπαγωγικὰ καὶ νὰ ἀνασυνθέσει τὴν ἱστορία καὶ τὴν κοινωνία μιᾶς ἐποχῆς. Πολλὲς φορὲς ὁ τρόπος τῆς ἀνασύνθεσης ἐπιτείνει τὴ σύγχυση, ἐνῶ ἡ λεγό-

μενη αναπαλαίωση οδηγεί σε αμφισβητούμενες αισθητικά λύσεις.

Ο ειδικά κατασκευασμένος χώρος για το αντικείμενο - μνημείο (Μουσεία - Αρχαία) δεν εξυπηρετεί πολλές φορές ούτε κατασκευαστικά τον σκοπό του. Στα περισσότερα μουσεία, ή εκθεση, αναπτυγμένη σύμφωνα με την ευρωπαϊκή ιδεαλιστική αντίληψη, δεν καλύπτει τον παιδευτικό της σκοπό. Αυτό συμβαίνει:

α) γιατί η σχέση θεατή - υποκειμένου και μνημείου - αντικειμένου είναι σήμερα διαφορετική από ό,τι όταν έγινε το μνημείο, επειδή η εκθεση περιορίζει και προβάλλει όπτικά με το δικό της στατικό αισθητικό πρότυπο το αντικείμενο, ώστε να μη δίνει στον θεατή τη δυνατότητα να συλλάβει την αρχική κοινωνική λειτουργία του και

β) γιατί δεν υπάρχουν αρκετά βασικά βοηθητικά στοιχεία, δηλαδή χάρτες, φωτογραφίες, ιστορικά διαγράμματα, σχέδια, τεχνικές επεξηγήσεις, μακέτες, στοιχεία τεχνικής ανασκαφής, τα παράλληλα με άλλους πολιτισμικούς κ.λπ. και αγνοούνται όλοτελα τελευταίες τεχνικοαισθητικές μέθοδοι προβολής των αντικειμένων και

γ) γιατί οι βοηθητικοί χώροι, π.χ. αποθήκες, εργαστήρια και, όταν υπάρχουν, βιβλιοθήκες είναι και για τον έρευνήτη δυσπρόσιτοι και για τον επισκέπτη της έκθεσης απρόσιτοι.

Είναι γεγονός ότι το Μουσείο είναι ξεκομμένο από τη ζωή των ανθρώπων της περιοχής του. Δεν δίνει ερεθίσματα στην

πνευματική ζωή του τόπου, χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά για τον τουρισμό και τελικά έτσι το αντιμετωπίζουν και οι κάτοικοι - ακόμα κι όσοι απ' αυτούς το έπισκεφτηκαν μια φορά στη ζωή τους σαν μαθητές.

Ο αρμόδιος κρατικός φορέας, που ανασκάπτει, δημοσιεύει, ερμηνεύει για την έκθεση των μνημείων, προσλαμβάνει και άπασχολεί υπαλλήλους, είναι ή Αρχαιολογική Υπηρεσία. Σαν κρατικός φορέας, εφαρμόζει την επίσημη ιδεολογία περί μνημείων, παραμένοντας ένα κλειστό κύκλωμα, το οποίο αντανάκλα την αντιδραστική δομή της Υπηρεσίας, με μια αριστοκρατική νοοτροπία σχετικά με τα μνημεία.

Μια τέτοια κρατική τακτική αποκλείει τη δυνατότητα να «άνοιξει» ή Α.Υ. και να εξελιχθεί σε μια δημόσια Υπηρεσία που να ικανοποιεί τις ανάγκες της κοινωνίας. Με την τεράστια δυσαναλογία μεταξύ άπασχολούμενου προσωπικού και του πλήθους των μνημείων (υπάρχουν σήμερα 100 μόνιμοι αρχαιολόγοι και 120 έκτακτοι σ' ολόκληρη την Ελλάδα, ενώ μόνο στην Πελοπόννησο υπάρχουν 10.000 μνημεία - χωρίς τα Μουσεία), ή Α.Υ. όχι μόνο δεν επαρκεί, όχι μόνο είναι ανίκανη να αποτρέψει την καταστροφή των μνημείων, αλλά συνάμα αποτελεί στάμνα ενός πλατιού και άπληροφόρητου κοινού το άλλοθι που καλύπτει την κρατική αδιαφορία. Και στην περίπτωση της Α.Υ. παρουσιάζεται η σύγκρουση ενός κρατικού προγραμματισμού, δέσμιου του

μονοπωλιακού κεφάλαιου με τους κρατικούς φορείς του. Δηλαδή το κράτος δημιουργεί και θέτει σε λειτουργία φορείς σύμφωνα με το δικό του πρότυπο, των οποίων ωστόσο αγνοεί την ύπαρξη και παραβιάζει τα δικαιώματα για περισσότερο κέρδος. Παράδειγμα το θέμα της Πύλου.

Οι Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές και Αποστολές συντελούν βέβαια με τις ολοκληρωμένες, αν και σχετικά ανεξέλεγκτες από την ελληνική πλευρά, ανασκαφές και τις δημοσιεύσεις που τις ακολουθούν στην αρχαιολογική έρευνα, όμως το φαινόμενο της ύπαρξης τους εντάσσεται στην οικονομική και πνευματική εξάρτηση της Ελλάδας από τον δυτικό ευρωπαϊκό χώρο και τις Η.Π.Α. Είναι παρατηρημένο ότι οι ανασκαφές της Α.Υ. είναι μικρές κυρίως τυπικές, ενώ οι μεγάλες και ένδιαμέρους γίνονται από τις Ξένες Σχολές.

Ας σημειωθεί ακόμα ότι δεν υπάρχει Αρχαίο Μνημείο στην Ελλάδα, πέρα από μια απλή καταλογογράφηση.

Όσο για το θέμα της δημοσίευσης των μνημείων, επικρατεί ένα καθεστώς πνευματικής ιδιοποίησης, χωρίς χρονικό ή άλλο περιορισμό. Έτσι αποκλείεται κάθε έπαρση του έρευνήτη και κυρίως εκείνου που δεν ανήκει στην Α.Υ. με μεγάλο μέρος από το υλικό της επιστήμης του, ενώ από την άλλη μεριά η αποθήκευση για χρόνια του αδημοσίετου υλικού, συντείνει στην καταστροφή του και στη διαιώνιση, ίσως, επιστημονικών κενών.

Η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά

Στην Εθνική Πινακοθήκη λειτουργεί τις μέρες αυτές φωτογραφική έκθεση των Μνημείων και των Παραδοσιακών Οικισμών, με επιμέλεια και οργάνωση του Τεχνικού Επιμελητηρίου και του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων.

Με την έκθεση αυτή, που συνδέει τα σύγχρονα οικιστικά και αρχιτεκτονικά προβλήματα με το πολιτιστικό παρελθόν, το κοινό θα μπορέσει να ενημερωθεί και να συνειδητοποιήσει το πλήθος και το είδος των προβλημάτων του δομημένου χώρου - θα μπορέσει να γίνει ή αναγκαία προσπάθεια:

● Να διερευνηθούν τα υλικά στοιχεία για τη βαθύτερη γνώση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, όπως μάς παραδίδεται από τα μνημειακά έργα αλλά και από τα δημοσορήματα «ήσσονος» σημασίας που καλύπτουν τις καθημερινές, λειτουργικές ανάγκες της ζωής.

● Να αναδειχθούν τα αρχιτεκτονικά μνημεία όχι σαν φολκλορικά, μουσειακά αξιοπερίεργα, αλλά σαν αναντικατάστατες πηγές εμπνεύσης για την πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου.

● Να φανούν τεκμηριωμένα οι καταστροφές μνημείων και ζωντανά μορφών πολιτισμού, καταστροφές που συνεπάγονταν επείγουσες, αλλά όποιαδήποτε μικροπρόθεσμες σκοπιμότητες της καθημε-

Σίφνος - Έλεημονας (Φωτ: Μαρία Δάρα)

● Η φωτογραφία, όπως και οι άλλες του κειμένου των αρχαιολόγων, είναι παρμένες από αυτή την έκθεση.

ρικής πρακτικής των κατοίκων, αλλά και ή ασύγνωστη πολιτική των αρμόδιων φορέων.

Επίσης, δειγματοληπτικά παρουσιάζονται οι καταστροφές του δομημένου περιβάλλοντος. Η εικόνα του ασυλλόγιστου αφανισμού των δημιουργημάτων του παρελθόντος υποδηλώνει ταυτόχρονα τις αιτίες αυτής της πολιτιστικής «γενοκτονίας»: ανάγλυφα αποκαλύπτεται ή εγκατάλειψη, ή έλλειψη προστασίας από τους αρμόδιους φορείς, ή άστοχη νομοθεσία σχεδιασμού, ή άπρογραμματίστη και άνευθληνη «ανάπτυξη», ή ένδεια της γενικής παιδείας και μόρφωσης. Ταυτόχρονα ή εικόνα του συχνά βιασμένου φυσικού και δομημένου χώρου αντικατοπτρίζει τον ανεξέλεγκτο ιδιωτικό κερδοσκοπισμό, τη μίμηση ξενότροπων μοντέλων και συνθηκών, τη βία ή επικάλυψη του παραδοσιακού-λαϊκού από το μοντέρνο-άστικό.

Το ερώτημα όμως παραμένει: πώς με τα σημερινά δεδομένα στη χώρα μας είναι δυνατό να προστατευθεί το δομημένο περιβάλλον και να ενταχθεί στη σύγχρονη ζωή οργανωτικά και λειτουργικά;

Η φωτογραφική έκθεση στην Πινακοθήκη καταθέτει την ντοκουμένταρισμένη προβληματική της και γίνεται πυρήνας για το άνοιγμα μιάς ευρύτερης ζύμωσης.

III. Όπως φάνηκε από την παραπάνω ανάλυση, και στον τομέα των μνημείων διαπιστώνεται ένα πολύ γενικότερο φαινόμενο του ελληνικού χώρου: η καταλήστευση και καταστροφή των πηγών της ιστορικής λαϊκής μνήμης. Όπως ακριβώς καταλήστεύονται και καταστρέφονται και οι άλλες πηγές του πλούτου και της ζωής του λαού μας.

Εκείνοι που από τις σπουδές τους θα έπρεπε να προορίζονται για να περιφρουρήσουν και να αξιοποιήσουν τις πηγές της λαϊκής μας μνήμης, δηλαδή οι Πτυχιούχοι Ιστορικοί - Αρχαιολόγοι, αποτελούν σήμερα στη συντριπτική πλειοψηφία τους ένα συνεχώς διογκούμενο στρώμα άνεργων ή υποαπασχολούμενων περιθωριακών διανοούμενων. Σήμερα, απέναντι στην «έκλεκτη μειοψηφία» κάπου 220 μονίμων και έκτακτων συνωθούνται κάποιες 3 ή 4.000 άποφοίτων, ενώ τα Πανεπιστήμια συνεχίζουν να παράγουν κάθε χρόνο κάπου 400 μελλοντικούς άνεργους.

Από τις δύο αυτές βασικές διαπιστώσεις νομίζουμε ότι γίνεται φανερό πώς το αίτημά μας, να κερδίζουμε δηλαδή το ψαμί μας και να το κερδίζουμε εξασκώντας το επάγγελμα για το οποίο σπουδάσαμε, αποτελεί βεβαίως ένα κλαδικό διεκδικητικό αίτημα, αλλά συνάμα ύπηρετεί μια θεμελιακή ανάγκη: την περιφρούρηση δηλαδή μιας λαϊκής κληρονομιάς που σήμερα καταστρέφεται ή ξεπουλιέται

(Φωτ: Θ. Γιαννακόπουλος)

με συνεχώς επιταχυνόμενο ρυθμό.

Ποιές είναι οι προτάσεις για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης;

I. Αναδιάρθρωση και άνοιγμα της Α.Υ.

Η Α.Υ. πρέπει να αναδιοργανωθεί εκ βάθρων κατά πόλεις, επαρχίες και νομούς. Θα μπορούσε π.χ. να συνδεθεί με την τοπική αυτοδιοίκηση. Θα πρέπει να περιλαμβάνει επαρκή αριθμό έπιστημόνων όλων των αναγκαίων κλάδων και εξειδικεύσεων. Δηλαδή, εκτός από αρχαιολόγους, οπωσδήποτε ιστορικούς, αρχιτέκτονες, τοπογράφους, πολιτικούς μηχανικούς και κατά περίπτωση έπιστήμονες άλλων ειδικοτήτων, όπως κοινωνιολόγους,

άνθρωπολόγους, χημικούς, καλλιτέχνες, συντηρητές κ.λπ. Η αναδιάρθρωση αυτή, σε ό,τι αφορά το αναγκαίο έπιστημονικό και εργατικό δυναμικό, πρέπει να συνδυασθεί με τον απαραίτητο τεχνικό και οικονομικό εξοπλισμό.

2. Αναδιάρθρωση της πανεπιστημιακής παιδείας - προϋπόθεση για την αλλαγή που προαναφέρεται. Να αποκτήσουν έπιτέλους οι φοιτητές του Ιστορικού-Αρχαιολογικού την απαραίτητη πρακτική άσκηση και της υπόλοιπης αρχαιολογικής δουλειάς. Να δημιουργηθεί ιδιαίτερος κλάδος εκπαίδευσης της Ιστορίας της Τέχνης και να απορροφήσει πτυχιούχους ιστορικούς και αρχαιολόγους. Να λειτουργήσει τμήμα Μεταπτυχιακών Αρχαιολογικών και Ιστορικών Σπουδών στα Πανεπιστήμια.

Κάθε φορά που μιλά τέτοια ή παρόμοια συλλογιστική ακούγεται, ή απάντηση των αρμοδίων είναι: «Συμμεριζόμεθα τās απόψεις σας και ιστάμεθα παρό το πλεονόν σας, όμως έλλείπουν τα αναγκαία κονδύλια». Κι όμως τα κονδύλια μπορούν να βρεθούν από την αξιοποίηση του τουρισμού, που έτσι κι αλλιώς έχει συνδεθεί με την Αρχαιολογία, π.χ. εισφορά των ξενοδοχείων και καταστημάτων που είναι κοντά στους αρχαιολογικούς χώρους, των σχετικών έιδωτικών οίκων, των φρεστιβάλ κ.ά.

PYLARINOS
STAMPS - COINS

ΓΡΑΜΜΑΤΟΞΗΜΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΣΟΒΑΡΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 7-9
Τηλ. 32 10 384
32 10 577

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ
Πανεπιστημίου 44 - Τηλ. 615.783

Νέες εκδόσεις

ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ
Το Χρονικό
Ποιήματα

●

ΚΩΣΤΑΣ ΖΗΛΙΑΣ
Το σύνθημα
Ποιήματα

●

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΝΟΣ
Πλακάτ
Ποιήματα

●

ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΠΑΠΑΔΑΤΟΥ
Τροχιές
Ποιήματα

ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ

ΑΝΑΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΤΟΛΜΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Ε.Μ.Π. χηρεύει από καιρό ή έδρα Ζωγραφικής: Μια έδρα με τη λαμπρή παράδοση του Ν. Χατζηκυριακού-Γκίκα, του Τ. Μάρθα, του Ν. Έγγονόπουλου, που για την εποχή τους στάθηκαν μοναδικοί δάσκαλοι.

Μια τριμελής επιτροπή καθηγητών της Αρχιτεκτονικής Σχολής ανέλαβε την ευθύνη να εισηγηθεί στο σώμα των καθηγητών την πλήρωσή της με έναν από τους υποψηφίους. Στην εισηγητική της έκθεση προτείνει ισότιμα 6 υποψηφίους: κάτι αληθινά πρωτοφανές αν σκεφτεί κανείς πώς καλούνται να επιλέξουν καθηγητές του Ε.Μ.Π. που όπωσδήποτε, όντας έξω από την ειδικότητά τους, δεν διαθέτουν εκείνα τα κριτήρια που θα τους επέτρεπαν να εκλέξουν τον καταλληλότερο για την έδρα της ζωγραφικής. Κυρίως όμως η εισηγητική έκθεση μ' αυτή της την πρόταση δείχνει «ατολμία»: μια στάση που δεν περιμένει κανείς από πνευματικούς ανθρώπους.

Αλλά και κάτι άκομη: οι φοιτητές της σχολής, που θα ήταν επίσης κατάλληλοι να εκφράσουν την άποψή τους, δεν ρωτιούνται: το θέμα της συμμετοχής των φοιτητών στα προβλήματα – κι όπωσδήποτε η επιλογή των καθηγητών είναι ένα από αυτά – παραμένει ανοιχτό. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι φοιτητές θα μπορούσαν να συντελέσουν στην πιο σωστή επιλογή, ακριβώς επειδή, ζώντας «εκ των έσω» τα προβλήματα της σχολής τους, μπορούν πραγματικά να έχουν και αυτοί σωστά κριτήρια: επί πλέον, κι αυτό είναι βέβαιο, θα διατύπωναν τις απόψεις τους με μεγαλύτερη τόλμη.

Σειρά διαλέξεων στην Καισαριανή

Ο Ρήγας Φεραίος Καισαριανής, (χρ. Λαδιά 36) έχει προγραμματίσει μια σειρά από ενδιαφέρουσες διαλέξεις, που έχουν αρχίσει ήδη και συνεχίζονται. Είναι μια πρωτοβουλία σημαντική που συμβάλλει στην προώθηση ιδεών και προβληματισμού και που βοηθά στην πολιτιστική ανάπτυξη της γειτονιάς. Ήδη, μίλησαν ο Μ. Κασόλας για τον Κ. Βάρναλη, ή Τατιάνα Μιλλέξ για τον Μάριο Χάκκα, ομάδα ζωγράφων για την Τέχνη, ο Θανάσης Χ. Παπαδό-

πουλος για την Αγώνιστική Λογοτεχνία και ο Κώστας Κουλουφάκος για το θερμό διάβασμα.

Ακολουθούν:

- Τρίτη 13/1 Π. ΓΛΥΚΟΦΥΔΗΣ: Κινηματογράφος-Θέατρο
- Δευτέρα 19/1 Τ. ΒΟΥΡΝΑΣ: Ο ρόλος των ξένων δυνάμεων στην επανάσταση του '21
- Τετάρτη 21/1 Μ. ΠΑΡΤΣΑΛΙΔΗΣ: Έθνική Αντίσταση και Δεκέμβριος '44

Παράλληλα γίνεται και έκθεση βιβλίου.

Έκθεση Δ. Γαλάνη στο «Κουρδιστό Πορτοκάλι»

Τα «Έρωτικά» του Δημήτρη Γαλάνη παρουσιάζονται για πρώτη φορά στην Ελλάδα: μια δουλειά σχετικά άγνωστη στο ευρύ κοινό, σε χαρακτηριστικά και σχέδια του καλλιτέχνη. Ο Δημήτρης Γαλάνης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1882. Άρχισε τις σπουδές του κοντά στο Νικηφόρο Λύτρα και συνέχισε στο Παρίσι, στο εργαστήριο χαρακτηριστικής του Κοριμόν.

Οι έρευνές του στη χαλκογραφία άνοιξαν νέους δρόμους στη χαρακτηριστική του 20ού αιώνα.

Τό «Κουρδιστό Πορτοκάλι» (Μασσαλίας 5) μ' αυτή την έκθεση, που θα διαρκέσει ως τις 22 του Γενάρη, συμβάλλει στη μεγαλύτερη δυνατή γνωριμία του κοι-

νού με το έργο του καλλιτέχνη, που είναι ιδιαίτερα πλούσιο σε θεματογραφία.

Έκδηλώσεις της Gazette

Τό βιβλιοπωλείο Gazette προγραμματίζει, ανάμεσα στις άλλες φετινές εκδηλώσεις του, την έκθεση μίας σειράς από χαρακτηριστικά έργα του Ντωμιέ (πολλά απ' αυτά για πρώτη φορά στην Ελλάδα), την παρουσίαση χειροτεχνικών έργων των κοριτσιών του Άναμορφωτηρίου, την έκθεση των έργων Έλλήνων σκιτσογράφων τη δουλειά του Κύπριου καλλιτέχνη Δάνου Παπαδόπουλου, έκθεση σκίτσων του Γ. Τσαρούχη κ.ά.

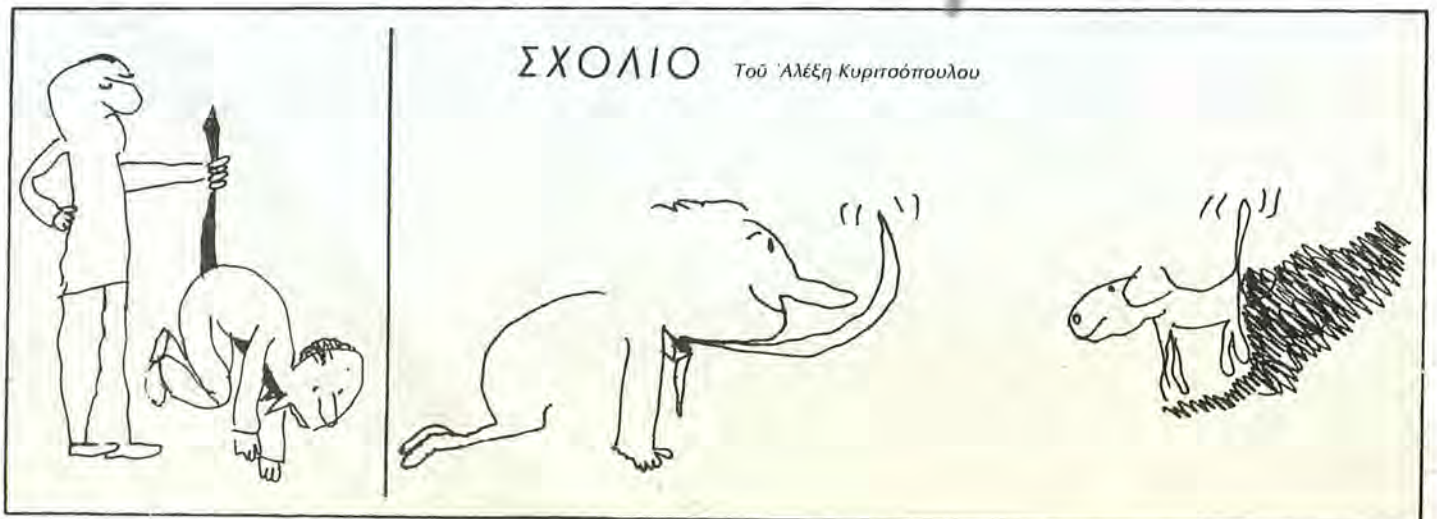
Στην Gazette λειτουργεί παιδικό τμήμα, με σύγχρονο παιδαγωγικό υλικό για το νηπιαγωγείο και δημοτικό, ελληνικό και ξένο, κατ' αποκλειστικότητα, δηλαδή μοντέρα μαθηματικά, σύνολα, παιχνίδια παρατηρητικότητας, αφίσες για το νηπιαγωγείο, σφραγίδες αντικειμένων για αριθμητική, παιδικά βιβλία. Στο τμήμα θα στηθεί μόνιμος μπερντές Καραγκιόζη.

Αντικουλτούρα – πληροφόρηση

Τό βιβλιοπωλείο «Στροφή» κατά τη διάρκεια της έκθεσης παιδικού βιβλίου φιλοξένησε «τή δραστηριότητα της αντικουλτούρας και αντιπληροφόρησης της Direzione Vietata, μιάς ομάδας διακλαδικής έρευνας γύρω από την ελεύθερη δημιουργικότητα της ηλικίας ανάπτυξης».

Οι ενδιαφέρουσες έμπειρίες του Alessandro Follero, ζωγράφου, και της Ειρήνης Παύλου, ήθοποιού (της ομάδας Direzione Vietata) αποτελούνται κυρίως από:

- Μαριονέτες για ένα πολιτικό θέατρο.
- Έμπειρίες από ένα θέατρο για παιδιά καθώς κι ένα θέατρο καμωμένο από τα παιδιά.
- Την ανοιχτή προβληματική και τη συμβολή τους στο θέατρο του Καραγκιόζη. Καθώς και το πρόγραμμα που προτάθηκε στην ελληνική τηλεόραση για παιδιά, καμωμένο από τα ίδια τα παιδιά.

Τὰ μετέπειτα τοῦ ἑλληνικοῦ Μῆνα τοῦ Λονδίνου

Τοῦ Νίκου Στάγκου

Ὁ χρόνος πού πέρασε, μαζί με ἄλλες ἐορτές καί πανηγύ-
ρεις, σηματοδότηκε καί ἀπό τόν «Ἑλληνικό Μῆνα» τοῦ Λον-
δίνου. Ὁ νέος ποιητής Νίκος Στάγκος, πού ἀπό τὸ 1965 ζεῖ
μόνιμα στήν Ἀγγλία, ἐπιχειρεῖ μετὰ τὸ σημεῖωμά του - τώρα
πού κατάπεσε ὁ πολὺς θόρυβος - νὰ ἀνιχνεύσει μερικά ἀπὸ
τὰ προβλήματα πού ἔθεσε ὁ Ἑλληνικός Μῆνας.

Πρὶν ἀκόμα τελειώσει ὁ Ἑλλη-
νικός Μῆνας τοῦ Λονδίνου, πού
εἶχε ξεσηκώσει λίγη θύελλα, στὸν
ἑλληνικό τουλάχιστον τύπο, στήν
ἀρχή του, τὸ ἐνδιαφέρον χάθηκε
καὶ σχεδὸν κανεὶς πιά δὲν ξανα-
νάφερε τίποτα. Φυσικὸ ἦταν νὰ
γίνει ἡ μεγάλη διαμάχη στήν ἀρχή
ἢ μόλις μαθεύθηκε τὸ πρόγραμμα,
ἢ μᾶλλον τὰ προγράμματα τῶν
διαφόρων διασκεδάσεων πού εἶ-
χαν μυστηριωδῶς μαγειρευτεῖ
ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Σύγχρονης Τέ-
χνης τοῦ Λονδίνου ὑπὸ τὴν καθο-
δήγηση τῶν «ειδικῶν» Ἀγγλῶν καί
Ἑλλήνων καί τοῦ Γραφείου Τύ-
που τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας
τοῦ Λονδίνου, κάτω ἀπὸ τὴν διευ-
θυνση τοῦ Ἀλέξανδρου Κοτζιά.

Οἱ ἀρχικὲς διαμάχες εἶχαν,
τουλάχιστον ἐν μέρει, σκοπὸ νὰ
πεισοῦν τοὺς ὀργανωτὲς τοῦ
Μῆνα ν' ἀλλάξουν τὴ σύνθεση τῶν
προγραμμάτων. Πολλὲς ἀπὸ τὶς
ἀντιρροήσεις εἶχαν μὴ δίκαιη καί
γνήσια ἰδεολογικὴ βάση καί ἐξέ-
φραζαν μὲ ἀνιδιοτέλεια - ἂν καί
ὄχι μετὰ ἀρκετὴ συστηματικότητα -
μὴ ὑπεύθυνη στάση πάνω σ' ἓνα
ἀρκετὰ σοβαρὸ θέμα. Ἄλλες ἀν-
τιρροήσεις εἶχαν καθαρὰ προσω-
πικὰ κίνητρα, παρ' ὅλες τὶς προ-
φάσεις τους: ὅσοι εἶχαν μείνει ἔξω
ἀπ' τὸ χορὸ ἤθελαν σῶναι καί
καλὰ νὰ μποῦν μέσα. Τὸ πόσοι
ἦταν πού ἔφεραν ἀντιρροήσεις κα-
θαρὰ προσωπικὲς ἀλλὰ ὑπὸ τὸ
κάλυμμα ἰδεολογικῶν ἁγίων γρά-
νιχα, σὲ κάποιον βαθμὸ τουλάχι-
στον, δταν, βλέποντας πὺς δὲ γί-
νεται πιά τίποτα γιὰ νὰ συμπερι-
ληφθοῦν, ἔχασαν ἀμέσως ὄλο τους
τὸ ἐνδιαφέρον. Κι ἔτσι ἐμοιαζε νὰ
χάθηκε πολὺ γρήγορα μὴ καλὴ
εὐκαιρία γιὰ ν' ἀρχίσει καί νὰ
συνεχιστεῖ ἓνας ἀπαραιτήτος διά-
λογος πάνω στὸ θέμα τῶν τεχνῶν
σὴν Ἑλλάδα. Γιὰ μὲνα προσωπι-
κά, πού βρέθηκα στὸ κέντρο τῆς
διαμάχης στὸ Λονδίνο δημοσιεύ-
οντας ἓνα ἄρθρο στὸ Times Lite-
rary Supplement καί ἐκθέτοντας τὶς
διαμάχες καί τὰ παρασκηνιακὰ
σκάνδαλα, ἡ σχετικὴ ἀδιαφορία
πού ἐπακολούθησε ἦταν ἀπογο-
ητευτικὴ, γιατί σήμαινε καί ἐπι-
πολαιότητα καί ὅτι πολλὰ ἀπ' τ'
ἀρχικὰ κίνητρα πολλῶν ἀπ' τ'
αὐτὸς πού εἶχαν ἀντιρροήσεις ἦταν
ὑποπτα, ἀλλὰ κυρίως γιατί δὲν
εἶδα νὰ χρησιμοποιεῖται ὅσο θὰ
μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ

αὐτὸ τὸ γεγονός γιὰ μελλοντικὰ
διδάγματα. Ἴσως βέβαια νὰ κάνω
λάθος ἐπειδὴ τυχαίνει νὰ ζῶ ἔξω
ἀπ' τὴν Ἑλλάδα καί ἴσως, γιὰ με-
ρικοὺς τουλάχιστον, νὰ ἔχει γίνει
αὐτὴ ἡ ἱστορία μὴ ἀπαρχὴ σκέ-
ψων, ἂν ὄχι συζητήσεων καί ἐνερ-
γειῶν.

Υπάρχουν πολλὰ σημεῖα, πού
με τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, θε-
τικὰ ἢ ἀρνητικὰ, ἔθιξε ὁ Μῆνας
τοῦ Λονδίνου, σημεῖα πού ἀξί-
ζουν κάποιας μεγαλύτερης προ-
σοχῆς ἀπ' τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ
γεγονότος αὐτοῦ καθαυτοῦ. Ὁ
χώρος ἐδῶ δὲ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ
γράψω ἐκτενῶς ἢ σοβαρὰ γι' αὐτὰ
τὰ θέματα, ἀλλὰ ἀξίζει τὸν κόπο
νομίξω ν' ἀπαριθμῶ μερικά ἀπ'
αὐτὰ. Ἀλλίως τὸ μόνο συμπέρα-
σμα πού θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ
βγάλει θὰ ἦταν ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον
πού ἔδειξαν πολλοὶ γιὰ τὸ Μῆνα
ἦταν ἀπλῶς καί μόνο κοσμικὸ.

Ποῖος τελικὰ πῆγε ἢ δὲ πῆγε
στὸ Λονδίνο γιὰ νὰ πάρει μέρος
ἦταν καί εἶναι πιά τώρα σχεδὸν
τελείως ἄσχετο. Τὰ οὐσιαστικὰ
θέματα εἶναι: ποῖος εἶναι ὁ χα-
ρακτήρας τους καί πρὸς τὰ πού
πορεύονται οἱ τέχνες σὴν Ἑλ-
λάδα αὐτὴ τὴ στιγμή· πὺς καί γιὰ
ποιοὺς λόγους δημιουργοῦνται
ὀνόματα καί ὑπολήψεις ὀρισμέ-
νων καλλιτεχνῶν καί ὄχι ἄλλων· τί
ρόλο παίζει ἢ πρέπει νὰ παίζει ἡ
ποιότητα ἑνὸς ἔργου ἀσχετῶς μετ'
τὸ τί σκοποὺς ἐξυπηρετεῖ αὐτὸ τὸ
ἔργο· μέχρι ποιοῦ σημείου εἶναι
ἐπιτρεπτὸ ἢ παραδεκτὸ τὸ πατρο-
νάρισμα τῶν τεχνῶν εἴτε ἀπὸ ἰδι-
ῶτες, μετὰ χρηματοδότηση, εἴτε ἀπὸ
τὸ κράτος καί μετὰ χρηματοδότηση
καί μετὰ τὴ βοήθεια προβολῆς· τί
ρόλο ἔχουν παίξει, παίζον, ἢ
πρέπει νὰ παίξουν τὰ διάφορα
καλλιτεχνικὰ σωματεῖα γιὰ τὴν
οἰκονομικὴ ἐνίσχυση καί προβολὴ
τῶν τεχνῶν· τί ρόλο ἔχει παίξει
στὸ παρελθὸν καί ποῖο ρόλο εἶναι
δεκτὸ νὰ παίξει στὸ μέλλον τὸ
ξένο πατρονάρισμα τῶν Ἑλλήνων
καλλιτεχνῶν ἀπ' ὅλες τὶς τέχνες·
τὸ κατά πόσο ἐπιβάλλεται νὰ ἐν-
θαρρυνθοῦν οἱ τέχνες ὥστε νὰ ἐξ-
ελιχθοῦν πάνω σὲ ἐθνικὲς βάσεις
καί παραδόσεις, ἀποθαρρύνοντας
συγχρόνως τὶς εὐκολες, μειονε-
κτικὲς ἢ καί δουλοπρεπεῖς ἀκόμα
ἀπομυμήσεις ξένων προτύπων καί
τοῦ ξεπερασμένου πιά διεθνῶς
«διεθνῶς στυλ».

Αὐτὰ εἶναι μερικὰ μόνο ἀπ' τὰ
καίρια θέματα πού ἐπιβάλλεται
ὄχι μόνο ν' ἀρχίσουν νὰ συζη-
τοῦνται ἀλλὰ καί πάνω στὰ ὁποῖα
εἶναι ἀνάγκη νὰ πάρουν σαφεῖς
θέσεις ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς
τέχνες ἢ τὶς ἐξασκοῦν. Ἀλλιῶς, μετ'
τὴν κάθε «Ἐκθεση» ἢ «Μῆνα» ἢ
«Ἐβδομάδα» πού ἀποφασίζει ὁ
καθένας νὰ ὀργανώσει, προσποι-
ούμενος μὴ τὰ ἀντιπροσωπευ-
τικὴ παρουσίαση τῶν ἑλληνικῶν
τεχνῶν μέσα ἢ ἔξω ἀπ' τὴν Ἑλλά-
δα, θὰ βρισκόμαστε πάντα στὴ
θλιβερὴ καί ἐξοργιστικὴ κατά-
σταση πού βρεθήκαμε μετὰ τὸν Ἑλ-
ληνικό Μῆνα τοῦ Λονδίνου. Γιατὶ
πάντα θὰ βρισκονται οἱ κακο-
προαίρετοι ἢ καλοπροαίρετοι
«φιλέλληνες» καί «εἰδικοί» γιὰ νὰ
κάνουν κριτικὴ καί νὰ πάρουν
ἀποφάσεις ἐκ τῶν ἔξω καί ἐκ τῶν
ἄνω γιὰ τὸ τί εἶναι ἢ δὲν εἶναι
«ἑλληνικὸ» καί «καλὸ» ἢ «κακό».

Ὁ Μῆνας τοῦ Λονδίνου ἀρχισε
ἐπίσημα μετὰ μὴ δεξίωση τοῦ Ἑλ-
ληνα πρέσβη σ' ἓνα ἀπ' τὰ μεγα-
λύτερα καί κοσμικότερα ξενοδο-
χεῖα τοῦ Λονδίνου γιὰ κάπου πεν-
τακόσιους καλεσμένους. Ἡ δεξί-
ωση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ στοίχισε
περίπου 15.000 λίρες. Στὴ διάρ-
κεια τοῦ Μῆνα ἡ πρεσβεία ἔδωσε
ἄλλες δυὸ-τρεις δεξιώσεις. Ὁ
Μῆνας ἔληξε μετὰ δεξίωση τοῦ Ἀγ-
γλου ὑφυπουργοῦ ἐξωτερικῶν.
Καί παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ ὑπεύθυνοι
ἐπέμεναν ὅτι ὁ Μῆνας δὲν εἶχε
ἐπίσημο χαρακτήρα. Εἶναι δύσ-
κολο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τί θὰ
γινόταν, ἂν αὐτὲς οἱ ἀπρεπῶς
ἀκριβὲς διασκεδάσεις εἶχαν καί
τὸ ὄνομα τοῦ «ἐπίσημου χαρα-
κτήρα»! Τὴ στιγμή πού δὲν ἐνδι-
αφέρεται σχεδὸν κανεὶς στὸν τόπο
μας γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς κατα-
στροφῆς τῶν πραγματικῶν μας
ἐθνικῶν καί λαϊκῶν παραδόσεων,

τὶς βιβλιοθηκὲς, τὰ λαογραφικὰ
μας ἀρχεῖα κ.λ.π., πού κυριολε-
κτικὰ σασιζοῦν δεξιὰ καί ἀριστε-
ρά, εἶναι πραγματικὰ ἀπίστευτο
τὸ νὰ ἐνθαρρύνονται καί νὰ χρη-
ματοδοτοῦνται διάφορες ἰδιωτι-
κὲς καί ἰδιοτελεῖς ἐκδηλώσεις τοῦ
τύπου τοῦ Μῆνα τοῦ Λονδίνου,
πού λέγεται ὅτι στοίχισε συνολικὰ
κάπου 150.000 λίρες. Βέβαια -
εὐτυχῶς γι' αὐτὸ τουλάχιστον - τὰ
χρήματα αὐτὰ δὲν σπαταλήθηκαν
ἀπ' τὰ δημόσια ταμεῖα - ὄχι ὄλα.
Τὰ περισσότερα μαζεύτηκαν, μετ'
τὴ βοήθεια τῆς κυβερνήσεως, ἀπὸ
Ἑλληνες ἰδιῶτες, ἐροπλιστές,
κ.λ. Ἀλλὰ τί σημασία ἔχει; Χωρὶς
τὸ βάρος τῆς κυβερνητικῆς προ-
στάσις τοῦ Μῆνα ὄχι ἔδιναν ποτὲ
αὐτοὶ πού ἔδωσαν τίποτα; Καί μετ'
ποῖο δικαίωμα ἐν ὀνόματι μίας
παραπλανητικῆς καί διαστρε-
βλωμένης ἀντιπροσώπευσης τῶν
ἑλληνικῶν τεχνῶν αἰτοῦνται φι-
λανθρωπικὲς χειρονομίες ἀπ' αὐ-
τοὺς τοὺς εὐπόρους καί ἀμφίρο-
πους Ἑλληνες;

Τελικὰ ὅμως, τὸ πῶς σημαντικὸ
ἴσως διδάγμα πού πρέπει νὰ ἀν-
τλήσουμε ἀπ' τὸν Ἑλληνικό Μῆνα
τοῦ Λονδίνου εἶναι ὅτι ὁ μεγαλύ-
τερος κίνδυνος ἐδρεύει ἀπ' ἑνὸς
σὴν ἰσοπέδωση ἰδεολογικῶν ἀρ-
χῶν, ἀπ' ἑτέρου σὴν διάσπαση
πού δημιουργοῦν θεληματικὰ ἢ
ἀθέλητα τέτοιες ἐκδηλώσεις
μεταξὺ τῶν προοδευτικῶν δημο-
κρατικῶν ἀνθρώπων χωρίζοντάς
τους σὲ ἀντίπαλα στρατόπεδα
ἀντιπάλων φιλοδοξιῶν, ἐνῶ ἴα
ἐπρεπε νὰ τοὺς ἐνωῖνε τουλάχι-
στον ἡ κοινὴ τους ἰδεολογία καί
νὰ τοὺς προασπίξει ἀπὸ παρῶ-
μιες διαιρετικὲς ἐνέργειες πού
ἄλλους μόνο ὀφελοῦν.

Νίκος Στάγκος

ΕΚΠΛΗΡΩΣΗ ΕΘΝΙΚΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

•θέατρο•

«ΕΠΙΔΑΥΡΙΑ 76»

'Αλέξης κερνάει, 'Αλέξης πίνει

Της 'Αννης Θ.
Κολτσιδοπούλου

'Υπάρχει στην 'Αργολίδα ένα «οικόπεδο» με κερκίδες και ορχήστρα, ξακουστό στον κόσμο, που, όπως φαίνεται, οι άρχαιοι ήμων πρόγονοι το κληροδότησαν αποκλειστικά σε δύο απογόνους για να το «οργάνουν», να το «σπέρνουν» και να το «μυηθούν»: Στον απόγονο Μινωτή και στον απόγονο Σολομό.

Κάποτε, το μοιραζόταν κι ένας τρίτος: 'Ο απόγονος Μουζενίδης. 'Αλλά πούλησε τις μετοχές του. 'Έτσι, οι έθνικοί μας σκηνοθέτες βρίσκουν πιο εύκολα το λογαριασμό: «'Ένα μου, ένα σου, ένα μου, άντε κι ένα στον Εὐαγγελάτο να μιάς βγάλει ασπροπρόσωπους» ... Τώρα μάλιστα που... ἐνέσκηψε το «άνοιγμα» τῶν 'Επιδαυρίων και για άλλους «ἐξοιθετικούς» θιάσους, ή μοιρασιά στους κόλπους του 'Εθνικού δὲν χωράει μεγάλα κερδίες.

'Απ' τὸν Νοέμβριο τοῦ '75 κλείστηκαν ἤδη οἱ ἐθνικὲς παραστάσεις τῆς 'Επιδαύρου για τὸ καλοκαίρι τοῦ '76. Κι ἔτσι, πάλι ἀποκλείστηκαν ἠλιθενοῦμενοι σκηνοθέτες και μαζί μ' αὐτοὺς ἡ ἐλπίδα νὰ ὑπάρξει διάλογος, ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων, ἀναθεώρηση τοῦ ἀπὸ εἰκοσαετίας παραδοσιακοῦ ἔργου τοῦ 'Εθνικοῦ μας θεάτρου, και τοῦ παραδοσιακοῦ ἠμιρυχοῦ ὕμνου του. Τί νὰ σοὺ κάνουν ἐρημικὲς φωνὲς ὅπως τοῦ Εὐαγγελάτου, που θὰ ἀκουστοῦν και γέτος γεμάτες παράσιτα κι ἀλλότριους ἤχους;

Κι ἀνακοινώθηκαν με γραμματα μεγάλα τὰ ὀνόματα και τὰ ποσοστὰ τῆς μοιρασιάς στον τύπο, λές κι εἶχε ἡ διεύθυνση τοῦ 'Εθνικοῦ ν' ἀποκαλύψει καιμιά κοσμογονικὴ ἀλλαγὴ για τὸν καινούργιο χρόνο.

'Απ' τὸ 1954 που ὁ Ροντήρης

πραγματοποίησε τ' ὄνειρό του, νὰ ζυγνήσει στην 'Επίδαυρο τὴ σκηνικὴ δράση, ὁ Μινωτῆς, ὁ Σολομὸς κι ὁ Μουζενίδης μονοπόλησαν τὸ χώρο (ποικίλλοντας κι ἀπὸ καιμιά φορά τὸ πρόγραμμα με τὸν Κ. Μιχαηλίδη -57,58- τὸν Λ. Κωστόπουλο -68-71- ἢ παραχωρώντας με βαριὰ καρδιά ἀπὸ καιμιά σκηνοθεσία στοῦ Σ. Καραντινοῦ και πρόσηματα στον Εὐαγγελάτο).

'Επτὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν «ἐπταετία», δηλ. στοῦ διάστημα 60-67, ἡ τριανδρία τῆς 'Επιδαύρου ἔδρασε ἀνενοχλητα. Τὸ 1968, ὁ Μινωτῆς βγαίνει στη θεατρικὴ ἀντίσταση για νὰ ἐπανεῖθαι τὸ '74 'Υπατος. Διευθύνει, πρωταγωνιστεῖ, σκηνοθετεῖ, κατευθύνει, ὀργανώνει, περιοδεύει τὸν ἑαυτὸ του και τὶς σκηνοθεσίες του ἀπ' τὴν 'Επίδαυρο και τὴν 'Αθήνα στις Συρακοῦσες και στις Η.Π.Α., σὲ φρεσιβάλ, πανηγυρισμοὺς και σὲ ἰατρικὰ συνέδρια. Καὶ συνεχίζει με τὸ Σολομὸ νὰ «μυηθῶναι» και τάχα νὰ «ξεμυηθῶναι» τὸ «οικόπεδο» στην 'Αργολίδα, νὰ τὸ «οργάνει», και νὰ τὸ «σπέρνει». Θὰ ἐπιτρέψουν ὁμοῦς κι οἱ δύο μιά μικρὴ ὑπενθύμηση: Πῶς εἶκοσι χρόνια τώρα λησμόνησαν νὰ θερίσουν. Γιατί ἂν θερίζαν, θὰ ἔβλεπαν τὴ σοδειὰ τους λειψὴ για ἕνα τέτοιο ἱερό και καρπερό «οικόπεδο», που τόσο χρόνια «μάντρωσαν» και... «οῦμαξαν και χάλασαν».

«ΧΑΣΑΜΕ ΤΗ ΘΕΙΑ, ΣΤΟΠ.»

Πίσω ἀπ' αὐτὸν τὸν πρωτότυπο τίτλο ἔργου, που διαφημίστηκε ὅλο τὸ φθινόπωρο μ' ἕναν τρόπο «ἐπαναστατικό», ἐγγλωττο και πολιτικό (σὰν σύνθημα σὲ τοίχους και μάντρες ἢ νεκρόσημο πάνω σὲ στύλους τῆς Δ.Ε.Η), ὑπάρχει ἡ συνισταμένη τῶν σημαντικότερων ὡς τώρα χαρακτηριστικῶν τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου. Χαρακτηριστικῶν γραφῆς, σκηνοθεσίας και ἐρμηνείας.

Τὸ καταστάλαγμα μιάς εικοσεντάχρονης σχεδὸν θεατρικῆς συνεισφοράς, χώρεσε σ' ἕνα ἀπερίγραπτα ῥοδὸς λαϊκὸ δωμάτιο με πρόσπινο κοξινόχολ και καμιντὴ ἀπ' ἔξω, σ' ἕνα ζευγάρι ρωμείκια μικροαστιζῶ. που 'χει τὴν τραγωδία στην τσέπη, τὴν πράξη στην

κόλαση και τὴν πρόθεση στον παράδεισο, και σὲ μιά πλοκὴ μεσογειαικὴ, καθημερινή, που 'χει μέσα τῆς τὴ σάτιρα, τὴν εἰρωνεία και τὸν παραγῆμο μαζί.

Σπάνια τυχαίνει νὰ συντονιστοῦν ἔτσι ἄμωγα γραφῆ, σκηνογραφία, σκηνοθεσία κι ἐρμηνεία

σὲ μιά παράσταση. Κάθε ψυχικὴ σκιαγράφηση, κάθε λεκτικὴ ἢ ἠχηρικὴ στιγμὴ βρίσκει τὴν ἀντιστοιχία τῆς στῆν κίνηση, στῆ στάση, στῆν ἔκφραση, στῆς χειρονομίες και στῆς λεπτομέρειες τοῦ σκηνοκοῦ. Τὸ εὖρημα τῆς γραφῆς ἢ τῆς σφυγμομέτρησης μιάς κατάστασης, θὰ συμπληρωθεῖ ἀπ' τὸ σκηνοθετικό, τὸ ἐρμηνευτικό εὖρημα ἢ τὴν ξαφανικὴ ἀνακάλυψη μιάς ἀκόμη ἀπίθανης ὑποσημείωσης στον σκηνικὸ χώρο.

'Όλα αὐτὰ μαζί, συνθέτουν ἕνα ἀτόφιο λαϊκὸ, ἑλληνικὸ θέατρο, ἕνα θέατρο που δὲν εἶναι οὔτε μεταφράσιμο οὔτε ἐπεξηγήσιμο και, γι' αὐτὸ, εἶναι ἀθηνεϊκό και πηγαίο. Δὲν εἶναι ἠθογραφία οὔτε νατουραλισμός. Εἶναι μιά φωτογραφία παρμένη μ' ἕναν πελώριο συγκροτητικὸ φρακὸ και ρεπουσαρισμένη στις ὄψεις με πολλὴ ἀγάπη, ἀπογνωσία και τέτοια κριτικκοσαστρικὴ διάθεση, που δὲν βγαίνει ἀπὸ τὴν πένα ἀλλὰ ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς καταστάσεις. Τὸ «κορῶφωμα» στοῦ τέλος, εἶναι κάτι σὰν ἐπέκταση μιάς παρόμοιας ρωμείκις «ἐκρηξῆς μ' ἀποκαλύψεις», στοῦ «Τάβλι» τοῦ Δ. Κεχαῖδη. Καὶ τὰ δύο, θυμίζουν μικροειδήσεις σ' ἐπαρχιακὲς ἐφημερίδες, ὅπου σπινθηρὰς τραίνου ἀποτέφρωσε σιταποθήκες, βγάζοντας ἔτσι στῆ φάρα τὴ λανθασμένη θέση τους, και τὴ σάπια τους κατασκευή.

Τόσο ρωμείκια ὅλα, τόσο συνταραχτικά δικὰ μας, που εἶχες τὴν ἐντύπωση πῶς ὅσες μοντῆρες ἔρχιχε ὁ ἥρωας Θανάσης μέσα κι ἔξω ἀπ' τὸ σπιτικό του, σ' ἐβρισκαν κάπου κι ἐσένα.

Κάποιος κριτικὸς θεάτρου

Θανάσης Παπαγεωργίου και Λήδα Προμοτηλάτη στο «Χάσαμε τὴ θεία ΣΤΟΠ» τοῦ Γ. Διαλεγμένου. Παίζουν ἀκόμα: Π. Βασιλειάδης, Χάρις Τσακίρη, Μαρία Κοιδύλη, Νανά Τσόγχα. Σκηνικά: Γιώργος Ζιάκας.

(«Νέα», 3-11-75), ψάχνει νὰ βρεῖ τὸ δίδαγμα, τὸ μήνυμα και τὸ ἐπιμῦθο τοῦ ἔργου. Θὰ 'θελα νὰ τοῦ τὸ μνημόσι μ' ἕνα ἀπόφθεγμα, τὸ ἴδιο ρωμείκο και ἀμετάφραστο ὅπως και τὸ θαυμάσιο ἔργο τοῦ Διαλεγμένου. Μ' ἕνα ἀπόφθεγμα που 'χει τὴν ἴδια γεύση και τὶς ἴδιες ἀναλογίες σὲ καμῶ, ἀπογνωσία, σάτιρα και σπέρτο: «'Ο 'Ελληνας, βρίσκεται μόνιμα μεταξὺ οὐρανοῦ και βόθρου...» Θὰ ἦταν σφάλμα, σεβαστὲ κῆριε, νὰ τὸν ψάχνουμε κάπου ἄλλου...

•κινηματογράφος•

ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ:
Κριτικὴ τοῦ θεσμοῦ
ἢ κριτικὴ τῶν θεσμῶν;

τοῦ Δ. Σταύρακα

Στις 28 'Οκτωβρίου οἱ κάτοικοι τῆς χώρας μας σὲ πόλεις και σὲ χωριά, ἐορτάζουν - ὅπως κάθε χρόνο - τὴν ἐθνικὴ μας γιορτὴ, παρακολουθώντας διάφορες ἐκδηλώσεις και μερικὲς ἀνώδυνες τηλεοπτικὲς ἐκπομπές. 'Αλλὰ νά, που σὲ μιά ἀπ' αὐτὲς παρεμφερὲς ἢ φεγγαλέα εἰκόνα ἐνὸς ἀντάρτη που προξενεῖ τόση ὀργὴ και κατάπληξη, ὅση θὰ προξενόσε κι ἡ παρουσία ἐνὸς ἐρυθροδέμου... 'Ο Σάββας Κωσταντόπουλος, για τὸν ὅποιο ὁ πατριωτισμὸς εἶναι - κυριολεκτικὰ - ὁ,τι πολυτιμότερο ἔχει, ἀλλὰ και πολλοὶ μαρτυροκαπιτισμῶν «ἡρώες» τοῦ «σημμοριτοπολέμου», ἀγανακτοῦν για τὴ βεβήλωση και ἀπαιτοῦν ἐξηγήσεις.

'Ακολουθοῦν καθιερώσεις, ἐκπαρθρώσεις, ἀναδιαρθρώσεις, νομοσχέδια και τροπολογίες. Τὸ ΕΙΡΤ μετατρέπεται σὲ ΕΡΤ· ἡ τάξη ἀποκαθίσταται. Κι ὑπάρχουν μερικὲς καρδιές που νιώθουν νὰ φρεουγίζεῖ μέσα τους ἡ τρελὴ ἐλπίδα ὅτι ἴσως τοῦ χρόνου τέτοια μέρα ἀκουστεῖ ἀπὸ τοὺς

δέκτες τους μιά φωνὴ ἀπὸ τὸ παρελθόν: ἡ φωνὴ τοῦ Μπαρμπα-Γιάννη Μεταξῆ.

Δὲν ἔχει κοπάσει ἀκόμα ὁ σάλος για τὸ πρῶτο σκάνδαλο και ξεσπάει τὸ δεύτερο: ἕνας νέος σκηνοθέτης, ὁ Νίκος Παναγιωτόπουλος - ἀσέβης και ἀναρχικός, ὅπως ὅλοι οἱ νέοι - ζητᾷ ἀδεια

ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Λογοκρισίας γιὰ νὰ «γυρίσει» ἓνα σενάριο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἓνας Ἑλληνας πατερο-φιλίας φωνεῖται ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν οἰκογένεια. Ἡ πρωτοβάθμια Ἐπιτροπὴ Λογοκρισίας μένει ἀναυδὴ μπροστὰ σὲ τόσο θρόσος καὶ ἀπορρίπτει τὸ σενάριο παρρηγιῆ. Ἡ δευτεροβάθμια Ἐπιτροπὴ – ἡ ὁποία ἔχει προφανῶς διαβασθεῖ ἀπὸ ἀναρχικά στοιχεῖα – ἐμφανίζεται διχα-σμένη. Τελικὰ ὑπερισχέει ἡ «γι-λελεύθερη» πτέρυγα καὶ τὸ σενάριο ἐγκρίνεται μὲ 3 ψήφους ὑπὲρ καὶ 2 κατά. Ἀλλὰ ὁ ἀρμόδιος ὑφ'υποχρέωσι Προεδρίας ποῦ ἡ Μοῖρα τὸν ἔταξε «νὰ φυλάγει Θεριοτύλες» καὶ ποῦ ἔχει τὴν τελευταία λέξη, ἀντιτάσσει ἓνα βροντερὸ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ καὶ τὸ σενάριο ἀπορρίπτεται ὀρι-στικά καὶ ἀμετάκλητα.

Εἶναι σχεδὸν περιττὸ νὰ εἰπω-θεῖ ὅτι σὲ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἀκολουθεῖ ἓνα κύμα διαμαρτυριῶν, πράγμα ποῦ, ἄλλω-στε, ἔχει συμβεῖ ἐκατοντάδες φροῆς – γιὰ ἀνάλογες αἰτίες – κατὰ τὸ παρελθόν: Πύρινα ἄρθρα σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, ἐπώνυμες καταδίκες διατρεπῶν ἀνθρώπων τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν, ψηφίσματα μαζικῶν ὄργανων, κ.λπ. Καὶ κάθε φορὰ, κατὰ τρόπο – ἐκ πρώτης ὄψεως – ἀνεξήγητο, ἡ ἀρμόδια Ἐξουσία ἀντιπαροχεῖται ἀλόβητη τὸ σάλιο καὶ τὶς ἐπιθέσεις καὶ ἐπιβάλλει, τελικὰ, τὴ δική της λογική, αὐτὴν ποῦ οἱ πολιτεολόγοι ὀνομάζουν «Λογική τοῦ Κράτους». Πῶς συμβαίνει αὐτό;

Νομίζω πὼς ἡ ἐξήγησι αὐτοῦ τοῦ γεγονότος προϋποθέτει τὴν ἀναθεώρησι μερικῶν «ἔτοιμων» ἰδεῶν καί, κυρίως, τὴν ἐγκατά-λειψη μερικῶν αὐταταῶν ὡς πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητι τῶν πείσεων ποῦ μποροῦν νὰ ἀσκηθοῦν ἐκ μέρους μιᾶς ὁμάδας πολιτῶν πρὸς τοὺς φροεῖς τῆς Ἐξουσίας.

Περὶ τὸν σὲ ὅλες τὶς χώρες, οἱ διανοοῦμενοι ἔχουν τὴν τάση νὰ πιστεύουν πὼς ὅταν τὰ, λίγο ἢ πολὺ, γνωστὰ ὄνομά τους μπεῖ σὲ τὸ τέλος ἑνὸς κειμένου, τὸ ἀποτελε-σμα θὰ εἶναι κεραυνοβόλο. Σε-χνώντας προφανῶς ὅτι τὸ κύρος καὶ ἡ σημασία ἑνὸς ὀνόματος ἔχουν δοθεῖ καὶ ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ μιὰ μειοψηφία – στὴ συν-ολική κοινωνική διαστρωμάτωσι – ποῦ μόνη τῆς ἀναδεικνύει καὶ μόνη τῆς καταγοεῖ αὐτοῦ τοῦ εἴ-δους τῆς ἄξιας. Σεχνώντας ἐπίσης ὅτι ὁ λαός, ὁ πολλὸς λαός, τοῦ χω-ραφιοῦ καὶ τῆς φάμπρικας, παραμένει, εἶσι κι ἄλλως, ἔξω ἀπὸ τὸ παιχνίδι. Καὶ ὅχι χωρὶς ἓνα μέρος εὐθύνης τῶν ἰδίων τῶν διανοομένων... Σεχνώντας, τέ-λος, ὅτι ἡ Ἐξουσία ἔχει τὴ δυνατό-τητα νὰ ἐκμεταλλευθεῖ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ὑπάρχουσα διά-στασι λαοῦ-διανοομένων, αὐτὴν τὴν ἀμοιβαία καὶ συμμετρική ἀγνοία τῶν μὲν πρὸς τοὺς δε, γιὰ νὰ προξενήσει – ἀν ὅχι τὴν ἐχθρό-τητα – τουλάχιστον τὴν ἀδιαφο-ρία αὐτοῦ ποῦ ὀνομάζουμε: Τὸ

Πλατὺ Κοινό... Καὶ εἶναι, ἀληθι-νά, ἀξιοπεριέργο, πὼς γίνεται, ἀνθρώποι μὲ ἀναγνωρισμένη δι-ανοητική ἐμβέλεια νὰ μὴν ἔχουν ἀντιληφθεῖ αὐτὴν τὴν τόσο ἀπλή-ἀλήθεια: ὅτι ὅσο δὲν ἴαζον συμ-μαχὸ τους τὴ μοναδικὴ δύναμι ποῦ μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει ἀλλαγές – κάθε εἶδους – δηλαδή τὸ λαό, οἱ ἐλπίδες τους γιὰ «ἐλεύθερη καλλι-τεχνική δημιουργία» θὰ ἐξακο-λουθήσουν νὰ εἶναι ὅτι καὶ μέχρι σήμερα: μιὰ μυθολογία χωρὶς κανένα ἀντίκρουμα στὴν πραγματι-κότητα.

Τὶ εἶναι ὁμοῦ ἡ «ἐλεύθερη καλλι-τεχνική δημιουργία» γιὰ τὴν ὅποια τόσοσ λόγος γίνεται; Πρό-κειται γιὰ μιὰν ἀξίωσι ποῦ δια-τυπώνεται «χωρὶς ἴχνος χαμόγε-λου» ἀπὸ πολλοὺς σοβαροὺς ἀν-θρώπους, ἀλλὰ ποῦ ἔχουν τὴν πονηριά (ἢ τὴν ἀνοησία) νὰ τὴ δι-εκδικοῦν μόνον στὸ χῶρο τῆς παραγωγῆς τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ διανοητικῶν προϊόντων. Κι ἐνῶ ἀναγνωρίζουν ὅτι σὲ μιὰ κοι-νωνία δὲν ὑπάρχει –κατὰ τὰ ἄλ-λα– κανένας «ἐλεύθερος» δημι-ουργός –ἐννοία ποῦ ἀντιτίθεται ἀκριβῶς στὴν ἐννοία «κοινωνικός δημιουργός»– ἐνῶ ἀναγνωρίζουν ὅτι κάθε κοινωνικός σχηματισμός ἐπιβάλλει ὅρους καὶ κανόνες ποῦ διέπουν τὶς διαπροσωπικὲς σχέ-σεις ἢ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὶς διάφορες ὁμάδες ἢ τάξεις τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου – αἰφνιδίως καὶ χωρὶς λογικὴ θεμελίωσι διεκ-δικοῦν μιὰν «ἐλευθερία στὴν ἐκ-φραση» σαφῶς ἀ-κοινωνικῶν χαρακτήρα, μὲ τὴν ἐννοία τῆς ἀφάι-ρσεως ποῦ γίνεται τῶν θεμελι-ωδῶν ὄρων ὑπαρξῆς μιᾶς ὀργανο-μένης κοινωνίας.

Ἄς μὴ βιαστεῖ κανεὶς νὰ σιμπε-ράνει πὼς τὰ παραπάνω εἶναι ἡ ἀπολογητική τῆς τυραννίας. Αὐτὸ ποῦ μ' ἐνδιαφέρει ν' ἀποδείξω εἶ-ναι πὼς ἡ «ἐλεύθερη καλλιτεχνική δημιουργία» ἢ ἡ «ἐλευθερία στὴν ἐκφραση» δὲν εἶναι ἓνα θέμα ἀρ-χῆς βασισιμένης σὲ μιὰν ἀπόλυτη ἄξια, ἀλλὰ μιὰ κατάσταση σχε-τιζή τῆς ὁποίας οἱ συνιστώσες μεταβάλλοντα συνεχῶς. Τὶ ση-μαίνει λοιπὸν ἐλευθερία, πλήρης ἐλευθερία, στὴν ἐκφραση; Σημαί-νει μιὰν ἰδανική κατάσταση, δη-λαδή ἓνα στόχο στὸν ὅποιο ὀφεί-λει νὰ κατατείνει μιὰ ὀργανωμένη κοινωνία κατακτώντας συνεχῶς τὶς ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν πραγμάτωσι αὐτοῦ τοῦ στόχου. Αὐτὸ σημαίνει, μὲ τὴ σειρὰ του, πὼς ἡ ἐλευθερία στὴν ἐκφραση ἐντάσσεται στὸ συνολικὸ πλέγμα τῆς ἐλευθερίας γιὰ δημι-ουργία, ποῦ δὲν εἶναι μόνον ἡ καλλιτεχνική: Τὸ νὰ ζητᾶς τὴν ἐλευθερία στὴν ἐκφραση πρὶν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἐλευθερία, μοιάζει νὰ βάζεις τὴν ἄμαξα μπροστὰ στὰ βόδια. Ἡ ἐξίσωσι φάνετα ἀπλή, καὶ εἶναι πραγματι τέ-τοια...

Θὰ ἴταν ἐνδιαφέρον, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, νὰ δοῦμε τί εἶναι καὶ πὼς λειτουργεῖ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Λογο-κρισία. Σὰν θεσμός – ἢ Λογοκρισία (κάτω ἀπὸ ὁποιαδήποτε μορφή, συγκεκριμένη ἢ ἀπροσκαλυπτή) ἐντάσσεται στὸ γενικότερο πλέ-

γμα τῶν νόμων καὶ τῶν θεσμῶν ποῦ ρυθμίζουν τὶς σχέσεις τῶν πολιτῶν μεταξύ τους ἢ τὶς σχέσεις τῶν πολιτῶν διὰ μέσου τοῦ Κρά-τους, δηλαδή τῆς Ἐξουσίας. Εἰδι-κότερα ἡ Λογοκρισία εἶναι ἐνσω-ματωμένη σ' αὐτὴ τὴ δευτέρη κα-τηγορία θεσμῶν καὶ ἀποτελεῖ συν-ιστῶν στοιχεῖο τῆς δομῆς τῆς Ἐξουσίας. Αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἐξουσία ἐπεμβαίνει μὲσω τῆς Λογοκρισίας, γιὰ λογα-ριασμὸ τῶν γενικότερων συμφε-ρόντων τῆς Πολιτείας ἀπαγορεύ-οντας στοὺς «λίγους» νὰ βλάψουν τὰ συμφέροντα (ὕλικα ἢ ἠθικά, ἀδιάφορα) τῶν «πολλῶν».

Αὐτὸ ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει αὐτὴ τὴ στιγμή, δὲν εἶναι τὸ κατὰ πό-σον στὴν πραγματικότητα συμβ-βαίνει πάντοτε εἶσι. Ἐκεῖνο ποῦ ἔχει σημασία, εἶναι νὰ διαπιστώ-σουμε τὸν διαμεσολαβητικὸ χα-ρακτήρα τῆς Λογοκρισίας ἀνά-μεσα στοὺς πολίτες καὶ τὴν Ἐξουσία. Ἀλλὰ ἡ Λογοκρισία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει ἄλλο χα-ρακτήρα παρὰ αὐτόν, τὸν διαμεσο-λαβητικὸ, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ἐξουσία – μιλάω γιὰ τὸν τύπο τῆς Ἐξουσίας ποῦ ἀπορροεῖ ἀπὸ τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα – τῆς ὁποίας ἡ Λογοκρισία ἀποτελεῖ συνιστῶν στοιχεῖο, ἔχει χαρα-κτήρα διαμεσολαβητικὸ: Ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ ὁ λαός ἀναθέτει τὴν ἐνάσκησι τῆς κυριαρχίας του σὲ ἀντιπροσώπους – στὰ μέλη τοῦ Κοινοβουλίου – ποῦ ἰσχοῦν γιὰ λογαριασμὸ του τὴ δική του κυρι-αρχία, ὑπάρχει διαμεσολάβησι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ κατάργησι τῆς Λογοκρισίας θέτει τὸ πρό-βλημα τῆς κατευθείαν ἀσκήσεως τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, δηλαδή αὐτὸ ποῦ ὀνομάζουμε: ἄμεση δη-μοκρατία. Γιατί, πραγματικά, μόν-ον ἐὰν ἐντάξουμε τὴν κατάργησι τοῦ «ἐπὶ μέρους» στὴν κατάργησι τοῦ «ὅλου» μποροῦμε νὰ δοῦμε καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ αἰτήματός μας καὶ τὶς δυνατότητες γιὰ τὴν πραγματοποίησι του. Θὰ κινδύ-νευε κανεὶς, ἔχοντας πει τὰ παρα-πάνω, νὰ κατηγορηθεῖ γιὰ κά-ποιο εἶδος πολιτικὸ μαζιμιλι-σμὸ τοῦ εἶδους: «ὄλα ἢ τίποτα». Ἀλλὰ, πραγματικά, ὅταν ζητᾶμε τὴν κατάργησι τῆς Λογοκρισίας, τί ἄλλο σημαίνει αὐτὸ παρὰ τὴν ἀφαίρεσι ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Ἐξουσίας καὶ τὴν ἀνάθεσι στὰ χέρια τοῦ λαοῦ τῆς ὑποχρέωσις γιὰ τὴν προστασία τοῦ κοινωνικοῦ συν-όλου; Ἀλλὰ τότε, γιατί ὅχι καὶ τὴν ἄσκησι τῶν ἀστυνομικῶν κα-θηκόντων ἐκ μέρους ὄλων τῶν πο-

λιτῶν (ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ Λογοκρι-σία εἶναι μιὰ μορφή ἀστυνόμει-σης); Γιατί ὅχι, γενικότερα, τὴν κατευθείαν ἀσκησι ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, ὁποιασδήποτε μορφῆς ἔξουσίας; Κατὰ τὴ διαφέρει ποιоти-κά, τὸ αἶτημα γιὰ τὴν κατάργησι τῆς Λογοκρισίας ἀπὸ κάθε αἶτημα γιὰ τὴν κατάργησι ὁποιασδήποτε διαμεσολαβητικοῦ χαρακτήρα ἔξουσίας;

Καὶ τέτοιο εἶναι, ἐν τούτοις, ἀδύνατο αὐτὴ τὴ στιγμή. Σὲ μιὰ κοινωνία διαφοροποιημένων συμ-φερόντων ἢ – γιὰ νὰ τοῖμα ἄλλωτικά – σὲ κοινωνίες ταξικῆς, ἢ ἀσκήσι τῆς ἀμεσης δημοκρατίας ἀποτελεῖ λογικὴ ἀντίφρασι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ πρόβλημα κάθε μορφῆς ἀστυνόμεισης – καὶ τέ-τοια εἶναι ἡ Λογοκρισία – εἶναι, πρὶν ἀπ' ὅλα, πρόβλημα τοῦ ταξι-κοῦ χαρακτήρα τῆς Ἐξουσίας ποῦ ἀσχεῖ αὐτὴ τὴν ἀστυνόμεισι. Ση-μασία ἔχει νὰ δοῦμε ποιὸς λογο-κρίνει ποῖον καὶ γιὰ λογαριασμὸ τῶν συμφερόντων ποῖων, ἀσχοῦν-ται οἱ διάφορες μορφῆς Ἐξουσίας, καὶ ἀνάμεσά τους ἡ Λογοκρισία.

Ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ ιστορικὴ προοπτική; Ἡ ἐπιλογή ἀνάμεσα σὲ διάφορες Λογοκρισίες; Ἀξίζει τὸν κόπο ν' ἀγωνίζεται κανεὶς γιὰ ν' ἀντικαταστήσει μιὰν ἀστυνό-μεισι μὲ μιὰν ἄλλη ἀστυνόμεισι; Αὐτὸς εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἐρωτήμα-τος ποῦ βάζουν στὸν ἑαυτὸ τους μερικὸι διανοοῦμενοι. Ἀλλὰ ἡ ἐπιλογή δὲν εἶναι αὐτοῦ τοῦ εἴ-δους. Ἡ ἐπιλογή εἶναι ἀνάμεσα σὲ μορφῆς Ἐξουσίας ποῦ ἔχουν τὴν τάση νὰ ἀναπαράγονται καὶ σὲ μορφῆς Ἐξουσίας ποῦ, προοπτικά, ἐμπεριέχουν τὸ στοιχεῖο τῆς αὐ-τοκατάργησις τους. Μέσα σὲ μιὰ τέτοια προοπτικὴ μπορεῖ νὰ βρεῖ τὴ λύσι τῆς ἢ κατάργησι κάθε μορφῆς ἀστυνόμεισης. Ἀλλὰ κατὰ τέτοιο εἶναι ἓνας δρόμος μα-κρὸς γιὰ νὰ διανυθεῖ. Στὴ διάρ-χεια τοῦ ὁποίου κάθε πολίτης – διανοοῦμενος ἢ ὄχι – ἔχει τὸ χρέος ν' ἀγωνίζεται γιὰ τὴ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων πρὸς τὴν κα-τεύθυνσι τῆς διεύρυνσις τῶν ἐλευθεριῶν, ὄλων τῶν ἐλευθεριῶν καὶ ὄχι μόνον καὶ ἀποκλειστικά τῆς «ἐλευθερίας τῆς ἐκφρασις». Γιατί, μὴν τὸ ξεχνᾶμε: Ζοῦμε σὲ μιὰ χώρα ποῦ ἓνα σημαντικό μέ-ρος τῶν κατοίκων τῆς πρὶν φτάσει στὸ σημεῖο τοῦ νὰ στερηθεῖ τὴν ἀνάγκησ ἑνὸς κειμένου ἐξ αἰτίας τῆς Λογοκρισίας, ἔχει προηγου-μένως τὸ πρόβλημα τοῦ ἴδιου τοῦ διαβάσματος, γιατί – ἀπλόστατα – δὲν ξέρει γράμματα...

ΤΕΤΡΑΔΙΟ

ΤΟ ΠΙΟ ΝΕΟ ΤΟ ΠΙΟ ΜΑΧΗΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΟΛΟ ΤΟ ΜΗΝΑ ΣΤΑ ΠΕΡΙΠΤΕΡΑ

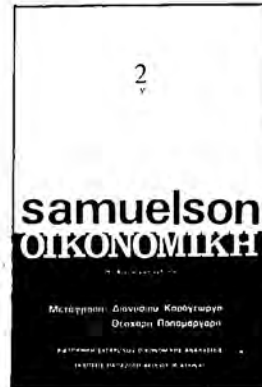
ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΒΙΒΛΙΑ - ΔΩΡΑ

Το «ANTI» παρουσιάζει μια επιλογή από βιβλία που μπορεί να είναι και ιδέες για δώρα:

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ:
'Από τα βασικά βιβλία του πρωτόπου της ψυχιατρικής Ρ. Λαϊγκ
Δοχ. 150 Έκδ. «Καστανιώτη»

ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ: «Στοιχεία για μια νέα πολιτική». Το καινούργιο βιβλίο του Μίκη Θεοδωράκη που αναφέρεται στις απόψεις του συνθέτη.
Δοχ. 150 Έκδ. GUTENBERG.

'Εργο ζωής, έργο ντοκουμέντο, μοναδικό κι αναντικατάστατο στην παγκόσμια βιβλιογραφία.
'Εκδοση της ΚΙΝΟ
Διανομή Θ. Καστανιώτη.

'Αναλυτική έρευνα με πλούσια εικονογράφηση από άγνωστο ύλικό. Πρωτότυπη και ενδιαφέρουσα έκδοση των εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

Το «ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ» του Μπόστ· τὰ άμίμητα σχόλια της Κυριακάτικης «Αύγης»
Έκδ. GUTENBERG

...ΤΩΝ ΑΦΑΝΩΝ: 'Ένα συγκλονιστικό ντοκουμέντο από κείμενα και αναθήματα στο Α' έτήσιο μνημόσυνο για τὰ θύματα του Πολυτεχνείου.
Δοχ. 250 Έκδ. «ANTI»

Το νέο βιβλίο του Σπ. Λιναρδάτου που φωτίζει μια από τις πιο σημαντικές όψεις του Μεταξικού καθεστώτος. Έκδοση ΒΕΓΑΣ.

«ANTI» Α' τόμος
Τὰ τεύχη της Β' περιόδου (1-9 του 1974)
Σελίδες 460 Δοχ. 200

«ANTI» Β' τόμος
Γὰ τεύχη της Β' περιόδου (10-22 Α' έξάμηνο 1975)
Σελίδες 740 Δοχ. 300

•ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ•

‘Η έκθεση ΤΑΣΣΟΥ

Της Τ. Γκρίτη - Μιλλιές

«Έβγαλε, νιέ, τὰ ρούχα σου και θέσε τ' ἄρματά σου
δέσε τὰ χέρια σου σταυρό, νὰ πάρω τὴν ψυχή σου.
Δὲ βγάνω γὼ τὰ ρούχα μου, δὲ θέτω τ' ἄρματά μου
μηδὲ τὰ χέρια μου σταυρό, νὰ πάρης τὴν ψυχή μου».
(Δημοτικὸ)

Μιὰ Κυριακή, τὸ πρωὶ μόνο περάσανε ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη 3.000 ἄνθρωποι νὰ δοῦν τὶς ζωγραφιῆς τοῦ Τάσσου.

Μὲ βεβαιότητα λέω πὼς δὲν ὑπῆρξε τέτοιο προηγούμενο, στὴν καλλιτεχνικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας. Τί προκάλεσε αὐτὴ τὴν κοσμοσυρροή; Καλύτερα, τί προκάλεσε αὐτὸ τὸ προσκύνημα; γιατί γιὰ προσκύνημα πρόκειται. Ὅποιαν ὥρα κι ἂν περάσεις μπροστὰ ἀπὸ τὴν Πινακοθήκη θὰ δεῖς κόσμο νὰ μπαινοβγαίνει. Ὅποιαν ὥρα κι ἂν μπεις δύσκολα θὰ μωρέσεις νὰ δεῖς τὸ σύνολο, ἢ αἶθουσα εἶναι πάντα γεμάτη. Νέοι, πάρα πολλοὶ νέοι, μὰ καὶ ἄνθρωποι μεγάλοι, γυναῖκες τοῦ λαοῦ, αὐστηρῆς ἀυλακωμένες μορφῆς καὶ φωτεινὰ κοριτσίστικα πρόσωπα.

Στέκομαι καὶ παρακολουθῶ τοὺς θεατῆς. Κάποια στιγμή ἔχω τὴν παραίσθηση πὼς ἕνας πίνακας ζωντάνεισε, βγήκε ἀπὸ τὸ πλαίσιο του καὶ ἀνακατεύθηκε μὲ τοὺς ἐπισκέπτες. Εἶναι τρεῖς γυναῖκες. Μαῦρα ρούχα, μαῦρα τσεμπέρια, μαῦρα μάτια. Δὲ μιλάνε, δὲ κουνιούνται, δὲ ἀναπνέ-

ουν. Οἱ τρεῖς ὀργισμένες μανάδες τοῦ Τάσσου ἀντιμετωπίζουν τὶς ἄλλες τρεῖς. Αὐτὲς εἶναι: οἱ ἴδιες.

Τούτῃ ἡ διαπίστωση μὲ κάνει πιὰ νὰ ξεταῶ ἕνα ἕνα τὰ πρόσωπα καὶ ἵπτα νὰ προσπαθῶ νὰ τὰ ἐντάξω στὴν τεράστια τοιχογραφία τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας. Σιγὰ σιγὰ ὄλοι χωνεύονται μέσα στὸ ἔργο. Ἐλάχιστοι οἱ περαστικοί. Νάτην λοιπὸν ἡ ἐξήγηση. Μάθημα μέγιστο αὐτὴ ἡ έκθεση. Τίποτα δὲ μένει ἔξω ἀπὸ τὸ δημιούργημα. Ἄνθρωπος, Ἱστορία καὶ Τέχνη συμβαδίζουν, ἀλληλοσυμπληρώνονται, ἀποτελοῦν τὶς τρεῖς βαθύτερες διαστάσεις τοῦ ἔργου Τέχνης.

Ἄν ὑποθεθεῖ πὼς χάνονταν ὅλα τὰ μνημεῖα λόγου κι ἔμενε μόνο τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Τάσσου, θὰ ἔφτανε σὲ ὅποιοιδήποτε ἱστορικὸ νὰ ἀνασυνθέσει ἀνθρωπολογικὰ καὶ ἱστορικὰ τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ὀδύνη κι ἀντρείσωση, πένθος καὶ ὀργή, ἡ Πιετὰ τοῦ Πολυτεχνείου διαρκεῖ 34 ὀλόκληρα χρόνια καὶ χωραεῖ σ' ὄλες τὶς ἐκκλησίες. Ἐδῶ ἄντρες καὶ γυναῖκες

«Μνήμη Τσὲ Γκεβέρρα» (Ὁ ἀρχάγγελος μὲ τὸ πολυβόλο Β').

ποῦ κρατοῦν τὸ νεκρὸ σῶμα τοῦ νέου παιδιοῦ τῆς 17 Νοεμβρίου 1974, εἶναι ὄλοι αὐτοὶ ποῦ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή εἶπανε παρὼν στὸ ἔθνικὸ προσκλητήριο. Τὸ σῶμα τῆς ἴδιας τῆς Ἑλλάδας κρατοῦν κι εἶναι τὰ πρόσωπά τους αὐτὰ τὰ ἴδια ποῦ «34 χρόνια περιμένουν», εἶναι οἱ ἀρχάγγελοι ποῦ δὲ δεχτήκανε νὰ παραδώσουν τὰ φρουεκλίκια τους στὸ χάρο δίχως νὰ παλέψουνε μαζί του, εἶναι ὁ πατέρας τοῦ Κ. Γεωργάκη, εἶναι ἡ μάνα τοῦ Π. Ἐλῆ, εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Δ. Κομνηνοῦ, εἶναι ἡ τραγικὴ φιγούρα τοῦ συν-

ταγματάρχη Μουστακλή - ὀλη ἡ φοβερὴ ἑπταετία παρούσα - μὲ τὸν πρωτομάστορα τῆς Πανελληνίας Ἀντίστασης τῶν χρόνων τῆς Κατοχῆς, τὴν Ἡλέκτρα Ἀποστόλου.

Μὰ ὁ Τάσσος δὲν ξεγνάει τίποτα, ὅπως τίποτα δὲν ξεγνάει κι ὁ λαός του. Ὅπως τιμᾷ τοὺς κορυφαίους ἀγωνιστῆς ποῦ ἀντιπροσωπεύουνε τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα: τὴ Βάσω, τὸν Ρίτσο, τὸν Σεφέρη, ὅπως τιμᾷ τοὺς ἀνώνυμους ἀντάρτες καὶ τὶς μητέρες, τὸ ἴδιο στρέφει τὰ μάτια του στοὺς ἀγωνιστῆς ὄλου τοῦ κόσμου. τοὺς Βιετναμέζους, τὸν Γκρέγκ καὶ τὴν Τζόαν, τὴν Ἀντζελα Νταίηβις. Ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἀγωνίζονται γιὰ τὴν Ἐλευθερία ἐντάσσονται μέσα στὸν ἴδιο χώρο, δὲν ὑπάρχουν σύνορα μήτε γιὰ τὴν ὀδύνη μήτε γιὰ τὸν ἀγῶνα. Κι ὡστόσο ὁ αὐστηρὸς Τάσσος κάποιες στιγμῆς ἀφήνεται σ' ἕνα λυγρισμὸ καὶ μὴν ἔξαρηση τρυφερότητας τέτοιας ποῦ φτάνει στὸν κελαιδισμό. Οἱ Ἀρχόντισσές του, τῆς Δραπετσώνας, τῆς Κοκκινιάς, τῆς Καισαριανῆς, τῆς Ἀνατολῆς - ἀρχόντισσες τῶν ρεμπέτικων - εἶναι οἱ ἴδιες αὐτῆς ἀρχόντισσες, ὄλες φερμένες ἀπὸ τὴν Ἰωνία, ποῦ γίνανε τὰ ταμπούρια τῆς Λευτεριάς καὶ βγάλανε τοὺς Ἀρχαγγέλους.

Τὶ γὰ πῶ περισσότερο: «Εἰδικοί» ὡς γράφουνε γιὰ τὴν καταπληκτικὴ του τεχνικὴ κ.τ.λ., κ.τ.λ., ἔμειε ἄπλοὶ θεατῆς, ὅταν κάποια στιγμή αἰσθανθήκαμε πὼς στριμωχτήκανε τὰ πρόσωπα τῆς Πιετὰ γιὰ νὰ μᾶς κάνουνε χώρο νὰ περάσει ἀνάμεσά τους ἡ ματιά μας, εἶπαμε - ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ ὕστερα ἀπὸ 34 χρόνια - πὼς ἡ ζωὴ μας δὲν ἔμεινε ἀδικαιῶτη, μὰ καὶ ὁ Τάσσος δὲν ἄφησε κανένα μας ἀτ' ὄξω.

Λεπτομέρεια ἀπὸ τὸ ἔργο «17 Νοεμβρίου 1973».

Εικαστικό χρονικό

του Γ. Πετρή

Γεράσιμος Σκλάβος

Πρέπει να 'χει κανείς μιά άοκατά προχωρημένη εξοικείωση με τη γλυπτική του Σκλάβου, του καλλιτέχνη που με τόσο τραγικό τρόπο μάς εγκατάλειψε εδώ κι όχτώ χρόνια, στη γονιμότερη εποχή της δημιουργίας του, στο Παρίσι, για να ερμηνεύσει άνετα το ζωγραφικό του έργο. Η αίθουσα Αθηνών πρόσφερε μιάν αληθινά πολύτιμη ευκαιρία στους πατριώτες του για να δούν κι άλλη μιά πλευρά της καλλιτεχνικής του παραγωγής. Ιδιαίτερα πολύτιμη είναι η έκθεση τούτη για κείνους που άναζητούν σχέσεις άνάμεσα σε δύο διαφορετικούς χώρους της δημιουργίας ενός γλύπτη, δηλ. ενός καλλιτέχνη που βλέπει όγκους. Δέν θά είχε, φυσικά, παρά θεωρητική και μόνο σημασία μιά άνάλυση που θά στηριζότανε σ' αυτή και μόνο την πλευρά του έργου του Σκλάβου. Έμεις θά άρξεστούμε, άπλά, να έπισημάνουμε την ύπαρξη του προβλήματος και να μιλήσουμε, με λίγα λόγια, για τó έργο που βλέπουμε στην άνετη τούτη αίθουσα, όπου οί ζωγραφικοί πίνακες άξιοποιοούνται πληρέστερα και σφραγίζουν την όποια αύταρέσκειά τους.

Στην πραγματικότητα ó καλλιτέχνης έκφοράζει τις σχέσεις του με τόν κόσμο, και στις ζωγραφικές του εκδηλώσεις, με τόν όγκο. Μ' άλλα λόγια, από κανένα πίνακα δέν λείπει, διατυπωμένη συνήθως με τρόπον έπιτακτικό, ή τρίτη διάσταση, ή έκει άκόμα όπου κάποιος άλλος καλλιτέχνης, από φόβο μίη κατακερματιστεί ή ένότητα, ή στερεότητα διαδιάστατου χώρου, δέν θά τó θεωρούσε τόσο έπιβλημένο. Μου φαίνεται πως τέτοια γυμνάσματα, γιατί βασικά γι' αυτό και μόνο πρόκειται, δέν γίνονται δεύτερη φορά και προπαντός δέν μπορεί να τά επαναλάβει κανένας άλλος, έξω από τόν πρώτο διδάξαντα, θέλω να πώ πως δέν χωρεί διαφορετικό μετρίδι, ούτε τυχόν άντικαταστάσεις. Τό έργο τούτου του Σκλάβου είναι όριστικά πεπερασμένο, δηλ. τελειωμένο όλότελα μέσα στα όρια που τοποθετεί τó ίδιο τó έργο.

Δέν είναι καθόλου δυσκόλο-εξήγητο, πως ó Σκλάβος, μέσα σε τούτο τó χώρο της δημιουργίας του καταφεύγει πάλι σε μιά κοσμική σήμανση. Τά έργα του, σαν όπτικό θέαμα, έπιζητούν τó καμπύλο ξάπλωμά τους, σ' όλόκληρο τόν κοσμικό χώρο, ή ή κατάρτιση τού καλλιτέχνη δέν είναι από κείνες που μάς έπιτρέπουν να υποθέσουμε άγνοια αυτής της βασικής άντινομίας. Η στάση του αυτή συνιστά μιά σύμβαση για έναν χώρο άτέρμονα και πεπερασμένο.

Κάθε πίνακας είναι τιτλοφορημένος. Κι αυτό δέν μάς οδηγεί στο ν' άνιχνεύσουμε κάποιον κοινό θεματικό κύκλο, με τó δικό του χώρο, εκεί όπου ήθελε ó ίδιος να κυκλοφορεί, αυτό που ó ίδιος θεωρούσε χώρο τού προβληματισμού του: τó διάστημα. Δέν θά φτάσουμε να δεσμεύσουμε αυτή τη «συνειδητή» του έμπνευση (άν μπορεί να ύπάρξει τέτοιο όξυμωρο) μέσα σ' έξήγηση κοινή κοινολογική, δηλ. πως ή εποχή του ήταν άκριβώς εκείνη όπου ó άνθρωπος έσπασε για πρώτη φορά τά γήινα πλαίσια της δραστηριότητάς του, και τόν ώθησε, μ' άπροσμέτρητα άκόμα για τή ζωή του άποτελέσματα, προς τó κοσμικό χάος. Μπορεί ó τίτλος τού έργου του να μάς παραδίσει έστω και μιά και μοναδική πλευρά της σημασίας που ó ίδιος άπόδινε τó έργο του. Όμως αυτό δέν μπορεί να μάς οδηγήσει άλλοι πουθενά, έξω από τó ν' άποσαφηνίσουμε την ψυχολογία τού καλλιτέχνη. Πρέπει να θυμηθούμε πως κάποιος άνάλογη στάση του, βρίσκουμε έστω και σαν άπόπειρα μπροστά σ' ένα γλυπτικό του έργο, σάμπως θάθελε μ' αυτό να καθηλώσει, να έξηγήσει με σχήματα και με λόγια, κάποιον προχωρημένο προβληματισμό του. Όμως άκόμα πρέπει να θυμηθούμε μιάν άνάλογη στάση του στα σχέδια, με κάποιια άρχιτεκτονική (;) διάθεση, που εκτέθηκαν στην αίθουσα τού Κρ. Ζερβού στα 1968 στο Παρίσι, κατά την ίδια άκριβώς περίοδο, όπου στον κήπο τού Μουσείου Ροντέν γινότανε μιά έπιβλητική άναδρομική έκθεση γλυπτικής του. Ό θεατής μπορούσε έτσι ν' άποκτήσει μιά σφαιρική ιδέα της δουλειάς του.

Ό Σκλάβος χρησιμοποιεί όλα τά δυνατά μέσα για να δηλώσει την κυκλική κίνηση που έπιδιώκει, φτάνει ως τó σημείο να σκάβει πάνω στα χρωματισμένα χοντρά χαρτόνια του, θέλει όλα να τά βάλε σε κίνηση, γιατί δέν δέχεται να τόν περιβάλλει ένα άνεργό σύμπαν. Άκόμα και με τó διάμεσο της έμπειρίας που έχει ó άνθρωπος από τη χρηστική σχέση κάποιου άντικείμενου όπως τó βλέπουμε λ.χ. στην περίπτωση όπου θέτει σε κυκλική κίνηση τά φτερά του. Γιατί τó έργο τούτου τού Σκλάβου, βγαλμένο με «πλάνα» κι όπου τó χρώμα της δέν άποκτά παρά δευτερεύουσα, κάποτε και άρνητική σημασία, στην περίπτωση τού «πίνακα» εικονογραφεί ένα βίαιο κυκλώνα, και δέ χωρεί άλλη λύση. Οί άκμές στα πλάνα του αυτά, αποτελούν όχι όρια στο φώς, όπως διαπιστώνει για τή γλυπτική του κάποιος έξενος κριτικός, άλλα ένεργούν σαν συνθετικές άνταποκρίσεις προς άλλα στοιχεία της επιφάνειας. Πάνω στο ίδιο τó έργο του, Παρ'

δλα αυτά, κυρίως στα άσπρόμαυρα κομμάτια του, που είναι πιο σφιχτά και πιο άυστηρά έλεγμένα, είναι τó φώς που πλάθει τó έργο, καθώς κυκλοφορεί δυναμικά, σαν παντοδύναμο δομικό στοιχείο. Στις περιπτώσεις μάλιστα που καταφεύγει σε κάποιαν άκτινωτή διατύπωση τού φωτός, κι όπου δημιουργεί πολλά όμοια φωτιστικά περιστατικά, βλέπει κανείς ως ποιο βαθμό, ως ποιά συνέπεια στο γύμνασμα αυτό, μπορεί να σπρώξει τόν προβληματισμό του. Όσοόσο σε δύο περιπτώσεις, ζωγραφίζει μέσα σ' ένα πάλι σφιχτά σφαιρικά όργανωμένο σύνολο, τις ίδιες ανθρώπινες φιγούρες, που διατηρούν την ίδια διάθεση. Πέρα από την κάθε τε-

χνολογική άξιολόγηση (θετική ή άρνητική) είναι σαν μιά άκτινα αισιοδοξίας, μιά κάποια «προσγείωση». Όμως ή σημασία τού έγχειρήματος μένει θεματική, όχι πλαστική μέσα στο έργο.

Όλόκληρο τούτο τó έργο τού Σκλάβου, που μπορούμε να τó άποδώσουμε άρετές, έστω κι έξαρτημένες άπ' τó γενικό δράμα του, που πραγματώνεται με τή γλυπτική, είναι άπαραίτητο να τοποθετείται σταθερά μέσα στην εποχή του - κι έγινε γύρω στα 1965 - για να βρεθούν οί άληθινές διαστάσεις του. Ένώ στην γλυπτική του ó καλλιτέχνης έχει πούτχει κάποιον μονιμότερο χώρο από τóσες άμεσες άναγωγές για να δικαιωθεί.

Σχόλια και κρίσεις

Πολύπλανο-Δημοκρίτου 20

Σε μιά κεντρική συνοικία της Αθήνας, που έχει τó πλεονέκτημα να μίη είναι ιδιαίτερα έμπορική, και μπορεί έτσι να συναρτάται άσφαλότερα με την κατοικία, δηλαδή την ιδιωτική ζωή, παρά με την έμπορική δραστηριότητα τών κατοίκων, όργανώθηκε πρόσφατα μιά εκδήλωση, που διατυπώνει ήδη τó στόχο της με καθαρότητα. Φιλοδοξεί να μπάσει τó καλλιτεχνικό άντικείμενο στην καθημερινή ζωή σαν άπαρχή μιάς ψυχολογικής ίσως διαδικασίας που θά ένθαρρύνει εύρύτερα στρώματα να έξοικειωθούν με τó έργο τέχνης κάθε μορφής. Τό πρόβλημα είναι πολυεδρικό, και όπωσδήποτε οί συντελεστές που καθορίζουν την τέτοια είτε άλλιότιμη πορεία του είναι κυρίοτατα ύλικοί, που λειτουργούν ίσως προς πολλές κατευθύνσεις.

Κατά τó παρελθόν έπιχειρήθηκαν πολύμορφες δοκιμές, που άπόκλιναν στην έπεξεργασία τρόπων έπαφής τών δύο παραγόντων αυτής της προσπάθειας. Όμως άπ' τή συγκεκριμένη πείρα μας, που προέρχεται από μιά πρακτική πολύ γνωστή, τó πρόβλημα αυτό λύνεται μ' ένα μονάχα τρόπο, με τή δυνατότητα τού κοινού ν' άποκτήσει ένα όποιοδήποτε έργο τέχνης, δηλαδή να έχει τά ύλικά μέσα να τó αγοράσει. Μιά σειρά άπό ψυχολογικές διαδικασίες, ξεκινούν άπ' αυτό τó γεγονός και αυτό δέν έχει τίποτα τó έκπληκτικό.

Η προσπάθεια που έπιχειρεί τó Πολύπλανο, δέν έξαντλείται στη διαμόρφωση μιάς τέτοιας μόνο

τεχνικής: να βρει τó συντελεστή κατανόησης άνάμεσα στο έργο και στο κοινό. Ξεκινά άπ' τó εικαστικό άντικείμενο. Για να τó φέρει σ' έπαφή με τά εύρύτερα καταναλωτικά στρώματα, τó πολυπλασιάζει, μα όχι με τρόπο μηχανικό. Ούτε επιδιώκει την εκλαϊκευση του σε βάρος της αισθητικής του ποιότητας. Όλα τά «άντίτυπα» τού άντικείμενου διατηρούν την ίδια ύψηλή αισθητική στάθμη, και εύτυχώς. Γιατί έτσι μονάχα εκλαϊκεύεται τó έργο τέχνης. Έπεξεργάζεται όμως τó είδος τού άντικείμενου ώστε να μπορεί να μπει χρηστικά στην καθημερινή ζωή τών ανθρώπων. Καί, πράγμα πάντα κοινό και πάντα καινούργιο, τó άντικείμενο αυτό μπαίνει σε μιά νόμιμη δική του περιοχή, στο παιχνίδι για μικρούς και μεγάλους.

Χρειάζότανε όσοόσο τó έργο ενός καλλιτέχνη που θά χρησίμευε σαν μορφική άμετρησία στο πείραμα. Μου φαίνεται πως ή κυριότερη έπιτυχία που μετρά για τή ώρα τó διάβημα αυτό, είναι ή έκλογή τού έργου τού Γιάννη Γαίτη. Η πιο άπλουστευμένη σχέση που θά μπορούσε κανείς να υπαινιχθεί, είναι πως, άπ' τή μιά τó Πολύπλανο χρησιμοποίησε σαν τρόπο παραβίασης της καθημερινότητας τó παιδικό παιχνίδι, και πως άπ' τήν άλλη ή μορφολογία τού Γαίτη διαθέτει κάποιον σήμα, που έχει άμεσες όπτικές σχέσεις, χωρίς αυτό να δημιουργεί καμιά άποκλειστικότητα, σχέσεις θά 'λεγε κανείς κυριολεκτικές: Πρόκειται για τόν άνθρωπάκο που κυριαρχεί κατά περιόδους στο έργο τού Γαίτη. Τά ανθρώπακια

Κάθε Σάββατο κυκλοφορεί ή

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ
όργανο Σοσιαλιστικού άγώνα και προβληματισμού

αυτά είναι φανερό πώς δεν συνιστούν έναν κόσμο, ιδιαίτερα μάλιστα παιδικό, μά περισσότερο εξασφαλίζουν κάποια φαινομενικά άφελη μά χορησιακά άμεσοποιημένη αίσθηση του κόσμου, δοσμένη μ' έναν άπλο μά οίγουρο διάμεσο, κυρίως για όσους άνιχνεύουν τ' πάντα στο θεματικό κύκλο. Τό πρόβλημα άποκτά άλλες διαπάσεις, γίνεται πιδ σύνθετο για όσους γυρεύουν σαν τέλος τις νοηματικές προεκτάσεις του, δηλ. την άντικειμενική του σημασιοδότηση, άπ' όπου δεν είναι δυνατό να ξεφύγει τελικά κανένα έργο τέχνης. Οί άνθρωπάκοι του Γαίτη μάς άπιτρέπουν να πλησιάσουμε, έστω με δικό μάς τρόπο, ν' άποκτήσουμε μίαν έστω κι

ύποκειμενική έπαιση. σ' άρεκή έκταση, με τό έργο του. Μικροί και μεγάλοι μπορεί να βρουν εκεί, να συλλάβουν κάτι πού να διαδραματίζει κάποια σχέση με τό έργο του ζωγράφου, είτε παρουσιάζεται σαν έπίπεδη έπιφάνεια. έργο ζωγραφικής είτε άντικείμενο, συμπτωματικά χορησιακό, πού μπορεί νομιμότερα να πιστωθεί σαν άποτέλεσμα γλυπτικής.

Τό Πολύπλοκο προγραμματίζει κι άλλες πολλές πλευρές, μέσα στην περιοχή πού διάγραφε με την έμφάνισή του. Θα τό συλλάβουμε καλύτερα, όταν τις έχουμε κι αυτές διαμεσοποιήσει πρὸς την ίδια παραγωγική γραμμή. Κάι τούτη τη φροά πρέπει να περιμέ-

νόματος, (σόν άγιο Δημήτριο Νεοχωριού, 1801, τό γράμμα ανάμεσα στο γ και στο ν δεν είναι ούτε ο ούτε ου αλλά μάλλον υ, «παγώνι», ένὸ στο έξωκλήσι της άγια-Τριάδας, 1804, ύπογράφει «παγώνι» και σόν άγιο Γεώργιο Δράκας, 1815, «παγόνι»). αυτή της άγια-Μαρίνας Κισσού, 1802, ύποστηρίζω πώς είναι ή σωστή, για λόγους πού έχουν σχέση με την δλη σύνταξη της έπιγραφής αλλά και γιατί, κυρίως, τό «παγώνης» δεν συνάντησα σε κανένα άπό τό πολλά ήπειρωτικά έγγραφα πού έρευνήσα. Άντίθετα, τό «παγούνης» βρήκα να σημειώνεται επανειλημμένα στο γειτονικό του χωριό του ζωγράφου χώρο (βλ. π.χ. Γ. Πασιου, «Έπιγραφές και ένθυμίες Δόλου Πωγωνίου», Ήπ. Έστία τ. 2, 1963, σ. 513, και Άναστασιου Εύθυμίου, «Άνέκδοτα Έγγραφα Βούρμπιανης», Ήπ. Έστία τ. 3, 1954, σελ. 800-802). Ύπάρχουν και άλλα, συμπληρωματικά έπιχειρήματα, πού ο χώρος του ΑΝΤΙ δεν είναι κατάλληλος να περιλάβει και πού θα εκθέσω σύντομα άλλου.

Διαφωνώ και με τό επίθετο «νεανική» ως πρὸς την έπιγραφή της άγια-Μαρίνας: καμιά πηγή δεν μάς έχει, ως τ' σήμερα, άποκαλύψει τ' «στοιχεία ταυτότητας» του ζωγράφου, άρα και την ηλικία του στα 1802. Όποιαδήποτε δε ύπόθετη βαιομένη σε προφορικές μαρτυρίες και παραδόσεις δεν μπορεί να ναι καθοριστική.

Η άναφορά, τώρα, στο γιό του ζωγράφου, πού θα χρησιμοποιήσει τό μικρό όνομα του πατέρα του για παρόνομα πιά, είχε, μέσα στην έπιστολή μου, άξια μόνο παραδείγματος σχετικού με τό «σύστημα» ονοματωνυμίας. Άναγνωρίζω όμως έδὸ την έλ-

λειψη άκριβείας του κειμένου μου και δέχομαι μαζί με τόν κ. Μ., ότι πούθενά δεν βρίσκουμε τόν Άθανάσιο να ύπογράφει Παγούνης. Αίτιολόγησι αυτού του καθαρισμού-έξευγενισμού ύπάρχει, μόνο πού και πάλι δεν έχει τη θέση της έδὸ.

2. Στά επόμενα σημεία, ο κ. Μ. διαβάει στραβά: και πρώτο, ποτέ δεν βεβαίωσα «κατηγορηματικά» πώς «του Παγούνη έχουμε έργα μόνο σε χρονικά όρια στενά». Άντίθετα, γράφω πώς «έχουμε δικά του πέντε τουλάχιστον μεγάλα (...) είκοσιογραφικά σύνολα» κ.λ.π... «Τουλάχιστον» γιατί μελλοντικές έρευνες μπορεί να μάς άποκαλύψουν και άλλα μνημεία έξω άπ' αυτά πού γνωρίζουμε σήμερα, και θά ναι εύχης έργο. Και σύνολα: γιατί μόνον αυτά προσφέρονται για σοβαρή μελέτη δομών πιά. Οί μεμονωμένες εικόνες, όπως είναι τό ύπέρθυρο της άγια-Τριάδας Μακρονίτης, (του οποίου την πατρότητα μμιοβητώ έξ' άλλου σόν πατέρα Παγούνη, άποδίδοντάς το στο γιό μάλλον - βαιοζόμενη σε στοιχεία μορφολογικά, χροματικά, γραφολογικά κ.λ.π.) ή φωτογραφικά κατάλοιπα μερῶν συνόλων, όπως είναι αυτά του ήη-Γιώργη Δράκας (έκκλησιά πού καταστράφηκε στο μεγαλύτερο μέρος της άπ' τούς σεισμούς του '55), μόνο συμπληρωματικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν και δεν περιλαμβάνονται στα μεθοδολογικά όρια πού έβαλα. Ούτε είναι δυνατό να ίσχυρίζεται ο κ. Μ. ότι τ' άγνοώ, μά και ο ίδιος μου παραχώρησε φωτογραφίες τους στο παρελθόν. Όσο για τις ζωγραφίες του παράσιτου Τριανταφύλλου της Δράκας, (και σήμερα στη συλλογή Κίτσου Μακρή, στο Βόλο), πού για την πατρότητά τους έχω

Παγώνης ή Παγούνης;

Μία άπάντηση

της Βάσας Καρκαγιάννη - Καραμπελιά

Στην έπιστολή μου πρὸς τόν κ. Ξύδη του τεύχους 31, άναφορικά με τό θέμα «Παγώνης», άπαντώ στο ΑΝΤΙ τεύχος 33 ο κ. Μακρής, ύποβάλλοντας σε κριτική όρισμένα σημεία και θεωρώντας πώς θίγεται ο ίδιος από άλλα. Δεν θά παρασυρθώ άπό τόν προσωπικό τόνο του γράμματος. Άπαντώ στις παρατηρήσεις του με τη σειρά πού τις εξέθεσε.

1. Ός πρὸς τ' όνομα: θά μου άπιτρέψει ο κ. Μακρής να του θυμίσω ότι ή βασική μου διαφορά με τόν κ. Ξύδη ήταν στην άντιστροφή του ονόματος. Παγούνης Κωνσταντή κι όχι Κωνσταντής Παγώνης (ή ούνης). Κι έπέμεινα σ' αυτό, όπως έλλειπτικά ίσως έξηγήσα (άλλά ήταν έπιστολή κι όχι άρθρο ή μελέτη), γιατί ή σωστή άνά-

γνωση μάς κατευθύνει στην άνεύρεση των γενεαλογικών σχέσεων κι άπό κει σε μία σειρά άλλων σημαντικών διαπιστώσεων έπαγγελματικών, τάξικων κ.ά. Τώρα, τό ότι ο κ. Μ. «πρώτος» διόρθωσε την παλιά «έσφαλμένη (του) άπειρη», παρατηρώ ότι σε καμιά έντυπη μελέτη ή άρθρο του, ως και τόν 'Οκτώβρη '75, δεν τό έχω άνακαλύψει. Άντίθετα, σε άθηναϊκό περιοδικό του τελευταίου καλοκαιριού επαναλαμβάνει τό «λάθος».

Ός πρὸς τό «Παγούνης», έπιμένω: άκριβώς γιατί πιστεύω πώς άνταποκρίνεται στην «προφορά της καταγωγής του» όπως λέει ο κ. Μ. Άπό τις τρεις-τέσσερις σωζόμενες έπιγραφές, όλες διαφορετικές ως πρὸς την ορθογραφία του

ΜΙΕΡ
ΛΕΠΤΟΧΩΝ
ΤΣΑΡΛΙ
ΤΣΑΠΛΙΝ

ΚΙΝΟ

ΔΙΑΝΟΜΗ: Θ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΑΠΟΣΠΕΡΙΔΑ
ΘΕΑΤΡΟ ΠΩΡΟΥ ΠΑΠΠΑ - ΣΙΝΑ 4 - ΤΗΛ. 623 607

Ν. ΞΥΛΟΥΡΗΣ-ΜΑΡΙΖΑ ΚΩΧ

ο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΧΑΛΑΡΗΣ
παρουσιάζει
τόν ΧΡΥΣΑΝΘΟ

ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ
ΒΕΡΓΙΝΙΑ ΣΤΑΥΡΟΥ
ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ
και ο
ΘΑΝΑΣΗΣ ΓΚΑΤΦΥΛΙΑΣ

ΚΑΘΕ ΜΕΡΑ 2 παραστάσεις 9-11, 11-1
ΣΑΒΒΑΤΟ - ΚΥΡΙΑΚΗ 3 παραστάσεις 7-9, 9-11, 11-1

studio 7

επίσης αμφιβολίες, δέν τὸ ἀναφέρο, γιατί τὸ θέμα τῆς ἀντιγνωμίας μὲ τὸν κ. Ξυδῆ ἦταν τὸ ἀγιογραφικὸ Ἔργο τοῦ Παγοῦνη κυρίως.

Καὶ ὅλα μαζί τὰ παραπάνω μνημεία, ὠστόσο, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση ποὺ εἶναι στὸ σύνολό τους ἔργα τοῦ πατέρα Παγοῦνη, ἀποτελοῦν πολὺ λιγότερο ἀπ' τὸ 1/10 τῆς ὅλης παραγωγῆς του, καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετο, ὅπως βεβαιώνει περίεργα ὁ κ. Μ. Γιατί, ἐπιπλέον, στὸ χῶρο αὐτῶν ποὺ «ἀγνοῶ» δέν μπορεῖ νὰ περιληφθεῖ ὁ ἅγιος Δημήτριος Νεοχωριοῦ, μιά καὶ τὸ 1801 εἶναι μέσα στοὺς ἀριθμοὺς 1801-1805, καὶ ἡ ἐκκλησιά εἶναι πράγματι ἓνα ἀπὸ τὰ 5 μνημεία στὰ ὁποῖα ἀναφέρομαι· (τ' ἄλλα τέσσερα: Ἅγια-Μαρίνα Κισσοῦ, Ἅγια-Τριάδα, ἀνάμεσα Ἀνῆλιο καὶ Μακρυρράχη, ἅγιος Ἀθανάσιος Δράκας, ἅγιος Νικόλαος Νταμούχαρης).

3. Στὴν τρίτη παρατήρηση, εἶμαι «αὐτῆ» ποὺ «ξέρει ἄλλους (ζωγράφους) ποιοτικὰ ἀνώτεροὺς του» (τοῦ Παγοῦνη) καὶ καλοῦμαι νὰ ὑποδείξω «ἔστω καὶ λίγους» ποὺ νὰ ξέρω «τὸ σύνολο τοῦ ἔργου τους ἢ καὶ μεγάλο μέρος του» κ.λ.π., καὶ αὐτὸ βέβαια μὲ στοιχεῖα ὄχι βασισμένα σὲ «βιαστικὲς ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις» καὶ «μικρὲς ματιές»...

Δυστυχῶς, ζώντας στὸ ἐξωτερικὸ ἐδῶ καὶ 8 χρόνια, ἐλάχιστες «ἐντυπώσεις» μὴ βιβλιακὲς κατόρθωσα νὰ ἔχω γιὰ τὸ ἔργο ἄλλων ἐκτὸς τοῦ Παγοῦνη ζωγράφων, καὶ τὸ θεωρῶ ἔλλειψη, μιά καὶ ἡ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὰ ὁποιαδήποτε ἔργα τέχνης καὶ κατασκευὲς εἶναι ἀπαραίτητη σὲ μιά δλοκληρωμένη ἀξιολόγηση. Δυστυχῶς, ἀκόμη, λίγες εἶναι στὴν Ἑλλάδα οἱ ἐιδικὲς μελέτες – διατριβές, μονογραφίες, ἄρθρα, κριτικὲς – ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν τέχνη τοῦ τελευταίου αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας,

καὶ αὐτὲς ποὺ ὑπάρχουν συχνὰ περιορίζονται σ' ἄπλές περιγραφές. Παρ' ὅλ' αὐτὰ, οἱ ἐρευνητὲς μποροῦν, συμπληρώνοντας τὴν ἑλληνικὴ μὲ τὴν ξένη βιβλιογραφία (βαλκανικὴ βαισικὰ), νὰ φτάσουν σὲ συμπεράσματα ἀρκετῆς ἀσφάλειας, στὴ σκιαγράφηση μιᾶς συνθετικῆς εἰκόνας ἀρκετὰ κοντινῆς στὴν πραγματικότητά καὶ, κυρίως, νὰ βάλουν τὶς βάσεις τῆς μελλοντικῆς πληρέστερης ἐρευνας. Οἱ εἰδικοί αὐτοὶ ἐρευνητὲς δέν πρόκειται φυσικὰ νὰ ψάξουν στὸ ANTI τῆ βιβλιογραφία ποὺ τοὺς χρειάζεται: ὑπάρχουν ἄλλοι χῶροι. Ὅσοις ὅμως ἐνδιαφέρονται νὰ σχηματίσει μιά σαφῆ εἰκόνα τῆς δραστηριότητος τῶν τότε καλλιτεχνῶν (18ου - ἀρχῶν 19ου) στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἄς ἀνατρέξει στὴν ἐξαιρετὴ συνοπτικὴ μελέτη τοῦ κ. Μ. Χατζηδάκη, («Πνευματικὸς βίος καὶ πολιτισμὸς, 1669-1821: Ἡ Τέχνη», Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΑ, σ. 244-269).

Εἰδικότερα παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη – καὶ τὸν κ. Μ. – στὴ σελίδα 246 τοῦ κεμένου Χατζηδάκη, ἐκεῖ ὅπου ἀναφέρεται στὰ 750 περίπου ὄνόματα γνωστῶν γιὰ τὸν 18ο αἰῶνα ζωγράφων, πολλοὺς ἀπ' τοὺς ὁποίους σημειώνει ὀνομαστικὰ στὶς σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν. Εἶναι φανερό στὸν καθένα πὼς ἀνάμεσα στοὺς 750 ποὺ τὸ ἔργο τους μένει μέχρι στιγμῆς, στὸ μεγαλύτερο μέρος του, ἀπρόσιτο στοὺς μὴ «ταξιδιωτὲς» ἐρευνητὲς, καὶ ἀγνωστο στὸ κοινὸ, πολλοὶ εἶναι τὸ ἴδιο καλοὶ καὶ ἀρκετοὶ οἱ καλύτεροὶ τοῦ Παγοῦνη. (Ἄλλωστε, ὁ κ. Μ. ἦταν πολὺ πιὸ αὐστηρὸς στὶς κρίσεις του ἀπὸ μένα, ἐδῶ καὶ 23 χρόνια, ὅταν ἔγραφε – στὴ μελέτη του «Δυὸ λαϊκοὶ ζωγράφοι: Γιάννης καὶ Θανάσης Παγώνης», Βόλος 1952, σ. 18 – «Ἄν εἶχαμε μόνο τὸ ἀγιογραφικὸ

τοῦ ἔργο, δέν θὰ τὸν ξεχωρίζαμε ἀπὸ τοὺς μέτριους (ὑπογραμμίζω ἐγὼ) ζωγράφους ποὺ ἱστοροῦν τοὺς τοίχους τῶσων ἐκκλησιῶν τοῦ Πήλιου. Δέν ἔχει φλέβα ἀγιογράφου»).

Συνεχίζοντας, μνημονεύω ἐνδεικτικὰ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ὄνόματα καὶ ἔργα ζωγράφων ποὺ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ιδιαίτερα σημαντικά.

– Τ' ἀδέρφη Κωνσταντῖνο καὶ Ἀθανάσιο Ζωγράφου, ἀπ' τὴν Κορυτσά, ποὺ δουλεύουν ἀνάμεσα στὰ 1744-1783 σὲ πολλὲς ἐκκλησιὲς τῆς βόρειας Ἑλλάδας καὶ Ἀλβανίας καθὼς καὶ στὶς μονὲς Ξενοφώντος (1766), Φιλοθέου (1765), καὶ Ξηροποτάμου (1783) τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

– Τοὺς Γιώργη καὶ Γιάννη Τσετίρη καὶ τοὺς γιούς καὶ ἀνηψιούς τους, ἀπὸ τὸ Γράμμπο, ποὺ δουλεύουν σ' ἐκκλησιὲς τοῦ Μπερατιοῦ, τῆς Λούσνιας, Φιέρης, Βλιώρας (Αὐλώνας).

– Τὸν Δαυὶδ ἀπ' τὴ Σελενίτσα, κύριο ἀντιπρόσωπο τῆς ὁμάδας ζωγράφων τῆς Κορυτσᾶς, ποὺ δουλεύει στὴ Μοσχόπολη (Ἅγιος Νικόλαος, 1726), στὴν Κορυτσά καὶ σ' ἄλλες πόλεις τῆς νότιας Ἀλβανίας, καὶ πιθανότατα ἔχει ζωγραφίσει τὸ νάρθηκα ἐνὸς παρεκκλησιοῦ τῆς μονῆς Λαύρας στὰ 1715.

– Τὸν «Μιχάλη ἐκ χώρας Χιονάδες» ποὺ τοιχογραφεῖ στὰ 1802 τὴ μονὴ ἁγίας Τριάδας στὸ σημερινὸ Βυθὸ (νομὸς Κοζάνης).

– Τὸν Κωνσταντῖνο Μιχαὴλ Μιχαήλ, Χιοναδίτη ἐπίσης, ποὺ ζωγραφίζει στὰ 1770 τὴν «Ἱερὰ Μονὴ Ἀβελ» στὴ Βήσσανη Πωγωνίου, τὸν ἅγιο Ἀχίλλειο Πεντάλοφου (παλιὸ Ζουπάνι) στὰ 1779, καὶ ὑπογράφει πολλὲς εἰκόνες.

– Τὸν «Παναγιώτη ἐξ Ἰωαννίνων» ποὺ ζωγραφίζει τὴ μονὴ

Φνεοῦ Κορινθίας στὰ 1768, καὶ ἀκόμα τὶς τοιχογραφίες τῆς ἁγία-Παρασκευῆς Σαμαρίνας (1819), τοῦ Προφήτη Ἥλλια Σιάτιστας (νάρθηκας, 1744), τοῦ ἁγίου Νικολάου Τσαρίτσανης (δυτικὸς ἐξωνάρθηκας, γύρω στὰ 1750), κ.λ.π. κ.λ.π. κ.λ.π....

Στὴν παραπάνω παράθεση ὑπάρχει αὐτόματη ἢ ἀπάντηση στὴν πρόταση τοῦ κ. Μ., νὰ τοῦ ὑποδείξω ἔστω καὶ λίγους ποὺ νὰ ξέρομαι μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου τους: οἱ ἀδελφοὶ Ζωγράφοι, ὁ Δαυὶδ ὁ Σελενιτωῦτης, οἱ ἀδερφοὶ Τσετίρη, ὁ Κωνστ. Μιχαὴλ ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι μπαίνουν σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία. Δέν παύει βέβαια τὸ γεγονός νὰ 'ναὶ περιορισμένο, λόγω ἀκριβῶς τοῦ χαμηλοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐρευνας σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ποὺ δέν ἐπιτρέπει τὴν πλατιά ἀναγνώριση καὶ κατάταξη σὲ ὁμάδες. Γι' αὐτό, ἓνας προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ 'χει δεῖ πὼς στὴν ἐπιστολή μου σημειῶνω σὰν τὸ βασικὸ πλεονέκτημα τοῦ ἔργου τοῦ Παγοῦνη τὴν ποσότητα τῆς σωζόμενης παραγωγῆς προσθεμένης στὴν ποικιλία τύπων, θεμάτων, συνθέσεων ποὺ χρησιμοποιεῖ. Ἄρα δλόκληρη ἢ «απαράκληση» τοῦ κ. Μ. δέν ἔχει λόγὸ ὑπαρξῆς.

Καὶ μεταθέτω ἀκριβῶς τὴν ἀξιολόγηση στὸ ἱστορικὸ κυρίως ἐπίπεδο, γιατί τὰ λεγόμενα «αἰσθητικὰ» κριτήρια εἶναι τόσο πολὺ φορτισμένα μὲ τὴν ἰδεολογία κάθε ἐποχῆς, ποὺ ἡ εὐκολὴ καὶ σύντομη χρησιμοποίησή τους ὀδηγεῖ συνήθως στὴν παραμόρφωση καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς αἰσθητικῆς.

4. Ἐρχομαι τώρα στὴν τελευταία παρατήρηση τοῦ κ. Μ., καὶ βρῶσκω ἐντελῶς παράλογη τὴ συσχέτιση τῆς πρότασής μου ἀναφορικὰ μὲ τὸ «ἐμπόριο ἔργων σύγχρονης τέχνης καὶ τὸ ρόλο τῆς τε-

καμουραν μπεκίρ χαρπουτλου

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΕ ΑΔΙΕΞΟΔΟ

μια μαρξιστική ανάλυση της τουρκίας από την οθωμανική αυτοκρατορία ως τις μέρες μας

ΟΡΟΣΗΜΟ

Κεντρική διάθεση: Θ. Καστανιώτης Πανεπιστημίου 39, τηλ. 3246633

Μαρία Κλωνάρη

Μεγαλομάρτυς Τροπαιοφόρος Γεώργιος, ὁ Γάμος.

Μουσικὸ οχεδίασμα σὲ ἑννέα εἰκόνες γιὰ ἓνα κείμενο τοῦ Γιώργου Κεραμῆ.

Ἐκδόσεις «Κέδρος», Ἀθήνα 1975.

χνοκριτικής» με το άτομο του. Αρχικά, πρόκειται για μία γενική διαπίστωση που δεν έχει για στόχο της ούτε τον κ. Ξύδη—που δεν έχω κανένα λόγο να μην εκτιμώ στο προσωπικό επίπεδο—άλλα ούτε, πολύ περισσότερο, κάποιον που δεν αναφέρεται καθόλου στην επιστολή μου, άσχετο αν αυτός «πρώτος» έγραψε για τον Παγούνη. Το φαινόμενο που θίγεται είναι παγκόσμιο και γνωστό. Επίσης γνωστό είναι πώς, πολλές φορές, τα έμπορικά κυκλώματα ή ιδεολογικά συστήματα που έννοια χρησιμοποιούν για όφελός τους καλλιτέχνες, κριτικούς και τα προϊόντα τους, «έχουν άγνοια», παρά τη θέληση, ή ακόμα μετά το θάνατό τους. Έτσι κι άλλως λοιπόν, η πρόταση δεν αφορά καθόλου τον κ. Μ. ο οποίος, νομίζω, δεν είναι έμπορος. Έχω δε την εντύπωση πως ένας καλόπιστος αναγνώστης δεν θα βρισके υπαινιγμούς και προεκτάσεις εκεί που δεν υπάρχουν.

Ως προς την «τύχη» του Παγούνη να προβληθεί αυτός αντί των τόσων άλλων της Ελλάδας, δεν πιστεύω πως μπορεί να τη χαρακτηρίσει κανείς άλλως, μία και η τέχνη της Τουρκοκρατίας δεν είναι ακόμη αντικείμενο οργανωμένης φροντίδας απ' την πλευρά των άρμοδιών υπηρεσιών κι ερευνητών, όπως αυτό συμβαίνει για τα βυζαντινά κι αρχαιοελληνικά μνημεία. Έτσι το επίθετο καθόλου υποτιμητικό δεν είναι για όσους, με μόνο το μεράκι τους και χωρίς καμιά οικονομική ενίσχυση, ασχολήθηκαν με τη διάσωση και προβολή αυτού του σημαντικού κομματιού του νεοελληνικού πολιτισμού. (Κι αυτό άσχετα με τις όποιες αντίρρησης μπορεί να 'χει κανείς ως προς τους τρόπους αντιμετώπισης).

Για το γεγονός ότι του «έβγαλαν ήμερολόγιο» τώρα: δεν υπήρχε, άρχικά, ειρωνεία στη φράση μου. Θα μπορούσε όμως και να υπήρχε. Δεν βλέπω το λόγο γιατί

θα 'πρεπε να 'μαστε ιδιαίτερα άφογοι απέναντι στην οποιαδήποτε έθνική ή πολυεθνική εταιρία και βιομηχανία (πού, φυσικά, αγαπά τον τόπο μας περισσότερο από μας!). Έξω από κάθε τι άλλο, είναι έξωφρενικό, και χαρακτηρισίζει κατά κάποιο τρόπο μία εποχή, να έναποτίθεται ή αξιολόγηση και να κρίνεται ή καθιέρωση ενός κομματιού της πολιτιστικής παράδοσης της χώρας μας από τέτοια μέτρα.

«Διάλογος δεν σημαίνει άμοιβαία άνυποληψία», λέει ακόμη ο κ. Μ. Ως εδώ, συμφωνώ· αν και ο τόνος του όλου άρθρου και η συνέχεια της πρότασης «όταν φυσικά το άξιζει ο συνομιλητής», με πείθει για την αντίθετη βαθύτερη σκέψη του. Μιλά επίσης γι' άλληλοσεβασμό, εκτίμηση κ.λ.π... Θέλω να πώ, λοιπόν, πως αν άπάντησα στο άρθρο του κ. Ξύδη, δεν ήταν βέβαια από έλλειψη σεβασμού κι εκτίμησης—άξιολογικές έννοιες που δεν βρισκα να 'χουν καμιά θέση σε συζήτηση ιστορίας—άλλα για ν' αναφέρω μερικές πραγματικές παραδοχές κι άμφισβητήσιμες αξιολογήσεις (όνομα, έξαιρετικότητα ταλέντου, μοναδικότητα εικονογραφίας και σύνθεσης κ.ά. στα όποια, εκτός του πρώτου, καθόλου δεν αναφέρεται ο κ. Μ.) και να σημειώσω, έμμεσα, όρισμένους κινδύνους. Έξηγουμαι: με άφορη το άρθρο του κ. Ξύδη κι άνάμεσα απ' αυτό, προσπάθησα να σχολιάσω—έλλειπτικά και άδέξια, καθώς διαπιστώνω—μιάν δλόκληρη νοοτροπία «λαϊκιστική», τοπικιστική, βαθιά έλληνοκεντρική, που χαρακτηρίζει πλατιά στρώματα της νεοελληνικής κοινωνίας και διανόησης—άκόμη κι εκείνα που στο στενά πολιτικό επίπεδο ύποστηρίζουν αντίθετες τάσεις.

Η έρευνα του ANTI πάνω στον όρο «λαϊκός πολιτισμός» θα δώσει άσφαλώς την ευκαιρία για περισσότερη συζήτηση γύρω απ' αυτά τα θέματα.

ριποκίνδυνη κι όπωσδήποτε άμφισβητήσιμη άποτελεσματικότητας. Όταν όμως το τόλμημα έπιχειρείται από ένα μεγάλο δημιουργό, όπως στην προκειμένη περίπτωση από τον Κώστα Βάρναλη, πραγματώνεται μία άναδημιουργία.

Δίχως να μειώνεται ή όμορφιά του πρωτότυπου, πετυχαίνεται ή λιτότητα στην έκφραση και ή οικονομία στη δομή του, ενώ παράλληλα άναδεικνύεται άναγλυφος ό χαρακτήρας του Δόν Κιχώτη, τονισμένος στα θετικά του και στα άρνητικά του σημεία. Μία άληθινή προσφορά για το παιδί, που μέσα απ' το γέλιο βιώνει άποτελεσματικότερα το ώραίο και το καλό, χωρίς εκείνη την τυποποιημένη ήθοπλαστική άτμόσφαιρα που επιβάλλουν συνήθως τα παιδικά βιβλία.

ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ
Έργατική κατοικία
λύση ή άδιέξοδο;
Θεσσαλονίκη 1975

Τα βαθύτερα αίτια του εργατικού στεγαστικού προβλήματος άναζητούνται μέσα από τις φάσεις εξέλιξης του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και ιδιαίτερα στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία. Οί εκάστοτε «ύλικες συνθήκες ύπαρξης» στην εξέλιξη τους, έρευνούνται μέσα από μεταβολές, άλληλοεπιδράσεις και αντιφάσεις, με στόχο να άποκαλυφθούν οι δυνάμεις που καθορίζουν αυτή την εξέλιξη.

Σε καιρούς σαν τους σημερινούς, όπου το εύκαιριο και βιαστικό κυριαρχεί, όπου άβασάνιστες και χωρίς έπιχειρηματολογία άπόψεις μας ταλαιπωρούν χωρίς να προσθέτουν τίποτα στην έρευνα, το βιβλίο αυτό έρχεται σαν μία θαυμάσια έξαιρέση να μäs προβληματίσει ουσιαστικά. Αρχικά μäs μιλά για την εργατική κατοικία στις πρώτες φάσεις του καπιταλισμού, συνεχίζει για την εργατική κατοικία στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία και περνά στον έλληνο χώρο, όπου και ή κυρίως θεωρητική άνάλυση του προβλήματος.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, παραθέτονται έξαιρετικά ενδιαφέρουσες συζητήσεις με τους εργάτες που κατοικούν στις συγκεκριμένες εργατικές κατοικίες.

«...Αυτό είναι το σπίτι μας: σινεμά χωρίς παράδες. Έδώ είναι το δωμάτιο που κοιμάμαι με το γέρο μου, μόλις που χωράμε. Και το δωμάτιο που κοιμάται ή κόρη μας: βλέπετε με το κρεβάτι δε χωράει ν' άνοιξει ή πόρτα. Ο γιός μου, νά, κοιμάται εδώ στο διάδρομο, το χάλι, το σαλόνι, όπως θέλετε πέστε το.»

Αν μäs έλεπετε κανένα σπιτάκι εκεί στις πολυκατοικίες που φτιάξανε για τον κόσμο, πολύ θα το θέλαμε. Αυτόι εκεί λένε πως δεν τους άρέσουνε. Σαχλαμάρες λένε! Ύστερα είναι και τζάμπα...»

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΤΥΠΟΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑ

Μηνιαία έκδοση του συλλόγου «Ένωση φοιτητών - σπουδαστών Ν. Σερρών». Τεύχη 6-7, Αύγουστος - Σεπτέμβριος 1975

Φοιτητικό περιοδικό με κείμενα για τα προβλήματα των σπουδαστών της έπαρχίας, προβλήματα παιδείας, άνωτατης εκπαίδευσης, κλπ.

ΚΩΔΙΚΑΣ 1
Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος 1975
Έκδοση - Σύνταξη: Χάρης Καμπουρίδης, Σάββας Α. Τσοχατζίδης

Η ενδιαφέρουσα αυτή περιοδική έκδοση περιέχει στο πρώτο τεύχος της τα ακόλουθα κείμενα:

Η διαδικασία μιάς τιτλοφόρησης, του Σ. Τσοχατζίδη, Η άτομικοποίηση σαν μέσο ιδεολογικής πάλης, του Χ. Καμπουρίδη, Η μελέτη των ιδεολογιών και ή φιλοσοφία της γλώσσας του Valentin Volosinov, Άπόψεις για τον ποιητή και την ποίηση, του Τ. Σινόπουλου, Οί «Άριθμημένοι» του Κανέτι, του Γ. Μαργαρίτη, Άνάγκωση υπό όρους, του Ζ. Σζόρκα, Οί «Νέοι Έλληνες Θεατρικοί Συγγραφείς» του Γ. Μιχαηλίδη, του Κ. Γεωργουσόπουλου, Μεταφραστική του Monro C. Beardsley και ή «άντικειμενική συστοιχία» που ξαφνιάζει του C.T. Watts.

ΣΠΕΙΡΑ

Γλώσσα - Ποίηση
Αθήνα 1975

Έκδότης: Άντρεάς Μπελεζίνης
Τεύχη 1-2-3

Το χρόνο αυτό κυκλοφόρησαν τα τεύχη 1-2-3 της τρίμηνιας έκδοσης «Σπείρα» με βασικά κείμενα για τη γλώσσα και την ποίηση. Άπό τα περιεχόμενα: Ρόμαν Γιάκομπσον «Γλωσσολογία και Ποιητική», Σούζαν Σόνταγκ «Η Αίσθητική της Σιωπής», Τριστάν Τζαρά «Ο ύπερρεαλισμός και ό μεταπόλεμος», Ρολάν Μπάρτ «Λογοτέχνες και Συγγραφείς», Ποιήματα των Ν. Έγγονόπουλου, Ν. Φωκά, Ν. Καρούζου, Φωτεινού Άηγιάννη, Δ. Ίατρόπουλου, Γ. Πατίλη, Γ. Χρονά, Άλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου. Μετάφραση του «Ούρλιαχτού» του Γκίνιμπεργκ από τον Άρη Μπερλή και της «Ροής» του Ύβ Μπουφουά από τον Δ. Άνναλι. Κριτική ποίησης από τον Άντρεά Μπελεζίνη και προτάσεις για την εισαγωγή της νεώτερης και σύγχρονης ποίησης στη μέση παιδεία. Δοκίμια του Σ. Σκαρτσή για τη γλώσσα, κ.ά.

Η «Σπείρα» είναι μία έκδοση που άνεπιφύλακτα προτείνουμε, γιατί συμβάλλει ουσιαστικά στην προώθηση του προβληματισμού μας γύρω από τη γλώσσα και την ποίηση, επιλέγοντας και έπισημαίνοντας ό,τι καιρίο.

•βιβλίο•

Βιβλιοπαρουσίαση

Έπιμέλεια: Άντεια Φραντζή

Ο κοινός λόγος

Άφηγήματα

Έκδόσεις: Κέδρος, Άθήνα 1975

Συλλογή - έπιμέλεια: Έλλη Παπαδημητρίου

Τρεις τόμοι με ύπέροχα κείμενα-άφηγήςες απ' τον Άλβανικό πόλεμο, την Κατοχή και την Άντίσταση ως τον έμφύλιο, καθώς και μία σύντομη αναδρομή από χρόνια ειρηνικά και από τη Μικρασιατική συμφορά. Ιστορίες που «... δεν είναι παρμένες απ' τη ζωή παρά είναι ζωή άνυόσια...» Μιλάνε ή γράφουν «κοινοί» άνθρωποι και γι' αυτό κι ό λόγος είναι «κοινός».

Η συλλογή αυτή περιέχει συνολικά 62 αφήγήματα που άποτυπώνουν το πάθος και το κλίμα κάθε εποχής, τον ταπεινό, καθημερινό αλλά και κορυφωμένο ήρωισμό, τελικά την ψυχή της ρωμοσύνης.

ΜΙΧΑΗΛ ΘΕΡΒΑΝΤΕΣ

Ο Δόν Κιχώτης από τη Μάντσα

Έκδόσεις: Κέδρος, Άθήνα 1975,

Β' έκδοση

Διασκευή: Κώστα Βάρναλη

Το τόλμημα της διασκευής είναι πάντα μία ύπόθεση άρεχτά

•ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ•

ΜΙΑ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ Γ. ΜΠΛΑΝΑ

Ἀξιότιμε κ. διευθυντά,
ἀπ' ἀφορμῆ τοῦ ἄρθρου τοῦ Θ. Χατζῆ «ΕΑΜ - ΕΛΑΣ», σὸ φύλλο τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1975, τεύχος 28, σὰς παρακαλῶ νὰ δημοσιεύσετε τὰ παρακάτω (διορθώνοντας ἀνακριβείες(;) τοῦ Θ. Χατζῆ), στὴν περιοχὴ τοῦ ὀ Χατζῆ (σελ. 18) παραθέτει περιεκτικὰ ἀπ' τὸ βιβλίο τοῦ Π. Ρούσου «Μεγάλη τετραετία» καὶ προχωρεῖ σὲ δικούς του συλλογισμούς: «ἔξω ἀπ' τὸ ΚΚΕ ὑπῆρχαν ἕνας ἢ δυὸ «κατάλληλοι» ἀλλὰ δὲν ἦσαν «ἄξιοποίησιμοι!». Ἀσφαλῶς ὁ Π.Ρ. θὰ ὑπονοεῖ τοὺς Θ. Κλάρα, Θ. Γκέντο, Γ. Μπλάνα κ.ἄ. Ὅμως πρὶν βγοῦν αὐτοὶ σὸ βουνὸ ἦσαν ἐξ ἴσου ἄπειροι μὲ δλα τὰ κομματικὰ στελέχη καὶ συνεπῶς «ἀκατάλληλοι». Ὅταν μὲ «παραχωρήσεις» (;) ἀπὸ τὸ ΚΚΕ βρέθηκαν στὰ ἀντάρτικα καὶ ἀναδείχθηκαν καπετάνιοι μὲ σεβαστὰ ὀνόματα (Ἄρης, Λασσάνης, Κίσαβος, Ξυνὸς κ.ἄ.), κατὰ περιέργο τρόπο, πρωθύτερα, τοὺς ἀνυψώνει σὲ «εἰδικούς καὶ κατάλληλους», πού τοὺς ἤξερε τὸ κόμμα, ὁμως δὲν μπορούσε νὰ τοὺς χρησιμοποιήσει γιατί ... «βαρύνονταν μὲ τὶς δηλώσεις μετανοίας πού εἶχαν κάνει... Δὲν γράφεται ἔτσι ἡ ἱστορία. Ὁ Κλάρας, ὁ Γκέντος, ὁ Μπλάνας δὲν εἶχαν περισσότερες στρατ. γνώσεις κ.λ.π.».

Ἀπ' αὐτὰ βγαίνει ὅτι, ὅπως ὁ Χατζῆς τὰ παραθέτει, ὁ Κλάρας, ὁ Γκέντος, ὁ Μπλάνας (Κίσαβος) ἦταν δηλωσίες, ἐνῶ ὁ Π.Ρ. ὅπως φαίνεται δὲν βγάζει ὀνομαστικὰ ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ μὴ «ἄξιοποίησιμοι».

Ἐπειδὴ λοιπὸν, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἑαυτὸν μου, αὐτὸ εἶναι τὸ ἐλάχιστο ἐπιτόλαι ἀνακριβεία (ἄραγε ἀνακριβεία ἢ μισητή;), δηλώνω γιὰ νὰ τὸ μάθουν κι ὁ Χατζῆς κι ὁ Ρούσσος - ἂν κι αὐτὸς τὸ ἴδιο ἔκαμε - πὼς ὁ ὑποφαινόμενος οὐδέποτε ὑπόγραφε δήλωση κι ὅτι πρὶν σχηματίσω τὴν ἀνταρτοσμάδα, καθοδηγοῦσα τὴν ἀχιτιδικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ ΚΚΕ στὴν ἐπαρχία Ἁγιάς. Βγήκα σὸ βουνὸ μὲ δική μου ἀπόφαση (πὸ ἀργότερα ἐγκρίθηκε κι ἀπ' τὸ Θ.Γ. - Γαμβέτας Κ.), ἐπειδὴ μιὰ ἀπόπειρα δική μου νὰ βγάλω ὀμάδα ἀτύχη, σύμφωνα μ' ἐντολὴ πού εἶχα ἀπ' τὸ Θ.Γ. τοῦ ΚΚΕ.

Παρακαλῶ νὰ δημοσιευτεῖ, ὅστε νὰ διορθωθεῖ μιὰ ἀδικὴ καὶ ὑποπτὴ γνώμη τοῦ Θ. Χατζῆ. Εἶναι μεγάλο πρᾶγμα νὰ εἶναι κενεὶς σεμνότερος!

Μὲ ἐκτίμηση
Γ. Μπλάνας

ΟΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ
ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Ὅταν βγαίνει μιὰ δικαστικὴ ἀπόφαση πού ἐρχεται σὲ ἀπόλυτὴ ἀντίθεση μὲ τὸ κοινὸ περὶ δικαίου

αἴσθημα, ὁ τύπος προσπαθεῖ ἔμμεσα νὰ διατυπώσει κάποια ἀντίρρηση, ἐπειδὴ ὁ νόμος ἀπαγορεύει τὸν σχολιασμὸ τῆς.

Σὰν κοινὸς πολίτης, ἀπορῶ καὶ ἐξαισίσταμαι μ' αὐτὴ τὴ λογικὴ. Οἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων, ἢ ἀπονομὴ δηλ. τῆς δικαιοσύνης, περιβάλλεται ἀπὸ μιὰ προστατευτικὴ ἀσπίδα, σὰν ἐκείνη τοῦ ἀνευθύνου ἄρχοντα. Στὴν πραγματικότητά, σὰν πράξη, δὲν διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη κάθε δικτάτορα, πού ἀπαγορεύει, μὲ τὴν ἀπειλὴ βίας, τὸν ἔλεγχο τῶν πράξεών του.

Ἀλλὰ τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἀπονεμὸν ἄνθρωποι καὶ ὄχι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν διαφέρουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἄνθρώπους. Ἐχουν τὶς πολιτικὲς τοποθετήσεις τους, τὰ προσωπικὰ τους, τὰ συμπλέγματά τους, τὶς προτιμήσεις τους, τὶς κακίες τους, τὶς καλοσύνες τους, κ.λπ. Καὶ οἱ ἀποφάσεις τους, ἔχουν δλα τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ μίας κοινῆς ἀνθρώπινης χρήσης καὶ συμπεριφορᾶς. Δικαστικὲς πλάνες ἔχουν γίνε. Δικαστικοὶ ἔχουν καλύψει βασιανιστήρια ὄχι μόνο ἐπὶ Χούντας. Δικαστικοὶ ἔχουν καταδικάσει ἀθώους ὄχι μόνο ἐπὶ Χούντας. Τὸ ἀνώτατο δικαστήριο, ὁ Ἄρειος Πάγος, ἐκάλυψε μὲ νομιμότητα τὴν ἀπάτη τοῦ χουντικῶν δημοψηφίσματος. Ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο, βγήκε ὁ πρῶτος «πρωθυπουργὸς» τῆς χούντας καὶ πολλοὶ ἀρεοπαγίτες ἔγιναν ἐπιλέκτα στελέχη τῆς. Γιὰ τὶς ἀποφάσεις» λοιπὸν αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀπαγορεύεται ἢ ὀποιαδήποτε χρῆσι!

Ἀλλὰ, μὴπως ἢ δικαιοσύνη δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὰ ἐκάστοτε καθεστῶτα, ὅπως χρησιμοποιεῖται καὶ τὰ λεγόμενα Σώματα

Ἀσφαλείας, γιὰ τὴν προστασία τους; Οἱ Ναζὶ καὶ οἱ Φασίστες δὲν εἶχαν τὴ δική τους «δικαιοσύνη»; Στὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ κατοχῆς, δὲν εἶχαμε τὴν ἴδια «δικαιοσύνη»; Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, δὲν εἶχαμε τὴν ἴδια «δικαιοσύνη» πὸ ἀθώων τοὺς συνεργάτες τῶν Γερμανῶν καὶ καταδικάζε τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς ἀντίστασης; Μὲ τὸν ἐμφύλιο δὲν εἶχαμε τὴν ἴδια «δικαιοσύνη», πού ἔστειλε σωρηδὸν στὰ ἐκτελεστικὰ ἀποσπάσματα ἀθώους καὶ ἀνιδιστελεῖς πατριῶτες; Ἐπὶ χούντας δὲν εἶχαμε τὴν ἴδια «δικαιοσύνη» στὴν ὑπηρεσία μίας σπείρας σφετεριστῶν τῆς ἐξουσίας;

Μὲ τὸ νὰ ἀφαιρεῖται τὸ δικαίωμα νὰ διατυπώσει κενεὶς χρῆσι στὶς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων, μὲ τὴν ἀπειλὴ τοῦ Εἰσαγγελέα, πού μπορεῖ νὰ τοῦ ἀπαγγεῖλει κατηγορία, μὴπως στὴν οὐσία ἔχουμε μιὰ πᾶσι μορφῆ λογοκρισίας ἐν ὀνόματι τῆς... δικαιοσύνης;

Γιώργος Ἰωάννου
Ζωγράφος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ κυκλοφόρησαν

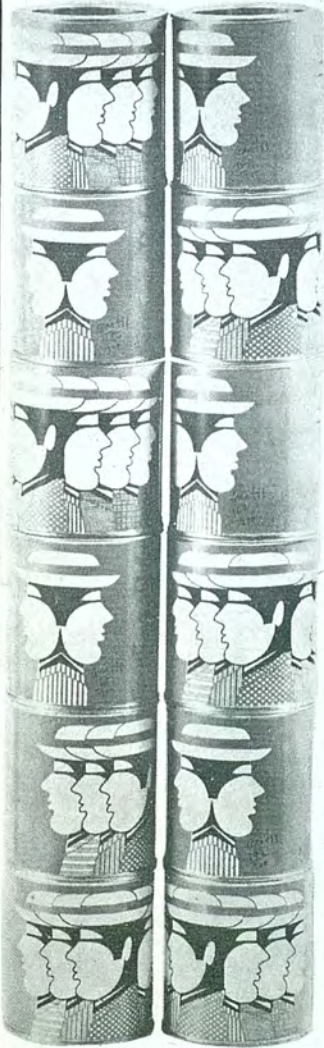

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 39 - ΤΗΛ. 324.6633

ΠΟΛΥΠΛΑΝΟ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ 20

παιχνίδια
και άλλα
αντικείμενα
του
ΓΙΑΝΝΗ ΓΑΪΤΗ

πριν
ν'αγορασετε
παιχνιδια
ή άλλα
αντικειμενα
για δωρα
ελατε στο
ΠΟΛΥΠΛΑΝΟ
δημοκριτου 20

τα παζελ του
οιός
πανω σε σχεδια
ΑΛΕΞΗ ΑΚΡΙΘΑΚΗ
ΓΙΑΝΝΗ ΓΑΪΤΗ
ΘΟΔΩΡΟΥ
ΝΙΚΗΣ ΚΑΝΑΓΚΙΝΗ
ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΡΑ
ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗ
ΓΙΑΝΝΗ ΜΟΡΑΛΗ
ΚΩΣΤΑ ΤΣΟΚΛΗ

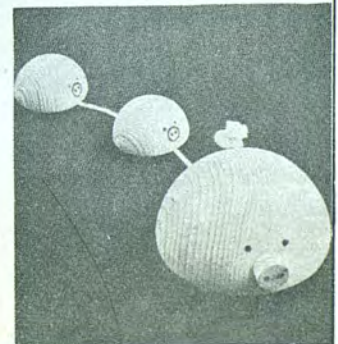
τα ξυλοπαιχνιδα
του αρχιτεκτονα
ΒΑΣΙΛΗ ΣΤΑΜΟΥΛΗ

αντικείμενα
του
ΑΛΕΞΗ ΑΚΡΙΘΑΚΗ

τα εκπαιδευτικα
παιχνιδια
της διασημης
Φινλανδεζας
σχεδιαστριας
AARIKKA

ΟΙ ΤΙΜΕΣ
ΕΙΝΑΙ
ΕΝΔΕΙΚΝΥΟΝΤΕΣ

κυκλοφορεῖ

ΣΕ ΛΙΓΕΣ ΜΕΡΕΣ:

CHR. M. WOODHOUSE:

— συνταγματάρχη Κοίς —
Ἄρχηγού τῆς Βρετανικῆς
Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς στὴν Ἑλλάδα

ΤΟ ΜΗΛΟ ΤΗΣ ΕΡΙΔΟΣ

Ἡ Ἀντίσταση
καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων

δεύτερος χρόνος 1975-1976

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Ε.Π.Ε.

ΑΘΗΝΑ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 39 1ος ὄροφος, τηλ. 3221528

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΤΣΙΜΙΣΚΗ 78 τηλ. 279720